

İran İslam Devrimi'ne Giden Süreç ve Devrimin Türk Basınına Yansımaları

Uğur Yılmaz

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Edi

2020

TC.

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

İRAN İSLAM DEVRİMİ'NE GİDEN SÜREÇ VE DEVRİMİN TÜRK BASININA YANSIMALARI

UĞUR YILMAZ

YÜKSEK LİSANS

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET EDİ

AĞRI – 2020

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum *"İran İslam Devrimi'ne Giden Süreç ve Devrimin Türk Basınına Yansımaları"* adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

28/01/2020
Uğur YILMAZ

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Edi danışmanlığında, Uğur Yılmaz tarafından hazırlanan bu çalışma **20/01/2020** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Figen ATABEY — İmza:

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Cengiz ATLI — İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ — İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun …/…/2020 tarih ve . . . . / . . . . nolu kararı ile onaylanmıştır.

…. /……/…….

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yaklaşık beş bin yıllık bir tarihi geçmişe sahip olduğu kadar önemli geçiş yolları üzerinde de bulunan İran, bu konumundan dolayı pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle oldukça eski bir devlet geleneği birikimine sahip olmasından dolayı belli dönemlerde güçlü bir ülke pozisyonunda olmuştur. Tarih içerisinde İran bu pozisyonunu korumaya çalışırken çeşitli hadiselerle karşılaşmıştır. XX. yüzyıla gelindiğinde ise dünyada tarihi ve siyasi pek çok olay yaşanmıştır. Yaşanan bu olaylar dünyanın dört bir yanında olduğu gibi Ortadoğu'da da görülmüştür. Bu olayların Ortadoğu'daki en önemli halkası ise 1979 yılındaki İran İslam Devrimidir. İran İslam Devrimi, 2500 yıllık İran monarşisinin son hanedanlığı olan Pehlevi Hanedanlığına karşı Humeyni ve taraftarları tarafından verilen mücadele sonunda gerçekleşmiştir.

Bu mücadele sürecinin başlangıcı ise babasının İngiltere ve SSCB tarafından tahttan indirilmesi ile başa gelen son Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin Şahlık dönemidir. İki defa tahta geçen Şah Muhammed, ilk döneminde muhaliflere karşı yumuşak bir politika gerçekleştirmiştir. Fakat İran petrollerinin İngilizler tarafından işletilmesine göz yumduğu gerekçesi ile Musaddık'ın başlattığı İran petrollerini millileştirme politikası sonucu halk arasında bir itibar kaybına uğramıştır. Böylece bu politikasından dolayı kamuoyunda büyük destek bulan Musaddık'ı başbakanlığa getirmek zorunda kalan Şah, İran siyasetinde ikinci plana düşmüştür. Ancak Musaddık'ın İran petrollerini millileştirme hamlesinin İngiltere tarafından hoş karşılanmaması üzerine, İngiltere ve ABD istihbarat teşkilatları 16 Ağustos 1953 tarihinde Musaddık'a karşı bir darbe girişimine kalkışmışlardır. İlk darbe girişiminin başarısızlığı üzerine Şah, İran'ı terk etmiş fakat 19 Ağustos 1953 tarihindeki ikinci girişimde Musaddık devrilmiş ve 23 Ağustos 1953 tarihinde İran yönetimi tekrar Şah'ın eline geçmiştir.

İkinci döneminde daha katı bir politika sergileyen Şah Muhammed Rıza Pehlevi, 20 Mart 1957 tarihinde kurmuş olduğu Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü ya da kısa adı ile SAVAK adlı istihbarat örgütü ve 1963 yılının Ocak ayında uygulamaya koymaya çalıştığı *"Ak Devrim"* adlı reform paketi ile muhalefetin tepkisini çekmeye başlamıştır. Bu süreçte ise İran siyaset sahnesine ilk defa çıkan ve

daha sonra Şah'a karşı en büyük muhalefeti yapan kişi Ayetullah Humeyni olmuştur. Humeyni bu muhalefetinden dolayı pek çok kez tutuklanmış, ancak muhalif olmaktan ve Şah'ı eleştirmekten vazgeçmediği için kısa süre sonra İran'dan sürgün edilmiştir. Fakat sürgünde olmasına rağmen hala İran'da fikirlerini yayıp faaliyetlerini sürdürmüştür. Humeyni sürgündeyken İran'da sosyal ve politik gerekçeler ile olaylar baş göstermiş ve bunu fırsat bilen Humeyni ise taraftarlarının daha da örgütlü hareket etmeleri için büyük çabalar sarf etmiştir. Böylece İran'da baş gösteren bu gösteriler bir türlü son bulmamış, muhalifler ise Humeyni'nin etrafında birleşmişlerdir. Muhalefetin birleşmesinden sonra olaylar bütün İran'a yayılmış ve bunun üzerine Şah ülkeyi bir daha geri dönmemek üzere tekrar terk etmiştir. Şah'ın ülkeyi terk etmesinden kısa bir süre sonra ise Humeyni İran'a dönmüş ve İran Devrimi'ni gerçekleştirmiştir. Devrimin gerçekleşmesinden sonra Humeyni, devrim sürecinde daha önceden fikri hazırlığını yaptığı İran modelini muhalefeti saf dışı bıraktıktan sonra 30 Mart 1979'da gerçekleştirdiği İslam Cumhuriyeti referandumu sonunda elde etmiştir. Yapılan bu referandum sonunda ise halkın büyük çoğunluğu İslam Cumhuriyeti'ni kabul etmiş ve 1 Nisan 1979 tarihinde İran İslam Cumhuriyeti resmi olarak ilan edilmiştir.

Çalışmada bahsi geçen İran İslam Devrimi'nin, sınır komşusu ve uzunca yıllar siyasi faaliyetleri olan Türk Basınına yansımaları, nitel araştırma yöntemlerinden doküman ve belge analizi yöntemi kullanılarak ele alınmıştır. Böylece arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri ve İran İslam Devrimi ile ilgili yazılan temel eserler incelenerek net bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Devrim, İslam, Cumhuriyet, Humeyni, Şah, Türk Basını.

ABSTRACT

Iran, which has a historical history of about five thousand years and is also on important transit routes, has been home to many civilizations because of this location. For this reason, it has been in a strong country position in certain periods due to the accumulation of a very old state tradition. In history, Iran has encountered various incidents while trying to maintain this position. XX. by the century, there were many historical and political events in the world. These events have been seen in the Middle East as well as around the world. Thus, the most important link of these events in the Middle East is the Islamic Revolution in Iran. The Islamic Revolution of Iran was the end of the struggle fought by Khomeini and his supporters against the Pahlavi dynasty, the last dynasty of the 2500 year old Iranian monarchy.

The beginning of this process of struggle is the personhood of the late Shah Mohammad Reza Pahlavi, who came to power with the abdication of his father by Britain and the USSR. Shah Mohammed, who took the throne twice, carried out a soft policy against dissidents during his first term. However, as a result of the policy of nationalization of Iranian oil started by Mosaddik on the grounds that he condoned the British operation of Iranian oil, he suffered a loss of credibility among the people. Thus, the Shah, who had to bring Mosaddik to the prime minister's office, found great support in the public opinion because of this policy, fell into second place in Iranian politics. However, the UK and US intelligence agencies attempted a coup against Mossaddik after Mossaddik's move to nationalise Iranian oil was not welcomed by the UK. After the failure of the first coup attempt, the Shah left Iran, but in the second attempt, Mossaddik was overthrown and the Iranian administration again fell into the hands of the Shah.

Shah Mohammad Reza Pahlavi, who had a stricter policy in his second term, started to attract the opposition's reaction with the “Ak Revolution” reform package he had established called SAVAK, which he had tried to implement and to weave intelligence. In this process, Ayatollah Khomeini was the first person to appear on the political scene in Iran and later became the biggest opposition to the Shah. Khomeini was arrested many times for his opposition, but was soon exiled from Iran for failing to dissent and criticizing the Shah. But despite being in exile, he still spread his ideas

and continued his activities in Iran. While Khomeini was in exile, events began in Iran on social and political grounds, and Khomeini, who knew this opportunity, made great efforts to get his supporters to act more organized. Thus, these demonstrations in Iran did not end, and the dissidents were united around Khomeini. After the unification of the opposition, events spread throughout Iran, and the Shah left the country again, never to return. Shortly after the shah left the country, Khomeini returned to Iran and carried out the Iranian Revolution. After the revolution took place, Khomeini finally obtained the Islamic republic referendum he held on March 30, 1979, after eliminating the opposition from the Iranian model, which he had already prepared for the idea during the revolution. At the end of this referendum, the majority of the people accepted the Islamic Republic and on 1 April 1979 the Islamic Republic of Iran was officially declared.

In the study, the reflections of the Islamic Revolution in Iran to the Turkish press, which is a border neighbor and has had political activities for many years, were discussed using a qualitative research method of documents and document analysis. Thus, archival documents, newspapers of the period and the works written about the Islamic Revolution of Iran were examined and an objective study was attempted to be uncovered.

Key Words: Iran, Revolution, Islam, Republic, Khomeini, Shah, Turkish Press.

ÖNSÖZ

XX. yüzyıla girilirken dünyada büyük siyasal manevralara neden olan olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar dünyanın ekonomik, askeri, kültür, sanat ve sınırlarının tümden değişmesine neden olan olaylardır. Bunların vuku bulmasıyla; Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), 1917 Bolşevik Devrimi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945), Çin Kültür Devrimi (1949), ABD-SSCB arasında yaşanan soğuk savaş, SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi (1979-1989), 1979 İran İslam Devrimi ve 1991 SSCB'nin yıkılması gibi önemli olaylar meydana gelmiştir. Böylece kısa bir 100 yıla bu koca olaylar sığmıştır. Yaşanan bu olaylar zincirinin Ortadoğu ve İslam dünyasının önemli halkası ise İran İslam Devrimi olmuştur. Bu çalışmasında 1979 yılındaki İran İslam Devrimi'nin Türk basınındaki yansımaları ele alınmıştır. Çünkü Türkiye ile sınırdaş olan İran İslam Cumhuriyeti, bölge ve Türkiye için vazgeçilmez bir stratejik ortak ve önemli bir aktör olup, geçmişten gelen kültürel birliktelikler nedeniyle de hakkında araştırma yapılıp bilgi sahibi olunması gereken bir coğrafyadır. Bu yüzden konu ile ilgili daha önce yapılan iki tez çalışmasının güncel olmaması nedeni ile daha kapsamlı bir araştırma sonunda detaylı ve güncel bir çalışma yapılması öngörülmüştür.

İran tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi olan ve İran'da sosyal, kültürel ve dini pek çok alanda değişikliğe neden olan 1979'daki *"İslami Devrim"* zıt kutuplarda bulunan gazetelerden yararlanılarak detaylı bir çalışma ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma *"Tarihi Süreç İçerisinde İran'da Siyasal Faaliyetler Gösteren Devletler"*, *"İslami Devrim Öncesi İran"* ve *"İslam Devrimi'ne Giden Süreçler ve Devrimin Türk Basınındaki Yansımaları"* şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. İran Siyasi Tarihi'ne değinilen ilk bölümde, İran tarihi ve tarih boyunca İran'da siyasal faaliyetler sürdüren devletler ele alınmıştır. İkinci bölüm, Pehlevi Hanedanlığı'nın İran yönetimine gelişi ve İran'ın 2500 yıllık monarşinin son monarkı olan Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin faaliyetleri ve bu faaliyetleri nedeniyle Ayetullah Humeyni ile olan çekişmeleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise İran İslam Devrimi'ne giden süreçte yaşanan olaylar ve bu olaylar sonunda Şah'ın ülkeyi terk etmesine karşılık Humeyni'nin 15 yıllık sürgün hayatından sonra İran'a dönerek İslam Devrimi'ni tamamlaması ele alınmıştır.

Çalışmada temel olarak; 1978-1979 yılları arasındaki Cumhuriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Hürriyet Gazetesi, Akşam Gazetesi, Türkiye Gazetesi, Milli Gazete, Van Postası Gazetesi, Ağrı Hâkimiyet Gazetesi, Ağrı Mes'uliyet Gazetesi, Kars Bugün Gazetesi'nin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, hatıratlar, belgeseller ve konu ile ilgili temel eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışma esnasında öncelikle beni bugünlere getiren sevgili annem Güli Yılmaz ve babam Abdulkadir Yılmaz'a, maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen kıymetli abilerim İbrahim Yılmaz ve Ahmet Yılmaz'a, yaşadığım zorluklarda yanımda olmaya çalışan kıymetli yeğenim ve dostum Rıdvan Demirkol'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Tecrübelerini benden esirgemeyen, özveriyle yönlendiren ve bana bir usta gibi işin inceliklerini öğreten değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Edi'ye, tez savunmama katılarak beni onure eden Sayın Doç. Dr. Figen Atabey ve Sayın Doç. Dr. Cengiz Atlı'ya şükranlarımı sunarım.

Ağrı-2020

Uğur YILMAZ

KISALTMALAR

AAOC: Arabian-American Oil Company
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AFP: Agence France Presse
AIOC: Anglo-Iranian Oil Company
AP: Associated Press
BCA: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BM: Birleşmiş Milletler
BMI: Bank Melli İran
BP: British Petroleum
CFP: Compangie Française des Petroles
CIA: Central Intelligence Agency
Hz: Hazret
IBP: Imperial Bank of Persia
M.Ö.: Milattan Önce
M.S.: Milattan Sonra
MI6: Military Intelligence Section 6
MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı
NIOC: National Iranian Oil Company
OAPEC: Organization of Arab Petroleum Exporting Countries
RDSA: Royal Dutch Shell
SAVAK: Sazeman-e Ettelaat ve Amniyat-e Keshvar'ı
SCFCİ: Sazaman-e Cherikha-ye Feda'i Chalq-e İran
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TUDEH: Hizb-i Tude-yi İran (Kitlesel İran Partisi)

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM DEVRİMİ'NE GİDEN SÜREÇ VE DEVRİMİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

GİRİŞ

1970'li yıllar dünyanın en sorunlu ve siyasi çalkantıların en çok olduğu yıllar silsilesinden biri olmuştur. İşte böyle bir dönemde dünyanın bir tarafı Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki *"Batı Bloku"* öteki tarafı ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği önderliğindeki *"Doğu Bloku"* nün güdümünde olmuştur. Bu çalkantıların temel noktası ise 1917'de Rusya'da Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin *"Ekim Devrimi"* adıyla anılan bir devrim gerçekleştirmeleridir. Birinci Dünya Savaşı devam ederken gerçekleşen bu devrim sonucunda Çarlık Rusya yıkılmış ve yerine SSCB kurulmuştur. SSCB'nin kurulmasıyla artık dünya siyaseti için yeni bir kutup doğmuştur. Çünkü ABD'nin de dediği gibi *"komünizm"* propagandası yapılmaya başlanmış ve yavaş yavaş taraftar toplayıp yeni yerler işgal etmiştir. Tüm bunlar yaşanmaya başlanmışken bu iki güç dünya siyasetine silahlanma yarışı ile giren ve İkinci Dünya Savaşı'na neden olan Alman Führeri Hitler'e karşı birleşip onu büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Fakat asıl kutuplaşma ve çekişme ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır.[1]

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birçok ülke sosyalist sisteme geçmiştir. Bu ülkelerin sosyalist düzene geçmesi ve bu hareketin hızla yayılması, ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Churchill'in 10 Şubat 1946 tarihinde, Sovyet tehdidine karşı uyarılarda bulunmak amacıyla Beyaz Saray'ı ziyaret etmesinden bir gün önce Stalin, gelişmelerindeki dengesizliklerden ötürü kapitalist ülkeler arasında savaşın kaçınılmaz olduğunu iddia eden bir seçim konuşması yapmıştır.[2] Churchill ise, 5 Mart 1946 tarihinde Fulton-Missouri'de yaptığı tarihi konuşmasında, Baltık'ta Stettin'den Adriyatik'ten Trieste'ye kadar kıtanın ortasından bir demir perde indiğini ileri sürmüştür. *"Demir Perde"* nitelemesi ile ün kazanan bu konuşmanın esas önemi, Anglo-Amerikanların, Avrupa'da hiç bir ülkenin dışarıda bırakılmayacağı bir birlik oluşturma yönünde getirdiği öneride yatmaktadır[3]. Bu konuşma, uluslararası arenada Batı Bloku için bir eylem planı olmuştur. Böylece bir silahlanma yarışı başlatılarak SSCB ve müttefiklerine karşı Amerikan üslerinin ve askeri blokların kurulmasına

---

[1] Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyılın Siyasi Tarihi (1914-1995)*, C. 1-2, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1999, s.250.
[2] Şenol Sevim, *Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.9.
[3] Sedef Bulut, "Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler Ekseninde Sir Winston Churchill'in 1959 Yılı Gayr-i Resmi Türkiye Ziyareti Üzerine Bir Değerlendirme", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.26, 2013, s.224.

yönelik bir çalışma başlatılmıştır. ABD, SSCB ve öteki sosyalist ülkelere karşı çevreleme stratejisi izlemiştir. 1947 Mart'ında ABD Başkanı Truman, SSCB'nin tehdidi altında olduğu ileri sürülen ülkelere ekonomik ve askersel yardıma dayalı doktrini ilan etmiştir. İşte böylece tarihte *"Soğuk Savaş"* olarak nitelendirilen bir dönem başlamıştır.[4]

Dünyada bütün bunlar yaşanırken Güneybatı Asya ülkesi olan İran ise bu durumdan etkilenmiştir. Çünkü MÖ 4000'li yıllara dayanan ve birçok imparatorluğa ev sahipliği yapan tarihiyle köklü bir geçmişe sahip olan bu devlet, 1900'lü yılların başında Rusya tarafında işgal edilmiş, fakat 1917 yılında Bolşeviklerin yapmış olduğu Ekim Devrimi'yle Rusya buradan çekilmek zorunda kalmıştır. Rusya'nın çekilmesi ile yaşanan boşluğu İngilizler doldurmayı istemiştir. İngilizler, Kaçar Hanedanlığı ile yapmış olduğu bir anlaşmayla daha önce sahip olduğu imtiyazların yanında yeni imtiyazlar kazanmıştır. İngilizler bu imtiyazlara karşılık ise İran'a ekonomik yardımlar yapıp, siyaseten koruma sağlayacaklarını bildirmişlerdir. Ancak bu gizli anlaşma kamuoyuna sızmış ve bu da büyük bir infiale yol açmıştır. Gazeteciler ve bürokrasi anlaşmaya tepki göstermiş ve halkı da yanlarına alarak Kaçar Hanedanlığına karşı bir ayaklanmanın içerisine girmişlerdir. Ayaklanmalar sonucu yaşanan istikrarsızlığı fırsat bilen Rıza Pehlevi askeri bir darbe ile yönetimi ele geçirmiştir. Yönetimi ele geçirdikten sonra kendini Şah ilan ettiren Rıza Pehlevi baskıcı bir yönetim uygulamaya başlamıştır. Rıza Pehlevi ülke içinde uyguladığı baskıcı siyasetinin yanı sıra dışta Almanya'ya yakınlaşan bir siyaset yapmıştır. Fakat Rıza Pehlevi'nin yürütmeye çalıştığı bu siyaset İngiltere ve SSCB tarafından iyi karşılanmayarak Rıza Şah iktidardan indirilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Rıza Pehlevi'nin sürgüne gönderilmesinde sonra yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi, İran'da iktidara gelmiştir.[5]

Böylece tahta geçen Muhammed Rıza'nın ilk on üç yıllık iktidarı oldukça yenilikler ve refahla geçmiştir. Fakat uzunca yıllar yurtdışında eğitim görüp daha sonra siyasete atılan ve milliyetçi kişiliği ile ön plana çıkan Dr. Muhammed Musaddık, İran petrollerini millileştirme politikası sayesinde tanınarak başbakanlığa gelmiştir. Bu da

[4] Sevim, *Soğuk Savaş Sonrası…* s.9.
[5] Ünal Gündoğdu*, İran ve Ortadoğu,* Adres Yayınları, Ankara 2010, s.98-99.

Şah'ın İran'da ikinci plana düşmesine neden olmuştur. Ancak Musaddık'ın bu politikası İngiltere tarafından tepki ile karşılanmış ve Şah'ın da desteği ile İngiltere ve ABD istihbarat teşkilatları Musaddık'a bir darbe girişiminde bulunmuştur. İlk girişim başarısız olunca Şah, İran'ı terk ederek yurt dışına kaçmıştır. Fakat yapılan ikinci darbe girişimi ile Musaddık tutuklanmıştır.[6]

Musaddık'ın devrilmesiyle Şah, İran'a dönmüş ve tekrar iktidarı ele geçirmişti. Bu olaydan sonra ikinci defa tahta oturan Şah, iktidarını bir daha kaybetmemek için diktatöryel bir yönetim kurmuştur. Ayrıca Şah ikinci baharında "*Ak Devrim*" diye nitelendirdiği bir dizi modernleşme hareketlerini gerçekleştirmiştir. Bu modernleşme hareketleri ise ulema tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Ulemanın yanı sıra her kesimden muhalifin tepkisine neden olmuştur. Bu dönemdeki en önemli aktörlerden birisi olan Ayetullah Ruhullah Musavi Humeyni, Ak Devrim'in ardından kadınlara oy hakkı verilmesiyle beraber ülke içindeki Batı nüfuzunu bahane ederek, "*Beyaz Devrim'in İran'daki yabancıların çıkarlarını perçinlediğini ve Şii geleneklerini yok ettiğini"* iddia etmiştir. Humeyni ayrıca *"Bu devrimde beyaz olan tek şeyin Beyaz Saray etkisi"* olduğunu söylemiştir. Savunduğu bu düşünceler nedeniyle 1964'te sürgüne gönderilen Humeyni, önce Türkiye'de, sonra da Irak'ta kalmıştır. 1978'de Şah'ın baskısıyla Saddam Hüseyin, Humeyni'nin Irak'ı terk etmesini istemiş ve Humeyni Fransa gidip Paris'e yerleşmiştir. Bu arada İran'da liberal, sol ve dindar bütün muhalif gruplar Şah'ı devirmek için birleşmiş ve Şah'a karşı ayaklanmışlardır. Tahran başta olmak üzere ülkenin birçok yerinde halk gösterileri yaşanmıştır. Böylece göstericiler istediklerini elde edip Şah'ı devirmeyi başarmışlardır. Humeyni 1 Şubat 1979 tarihinde Paris'ten İran'a dönmüş ve milyonlar onu karşılamıştır. Bütün bunlar yaşanmışken gerçekleşen halk devrimine karşı atak ise mollalardan gelmiştir. Humeyni ve taraftarları iktidarı ele geçirince muhalefeti sindirmiş ve 1 Nisan 1979 tarihinde İran'da İslam Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir.[7]

---

[6] Gündoğdu, *İran ve…* s.100.
[7] F. Hallidy vd., *İran Devrimi Din, Anti-emperyalizm ve Sol*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s.112.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE İRAN'DA SİYASAL FAALİYET GÖSTEREN DEVLETLER

Yaklaşık beş bin yıllık bir geçmişe sahip olan İran, kadim bir tarihe sahip olmanın yanı sıra ve önemli bir kültür merkezi konumundadır. Ayrıca pek çok etnik guruba ve dine de ev sahipliği yaptığı için oldukça kozmopolit bir bölge haline gelmiştir. Bu da İran'ı her konuda zenginleştirmiştir. Önemli geçiş yolları üzerinde olan İran, Mezopotamya'ya komşu olmasının yanı sıra Hindistan ve Çin gibi önemli bölgelere açılan bir kapı konumunda olduğu için de birçok medeniyetin dikkatini geçmiş ve pek çok İmparatorluğa ev sahipliği yapmıştır. Bu imparatorluklar sayesinde ise oturmuş ve sistemli işleyen binlerce yıllık bir devlet geleneğine sahip olmuştur. İran işte bu gelenek sayesinde günümüze kadar siyasi varlığını devam ettirmiştir.[8]

Tarihçiler, İran Tarihi'ni Zayende Rud ve Ciroft medeniyetleri ile başlatıp İran İslam Devleti'ne kadar getirmektedirler. Geçmişten günümüze kadar İran'da kurulan veya burada hâkimiyet sürdüren devletler şunlardır; Elamlar, Medler, Ahamenişler, Seleukoslar, Partlar, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Tahiriler, Saffariler, Samaniler, Büveyhiler, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, İlhanlılar, Muzafferiler, Celayirliler, Timur, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, Avşarlar, Zendler, Kaçarlar, Pehleviler ve İran İslam Cumhuriyeti'dir. Ancak İran'da kurulan bu devletlerin hepsi Fars kökenli[*] değildir.[9] Bunların dışında İran Tarihi, İslamiyet Öncesi Dönem ve İslamiyet Sonrası Dönem şeklinde iki döneme ayrılmaktadır. Çünkü İslamiyet, İran için her alanda bir dönüm noktası olmuştur.

1.1 İslamiyet Öncesi Dönemde İran'da Siyasal Faaliyet Gösteren Devletler

Elamlar ile başlayıp yaklaşık 4000 yıldan uzunca bir süre devam eden İslamiyet Öncesi Dönem, Sasaniler'in 636'da İslam Orduları karşısında Kadisiye

[8] Esko Naskalı, İran "II. Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s.394-395.

[*] Fars Kökenli Olan Devletler: Med İmparatorluğu, Ahameniş İmparatorluğu, Sasani İmparatorluğu, Tahiri Devleti, Saffariler Devleti, Zend Hanedanlığı, Pehlevi Hanedanlığı, İran İslam Cumhuriyeti.

[9] Yalçın Sarıkaya, *Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür,* Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2012, s.4.

Savaşında yenilmesi ile son bulmuştur.[10] Bu dönem aralığında pek çok medeniyete ev sahipliği yapan İran'da sırası ile şu medeniyetler ve imparatorluklar hâkimiyet sürmüştür;

1.1.1 Elam Devleti

İran bölgesindeki ilk yerleşimlerin tarihi Paleolitik dönemlere kadar gitmektedir. Bu yerleşmeler ile birlikte Milattan Önce 4000 yıllarından itibaren ilk şehir devletleri ortaya çıkmıştır. Bu şehir devletlerinin ortaya çıkmasıyla İran'da artık yönetimsel bir dönem başlamıştır.[11] Birçok şehir devletine ev sahipliği yapan İran'ın en önemli şehir devletlerinden birisi ise Kerha Irmağı'nın sol kıyısındaki tepede kurulmuş olan Susa şehridir.[12] Çünkü Susa şehri önemli bir merkez olmasının yanında İran'da tarihi bilinen ilk siyasal ve kültürel oluşum olan ve Elamlar tarafından oluşturulan Elam Krallığı'na başkentlik yapmıştır.[13] Bu ise şu şekilde olmuştur; Susa kentinde kurulan Susa şehir devletinin prensi zamanla diğer siteleri yönetimi altına alarak Elam Krallığı'nı kurmuştur. Elam Krallığı'nı kuran ve bu bölgede ilk kez tüm prenslikleri birleştirerek siyasi bütünlüğü sağlayanlar ise Avanlar'dır. Elam kronolojisi, Proto Elam Dönemi'ni (M.Ö. 3200-2700) takiben Eski Elam Dönemi (M.Ö. 2700-1600), Orta Elam Dönemi (M.Ö. 1500-1100) ve Yeni Elam Dönemi (M.Ö.1100-539) olmak üzere üç ana devreye ayrılmaktadır.[14]

Elam Krallığı uzunca bir süre Akadlar ile mücadele etmiş ve çeşitli savaşlar yapmıştır. Fakat yapılan bu savaşlar sonucunda Elam Kralı öldürülmüş ve bölge Akadlar tarafından işgal uğramıştır. Ancak daha sonra tekrar bağımsızlıklarını kazanan Elamlar bu sefer de Asur ve Babil İmparatorluğu ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadele sonunda ise Elam toprakları Babil İmparatorluğu tarafından ele geçirilerek Elam Krallığına son verilmiştir.[15]

[10] Esko Naskali, "Sasaniler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009, s.176.
[11] Ali Fuat Yılmazel, "Orta Asya ve İran Tarihi ve Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.129.
[12] Yılmazel, *Orta Asya ve İran …*, s.129.
[13] Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012, s.89.
[14] Yılmazel, *Orta Asya ve İran …*, s.129-130.
[15] Özçelik, *İlk Çağ Tarihi …*, s.89.

1.1.2. Med İmparatorluğu

M.Ö. 2000'lerde Kafkaslar üzerinden İran'a gelen Medler, İran'daki kavimleri güçlü bir birlik haline getirip bölgede siyasal bir rol oynayacak duruma getirmiştir. Medler önce Persler ile birlikte Hazar Denizi'nin güneyine yerleşmiş daha sonra ise Hemedan merkez olmak üzere Güney ve Batı İran'a da yayılarak burada kabile sistemine benzer konfederatif bir sistem oluşturmuşlardır.[16] Zamanla bölgede önemli bir güç haline gelen Medlere ilk kez M.Ö. 835 yılında Asur Kralı III. Salmanassar'ın yazıtlarında rastlanmaktadır.[17]

Boylar şeklinde yaşamakta olan Medler çoğunlukla ticaret ve zanaatla uğraşmışlardır. Yaşadıkları coğrafya nedeniyle sık sık Asur saldırılarına maruz kalan Medler, Kral Phraortes döneminde Asurlulara savaş açmışlardır. Fakat İskitlerin Asurlara yardım etmesi nedeniyle Medler yenilmiş ve Kral Phraortes ölmüştür. Phraortes'in oğlu Kyaksares babasının yerine geçmiş ve İskitleri yenip Asurlulara karşı Babil Kralı Nabopolassar'la ittifak yapmıştır. Yaptığı bu ittifak sonucunda Medler ve Babiller, Asurlara savaş açmış ve başkent Ninova'yı yıkıma uğratarak Asur Krallığı'nı yıkmışlardır.[18]

Asur Krallığı'na karşı kazanılan zafer ve elde edilen topraklar Medler'in en geniş sınırlara ulaştığı dönemdir. Fakat bu uzun sürmemiş ve Kral Astyages'in başarısız yönetimi sonucu devlet birçok sorunla karşılaşmış ve çeşitli saldırılara uğramıştır. Medler giderek zayıflamaya başlamış ve kısa bir süre sonra Persler 'in saldırıları sonunda Pers egemenliği altına girerek yıkılmıştır.[19]

1.1.4. Ahameniş İmparatorluğu

Kafkaslar üzerinden İran'a Medler ile birlikte gelen Perslere tarih kayıtlarında ilk kez M.Ö. 9. yüzyılın ortalarında Asur yazıtlarında rastlanmaktadır. İran'a Hazar Denizi'nin doğusundan gelen Persler, Urmiye Gölü çevresine yerleşmişlerdir. Fakat doğudan İskitlerin, batıdan ise Asurlular'ın saldırılarıyla Zagros vadilerine inmişlerdir.

[16] Özçelik, *İlk Çağ Tarihi …*, s.90.
[17] Yılmazel, *Orta Asya ve İran …*, s.131.
[18] V. Diakov – S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi I,* Çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2014, s.193-194.
[19] Özçelik, *İlk Çağ Tarihi …*, s.90.

Burada bulunan Anan şehrine yerleşen Persler bir süre Med hâkimiyeti altında yaşamışlardır.[20]

Dağınık biçimde yaşayan Pers kabilelerini birleştirerek bir güç haline getirenler ise Akamenid Sülalesi'dir. Bu sülaleden gelen ve İran kaynaklarında Büyük Keyhüsrev olarak geçen II. Kyros tarafından kurulan Ahameniş İmparatorluğu, Medlere karşı Babiller ile işbirliği yaparak onları bozguna uğratmış ve Med ülkesini ele geçirerek Medleri yok etmiştir.[21] M.Ö. 550 yılında Med topraklarını kendi topraklarına katmalarıyla büyümeye başlayan Ahamenişler, 20-30 yıl içerisinde Ege Denizi'nden Yunanistan kıyılarına, Hindistan'ın kuzeybatısında İndus Vadisi'ne kadar uzanan bölgeleri de kendi topraklarına katarak büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Döneminin ve bölgenin en büyük imparatorluğu haline gelen Ahameniş İmparatorluğu önemli ticaret yollarını da ele geçirmiştir.[22]

II. Kyros döneminde Babil İmparatorluğu yenilgiye uğratılmış ve toprakları Ahameniş İmparatorluğu'na dâhil edilmiştir.[23] II. Kyros'tan sonra yerine gelen II. Kambyses, Mısır'a büyük bir sefer düzenleyip Mısır'ı da topraklarına katmıştır.[24] Kyros'un ölümü ile Ahameniş İmparatorluğunda durgunluk yaşanmış ve buna müteakip iç karışıklıklar çıkmıştır. I. Darius'un başa gelmesiyle bu karışıklıklara son vermek için geniş çaplı bir teşkilatlanma oluşturulmuş ve bir istihbarat (casusluk) şebekesi kurmuştur.[25] Bu teşkilatlanma ile birlikte I. Darius, ülkesini genişletmeye devam ettirmiş ve Trakya'yı, Makedonya'yı ve Ege adalarını ele geçirmeyi başarmıştır. Fakat bunlara karşılık küçük Grek ülkelerine karşı aldığı yenilgiler Persler'in yenilmezliğini ortadan kaldırmıştır. Bu yenilgilerden sonra saray entrikaları, bazı satrapların ayrılıkçı hareketleri ve memurların yolsuzlukları Ahameniş İmparatorluğu'nun zayıflamasına neden olmuştur. Bu zayıflama ile birlikte III.

[20] Eray Karaketir, "Pers Kralı II. Kyros'un (Büyük Kyros) (M.Ö. 559-530) Soyağacı, Ailesi ve İsmi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.2, Sayı 3, Aralık 2016, s. 69.
[21] Özçelik, *İlk Çağ Tarihi …*, s. 91.
[22] Elif Aköz, "Antik Dünyanın En Büyük İmparatorluğu", *Uygarlıklar Tarihi I*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.83.
[23] Yavuz Arslan, *Perslerin Yönetim Politikası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s.12.
[24] Özçelik, *İlk Çağ Tarihi …*, s.92.
[25] V. Diakov – S. Kovalev, *İlkçağ…* s.197.

Artakserkses döneminde ortaya çıkan Mısır, Fenike ve Kıbrıs'taki ayaklanmalar güçlükle bastırılmıştır.[26]

III. Darius döneminde ise Ahameniş imparatorluğu, Makedonyalıların kurduğu ve Büyük İskender'in hükümdar olduğu yeni bir köleci devletin saldırısına uğramıştır. İskender ile yapılan çeşitli savaşların ardından gerçekleştirilen Gaugamela Muharebesi (M.Ö. 332) ile Makedonya ordusu Persepolis'e girmiş ve şehri yağmalamaya başlamıştır. Yapılan bu savaş sonunda yenilgiye uğrayan II. Darius savaş meydanından kaçmış ve kısa bir süre sonra kendi adamlarından Baktria Satrabı Bessos tarafından öldürülmüştür. Böylece bu olaylardan sonra Ahameniş İmparatorluğu, Makedonya Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir.[27]

1.1.5. Seleukos İmparatorluğu

M.Ö. 323 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in büyük komutanlarından biri olan I. Seleukos tarafından kurulan Seleukos İmparatorluğu uzunca yıllar boyunca varlığını korumuştur.[28] Geniş toprakları bulunan bu imparatorluk bütün İran topraklarını da elinde tutmuştur. Fakat zamanla ortaya çıkan Grek isyanları ve Kral Mitradat'ın idaresinde büyük bir devlet haline gelen Partlar'ın sık sık saldırıları Seleukos İmparatorluğu'nun zayıflamasına neden olmuştur. Partlar önce Med topraklarını sonra da Babil topraklarını Seleukoslar'dan almıştır. Bu üst üste yenilgilerden sonra Romalılar ile yapılan savaşlarda da yenilgiler alınınca Seleuko İmparatorluğu çökme aşamasına gelmiş ve Roma hâkimiyeti altına girmiştir.[29]

1.1.6. Part İmparatorluğu

M.Ö. 250 yılında Seleukoslar'ın hâkimiyeti altındaki Partya'yı (İran'ın kuzey doğusunda ki Batı Horasan bölgesi) elinde tutan I. Arsakes önderliğindeki Partlar, Seleukoslar'a karşı ayaklanmış ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra I. Mitradat döneminde giderek güçlenip yayılmaya başlamışlardır.[30] Zamanla büyük bir güç haline gelen Partlar, önceleri hâkimiyeti altında yaşamış oldukları Seleukos İmparatorluğu'na sık sık taarruz etmeye başlamışlardır. Bu

---

[26] V. Diakov – S. Kovalev, *İlkçağ…* s.199-200.
[27]Arslan, *Perslerin Yönetim…* s.34.
[28] Yüksel Arslantaş - Cuma Ali Yılmaz, "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C.27, S.2, Elazığ, 2017, s.361.
[29] Yalçın Gülçin, *II. Philippos ve III. Aleksandros Döneminde Makedonya Krallığı,* (Basılmamış Yüksek Lisans), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2014, s. 133-134.
[30] Özçelik, *İlk Çağ Tarihi…* s.95-96.

taarruzlar neticesinde Seleukos İmparatorluğu'ndan Medya ve Mezopotamya bölgeleri alınmıştır. Part İmparatorluğu kurulduğu bölge nedeniyle kendini Pers (Ahameniş) İmparatorluğu'nun varisi olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca Pers, Helen ve bölgedeki diğer kültürlerin sentezinden oluşan özel bir kültür birikimine sahip olmuşlardır. [31]

Partlar, II Mitradat döneminde Anadolu'ya yönelmiş fakat burada karşılarına Romalılar çıkmıştır. Uzunca yıllar Romalılar ile mücadele etmelerine rağmen iki tarafta da birbirlerine üstünlük sağlayamamış ve Fırat nehri sınır kabul edilmiştir. Part İmparatorluğu bu mücadeleden sonra zamanla zayıflamış ve iç çekişmeler yaşamaya başlamıştır. İç çekişmelerden dolayı yıpranan imparatorluk Milattan Sonra 226 yılında Sasaniler tarafından yıkılmıştır. [32]

1.1.7. Sasani İmparatorluğu

İran tarihinin en önemli dönemlerinden birisi olan Sasani dönemi, Pers medeniyetinin en etkili başarılarına tanıklık etmiş ve İslam Orduları tarafından fethedilmeden önceki son büyük dönem olarak kabul edilir. Sasani İmparatorluğunun kurucusu ise I. Ardeşir'dir. Ardeşir'in babası Papak, Part İmparatorluğu'na bağlı olan Persis Kralı Gozir'i öldürerek kendini kral ilan etmiştir. Papak ölünce Persis Kralı olmak için oğulları I. Ardeşir ve Şapur arasında bir taht mücadelesi baş göstermiştir. Bu mücadele sonunca Şapur 222 senesinde ölünce I. Ardeşir babasının yerine Persis Kralı olmuştur. Kral olduktan sonra Part İmparatorluğu'ndaki zayıflama ve iç karışıklıkları fırsat bilen Ardeşir, Part İmparatorluğu'na karşı bir sefer düzenlemiş ve Part ordularını yenerek Arsaklı Hanedanı'nın son hükürdarı olan IV. Erdevan'ı öldürmüştür. Böylece M.S. 224 yılında Part İmparatorluğu'nun başkenti Tizpon'a girerek kendini krallar kralı ilan edip taç giymiştir. 400 asırlık Part İmparatorluğu'na son veren I. Ardeşir 400 asır sürecek Sasani İmparatorluğu'nu kurmuştur.[33]

İran'da kurulan bu yeni İmparatorluk, M.S. 224-651 yılları arasında, doğuda İndus ve Oxus (Ceyhun) Nehirleri, batıda ise Habur Nehri'ne kadar uzanan çok geniş bir coğrafyaya hâkim olmuştur. Bu denli büyük bir coğrafyaya hâkim olan Sasani İmparatorluğu, farklı din ve milliyetlerin bir arada yaşadığı, etnik çeşitlilik açısından

---

[31] Mehmet Özmenli, "Armenia'da Arsaklar ve Kamsarakanlar", *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi*, Haziran 2014, s. 2-3.
[32] Özçelik, *İlk Çağ Tarihi…* s.96.
[33] Gürhan Bahadır, "Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* C.6, S.1, Kış 2011, s.708.

çok zengin bir yer konumuna gelmiştir.[34] Bölgede uzunca bir süre Roma (Bizans) İmparatorluğu ile birlikte büyük bir güç konumunda olan Sasani İmparatorluğu, her zaman Roma için bir tehdit ve en tehlikeli düşman konumunda olmuştur. Bu düşmanlık savaşlara dönüşmüş ve bu savaşlar yaklaşık 25 yıl devam etmiştir. Fakat bu savaşlar Sasani İmparatorluğunu yıpratmış ve zayıflatmıştır.[35]

Sasani-Roma çekişmesi yaşanırken 610 yılında Arap Yarımadası'nda yeni bir din ortaya çıkmıştır. Bu din Hazreti Muhammed'in Peygamberlik ettiği İslamiyet'tir.[36] İslamiyet zamanla büyük kitlelere ulaşmış ve benimsenmiştir. Ciddi bir güç haline gelen Müslümanlar, Hz. Muhammedîn vefatından sonra halifeler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. İlk halife Hz. Ebubekir 2 yıllık kısa hilafeti döneminde genelde iç işleri ile uğraşmıştır.[37] Fakat ikinci halife Hz. Ömer döneminde fetih hareketleri ivme kazanmış ve Müslümanlar, Sasaniler için birer tehdit haline gelmiştir. Böylece Hz. Ömer, Ebu Ubeyde komutasındaki bir orduyu Irak'a göndermiş ve bu ordu Irak'ta Nemarık Savaşı'nda Sasaniler mağlup etmiştir.[38] Fakat daha sonra Behmen Cazeveyh komutasındaki Sasani Ordusu toparlanmış ve Kufe yakınlarında Ebu Ubeyde komutasındaki İslam Ordusu ile karşı karşıya gelmiştir. Dar bir köprüde karşı karşıya gelen bu iki ordu şiddetli bir şekilde çarpışmış ve Ebu Ubeyde dâhil birçok Müslüman bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Sasaniler'in galip geldiği bu savaş tarihe Köprü Savaşı olarak geçmiştir.[39]

Bu yenilgi sonunda Müslümanlar, Sa'd bin Ebû Vakkās komutasından oluşan yeni bir ordu ile Sasaniler'in üzerine tekrar yürümüştür. Sasaniler ile savaşmak için yolan çıkan İslam Ordusu, ilkbaharda Kûfe'nin 30 km. güneyinde bulunan ve Sasaniler'in en önemli sınır şehri olan Kadisiye'ye varmıştır. Burada karşı karşıya

[34] Ulaş Töre Sivrioğlu, "Sasani İmparatorluğu Döneminde İran, Mezopotamya ve Kafkasya'da Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.3, S.10, Aralık 2016, s.24.

[35] Ulaş Töre Sivrioğlu, "Sasanilerde Askeri Teşkilat, Silah Teknolojisi ve Savaş Stratejileri", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.8, S.5, Ankara, İlkbahar 2013, s.677.

[36] Robert Mantran, *İslam'ın Yayılış Tarihi (VII - Xl. Yüzyıllar),* Çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s.69.

[37] Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.103-104.

[38] Ali Muhammed Sallabi, *Raşid Halifeler Dönemi II. Halife Hz. Ömer (r.a.) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, Çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008, s.463.

[39] Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s.45.

gelen iki ordu uzunca bir süre elçiler aracılığı ile diplomasi trafiğinde bulunmalarına rağmen bir netice elde edemediler. Kaçınılmaz bir son haline gelen savaş başlamış ve yaklaşık dört gün sürmüştür. 636 yılında gerçekleşen bu savaş tarihe Kadisiye Savaşı olarak geçmiştir. Böylece yapılan bu savaşı Müslümanlar kazanmış ve yaşanılan bu mağlubiyet ise Sasani İmparatorluğu'nun çöküşünü gerçekleşmiştir.[40]

1.2. İslamiyet Sonrası Dönemde İran'da Siyasal Faaliyet Gösteren Devletler

636 yılında yapılan Kadisiye Savaşı'yla Sasani İmparatorluğu'nun İslam Orduları'na yenilmesi, İran Tarihi için yeni bir başlangıç kabul edilir. Bu başlangıcın sebebi ise İslamiyet'tir. Çünkü Sasaniler'in yıkılması ile artık İran'daki son Müslüman olmayan hâkimiyet sona ermiş ve İslamiyet İran'a kalıcı bir şekilde yerleşmiştir. Böylece İran Tarihi'nin iki büyük döneminden birisi olan İslamiyet Sonrası Dönem başlamıştır. Bu dönem, Kadisiye Savaşı ile başlayıp günümüzdeki İran İslam Devleti'ne kadar devam etmektedir. Bu dönem içerisinde İran'da kurulan ve hâkimiyet süren devletler ise şunlardır:

1.2.1. Emevi Devleti

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in 632 yılında vefat etmesiyle birlikte ondan sonra Müslümanları yönetmek ve sorunları ile uğraşmak için Müslümanlar kendi aralarında halifeler seçmişlerdir. Seçilen bu halifelerin ilk dördü; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde olmuştur. Bu döneme Hulefa-yi Raşidin dönemi denir.[41] Bu dönemin son halifesi Hz. Ali, Muaviye ile olan çekişmesinden dolayı uyguladığı siyasetten dolayı Hariciler tarafından düşman görülmüş ve Hariciler hem Hz. Ali'ye hem de Muaviye'ye suikast düzenlemiştir. Düzenlenen bu suikast sonucu Hz. Ali şehit edilmiş ve Muaviye ise yaralı bir şekilde kurtulmuştur. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Müslümanların yönetimi Muaviye'nin eline geçmiştir.[42] Böylece Hulefa-yi Raşidin döneminden sonra 661 yılında Suriye'nin Dımaşk merkezinde kurulan ve İslam Tarihi'nin ilk haneden-devleti olan Emeviler Devleti, Muaviye bin Ebu Süfyan tarafından kurulmuştur.[43] Arap Yarımadası, Suriye,

---

[40] Hayrettin Yücesoy, "Kadisiye Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.136.
[41] Mantran, *İslam'ın Yayılış…* s.81.
[42] Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi III. (Emeviler Dönemi),* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s.31.
[43] İsmail Yiğit, "Emeviler", *Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi*, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s.87.

Irak, İran, Kuzey Afrika, İspanya, Anadolu ve Orta Asya'nın bir kısmını ele geçiren Emeviler oldukça büyük bir coğrafyaya hükmetmişlerdir.[44]

1.2.2. Abbasi Devleti

Adını Hz. Muhammed'in amcası Abbas bin Abdulmuttalib bin Hâşim'den alan bu hanedanlığın ilk yöneticisi ve Abbasi Devleti'nin kurucusu Ebü'l-Abbas Seffah'tır.[45] Emeviler'in uyguladığı baskıcı ve ayrıştırıcı rejim nedeniyle halk arasında bir huzursuzluk baş göstermiş ve halk bunu alenen dile getirmeye başlamıştır. İşte bu huzursuz ortamı ortadan kaldırmak ve hilafeti almak için ortaya çıkan Abbasi Hanedanlığı büyük kitlelerce desteklenmiştir. Bu destekle birlikte Emeviler'e karşı ayaklanan Abbasiler uzunca bir müddet Emeviler ile mücadele etmiştir. Yapılan bu mücadeleler sonunda Ebü'l-Abbas Seffah, Küfe Camii'nde kendini halife ilan edip pek çok kabilenin biatını kabul etmiştir. Bu olay üzerine harekete geçen Abbasi ordusu Emevi başkenti Dimaşk'a doğru yürümüş ve burayı almıştır. Daha sonra Abbasi ordusu Emeviler'in hâkimiyeti altında olan yerleri tek tek alarak Emevi halifesi II. Mervan'ın ordusu ile karşı karşıya gelmiştir. Yapılan bu savaş sonunda Mervan Mısır'ın Busir Köyü'nde öldürülerek Emevi hâkimiyetine son verilmiş ve Abbasi Devleti kurulmuştur.[46] Emevi Hanedanlığı'na karşı ayaklanarak hilafeti ellerine alan Abbasiler'e en büyük desteği verenler ise İranlılar olmuştur. Çünkü İranlılar hem ülkelerindeki karışıklıklar hem de Emeviler'in uyguladığı mevali politikasına nedeniyle Abbasileri desteklemişlerdir.[47]

750-1258 yılları arasında varlığını sürdüren Abbasiler dönemi İslamiyet'in altın çağı olarak kabul edilir. Çünkü her alanda gelişme sağlanan bu dönemde Emeviler döneminde olduğu gibi halk arasında bir ayrışma ve dışlanma olmamıştır. Her milletten insan devlet kademesine dâhil edilmiş ve görev verilmiştir. Böylece Abbasi Devleti oldukça uzun yıllar yaşamayı başarmıştır.[48]

---

[44] Yiğit, *Emeviler*… s.95.
[45] Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.31.
[46] Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi IV. (Abbasiler Dönemi)*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s.36-37.
[47] Yiğit, *Emeviler*… s.95.
[48] Mantran *İslam'ın Yayılış*… s.120.

1.2.3. Tahiriler Devleti

İranlı Tahir bin Hüseyin tarafından Horasan'da kurulan bu hanedanlık Abbasi Halifeliği dönemindeki ilk müstakil devlettir. Abbasi Halifesi Me'mün, 821 yılında Tahir bin Hüseyin'i Horasan valiliğine atamış ve bu atama Tahirler Hanedanlığının temellerini oluşturmuştur. Tahir bin Hüseyin, iki yıllık Horasan valiliği döneminde bağımsız bir hükümdar gibi davranarak kendi adına para basıp, hutbelerde Halife Me'mün'un adını okutmamıştır. Bu durum onun Abbasilere düşman olmasını sağlamıştır. Böylece Tahir bin Hüseyin bu hareketlerinden dolayı Abbasiler tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Tahir bin Hüseyin'in ölümünden sonra yerine oğlu Talha geçmiş ve o da Abbasiler ile iyi geçinme politikasını yürütmüştür. Pek uzun ömürlü olamayan bu devlete 873 yılında Saffariler tarafından son verilmiştir.[49]

1.2.4. Saffariler Devleti

İran'ın Sistan bölgesinde hüküm sürmüş olan bu devlet adını kurucusu Ya'kûb bin Leys'in mesleğinden yâni Saffâr'dan (Bakırcı) alır. Önceleri bakırcı olan Ya'kûb bin Leys, bu mesleğini bırakıp eşkıyalık yapmaya başlamıştır. Eşkıyalıktan sonra halk arasında mert olduğu için pek sevilmiş ve büyük bir destek almıştır. Topladığı bu destek sayesinde Albaylığa yükselmiş ve 867 yılında önce Sistan bölgesini, daha sonra da günümüz İran ve Afganistan topraklarının büyük bir kısmını egemenliği altına alarak Saffariler Devleti'ni kurmuştur. Daha sonra Yakub b. Leys, Tahiriler'in elinde bulunan Horasan'ı ele geçirerek, Tahiriler'e son vermiş ve Bağdat yakınlarına kadar ulaşmıştır.[50] Fakat zamanla gücünü yitiren Saffariler Devleti, 900 yılında Samaniler ile giriştikleri bir savaşta Horosan'ı kaybetmişlerdir. Böylece zayıflamaya başlayan bu devlete 1003 yılında Gazneliler son vermiştir.[51]

1.2.5. Samaniler (Samanoğulları) Devleti

Devlet adını, Belh şehrinin hâkimi iken düşmanlarının baskılarından kaçarak Emeviler'in Horasan valisi Esed b. Abdullah el-Kasri'ye sığınan ve onun yardımları sayesinde Belh'i yeniden ele geçiren Saman Hudat'tan alır. Saman Hudat, 724-727

---

[49] Hasan Kurt, "Tahiriler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.403.

[50] Filiz Akçay, "*Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk B. Mahmûd Gerdîzî'nin "Zeynü'l-Ahbâr" Adlı Eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler Ve Gazneliler İle İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ordu, 2015, s.156.

[51] Erdoğan Merçil, "Saffariler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s.464-465.

yılları arasında Horasan'da valilik yapan Esed b. Abdullah'ın teşvikiyle Müslümanlığı kabul etmiş ve oğluna da Esed adını vermiştir.[52]

Halife Mu'temid-Alellah, 875 yılında Samaniler'in Semerkant valisi Nasr b. Ahmed'e Maveraünnehir'in idaresini bir fermanla vermiş ve bu da Samaniler'in halife tarafından tanınması ile Samani Devleti'nin kuruluş yılı olarak kabul edilir.[53] Abbasi halifesi tarafından bağımsızlığı tasdiklenen Samaniler Devleti kısa süre içerisinde topraklarını genişletmiştir. 900 yılında Saffariler ile yaptıkları savaşta Horasan'ı Saffariler'den alarak Saffari devletine son vermişlerdir.[54] Fakat zamanla ortaya çıkan iç karışıklıklar ve taht kavgaları Samaniler Devleti'ni zayıflatmış ve Gazneli Mahmut ile girişilen savaş ile devlet yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Karahanlılar'ın Buraha'yı işgal etmesiyle Samaniler Devleti yıkılmıştır.[55]

1.2.6. Büveyhi Devleti

Büveyh'in Ebü'l-Hasan Ali, Ebu Ali Hasan ve Ahmed adındaki üç oğlu tarafından kurulan üç ayrı beylikten oluşan Büveyhi Devleti, İran ve Irakta hâkimiyet sağlamıştır. Abbasi Halifesi Müstekfi Billah'ın daveti ile Bağdat'taki karışıklığı gidermek için buraya davet edilen Büveyhiler, bu karışıklık giderilince halife tarafından Ahmed'e Muizzüddevle, devletin kurucusu kabul edilen Ali 'ye İmadüddevle, Hasan'a da Rüknüddevle lakapları verilmiştir.[56]

Büveyhi hanedanın reisi ve devletin kurucusu İmadüddevle Ali'nin varis bırakmadan ölmesi üzerine Fars bölgesine Rüknüddevle'nin oğlu Adudüddevle hâkim olmuştur. Adudüddevle devleti birleştirerek tek çatı altında toplamıştır. Devletin en güçlü olduğu bu dönemde Adudüddevle'nin ölmesi ile devlet içerisinde bir takım karışıklıklar çıkmıştır. Çıkan bu iç karışıklıklar ve taht kavgaları uzun yıllar devam etmiştir. Bu karışıklığı fırsat bilen Selçuklular, Büveyhilere taarruz ederek Irak ve İran'daki topraklarını almıştır. Selçuklu ordusu son olarak Şiraz'ı da alarak Temmuz

---

[52] Aydın Usta, "Samaniler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s.64.
[53] Usta, *Samaniler*… s.64.
[54] Tülay Yürekli, *Samaniler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s.70.
[55] Usta, *Samaniler*… s.65.
[56] Mehmet Azimli, "Sünni Hilafete Tahakküm Kurmuş Bir Şii Hanedan: Büveyhiler", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.VII, S. II, Diyarbakır, 2005, s.22.

1062 yılında burada Tuğrul Bey adına hutbe okutmuş ve böylece Büveyhi Devleti sona erdirilmiştir. [57]

1.2.7. Gazneliler Devleti

İsmini başkent Gazne'den alan Gazne Devleti, Samani Devleti'nin zayıflaması ile ortaya çıkan Türk devletlerinden biridir. Devlet 963 senesinde Alp Tegin tarafından Afganistan'ın Gazne şehrinde kurulmuştur. İlk yıllarında Türk kumandanlar tarafından yönetilen Gazne Devleti'nde, 977 yılında Sebük Tegin'in başa gelmesiyle birlikte hükümdarlığın babadan oğula geçtiği bir hanedanlık idaresi kurulmuştur.[58] Sebük Tegin hayattayken yerine oğlu İsmail'i veliaht tayin etmiştir. Sebük Tegin ölünce de oğlu İsmail Gazne tahtına oturmuştur. Fakat bu durum Sebük Tegin'in diğer oğlu Mahmud'un pek hoşuna gitmemiş ve Mahmud ordusu ile birlikte kardeşi İsmail'in üzerine yürümüştür. Mart 998'de karşı karşıya gelen iki ordu savaşa tutuşmuş ve Mahmud kardeşi İsmail'i bertaraf ederek Gazne tahtına oturmuştur. Mahmud'un tahta geçmesi Gazneliler Devleti'nin en parlak dönemi olarak kabul edilir.[59] Sultan Mahmud döneminde Hindistan'a 17 sefer düzenleyen Gazneliler, Irak, İran, Afganistan ve Hindistan'ı kendi topraklarına katmıştır. Sultan Mahmud, 1030 yılında vefat etmiş ve ondan sonra gelenler Sultan Mahmud gibi pek istikrarlı olamamışlardır. Mahmud'tan sonra devlet giderek zayıflamaya başlamış ve 1186 yılında ise Gurlular tarafından yıkılmıştır.[60]

1.2.8. Selçuklu Devleti

Kuruluşundan kısa bir süre sonra fetih hareketlerini genişleten Selçuklular Irak, İran ve diğer İslam topraklarını hâkimiyetleri altına alarak Anadolu'ya göz dikmişlerdir.[61] Bu arada Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey vefat etmiş ancak çocuğu olmadığı için Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı veliaht ilan etmiştir.[62] Fakat Çağrı Bey'in

---

[57] Erdoğan Merçil, "Büveyhiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.497-498.

[58] Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,2000, s.34-35.

[59] Mujiburahman Timur, *Gazneli Devletinden Babürlüler Devletine Kadar Bölgede Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526),* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012, S.28.

[60] Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.482.

[61] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C.1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,2000, s. 29.

[62] Gülay Öğün Bezer, "Tuğrul Bey Zamanı", *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.25-26.

oğlu Alparslan[63] bu duruma karşı çıkarak kardeşi Süleyman ile sultanlık mücadelesine girerek kardeşini yenip Sultan olmuştur.[64] Selçuklu Sultan olan Alparslan fetih hareketlerini tekrardan devam ettirmiş ve yönünü Bizans toprakları olan Anadolu'ya yöneltmiştir. 1071 yılında Bizans ile yaptığı Malazgirt Meydan Muharebesi ile Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış ve Anadolu'nun kısa sürede fethedilmesini sağlamıştır.[65]

24 Kasım 1072'de Yusuf Harezmî tarafından hançerlenerek öldürülen Alparslan'ın yerine oğlu Melikşah, Selçuklu Sultanı olmuştur.[66] Melikşah döneminde bir yandan fetihler yapılırken bir yandan da Hasan Sabbah'ın kurduğu Bâtıniler ile uğraşılmıştır. Bâtıniler Selçuklu Devleti'ne oldukça zarar vermiş ve Melikşah'tan sonra gelen sultanlar ülkeyi iyi yönetememişlerdir.[67] Böylece büyük topraklara yayılan Selçuklu Devleti, Sultan Sencer döneminde Karahıtaylılar ile giriştiği mücadele sonunda zayıflamış ve 1157 yılında yıkılmıştır.[68]

1.2.9. Harzemşahlar Devleti

Harzemşahlar, aslen Oğuzlar'ın Begdili boyuna mensup olup Selçuklular tarafından Harezm eyaletinin idaresiyle görevlendirilen Kutbeddin Muhammed Harzemşah tarafından 1077 yılında kurulmuştur.[69] Devlet en parlak dönemini Alâeddin Atsız döneminde yaşamıştır. Çünkü Atsız, başa geçtikten sonra ülke topraklarını genişletme faaliyetlerinde bulunmuş ve bu uğurda Selçuklu Sultanı Secer ile uzunca yıllar savaşmıştır. [70] Zeki ve savaşçı biri kişi olan Alâeddin Atsız 1156 yılında vefat edince yerine oğlu İl-Arslan geçmiştir.[71] Bu dönemde İl-Arslan, Doğu

---

[63] Gülay Öğün Bezer, "Kuruluş Dönemi", *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.14-15.
[64] Faruk Sümer, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s.369.
[65] Ahmet Kartal, "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* İstanbul, 2008, s. 95.
[66] Ergin Ayan, "Karahanlı Hanedan Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla Sıhriyeti", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.5, 2015, s.403.
[67] Sümer, Selçuklular… s.370.
[68] Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.7, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s.182-183.
[69] Osman G. Özgüdenli, "Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, Sonbahar, 2015, s.26.
[70] Buket Yaşa Şahin, *Anadolu Selçuklu Devleti İle Harzemşahlar Devleti Münasebetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008, s.57.
[71] Meryem Gürbüz, *Harizmşahlar'da Devlet Teşkilatı, Ekonomik ve Kültürel Hayat*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s.3-4.

İran'ın en kudretli hükümdarı haline gelmiştir. 1172 yılında İl-Arslan ölünce yerine oğlu Alâeddin Muhammed Tekiş geçmiştir. Tekiş de babası ve dedesi gibi savaşçı bir mizaca sahipti ve ülkesini genişleterek İran ve Irak'ın bir bölümünü topraklarına katmıştır. [72]

1.2.10. İlhanlı Devleti

Cengiz Han'ın torunu Hülagü tarafından kurulan İlhanlı Devleti, merkezi Tebriz olmak üzere 1256 yılında İran topraklarında kurulmuştur. Devlet adını Hülagü'nün taşıdığı *"İlhan"* unvanından almıştır. Moğollar'ın bir kolu olan İlhanlılar o dönemde bölgenin en güçlü devleti haline gelmişler ve Hülagü zamanında ise alınması zor olan Alamut Kalesi'ni almışlardır. Alamut'u aldıktan sonra Bağdat'a yönelen Hülagü burayı da alarak Abbasileri ortadan kaldırmış ve sırası ile Irak, Azerbaycan ve Suriye'yi de egemenliği altına alarak hâkimiyet alanını genişletmiştir.[73] İlhanlılar, 1335 yılında yaşanan taht kavgaları nedeniyle parçalanıp yıkılmıştır.[74]

1.2.11. Muzafferiler

14. yüzyılda Horasan'a yerleşen Muzafferiler, Arap kökenli olup adını Şerefeddin Muzaffer'den almıştır. İlhanlılar döneminde Meybüz valiliği yapan Şerefeddin Muzaffer görev yaptığı süre boyunca burada pek çok önemli faaliyetlerde bulunmuştur. 1313 yılında ölen Muzaffer'in yerine ise oğlu Mübârizüddin Muhammed ailenin başına geçmiştir. Böylece devlet 1318 yılında Mübârizüddin Muhammed tarafından kurulmuştur. Yaklaşık 40 yıl hüküm süren Mübârizüddin 1358 yılında İsfahan'da oğlu Şah Şüca tarafında hal edilerek gözlerine mil çektirilmiş ve Kal'a-i Bûm'a sürülmüştür. Orada bir süre kaldıktan sonra ise 1364 yılında ölmüştür. Yezd, Fars, İsfahan, Kirman ve zaman zaman Azerbaycan'a kadar genişleyen Muzafferiler bu bölgelerde kısa süreli hâkimiyet sağlamıştır. Timur'un ortaya çıkması ile

---

[72] Aydın Taneri, "Harizmşahlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s.229.

[73] Abdullah Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.2, 2013, s.303.

[74] Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.103.

egemenliği tehlikeye düşen Muzafferiler, 1393 yılında ise Timur tarafından ortadan kaldırılmıştır.[75]

1.2.12. Celayirliler

İlhanlılar döneminde Irak ve İran bölgesine gelerek buralarda yerleşik hayata geçen Celayirliler aynı zamanda İslamiyet'i de benimseyerek Müslüman olmuşlardır. İlhanlı Devleti'nde valilik yapan Celayir Hanedanı'nın emiri, Emir Hüseyin'in oğlu Emir Hasan İlhanlı Devleti'nin yıkılması ile 1340 yılında bağımsızlığını ilan ederek Celayir Devleti'ni kurmuştur. Emir Hasan ölünce yerine 1356 yılında oğlu Şeyh Üveys geçmiştir. Şeyh Üveys döneminde Azerbaycan, Tebriz, Musul ve Diyarbekir ele geçirerek devletin sınırları genişletilmiştir. Şeyh Hüseyin 1382 yılında vefat edince devlet zayıflamaya başlamış ve topraklar kardeşleri Ahmed ile Bayezid arasında paylaşılmıştır. İki kardeş arasında bir mücadele başlamış ve Beyazıd'ın Ahmed'e esir düşmesi ile bütün topraklar tekrar bir elden toplanarak Ahmed tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Fakat bu uzun süreli olamamış ve Celayir Devleti, Karakoyunlular ile bir mücadele içerisine girmişlerdir. Yapılan savaşlar neticesi ile bu mücadeleyi kaybeden Celayir Devleti, Karakoyunlular tarafından 1431 yılında yıkılmıştır.[76]

1.2.13. Timur İmparatorluğu

Timur, 1393 yılında İran'ı kendi topraklarına katınca İlhanlılar'dan sonra İran'daki siyasi bütünlüğü sağlayan bir diğer devlet olmuştur. Çünkü İlhanlılar'ın son hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 yılında ölmesinden sonra yerine bir varisinin olmaması nedeni ile ülke parçalanmıştır. Böylece bu parçalanma nedeniyle Herat, Fars, Kirman, Yezd, Luristan gibi çeşitli bölgelerde Moğol hanedanına bağlı ve bağımsız olmak üzere çeşitli mahalli emirlikler ortaya çıkmıştır. Ancak Timur'un İran'ı alması ile bu mahalli emirlikler ortadan kaldırılmış ve İran'da siyasi bütünlük sağlanmıştır. İşte böylece İlhanlılar'ın yıkılmasından Timur'un İran'ı almasına kadar olan bu ara döneme "*Fetret Devri*" ya da "*Mülûkü't-Tavâif*" denilmiştir.[77]

---

[75] Rıza Kurtuluş, "Muzafferîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.419-420.
[76] Muzaffer Ürekli, "Celâyirliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.264-265.
[77] Abdullah Dodangeh, "Celâyirî Hükümdarı Şeyh Üveys'e Sunulan Desturü'l-Kâtib fî Ta'yini'l-Merâtib Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.4, 2016, s.166.

İran'dan sonra Anadoluya yönelen Timur burada Osmanlılar ile bir mücadele içerisine girişmiştir. Bu mücadele yerini zamanla çatışmaya bırakmış ve ertesinde ise Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid ile bir savaş yapmıştır. 1402 yılında Ankara'nın Çubuk Ovası'nda gerçekleştirilen Ankara Savaşı'nı Timur kazanmış ve Yıldırım Bayezid, Timur'a esir düşmüştür. Bu savaş sonunda hâkimiyet alanına Anadoluyu da dâhil eden Timur topraklarını oldukça genişletmiştir.[78]

Fakat Timur 1405 yılında ölmüş ve arkasında geniş sınırlara sahip bir ülke bırakmıştır.[79] Timur'dan sonra gelen hükümdarlar pek istikrar sağlayamamışlardır. Akkoyunlular ile yapılan savaşlar nedeni ile de pek çok toprak kaybedilmiş ve bunun sonucunda ise zayıflayan Timur İmparatorluğu'na 1507 yılında Özbekler tarafından son verilmiştir.[80]

1.2.14. Karakoyunlu Devleti

İran ve Irak'ta hâkimiyet sürdüren İlhanlı Devleti'nin 1335 yılında yıkılması ile Doğu Anadolu'da bir Türk devleti ortaya çıkmıştır. Bu devlet 14. yüzyılın ortalarında Erciş'ten Erzurum ve Musul'a kadar uzanan bölgede ortaya çıkan Karakoyunlu Devleti'dir.[81] Beyliğin bilinen ilk beyi Bayram Hoca, Musul'u alarak buranın idaresini kardeşi Birdi Hoca'ya verip kendisi beyliğin başına geçmiştir. Ayrıca buradaki mahalli hanedanları da kendisine bağlamıştır. Bayram Hoca ölünce oğlu olmadığı için yerine kardeşi Türemiş'in oğlu Kara Mehmed geçmiştir. 1380 yılında Kara Mehmed'in başa geçmesi ile Karakoyunlu Devleti kurulmuştur. Kurulan Karakoyunlu Devleti, Kara Mehmed döneminde bütün Anadolu'yu nüfuzu altına almış ve İran'a girerek Tebriz'i de ele geçirmiştir.[82]

Timur'dan sonra başa gelen Şahruh'un ölmesi ile şehzadeler arasında paylaşılamayan İran topraklarını yavaş yavaş Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah almaya başlamıştır. 1453 yılında önce Kum, İsfahan, Şiraz, Kirman ve Yezd'i daha

---

78 Musa Şamil Yüksel, "Timur'un Yükselişi ve Batı'nın Diplomatik Cevabı 1390-1405", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.18, 2005, s.232.
79 Musa Şamil Yüksel, "Şahruh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti", *Tarih Okulu Dergisi*, S.5, Sonbahar, 2009, s.97.
80 İsmail Aka, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.177-178.
81 Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlularda Edebiyat ve Sanat", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, C.1, S.1, 2009, s.239-240.
82 Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.434-435.

sonra ise Horasan, Mazenderan, Estrabad, Meşhed, Nişapur ve Herat'ı alan Cihan Şah, 1465 yılında ise Tebriz'i Karakoyunlu Devleti'nin başkenti ilan etmiştir.[83] 1467 yılında Cihan Şah'ın öldürülmesi ile yerine oğlu Hasan Ali tahta çıkarılmıştır. Hasan Ali tahta çıktıktan sonra Uzun Hasan'a karşı savaş hazırlıklarını başlatmıştır. 1468 yılında yapılan savaşta Karakoyunlu Devleti tekrar Akkoyunlu Devleti hükümdarı Uzun Hasan'a yenilmiş ve bu yenilgiden kısa süre sonra devlet Akkoyunlular tarafından yıkılmıştır.[84]

1.2.15. Akkoyunlu Devleti

1378 yılında kurulan Akkoyunlu Devleti'nin en parlak dönemi 30 yıl süren Uzun Hasan dönemidir. Bu dönemde Akkoyunlular geniş ve teşkilatlı bir devlet haline gelerek Anadolu'dan sonra Irak, İran ve Horasan'a kadar uzanan bir İmparatorluğa dönüşmüştür.[85] Uzun Hasan 1478 yılında ölünce kendisinden sonra gelenler bir türlü devleti eski gücüne kavuşturamamışlardır.[86] 1501 yılında Şerur Muharebesinde Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail kuvvetlerine karşı yenilince devlet yıkılmanın eşiğine gelmiş ve son Akkoyunlu hükümdarı Murad'ın da Safevilere yenilip ülkesini terk etmesinden sonra Akkoyunlular tarih sahnesinden çekilmişlerdir.[87]

1.2.16. Safevi Devleti

İran Tarihi'nin en önemli devletlerinden birisi olan Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'dir. Devlet ise adını Şah İsmail'in dedesi olan Şeyh Safiyuddin'den almakta ve Şeyh Safiyuddin'in soyu da on iki imamdan yedincisine dayandırılmaktadır.[88] Şeyh Safiyuddin'in torunu ve Erdebil Tarikatı'nın şeyhi olan Şeyh İbrahim vefat etmiş ve yerine de oğlu Şeyh Cüneyd varis olmuştur. Fakat Şeyh Cüneyd tarikatın başına geçmesi gerekirken o zamanlar bölgeye hâkim olan Karakoyunlular, dünürleri olan ve Cüneyd'in de amcası olan Şeyh Cafer'in başa

---

[83] Yusuf Küçükdağ, *XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti-Azerbaycan İlişkileri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, s.20.

[84] Sümer, Karakoyunlular, s.437.

[85] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri: Siyasî, İdarî, Fikrî, İktisadî, Hayat, İlmî ve İçtimaî Müesseseler; Halk ve Toprak,* C.8, S.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1937, s.65.

[86] Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.271-272.

[87] Mehmet Ali Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.25, S.3, Ankara, 2005, s.104.

[88] M. Serkan Taflıoğlu, "İran Türk Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi,* C.4, S.13, Kış, 2012, s.107.

geçmesini istemiştir. Ayrıca Karakoyunlular, Cüneyd'in de Erdebil'den uzaklaştırılması istemiştir. Bu durum üzerine Şeyh Cüneyd önce Konya, sonra İçel (Mersin) ve son olarak da Canik (Samsun) bölgelerine gitmiş fakat sonradan Karakoyunlular'ın rakibi olan Akkoyunlular'ın daveti ile Diyarbekir'e gelmiş ve Uzun Hasan'ın kız kardeşi ile evlenmiştir. Bunun dışında Cüneyd'in oğlu Şah Haydar da dayısı Uzun Hasan'ın kızıyla evlenerek siyasi etkilerini doruk noktasına çıkarmış ve bu evlilikten de Şah İsmail doğmuştur. Böylece Şah İsmail, Akkoyunlular'ın doğal varisi haline gelmiştir. [89]

İlk zamanlarda Sünni-Şafii çizgisinde olan Erdebil Tarikatı şeyhi Şeyh Cüneyd, siyasi hedeflerinden dolayı zaman içerisinde kendi itikadından sapmış ve soyunu on iki imama kadar dayandırarak Türkmenler üzerinde bir etki oluşturmaya çalışmıştır.[90] Böylece büyük Türkmen kitleleri kendisine tabi olmuş ve önemli bir güç haline gelmiştir. Fakat Şeyh Cüneyd, Şirvanşahlar ile yaptığı savaşta öldürülmüş ve bunun üzerine Safevi müritleri oğlu Haydar'a tabi olmuşlardır. Şeyh Haydar tarikatın başına geçtikten sonra halka irşat için Erdebil'e geçmiştir. O Erdebil'e geldikten sonra onu ziyaret etmek için büyük kafileler halinde müritleri buraya gelmişlerdir. Burada maddi ve mürit olarak güçlenen Şeyh Haydar, Çerkezler üzerine bir sefer düzenlemiş ve bu seferden büyük ganimetler elde etmiştir. Fakat bu durum Akkoyunlular'ın pek hoşuna gitmemiş ve Şeyh Haydar üzerine bir sefer düzenleyerek onu öldürmüşlerdir. Haydar'ın oğulları Ali, İbrahim ve henüz çok küçük olan İsmail'i anneleriyle birlikte İstahr Kalesi'ne hapsettiler. Bu sırada Akkoyunlu şehzadeleri arasında bir taht kavgası başlamış ve bu mücadelede Safevi müritlerinden destek almak isteyen şehzade Rüstem 1493 yılında Haydar'ın çocuklarını hapisten çıkarıp Tebriz'e getirmiştir. Daha önce iki defa şeyhleri öldürülen Safevi müritleri Haydar'ın oğlu Şeyh Ali'nin etrafında toplanmışlardır. Ancak bu olaydan rahatsız olan Akkoyunlular, Şeyh Ali'yi henüz Erdebil yolundayken öldürtmüşlerdir.[91]

Safevi müritleri bu sefer de Haydar'ın küçük oğlu İsmail'i Erdebil'e gizlice götürmeye çalıştılar. Ancak Akkoyunlular'ın takibine takılınca bu sefer de yedi

---

[89] Doğan Kaplan, "Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları", *Marife Dergisi*, Şia Özel Sayısı, S.3, Kış, 2008, s.184-185.
[90] Taflıoğlu, "İran Türk Safevi Devleti"… s.108.
[91] Tufan Gündüz, "Safeviler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s.451-452.

yaşındaki İsmail tarikat şeyhleri tarafından Gilan'a kaçırılmış ve buradan da Lahican'a götürülmüştür. Lahican'a getirilen İsmail, bölgenin ileri gelenlerinden birisi olan Şemseddin Muhammed b. Yahyâ el-Lâhîcî'ye emanet edilmiştir. Burada saklanan İsmail, Mevlana Şemseddin Lahici'den ders almaya başlamıştır. Üç defa şeyhlerini kaybeden ve ağır darbeler alan Safeviler küçük yaştaki İsmail'i canları pahasına koruma ve bağlı bulunma kararı almışlardır.[92] Ayrıca Akkoyunlu şehzadeleri arasında devam eden taht kavgaları İran'da istikrarsız bir ortam doğurunca burada mahallî otoriteler görülmeye başlanmış ve Kızılbaş Türkmen aşiretlerinin reisleri İsmail'in ortaya çıkması için uygun ortamın oluştuğuna kanaat getirmişlerdir. Bu durum üzerine önce Şirvanşahlar'ı yenen Safeviler sonra da 1501 yılında Akkoyunlular ile bir savaş yaparak onları da yenmişlerdir. [93] Bu zaferin sonunda Şeyh İsmail ve Safevi müritleri Akkoyunlu Devleti'nin başkenti olan Tebriz'e girmiş ve müritleri Şeyh İsmail'i Tebriz'deki Heşt Beheşt Sarayı'nda tahta çıkarmışlardır. Böylece 1501 yılında Safevi Devleti'ni resmen kuran Şeyh İsmail, Şah unvanını alarak on iki imam Şiiliğini devletin resmi mezhebi olarak ilan etmiştir. Ayrıca kendi adına para basan ve hutbe okutan Şah İsmail, kendisine destek veren Türkmen Beylerini de önemli görevlere getirmiştir.[94]

Devletini iyice sağlamlaştıran Şah İsmail, Anadolu'da propaganda faaliyetlerini başlatırken, doğuda ise Özbekler'e karşı bir sefer düzenlemiştir. Yapılan bu seferde Özbek Hükümdarı Şeybânî Han öldürülmüştür. Ayrıca Şah İsmail hız kesmeden Anadolu'da propaganda ve tahriklerde bulunmaya devam etmiştir. Bu durum üzerine Sünni olan Osmanlı Devleti, Şii olan Safevi Devleti'ne karşı bir sefer düzenlemiş ve bu sefer sonucunda ise iki devlet arasında 1514 yılında Çaldıran Savaşı yapılmıştır. Bu savaşta Safeviler mağlup edilmiştir. Çaldıran yenilgisini kısa sürede üzerinden atan Safevi Devleti, Şah İsmail döneminde Azerbaycan, Horasan, Fars, Irak-Acem, Kirman ve Huzistan gibi yerleri topraklarına katmışlardır. Sefaviler için

---

[92] Yılmaz Karadeniz, "Safevi Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.3, 2014, s.64.
[93] Gündüz, *Safeviler…* s.452.
[94] Kaplan, ""Şiiliğin İran Topraklarında…" s.183.

oldukça önemli bir kişi olan Şah İsmail yaklaşık 23 yıllık hükümdarlık görevinden sonra 1524 yılında vefat etmiş ve yerine ise oğlu Şah Tahmasb Mirza geçmiştir.[95]

38 yaşında vefat eden babasının yerine başa geçen Şah Tahmasb, 10 yaşında iken Sefavi Devleti'nin hükümdarlık tahtına oturmuştur. Henüz küçük yaşta başa geçtiği için oymak beyleri arasında bir mevki mücadelesi başlamıştır.[96] Bu mücadele yerini iç karışıklığa bırakmış ve bütün İran topraklarında kendini hissettirmiştir. Şah Tahmasb bir yandan bu karışıklıkları gidermeye çalışırken öte yandan ise Osmanlılar ile bir mücadeleye girişmiştir. Osmanlılar'ın taarruz ve seferlerine karşı koymaya çalışan Şah, iç karışıklıklar nedeni ile pek başarı elde edememiş ve Osmanlılar ile bir barış imzalamak zorunda kalmıştır. Hükümdarlık süresi içinde pek çok sıkıntılar yaşayan Şah Tahmasb 1576 yılında zehirlenerek öldürülmüştür.[97]

Zehirlenerek öldürülen Şah Tahmasb'tan sonra başa geçen şahlar bir yandan iç karışıklıklar ile uğraşırken diğer yandan ise Osmanlı, Özbek, Afgan ve Ruslar ile mücadele etmişlerdir. Fakat bu mücadelede zayıflamaya başlayan Safevi Devleti, 1736 yılında Nadir Şah Avşar'ın Safevi hükümdarı III. Abbas'ı tahtan indirip kendisinin tahta geçmesi ile Safevi Hanedanlığı ve Devleti yıkılmış, yerine ise Avşar Hanedanlığı kurulmuştur.[98]

1.2.17. Avşar Hanedanlığı

Avşarlar'ın İran'daki ilk hükümdarı olan Nadir Şah, Avşar boyuna mensup olduğu için bu hanedanlığa İran kaynakları Afşariyye demişlerdir. 22 Kasım 1688'de doğan Nadir Şah, Horasan'ın Abiverd sınır bölgesinde yaşayan Avşar boyunun Kırklu obasına tabidir. Obasının Özbekler ile olan bir mücadelesi esnasında annesi ile birlikte Özbekler'e esir düşmüş ve annesi bu esarette ölmüştür. Nadir ise 1708'de Özbekler'in elinden kaçarak Horasan'a gelmiştir. Horasan'da Abiverd hudut bölgesi valisi Köse Ahmedli Ali Bey'in adamlarına katılarak kısa sürede başarılar elde etmiştir. Bu başarıları nedeniyle de Köse Ahmed'li Ali Bey'in gözüne girmiş ve kızı ile

---

[95] Cihat Aydoğmuşoğlu, "Safevî Çağına Ait Üç Türkçe Mektup ve Değerlendirilmesi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.53, S.2, 2013, s. 412.
[96] Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri),* Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Güven Matbaası, Ankara, 1976, s.57.
[97] Gündüz, *Safeviler…* s.453.
[98] Gündüz, *Safeviler…* s.455.

evlenmiştir. Burada kısa sürede yükselerek Avşar Türkleri'nin başına geçen Nadir daha sonra Avşar Hanedanlığını kurmuştur.[99]

1725 yılına gelindiğinde Nadir Şah, Horasan'ın tanınmış emirlerinden birisi haline gelmiştir. Ancak bu dönemde İran toprakları işgallere uğramış ve Safevi Devleti oldukça zor bir duruma düşmüştür. Çünkü Safevi Devleti'nin başkenti İsfahan başta olmak üzere ülkenin büyük bir kısmı Afganlar tarafından idare edilmiştir. Bunun dışında, Tebriz, Erivan, Hemedan, Gence ve Kirmanşah gibi eyaletler Osmanlı hâkimiyetine geçmiş, Şirvan'ı da Ruslar işgal etmiştir. Ayrıca çeşitli bölgedeki Safevi emirleri de bu durumu fırsat bilerek başlarına buruk hareket etmişlerdir. Böylece işgal ve karışıklıklar yüzünden Safevi Hükümdarı Şah II. Tahmasb ve yanındaki devlet adamları Horasan'a geçilmek zorundan kalmışlardır. Nadir Şah burada Safevi Şah'ını karşılamış ve kendi hâkimiyeti altına almıştır. Zaman içerisinde bir hükümdar olan Nadir Şah, ülke yönetimini elinde tutan Afganları yenilgiye uğratmış ve doğrudan yönetimi kendi elinde tutmaya başlamıştır.[100] Kısa süre sonra Şah II. Tahmasb tahttan indiren Nadir Şah onun yerine şahın 5 aylık oğlu III. Abbas'ı şah ilan etmiş ve kendini de şah vekili ilan ederek 1732 yılında iktidarı fiilen ele geçirmiştir. Ancak bulunla da yetinmeyen Nadir Şah 1736 yılında III. Abbas'ı da tahttan indirerek kendini şah ilan etmiş ve böylece İran'da Avşar Hanedanlığı dönemi başlamıştır.[101]

Nadir Şah kendi hanedanlığını kurduktan sonra kendinden önceki Safevi şahları gibi Osmanlı Devleti ile bir mücadele içerisine girmiştir. Ayrıca Nadir Şah bunun dışında Hindistan, Pakistan ve Türkistan'a başarılı seferler düzenleyerek buradaki zenginlikleri de ülkesine getirmiştir. Fakat Şah sadece orduya yatırım yapmış ve halkını pek düşünmemiştir. Halka karşı acımasız davranması halkın ona cephe almasına neden olmuştur. Bu yüzden ülkenin pek çok yerinde ayaklanmalar başlamıştır. Bu ayaklanmayı başlatanlardan birisi de Nadir Şah'ın yeğeni Ali Kuli Han'dır. Şah ayaklanma başlatan yeğeninin isyanını bastırmak için ordusu ile Horasan'dan hareket etmiş ve konaklamak için Fethabad 'a varmıştır. Bu konaklama yerinde uyurken gece vakti emirler tarafından öldürülmüştür. Böylece öldürülen Nadir

---

[99] Osman Kimya, "Nadir Şah Afşar Dönemi Osmanlı-İran Münasebetleri İle İlgili Türkiye'de Yapılan Akademik Çalışmalar", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.5, S.14, İlkbahar 2018, s.50-51.
[100] Faruk Sümer, "Avşarlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.164-165.
[101] Kimya, "Nadir Şah Afşar Dönemi Osmanlı…" s.52-53.

Şah'ın yerine yeğeni Ali Kuli Han şah olmuştur. Ancak Nadir Şah'ın ölmesi ile ülkede bir otorite boşluğu yaşanmış ve karışıklıklar devam etmiştir. Bu karışıklıklar neticesi ile ülke bazı komutanların hâkimiyeti altına girerek parçalanmış ve 1804 yılında ise Avşar Hanedanlığı yıkılmıştır.[102]

1.2.18. Zend Hanedanlığı

İran kökenli olan bu hanedanlık, İran'ın batısından yaşayan Lur Kabilesi'nin alt kolu olan Lekler'e bağlı bir aşirettir. Zendler, Zagros'un Hemedan ile İsfahan arasındaki Melayir, Peri ve Kemazan köylerinde yaşamışlardır. Hanedanlık ise Zend Aşireti lideri Kerim Han tarafından kurulmuştur. Kerim Han, 1751 yılının ilk aylarında hiçbir otoritesi kalmayan Safevi Hükümdarı III. İsmail'in adına vekillik unvanıyla yönetimi ele alarak Zendler'i fiilen İran'da iktidara geçirmiştir. Bu durum üzerine pek çok mahalli lider İsfahan'a gelip III. İsmail'e ve Kerim Han'a bağlılıklarını bildirmişlerdir. Böylece Kerim Han, İran'da iktidarı meşru yollardan ele geçirerek İran'da Zend Hanedanlığı'nı kurmuştur. İktidarı ele geçiren Kerim Han bir yandan ülkede istikrarı sağlamaya çalışırken ve öte yandan da Osmanlı Devleti ve Basra Körfezi'nde bulunan İngilizler ile yoğun diplomatik ilişkiler içerisine girmiştir. Şirazı kendine başkent yapan Kerim Han diplomatik ilişkiler dışında fiilen de Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmiş ve savaşmıştır. Bu savaşta Osmanlılar'a karşı Ruslar ile ittifak yapmış fakat 1778'de Kerim Han'ın ölümü üzerine bu ittifak sonuçsuz kalmış ve hanedanlığın başına Sadık Han geçmiştir. Fakat hanedanlık pek uzun ömürlü olmamış ve Kaçarlar ile yaptıkları mücadele sonunda 1794 yılında yıkılmıştır.[103]

1.2.19. Kaçar Hanedanlığı

Oğuzlara bağlı bir boy olan Kaçarlar, Şam Bayatı, Akça Koyunlu ve Akçalu adlı üç Türkmen obasından oluşmuş ve Anadolu'ya da Moğollar ile birlikte gelerek Anadolu'nun Bozok (Yozgat) bölgesine yerleşmişlerdir. 15. yüzyılda ise Azerbaycan'ın Gence bölgesine göç ederek İran coğrafyasında varlıklarını hissettirmişlerdir. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın ölümü ile başlayan taht mücadelelerine dâhil olan Kaçarlar, Rüstem Bey'in Akkoyunlu tahtına çıkmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bunun haricinde Safevi Dönemi'nde de oldukça önemli

---

[102] Abdurrahman Ateş, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri ve Osmanlı Devleti'nin İran Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.2, 2006, s.54-55.
[103] Rıza Kurtuluş, "Zendler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.256-258.

mevkilerde görev yapan Kaçarlar, 18. yüzyılda Koyunlu (Kovanlı) ve Develü olmak üzere iki kola ayrılmışlardır. Ayrılan bu iki Kaçar kolu birbirlerine düşmanlık beslemişlerdir. Ayrıca bunlardan Koyunlu Kaçarları, İran'da Kaçar Hanedanlığı'nı kuran kol olmuştur.[104]

Öte yandan Nadir Şah tarafından Safevi Hanedanlığı'na son verilerek İran'da Zend Hanedanlığı kurulmuştur. Fakat Nadir Şah döneminde pek çok karışıklık ve isyan da baş göstermiştir. Bu karışıklık ve isyanları fırsat bilen Kaçarlar, Zendler ile silahlı bir mücadeleye girişmişlerdir. Girişilen bu mücadele sonunda Zend Hanedanlığı bertaraf edilmiş ve Ağa Muhammed Han, Kaçarlar'ı organize ederek İran'da Kaçar Hanedanlığı kurmuştur. Ağa Muhammed Han, kurulan bu hanedanlığın ilk yöneticisi ve İran Şah'ı olarak 1795 yılında tahta oturmuştur. Muhammed Han ayrıca Zendler döneminde Şiraz olan başkenti de Tahran olarak değiştirerek yönetim merkezini belirlemiştir.[105]

Kendisini Safeviler'in devamı olarak gören Ağa Muhammed, İran tahtına oturduktan sonra önce iç meseleleri halletmeye çalışmış ve daha sonra ise Gürcistan ve Ermenistan üzerine bir sefer düzenlemiş ve bu seferde 15 bin Gürcü askerini esir almıştır. Ayrıca Kafkaslar'da da Rusya ile büyük bir çekişmeye girmiştir. Oldukça sert ve savaşçı bir kişi olan Ağa Muhammed, Azerbaycan'da İran'a karşı Rus egemenliğini tanıyan kişiler üzerine bir sefer düzenlemiş ve bu kişileri cezalandırmıştır. Ancak Şuşa şehrinde konaklarken Ağa Muhammed'in iki askeri ve hizmetinden sorumlu kişiler arasında bir gerginlik yaşanmıştır. Bu gerginlik büyüyerek yerini kavgaya bırakınca Ağa Muhammed, kavgaya karışanların idam edilmesini istemiştir. Kürt askerlerinin komutanı Sadık Han Şağaği, Ağa Muhammed'den bu askerlerin affedilmesini istemiş ancak olumlu cevap alamamıştır. Fakat Ağa Muhammed, Cuma günü kan dökmenin hayırlı olmayacağını söyleyerek, askerlerin ertesi gün idam edilmelerini uygun görmüştür. Bu durum üzerine öleceklerini anlayan askerler, gece Ağa Muhammed'in

---

[104] Faruk Sümer, "Kaçarlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.51.

[105] Abdulcebbar Kavak, "Kaçar Hanedanı Döneminde (1795-1925) İran'da İrşad Faaliyeti Yürüten Nakşbendî-Hâlidî Şeyhleri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.6, S.12, 2015, s.79.

çadırına girerek onu öldürmüşler ve yanında bulunan hazinedeki yüklü miktardaki altını alarak kaçmışlardır.[106]

Ağa Muhammed küçük yaşta Zendler tarafından hadım edildiği için çocuğu olmamıştır. Bu nedenle kendisinden sonra abisi Kulu Han'ın oğlu Baba Han tahta çıkmıştır. 1797 yılında tahta çıkan Baba Han daha sonra Feth Ali Şah adı ile anılmaya başlamıştır. Feth Ali Şah döneminde İran artık bölge üzerindeki büyük güçlerin mücadele alanına dönüşmüştür. Böylece İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki bu mücadele İran'da siyasal, sosyal ve ekonomik olumsuzluklar oluşturmuştur. Ancak bu olumsuzluklara rağmen Feth Ali Han devleti ayakta tutup yenilikler yapmıştır. Fakat Feth Ali Han, Ruslar'ın yayılmacı politikalarına karşı koyamadı ve Ruslar önce Kafkaslar'ı ardından da Kuzey Azerbaycan'ı işgal ederek İran'ı zayıflatmıştır. [107]

Feth Ali Han, Güney Kafkasya ve Gürcistan'ın kontrolü sağlamak için 1804-1813 yılları arasında Ruslar ile yoğun bir şekilde savaşmak zorunda kalmıştır. Ancak yapılan bu savaşları Rusya kazanınca İran, Rusya ile önce 1813 yılında Gülistan Antlaşması ardından ise 1828'de Türkmençay antlaşmasını imzalayarak Rusya'nın üstünlüğünü kabul etmiş ve çeşitli imtiyazlar tanımıştır. İktidarı döneminde Ruslar'a karşı toprak kaybeden Feth Ali Han 1834 yılında vefat etmiş ve yerine ise torunu Muhammed Şah tahta geçmiştir.[108]

Muhammed Şah'ın vefatı üzerine oğlu Nasırüddin Şah tahta geçmiştir. Nasırüddin Şah bir yandan Rusya, İngiltere ve diğer devletler ile uğraşırken öte yandan ise ülkedeki iç karışıklıkları gidermeye çalışmıştır. Bu karışıklıklardan birisi de Mirza Ali Muhammed adındaki bir Hurufi'nin kendisini kayıp on ikinci imam mehdi olduğunu iddia ederek etrafına büyük bir kalabalık topladığı Babilik hareketidir. Ancak Nasırüddin Şah, Mirza Ali Muhammed ve taraftarlarını yakalatıp 1850 yılında kurşuna dizdirip öldürtmüştür. Bunun haricinde Afganistan'a saldırıp Herat'ı alan İran, karşısında İngiltere'yi bulmuş ve İngiltere ile yapılan savaş sonucu Herat'ı terk

[106] Abdolvahid Soofizadeh, "Kaçar Hanedanı'nın Menşei ve İran'da Yükselişi: Ağa Muhammed Han Dönemi", *Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar,* Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s.58-59.
[107] Cem Uncu, "İran'daki Son Türk İktidarı (Kaçar Hanedanı) Üzerine Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme", *The 1st International Conference on Studies in Turkology (ICOSTURK'2016),* Barcelona-SPAIN, 2016, s.43-44.
[108] Uncu, "İran'daki Son Türk İktidarı…" s.46-47.

etmek zorunda kalmıştır. Nasırüddin Şah 1896 yılında bir suikasta uğrayarak öldürülmüş ve ondan sonra gelen şahlar da dış borçlar, iç karışıklıklar ve dış tehditler ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Kaçarlar'ın son şahı Ahmed Şah, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını bildirmiş ve savaş sonunda ise İngiltere'nin İran'ı himaye etmesini istemiştir. Fakat meclis himaye meselesini kabul etmemiş ve ülkede bir karışıklık meydana gelmiştir. Bu karışıklığı fırsat bilen Rusya, İran'ı istila etmiştir. Kazak Tugayı Kumandanı Rıza Han, İran ordusunun başına geçerek Rusları püskürtmüştür. Rıza Han ordunun başına geçtikten sonra gazetesi Seyyid Ziyaeddin Tabatabai ile bir hükümet darbesi yapmış ve darbeden sonra ise kurulan kabinede savaş bakanlığına getirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Seyyid Ziyaeddin Tabatabai ile arası bozulunca Tabatabai istifa edip yurtdışına gitmiştir. Bu durum üzerine ise meclis tarafından iktidar kendisine verilmiş ve can güvenliğini tehlikede görüp Avrupa seyahatine çıkan Ahmed Şah da meclis tarafından azledilerek Rıza Han şah ilan edilmiştir. Böylece İran'da Kaçar Hanedanlığı sona ermiş ve yerine de Pehlevi Hanedanlığı kurulmuştur.[109]

1.2.20. Pehlevi Hanedanlığı

Gerçekleştirdiği bir darbe sonucu İran'da yönetimi eline alan Pehlevi Hanedanlığı'nın kurucusu olan Rıza Şah Pehlevi, İran'daki iktidarını güçlendirdikten sonra iç siyasete yönelik bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Bunların yanı sıra dış siyasete yönelik de önemli adımlar atan Şah, 1928 yılında Avrupa devletlerine verdiği kapitülasyonları kaldırmış ve 1931 yılında İran hava sahasını İngiliz İmparatorluğu Havayolları'na değil de Alman Lufthansa'ya açmıştır. Ayrıca Imperial Bank of Persia'ya ait olan para basma yetkisini de yeni kurulmuş olan Bank Melli İran'a devretmiş ve telgraf şirketinin yönetimini ise Hint-Avrupa Telgraf şirketinden alarak İranlılara vermiştir. Böylece Şah İngilizlerden uzaklaşıp Almanlara yakınlaşmaya başlamıştır. Bunlarla da yetinmeyen Şah Rıza, 1935'te yayınladığı bir genelge ile artık tüm resmi yazışmalarda ülkesi için kullanılan Fars-Persia kavramı yerine İran isminin kullanılmasını kanunlaştırmıştır. Bunun sebebi ise İran kavramının *"Aryan"* anlamı içeren bir kavram olmasıdır. Bir teoriye göre İranlılar ve Almanlar aynı Aryan

[109] Sümer, *Kaçarlar…* s.52.

soyundan gelen milletlerdi ve bunu bilen Şah, İngiliz ve SSCB'ye karşı Almanya ile yakınlaşmak için bunu kullanmıştır.[110]

Şah'ın İngiliz ve SSCB'ye karşı üçüncü bir güç olarak desteklediği Hitler Almanya'sı 1939'da yeni bir dünya savaşı başlatmıştır. Başlayan bu yeni savaşta ise İngilizler ve SSCB, Almanlar'a karşı savaşmıştır. Savaş devam ederken İngilizler ve SSCB kuvvetleri 25 Ağustos 1941 tarihinde İran'ı işgal etmişlerdir. İran işgal edilince Rıza Şah'ın Alman yanlısı olduğu gerekçesi öne sürülerek İngiltere ve SSCB tarafından 16 Eylül 1941 tarihinde istifa görünümü altında tahttan indirilmiş ve yerine oğlu Muhammed Rıza getirilmiştir. [111]

Muhammed Rıza Pehlevi başa geçtikten sonra kendini halka kabul ettirmek için ilk olarak genel af ilan etmiştir. Cezaevlerindeki suçluları serbest bırakarak, demokrasi adına önemli bir adım atan Muhammed Rıza Pehlevi, ülkenin çok partili hayata geçmesi için siyasi partilerin kurulmasına da izin vermiştir. Ayrıca Ulemanın etkisini azaltmaya çalışan babasının aksine dini kurumları siyasete ile uğraşmasına engel olamamış ve 1943 yılında yapılan seçimlerde muhafazakâr ağırlıklı bir meclis ortaya çıkmıştır. Şah Muhammed Rıza Pehlevi, Azerbaycan ve Kürdistan eyaletlerinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketleri bastırmış ve 1947 yılında bütün İran'da otoriteyi sağlamıştır. Ancak İran'da yaşanan sosyal ve ekonomik sıkıntılar muhalefetin güçlenmesine yol açmış ve bu durum Şah'ın iktidarını sıkıntıya sokmuştur. Şah, 1949 yılında kendisine karşı yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan bir suikast girişimi nedeni ile sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu nedenle suikastı düzenlediğinden şüphelendiği Tudeh Partisi'ni de kapatmıştır. Bu olay üzerine ülkede terör eylemleri baş göstermiş ve düzenlenen eylemlerden birinde ise Başbakan Ali Rezmara öldürülmüştür.[112]

Başbakan'ın öldürülmesi üzerine ulusal cephe lideri Muhammed Musaddık başbakanlığa getirilmiştir. 1951-1953 yılları arasında başbakanlık yapan Musaddık, İran petrollerini millileştirme adına adımlar atmış fakat umduğunu bulamamıştır. Bunun üzerine 13 Ağustos 1953 tarihinde Central Intelligence Agency (CIA) ve İngiliz İstihbaratı'nın desteği ile General Zahidi, Muhammed Musaddık'a bir darbe

---

[110] Gündoğdu, *İran ve…* s.98-99.
[111] Ercan Çitlioğlu, *İran'ı Anlamak*, Başkent Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015, s.29.
[112] Rıza Kurtuluş, "Muhammed Rıza Şah Pehlevi", *Türk Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi*, C.30, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s.565.

düzenlemiştir. Darbe nedeni ile İran'da Musaddık taraftarları ile ordu mensupları arasında bir çatışma meydana gelmiştir. Şah bu karışıklıkları görünce ülkeyi terketmiştir. Fakat ordu mensupları Musaddık'ı devirip ülke yönetimini ele alınca Şah tekrar ülkeye dönüp iktidarı ele almıştır.[113]

Şah'ın ülkeye dönmesiyle de Muhammed Rıza Pehlevi'nin II. Dönemi başlamıştır. Şah iktidarını bir daha kaybetmemek için babası gibi diktatöryel bir yönetim kurmaya başlamış ve halkına karşı güç kullanmaktan da çekinmemiştir. Bunun için de ilk iş olarak Hizb-i Tude-yi İran'ın (Tudeh) kapatılması emrini vermiştir. Çünkü kendi otoritesine karşı olan her türlü tehdidi ortadan kaldırmaya niyetlenmiştir. Buna bir çözüm bulmak için de yönetimine yönelik yapılacak her türlü faaliyetin denetlenebilmesi için gizli bir polis teşkilatı olan Sazeman-e Ettelaat ve Amniyat-e Keshvar'ı (SAVAK) kurmuştur[114]. Şah'ın ikinci iktidarında hayata geçirdiği en önemli uygulama ise 15 Ocak 1962 tarihli toprak reformudur.[115] Ayrıca Şah, 1963 yılında Ak Devrim adını verdiği yeni bir siyasi ve toplumsal reform programı ilan etmiştir.[116] Ancak bu reformlar her kesimin tepkisine neden olmuş ve muhalifler Şah'a karşı birleşmiştir. Çıkan olaylar güçlükle bastırılmış ve Şah'a karşı en ateşli muhalif olan Humeyni 1964 yılında Türkiye'ye sürgün edilmiştir. Fakat muhalefet eylemlerine bir türlü son vermemiş ve askerin müdahalesi ile birçok insan ölmüştür. Bu durum üzerine olaylar bütün ülkeye yayılmış ve Şah 16 Ocak 1979 tarihinde İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Şah'ın ülkeyi terk etmesi Pehlevi Hanedanlığı'nın sona ermesine neden olmuştur.[117]

1.2.21. İran İslam Cumhuriyeti

Şah Rıza Pehlevi'nin 16 Ocak 1979 tarihinde İran'ı terk etmesi ile Pehlevi Hanedanlığı yıkılmış ve böylece İran'da zafer kazanan muhalifler de Humeyni'nin etrafında birleşmişlerdir. 1 Şubat 1979 tarihinde Fransa'dan İran'a geri dönen Humeyni, Tahran Havaalanı'nda büyük kitlelerce karşılanmıştır. Yaklaşık 10 milyon

---

[113] Çevik, *Pehlevi Dönemi Kadın…* s.23-24.
[114] Emin Gökalp, *Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyet'inde Siyaset*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, s. 22-23.
[115] İsmail Safa Üstün, "İran", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s.403.
[116] Selçuk Demirkılınç, "Psikopolitik Boyutuyla İran Devrimi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.1, 2017, s.25.
[117] Kurtuluş, *Muhammed Rıza…* s.566.

insan tarafından karşılanan Humeyni, Şah'tan sonra yönetimi elinde bulunduran Başbakan Bahtiyar ve hükümetini tanımadığını, onların yerine kendisinin yeni bir hükümet kuracağını bildirmiştir. Humeyni'nin bu beyanından sonra Bahtiyar ve hükümeti ordu desteğini kaybetmiştir. Böylece 30-31 Mart 1979'da İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması için bir referandum yapılmış ve referandum sonucuyla 1 Nisan 1979 tarihinde İran İslam Devleti kurulmuştur. Ayrıca yapılan bu referandumdan sonra yeni anayasa çalışmalarını yapacak olan Meclis-i Hübregan için 3 Ağustos 1979 tarihinde bir seçime gidilmiştir. Bu seçim ile 73 üyeden 55'i ulema sınıfından olmak üzere bir meclis kurulmuştur. 1 Nisan 1979 tarihinde kurulan İran İslam Devleti günümüzde de İran'da varlığını sürdürmektedir. [118]

[118] Hamid Algar, "Humeyni", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s.361-362.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVRİM'E GİDEN SÜREÇTE ŞAH VE KARŞIT GURUPLARIN ÇATIŞMASI

XX. yüzyıla girerken dünyada büyük siyasal manevralara neden olan olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar dünyanın ekonomik, askeri, kültürel, sanat ve sınırlarının tümden değişmesine neden olmuş olaylardır. Bu nedenle Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), 1917 Bolşevik Devrimi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945), Çin Kültür Devrimi (1949), Amerika Birleşik Devletleri (ABD)-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında yaşanan soğuk savaş, SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi (1979-1989) ve 1979 İran İslam Devrimi gibi önemli olaylar meydana gelmiştir. Bu olayların sonuncusu olan İran İslam Devrimi; İslam Dünyası ve Dünya Tarihi için bir ilkin gerçekleşmesine neden olan olaydır. Çünkü Dünya Tarihi'nin birçok evresinde çeşitli devrimler yaşanmıştır. Ancak bu devrimler genellikle demokrasi, insan hakları ve kültürel unsurlar içeren devrimlerdir. Fakat bunların haricinde tarihte ilk kez bir halk devrimi sonucunda İslami bir cumhuriyet kurulmuştur. Bu da İran İslam Devrimi'ni tarihi bir numune haline getirmiştir. Böylece Humeyni liderliğinde Şah Muhammed Rıza Pehlevi'ye karşı gerçekleştirilen bu devrim, Modern İran Tarihi için önemli olan bu iki kişiyi de karşı karşıya getirerek bir mücadelenin içine sokmuştur.

2.1. Şah Rıza Pehlevi'nin İktidara Geliş Süreci ve Faaliyetleri

Dadaş Beg lakaplı bir asker olan Abbas Ali Han'ın oğlu olarak 1878 yılında İran'ın Mâzenderan Eyaleti'nin Alâşet Köyü'nde dünyaya gelen Rıza Han, henüz küçük yaşlardayken babasını kaybetmiştir. Babasını kaybettikten sonra annesi ile birlikte Tahran'da orduda terzilik yapan dayısının yanında yaşamaya başlamıştır. 1891 yılında 13 yaşına geldiğinde ise dayısının çalıştığı Kazak Piyade Birliği'ne girerek askerlik hayatına başlamıştır. İyi bir eğitim alamayan Rıza Han, okuma yazmayı ancak orta yaşlarında öğrenmiştir. Fakat orduya girdikten sonra çalışkanlığı ve kabiliyeti sayesinde hızlı bir şekilde terfi ederek "*mîr-penç*" (tuğgeneral) rütbesine kadar yükselmiştir. I. Dünya Savaşı başladığında ise Hemedan Piyade Taburu'nun kumandanlığına getirilmiştir. Ekim 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra İngilizler ile iş birliği yaparak Kazak birliği içindeki Bolşevik yanlısı kumandanları tasfiye etmiştir.

1918 yılında Gîlân'da patlak veren Mirza Ûçe Han Cengelî isyanının bastırılmasına katılmış ve önemli bir başarı elde etmiştir.[119]

Rıza Han, kısa bir süre sonra büyük bir askeri ve siyasi güç haline gelince gazeteci Seyyid Ziyaeddin Tabatabai ile anlaşarak bir darbe gerçekleştirmiştir.[120] Rıza Han, 1921 yılında emrindeki 2500 Kazak askeri ile Tahran'a girmiş ve bütün stratejik noktaları kontrol altına alarak hükümeti düşürmüştür. Darbeden sonra Seyyid Ziyaeddin Tabatabai'nin kurduğu yeni hükümette Savaş Bakanlığı görevini üstlenen Rıza Han, Tabatabai ile anlaşamaz ve Tabatabai hükümeti kurduktan üç ay sonra ülkeden ayrılır. Tabatabai'nin istifası ve ülkeden ayrılması üzerine hükümet düşmüş ve tekrar yeni bir hükümet kurulmuştur. Rıza Han kurulan bu yeni hükümette de Savaş Bakanlığı'na getirilmiştir. Ancak Ahmed Şah 1923 yılında başbakanlık görevini Rıza Han'a vermiş ve kendisi de Avrupa seyahatine çıkmıştır. Rıza Han, başbakan olduktan sonra cumhuriyetçi davranışlarda bulunarak ülkede cumhuriyet rejiminin kurulması için meclise bir yasa tasarısı vermiştir. Fakat Avrupa'da bulunan Ahmed Şah, Rıza Han'ın bu davranışlarından pek hoşlanmamış ve onun azlini isteyen bir yazıyı meclis başkanına yollamıştır. Bu durum üzerine Rıza Han da istifa edip Tahran'dan ayrılmış ancak kamuoyu tarafından desteklendiği için istifası geri çekilerek tekrar ülkenin başına döndürülmüştür. Böylece 31 Ocak 1924 tarihinde meclis Avrupa'da olan ve İran'a dönmeyen Ahmed Şah'ı tahttan azletmiş, 12 Aralık 1925 tarihinde ise Rıza Han "*Şehinşah*" ilan edilerek Pehlevi Hanedanlığı kurulmuştur. İran'ın yeni şahı ilan edilen Rıza Şah, 25 Nisan 1926 tarihinde ise Tahran'daki Gülistan Saray'ında taç giymiştir.[121]

Şah, hem ülke içinde hem de ülke dışında iktidarını pekiştirmeye çalışmıştır. İran'da pekiştirmeye çalıştığı bu iktidar zamanla diktatöryal bir rejime dönüşmüş ve Şah Rıza kendi düşüncesine göre İran'ı dizayn etmeye başlamıştır. Milliyetçi kişiliğinden dolayı kültürel farklılığı ortadan kaldırmak ve Farslaşmayı geliştirmek için 1927'de *"Düşünce Geliştirme Kurumu'nu"* kurmuş ve ardından bu kurum vasıtasıyla kültürel farklılıkları ortadan kaldırarak türdeş bir milli kimlik oluşturmaya

[119] Rıza Kurtuluş, "Rızâ Şah Pehlevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s.67.
[120] Elif Çevik, *Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s.20.
[121] Kurtuluş, *Rızâ Şah Pehlevî…* s.67.

çalışmıştır. Rıza Şah ülkede, egemenlik gücünü merkezileştirmek, siyasal iktidarı tek merkezde toplamak ve egemenlik yetkisinin tek kullanıcısı haline gelmek için ulema ve parlamentoyu da devre dışı bırakmıştır.[122]

1928 yılında Avrupa devletlerine verdiği kapitülasyonları kaldırmış ve 1931 yılında İran hava sahasını İngiliz İmparatorluğu Havayolları'na değil de Alman Lufthansa'ya açmıştır. Bunun yanı sıra Imperial Bank of Persia'ya (IBP) ait olan para basma yetkisini de yeni kurulmuş olan İran Ulusal Bankası olan Bank Melli İran'a (BMI) devretmiş ve telgraf şirketinin yönetimini ise Hint-Avrupa Telgraf şirketinden alarak İranlılara vermiştir. Böylece Şah İngilizlerden uzaklaşıp Almanlara yakınlaşmaya başlamıştır. Bunlarla da yetinmeyen Rıza Han 1935'te yayınladığı bir genelge ile artık tüm resmi yazışmalarda ülkesi için kullanılan Fars-Persia kavramı yerine İran isminin kullanılmasını kanunlaştırmıştır. Bunun sebebi ise İran kavramının *"Aryan"* anlamı içeren bir kavram olmasıdır. Bir teoriye göre İranlılar ve Almanlar aynı Aryan soyundan gelen milletlerdi ve bunu bilen Şahta İngiliz ve Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti Birliği'ne karşı Almanya ile yakınlaşmak için bunu kullanmıştır.[123]

Şah'ın İngiliz ve SSCB'ye karşı üçüncü bir güç olarak desteklediği Hitler Almanya'sı 1939'da yeni bir dünya savaşı başlatmıştır. Başlayan bu yeni savaşta ise İngilizler ve SSCB, Almanlar'a karşı savaşmıştır. Savaş devam ederken İngilizler ve SSCB kuvvetleri 25 Ağustos 1941'de İran'ı işgal etmişlerdir.[124] İran işgal edilince Rıza Şah'ın Alman yanlısı olduğu gerekçesi öne sürülerek İngiltere ve SSCB tarafından 16 Eylül 1941'de istifa görünümü altında tahttan indirilmiş ve yerine oğlu Muhammed Rıza getirilmiştir. Tahttan indirilen Rıza Şah önce Hint Okyanusu'ndaki Moritus adasına, daha sonra ise Güney Afrika'daki Johannesburg'a sürgüne gönderilmiş ve 26 Temmuz 1944'te ise burada hayatını kaybetmiştir. Tahta geçen Muhammed Rıza Pehlevi daha sonra babasının na'şını İran'a getirtmiş ve Nisan 1950'de cenaze töreni düzenleyerek bugünkü türbesine defnetmiştir.[125]Cenaze törenine pek çok ülkeden yöneticiler ve heyetler katılırken Türkiye de Orgeneral

---

[122] Alireza Mokhtarpour, *İran Devlet Modeli*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s.2.
[123] Gündoğdu, *İran ve…* s.98-99.
[124] Çitlioğlu, *İran'ı Anlamak…* s.29.
[125] Kurtuluş, *Rıza Şah…* s.67.

Kazım Orbay,[126] Cumhurbaşkanı Başyaveri Yarbay Cevdet Tolgay,[127] Kurmay Binbaşı Selahattin Ergin, III. Ordu'dan Üsteğmen Ziya Yapıcı, Başgedikli Zafer Savaşan, Başçavuş Hasan Günderi[128] ve 50 erden oluşan askeri bir heyet göndermiştir.[129]

2.1.1. Rıza Şah Pehlevi Döneminde Türk-İran İlişkileri

Rıza Han, 12 Aralık 1925 tarihinde "*Şehinşah*" ilan edilerek İran'da Pehlevi Hanedanlığı'nı kurmuştur. İran'ın yeni Şah'ı ilan edilen Rıza Han, 25 Nisan 1926 tarihinde Tahran'daki Gülistan Saray'ında taç giymiştir. Rıza Han, taç merasiminden üç gün önce yani 22 Nisan 1926 yılında sınır komşusu olan Türkiye ile bir dostluk antlaşması imzalayarak iktidarını pekiştirmeye çalışmıştır.[130]

2.1.2. Türk-İran Dostluk Antlaşması (22 Nisan 1926)

Rıza Han, İran'da Şahlık makamına geldikten sonra hem iktidarını pekiştirmek hem de sınır komşusu Türkiye ile iyi geçinmek amacı ile 22 Nisan 1926 tarihinde Türk-İran Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Dört maddeden oluşan bu antlaşma şu şekildedir;

"Madde-1

Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti ve iki taraf tebaaları arasında bozulması kabil olmayan sulh ve samimi ve ebedi dostluk cari olacaktır.

Madde-2

Yüksek Akit Tarafları, her birinin diplomasi ve konsolosluk mümessillerinin öbürünün topraklarında karşılıklı olmak şartı ile hukuku düvel kaideleri ve teamülü dairesinde muamele görmekte devam edeceklerini ve bu muamelenin her halde ve gene karşılıklı olmak şartı ile en çok müsaade gören millet diplomasi ve konsolosluk mümessillerine bahşolunan muameleden daha az müsaadeli olmayacağını kabul ederler.

[126] Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.123.66.4., s.3.
[127] BCA, 030.18.01.02.123.66.4., s.4.
[128] BCA, 030.18.01.02.123.66.4., s.7.
[129] BCA, 030.18.01.02.123.66.4., s.9.
[130] BCA, 03.10.261.762.14., s.1.

Madde-3

Yüksek Akit Taraftarlar memleketleri arasında konsolosluk, ticaret, gümrük ve gemilerinin seyrine müteallik münasebetlerini ve her birinin tebaasının diğeri arazisinde ikametleri ile tevakkufları şartlarını hukuku düvel kaidelerine ve teamülüne ve tamamı ile karşılıklı olmak esasına uygun mukavelenamelerle tenzim etmek hususunda mutabık kalmışlardır.

Madde-4

İşbu Muahedename tasdik edilecek ve tasdiknameler mümkün olduğu kadar az bir zaman içince Tahran'da teati olunacaktır.[131] *Muahede tasdiklerin teatisi ile meriyete girecektir.*

İki taraf murahhasları yukarıdaki maddeler hükümlerine kabul ederek bu muahedenameyi imzalamış ve mühürlemişlerdir."[132]

2.1.3. Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti (10 Haziran-07 Temmuz 1934)

Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşanan sınır sorunları Türkiye Cumhuriyeti'ne de miras kalmıştır. Osmanlı Devleti ve İran arasında 1913 yılında yapılan İstanbul Protokolü, 1932 yılında sınır sorunlarını çözen anlaşmalar imzalanıncaya kadar geçerliliği her sınır ihlalinde tartışma konusu olmakla beraber iki ülke arasındaki sınır hattının tayinine yönelik tek anlaşma olma özelliğini korumuştur. 1932 yılında Türkiye ile İran Hükûmeti arasında Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedesi imzalanmıştır. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde bölgede yaşanan Kürt isyanlarında, isyancıların İran'a kaçışlarını sağlayan ve sınır tecavüzlerinin sıklıkla yaşanmasına neden olan sınır hattı bu protokol ile tayin edilmiştir. Bu anlaşma ile geçmişten beri süregelen sınır sorunlarının aşıldığı ve karşılıklı ilişkilerin geliştirildiği yeni bir dönme başlamıştır.[133]

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 18 Haziran 1932 tarihinde kendisini ziyarete gelen Tahran Büyük Elçisi Hüsrev Gerede'ye: *"Şah Hazretleri ile şahsen tanışmak*

---

131 BCA, 03.10.261.762.14., s.2.
132 BCA, 03.10.261.762.14., s.3.
133 Yüksel Kaştan, "Atatürk Dönemi Türkiye-İran Siyasi ve Ekonomik İlişkileri", *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, 10-15 Eylül 2007, s.1787.

isterim fakat bu sıralar seyahat etme imkânım mümkün değil, Şah Hazretleri de İran'dan fazla ayrılamayacağı için, bir teftiş gezintisi şeklinde hudut civarında kendisiyle buluşmayı düşünüyorum. Selamlarımla birlikte Şah Hazretleri ile bu konuda bir görüşme ayarla" şeklinde emretmiştir.[134] Görev yeri olan Tahran'a 19 Temmuz 1932 tarihinde ulaşan Gerede, Şah'ın bir teftiş gezisine çıkması nedeniyle kendisiyle ancak 8 Eylül 1932 tarihinde görüşme görüşebilmiştir. Bu görüşme esnasında, Atatürk'ün sınırda buluşma teklifini Şah'a ileten Gerede'ye Şah Rıza Pehlevi: *"Sizin söylediğinize göre Gazi Hazretleri benimle görüşmek istemektedirler. Bende kendileri ile görüşmeyi son derece arzu etmekteyim Ben esasen Gazi Hazretlerini Ankara'da makamlarında resmen ziyaret etmek kararındayım, fakat bu arzumu iki nihayet üç sene sonra mevkii fiile koyabilirim. Maahaza bundan evvel, önümüzdeki sene, tesadüfî bir şekilde hudut üzerinde buluşmak ve tanışmak fikrinizi pek tasvip ederim. Gazi Hazretleri'nden vaki olacak işarete intizaren müştakı olduğum böyle bir mülâkata hazırım"* şeklinde bir cevap vererek teklifi kabul ettiğini bildirmiştir.[135]

Atatürk ve Şah Rıza Pehlevi'nin buluşma isteği İngiltere'de yankı bulmuştur. İngiltere de yayım yapan 7 Kasım 1932 tarihli Evening Standard Gazetesi bu buluşma isteği hakkında*"Diktatörlerin Buluşması"* manşetini atarak haberi okurlarına: *"Bu sene İran Şahı'nın Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile görüşmek üzere Türkiye'ye resmî bir ziyaret yapacağı birkaç kere yayınlandı. Yalnız diktatörlerin Van şehrinde görüşeceklerine dair bu gün yayınlanan haberin doğruluk payı fazladır ve belki de, iki devlet başkanı isyancı Kürtlere karşı ortak bir siyasetin güdülmesi için karara varmışlardır"* şekilde aktarmıştır.[136]

1933 yılının Ocak ayında, Atatürk'ün mektubunu vermek üzere Şah ile tekrar görüşen Hüsrev Bey, ziyaret konusunu tekrar göndeme getirdiğnde Şah kendisine: *"Sabırlı bir adam olduğum malûmdur. Fakat iki şeyde sabrım kalmamıştır. Biri, Avrupa'daki oğlumu görmek, diğeri dostum sevgili Gazi Hazretleri ile buluşmak ve tanışmak. Bunun için kararım on sekiz ay sonra, yani gelecek yaz doğruca Ankara'ya*

---

[134] Hüsrev Gerede, *Siyasi Hatıratım 1 İran*, Vakit Basımevi, İstanbul, 1952 s.263.
[135] Gerede, *Siyasi Hatıratım…* s.264.
[136] Manouchehr Assadi, *Rıza Şah Kebir Devrinde İran-Türk Münasebetleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1972, s.160.

giderek evvela Türkiye Reisicumhuru Gazi Hazretlerine resmî ziyaret yapmak, ondan sonra husuŝi bir şekilde (incognito) İsviçre'deki oğlumu görmektir. Başka hiçbir ecnebi devlete resmî ziyaret yapacak değilim" şeklinde cevap vermiştir.[137]

Tahran Büyükelçisi Gerede, Ankara'ya 22 Şubat 1934 tarihli bir rapor göndererek Şah'ın Türkiye'ye ziyareti esnasında izleyeceği güzergâhın; İran'da Tebriz, Hoy, Makû, Türkiye'de ise Beyazıt, Kars, Erzurum, Bayburt, Trabzon, Samsun ve Ankara şeklinde olacağını bildirmiştir. Gerede, ayrıca: *"Şah'ın geçeceği yol güzergâhında bulunan memur ve askerlerin kılık ve kıyafetlerinin Gazi Türkiye'sinin şanına layık bir şekilde olması gerektiğini, Şah Hazretleri'nin bir asker olması hasebiyle hava, deniz ve kara kuvvetlerinin kabiliyetli gösteriler yapmasının; ordunun modern silah ve teçhizatlarının, modern kışla, hastane, okul, laboratuvar, ziraat tesisatı ve Erkan-ı Harbiye, Sıhhiye gibi yeni binaların Şah'ı etkileyeceği, kendisinin takdir ve hayranlığını kazanarak ziyaretin amaçlarına ulaşacağı"* bildirerek birtakım tavsiyelerde bulunmuştur.[138]

Bu durum üzerine Erkan-ı Harbiye Reisliği, Şah'ın takip edeceği muhtemel yolların teknik durumu hakkında bir rapor hazırlayarak Hariciye Vekâleti'ne göndermiştir. Öte yandan Hüsrev Bey de yolculuk sırasında Şah'ın rahat ettirilmesi için alınması lüzumlu tedbirleri ve özel alışkanlıklarını raporlarıyla Ankara'ya bildirmiştir. Ayrıca Rıza Şah'a hediye edilmek üzere Kayseri uçak fabrikasında iki uçak imali edilmiş ve Şah'ın seyahat esnasında geçeceği güzergâhlarda cadde ve sokaklar yenilenerek her taraf Türk ve İran bayrakları ile süslenmiştir. Ziyaret anısı olarak da Darphane'ye, bir yüzünde Rıza Şah'ın diğerinde yüzünde ise Mustafa Kemal'in resmi bulunan, resimlerin altında Türkçe ve Farsça " İran Şahı Alâhazret-i Hümayun Rıza Şah Pehlevî Hazretlerinin Türkiye Cumhur Reisi Gazi Mustafa Kemal hazretlerini Ziyaretleri Hatırası " ibaresi yazılan bir altın, elli adet gümüş ve yüz adet bronz madalya basılması talimatı verilmiştir. Bunlardan altın olanı Şah'a, diğerleri maiyetindekilere hediye edilecektir. [139]

---

137 *Atatürk'ün Millî Dış Politikası II*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.219.
138 Gerede, *Siyasi Hatıratım…* s.269.
139 Polat Kara, *Türkiye-İran İlişkiler (1923-1960),* (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s.142-143.

Rıza Şah, beraberinde Hariciye Nazırı Seyit Han, Ferik Amanullah Han, Mirliva Efhamî, Mirliva Kopal, Miralay Hasan Arfa, Birinci Teşrifatçı Mirza Hüseyin Han Sami, Hususî Kalem Müdürü Mirza Hüseyin Han, Âlem Binbaşı Gaffar, Yüzbaşı Murtaza Han, Yüzbaşı Hüsrev Han, Deniz Yüzbaşısı Zillî, Tophane Yüzbaşısı Müzeyyenî, Doktor Yüzbaşı İsfendiyar, Hariciye Nezareti Memurlarından Kudsî ve Birinci Mülazım Kadimî'den müteşekkil maiyetiyle, 3 Haziran'da Tahran'dan hareket etmiştir. Türkiye Büyükelçisi Hüsrev Bey de Şah'ın heyetine Makû'da katılır. 10 Haziran 1934'te, heyet, Gürcübulak sınır kapısından Türkiye'ye giriş yapar. Rıza Şah, yirmi bir pare top atışı ve bir ihtiram bölüğü tarafından selamlanır ve bölüğe refakat eden bando, Türk ve İran millî marşlarını çalar. Mahallî mülkî ve askerî erkânın katılımıyla Türk karşılama heyetine başkanlık eden Ali Sait Paşa, heyet üyelerini Şah'a takdim etmiştir.[140] Geceyi Iğdır'da geçiren Şah daha sonra Kağızman ve oradan da Kars'a geçmiştir. Bu sırada 3. Ordu Müfettişi Birinci Ferik Ali Sait Paşa, Dışişleri Bakanlığına bir telgref göndererek Şah'ın seyehati hakkında şu şekilde malumat vermiştir: *"7'de Iğdır'dan hareket edilmiş ve Kağızman'da öğle yemeği için üç saatlik bir mola verildikten sonra saat 12'de Kars'a gelinmiştir. Gerek Kağızman'da ve gerekse Kars'ta Şah Hazretleri'ne karşı asker ve ahali tarafından fevkalade tezahürat yapılmıştı. Şah Hazretleri ve maiyeti bu hüsnü kabul ve tezahürattan dolayı çok memnundurlar."*[141]

Rahat bir şekilde geçen seyehatinin sonunda son durağı olan Ankara'ya 16 Haziran 1934 tarihinde varan Rıza Şah'ı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Özalp ve Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Çakmak ile birlikte Ankara Garı'nda bizzat Mustafa Kemal karşılamıştır. Bu karşılaşmayı, Şah'ın ziyaret ekibinde bulunan Hasan Arfa anılarında: *"Ağırbaşlı fakat sevecen görünen Şah, platforma doğru ilerledi. Mavi gözleriyle Şah'a bakan Gazi gülümseyerek ona doğru ilerledi ve sanki birbirlerinin ağırlığını ölçer gibi gözlerinin içine bakarak el sıkıştılar. Şimdi yüz yüze gelen bu iki lider, hem zekâ hem de fiziksel olarak birbirlerinden farklıydılar. Fakat idealleri, güçlü karakterleri ve otoriteleri bakımından birbirlerine benziyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, orta boylu ve zarif bir insandı. Mavi gözleri, sanki aynı anda her yöne bakıyormuş gibi bir etki*

[140] Bilal Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları II*, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s. 498
[141] BCA, 030.10.200.367.3., s.2.

uyandırıyordu. O, hâkim bir karaktere, otoriter bir sese ve büyük bir çekiciliğe sahipti" şeklinde anlatmıştır.[142]

16 Haziran akşamı, Çankaya Köşkü'nde devletin üst düzey protolünün katılımıyla, Mustafa Kemal tarafından, Rıza Şah onuruna bir ziyafet tertiplenmiştir. Mustafa Kemal, burada yaptığı konuşma ile Şah'ın ziyaretinden duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra konuşmasına şöyle devam eder: "*Türkiye-İran münasebetlerinin tarihi gözden geçirilirse, bu iki memleketin dostluktan ayrıldıkları zamanlar, en müşkül devreleri yaşamış oldukları görülür. Hâlbuki milletlerimizin tabii temayülleri ve yüksek menfaatleri icabı olan dostluk bağları kuvvetlendirildikçe, her iki millet kuvvetli hale geldi ve refah buldu. Türkiye Cumhuriyeti bu hakikati tamamen idrak ederek İran dostluğunu, siyasetinin en esaslı umdelerinden biri haline getirmiştir. Nasıl ki, Zat-ı Şahanelerinin kudretli idaresi altında komşu ve kardeş memlekette de aynı duygulara, aynı görüşlere kıymet ve ehemmiyet verilmiş ve böylece sarsılmaz ve silinmez bir Türkiye-İran dostluğu kurulmuştur. Şehinşah Hazretleri; memleketinizin bütün terakkilerini alaka ve muhabbetle takip ediyoruz. Yüksek iradenizin yaratıcı eserlerini en derin hürmetle karşılıyoruz. Türkiye ve İran, binlerce seneden beri, deruhte etmiş oldukları yükselme ve yükseltme rolünde, bugün de kuvvetli ve kudretli adımlarla ilerliyorlar. Bu iki kardeş milletin, bu defa ziyaret-i Şahanenizle bir kat daha yakınlaşan dostlukları; medeniyet için, insaniyet için şüphesiz en sevinilecek neticelerden biridir. Sulh ve müsalemet içinde inkişaf etmekten başka gayeleri olmayan milletlerimizin, aynı zamanda, umum sulha hâdim olmayı en şerefli vazife saydıklarına şüphe yoktur. Türk milleti için unutulmaz bir hatıra bırakacak olan bugünü, tarih yalnız Türkiye-İran münasebatında değil, fakat cihan sulhunda sayılır günlerden olarak akdedecektir."*[143]

17 Haziran 1934 tarihinde Şah için askeri geçit başta olmak üzere birçok tören gerçekleştirilmiştir. 18 Haziran 1934 tarihinde ise TBMM'yi ziyaret ederek Soyadı Kanunu ile ilgili Meclis müzakerelerini Riyaset-i Cumhur Locası'nda takip etmiştir. Bu sırada Başbakan İsmet İnönü, Türk-İran ilişkilerinin önemine değinen bir konuşma

---

[142] Perviz Amouzegar, "The Influence of Kemalism on Reza Shah's Reforms", *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyum Bildirileri,* İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1975, s.623.
[143] *Atatürk'ün Millî…* s. 263.

yapmıştır. İnönü konuşmasında şunları belirtmiştir: *“İran ile bir hudut meselesi vardır ki kaç senelik bir mesele olduğunu şimdi size rakamla söylemek müşkildir. Fakat mübalağasız söyleyebilirim ki yüz seneden beri süren bu hudut ihtilafı, iki devlet arasında, her türlü emniyet hislerini zehirlemiş bulunuyordu. Bu müşkül, nispetle az bir zamanda ve daha ihtilaflı birçok müşkülat zuhur etmişken, iki milletin tabii menfaat ve hislerini idrakteki isabetlerinden ve asıl müessir olarak iki milletin başında bulunan büyük reislerin istikbali gören, büyük millet menfaatlerini gören irade ve dirayeti ile halledilmiş bulunuyor. Ondan sonra iki milletin, iki devletin hemhudut olan mıntıkaları ve arazilerinde emniyet ve asayiş müşkülatı yekdiğerine karşı daima bir düşünce tevlit ediyordu. Birkaç seneden beri hudutlar civarındaki mıntıkalarda asayişi bozmak isteyen bütün unsurlar her iki tarafta gördükleri ciddî bir siyasetin kudreti karşısında nevmit olmuşlardır. İki memleketin hemhudut arazisi asayiş itibariyle ve yekdiğerinin saadetini isteyen hissiyatla gittikçe diğer memleketlere numune olacak bir sükûnet ve bir çalışma havası vücuda getirmektedir. Şahıslar gibi, memleketler arasında da, her türlü siyasetin kuvvetli müessiri, samimî emniyet hissi ve yekdiğerine karşı saygı, takdir hissidir. İnsanlar birbirlerini sevip saydıkları vakit, bütün muamelelerinde bu duygu nasıl müessir olursa milletler de münasebetlerinde birbirini sevmek ve birbirinin saadetini istemek duygusunda siyasetlerini ararlar. Bu sebeple kuracağımız ve kökleştireceğimiz an’ane, bütün nesillerde kuvvetli bir itikat halini almaktadır. Bizim kanaatimiz odur ki, İran ve Türk milletlerinin yekdiğerlerinin menfaatlerini birbirlerinin saadet ve kudretinde aramak kanaatini bugünkü nesil ile gelecek nesillere itikat halinde telkin etmeğe muvaffak olursak memleketimiz için saadet devri başlayacak demektir. İran ve Türkiye’nin iktisadî münasebetleri dahi her iki memleket için çok menfaat getirecek bir faaliyet sahasıdır. İktisadî nokta-i nazardan yekdiğerimize yakın ve birçok coğrafi ve tabii sebeplerle bağlı bulunuyoruz. Yeni İran ile yeni Türkiye münasebetleri, sulh nokta-i nazarından bizim memleketimiz için olduğu kadar komşularımız ve daha uzak komşularımız için de nimet sayılmalıdır. İran ve Türkiye münasebatında yeni bir bahtiyarlık devr-i başlangıcı telakki olunabilir. Bu yol çok feyizli bir yoldur. TBMM’nin bu kadar büyük eserleri tahakkuk*

ettirmesinden ve bu kadar büyük bir şahsiyeti sinesinde büyük bir muhabbetle deragûş etmesi bahtiyarlığına nail olmasından dolayı, gelecek nesiller sizi tebrik edecektir."[144]

Şah, Ankara'daki son günü olan 20 Haziran 1934 tarihinde Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü, Gazi Terbiye Enstitüsü'nü, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni, Çubuk Barajı'nı Hıfzısıhha Enstitüsü'nü, Numune Hastanesi'ni, Erkan-ı Harbiye'yi, Millî Müdafaa Vekâleti'ni ve askerî fabrikaları ziyaret edip incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemelerden sonra akşam saatlerinde yapılan uğurlama töreninin ardından Mustafa Kemal ile beraber tren yoluyla Eskişehir'e hareket etmiştir. 21 Haziran 1934 tarihinde Eskişehir'e varan iki lider Hava Meydanı Mektebi'ni ziyaret ederek gösteri uçuşlarını izlemişlerdir. Burada, Şah'a hediye edilen uçakların gösterileri de sergilenmiştir. Aynı gün, Alayunt (Kütahya) üzerinden Afyon'a giden iki lider ve beraberindekiler, kolordu karargâhı'nı ziyaret ettikten sonra yine tren yoluyla Manisa'ya hareket etmişlerdir. Uşak'ta topçu kıt'ası denetlendikten sonra yola devam etmişler ve 22 Haziranda İzmir'e varmışlardır. İzmir'de askerî, mülkî erkân ve halk tarafından büyük sevgi gösterileriyle karşılanan Rıza Şah ve Mustafa Kemal, karşılama töreninden sonra kendilerine ayrılan Gazi Konağı'na geçmişlerdir. Daha sonra Bornova Ziraat Enstitüsü, Kız Öğretmen Okulu, Millî Kütüphane ve Halkevi ziyaret etmişler ve Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda düzenlenen gösteri uçuşları izlemişlerdir. [145]

26 Haziran 1934' tarihinde Atatürk ve Rıza Şah, halkın sevgi gösterileri arasında Gülcemâl Vapuru ile İstanbul'a varmışlardır. İstanbul'da geceyi Rıza Şah, Dolmabahçe, Atatürk ise Beylerbeyi Sarayı'nda geçirmişlerdir. Burada bir hafta kalan iki lider pek çok ziyarette bulunmuştur. Daha sonra Şah Rıza ve Atatürk, 2 Temmuz 1934 tarihinde vedalaşmış ve Şah, Ege Vapuru ile İstanbul'dan ayrılarak Trabzon'a varmıştır. Buradan geliş güzergâhını takip ederek 6 Temmuz 1934 tarihinde Gürbudak Sınır Kapısına varmıştır. Gürbudak'ta yapılan askeri törenden sonra 7 Temmuz 1934 tarihinde Tahran'a geri dönmüştür. Rıza Şah, Türkiye ziyaretinden sonra orada gördüğü bazı yenilikleri ülkesinde uygulamaya çalışmıştır. Ayrıca Türkiye ziyareti Şah'ın ilk yurt dışı gezisidir.[146] Ziyaret sonrası Atatürk tarafından Şah'a hediye edilen

---

[144] *Ayın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, S.7, Ankara, Haziran 1934, s.20-22.
[145] Kara, *Türkiye-İran…* s.152-153.
[146] Kara, *Türkiye-İran… s.*158-159.

iki uçak Türkiye'den Yüzbaşı Enver ve Kayseri Teyyare Fabrikası çalışanlarından Makinist Nihat Efendi tarafından Tahran'a götürülmüştür.[147]

2.2. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin I. Dönemi (16 Eylül 1941-16 Ağustos 1953)

Rıza Şah Pehlevi'nin oğlu olan Muhammed Rıza, 27 Ekim 1919 tarihinde Tahran'da doğmuştur. Annesinin adı Tac-ül-Mülük olan Muhammed, babası tarafından 26 Ocak 1926 tarihinde veliaht ilan edilmiştir. 12 yaşına gelen Muhammed Rıza, eğitimi için İsviçre'ye gönderilmiş ve burada dört yıl eğitim gördükten sonra 1936 yılında Tahran'a geri dönmüştür. Tahran'a dönen Muhammed Rıza burada iki yıl askeri akademide okumuş ve 1938'de akademiyi bitirince de ordu müfettişliğine getirilmiştir. Ordu müfettişi olduktan bir sene sonra 1939'da Mısır Kralı I. Fuad'ın kız kardeşi Fevziye Sultan ile evlenmiştir. Ancak 25 Ağustos 1941 tarihinde İngiliz ve Rus güçleri tarafından İran işgal edilince babası Rıza Şah, Alman yanlısı olduğu gerekçesi ile İngiltere ve Rusya tarafından tahttan indirilmiştir. Böylece tahtan indirilen Rıza Şah'ın yerine 16 Eylül 1941'de Muhammed Rıza, şah ilan edilerek İran tahtına oturmuştur.[148]

Böylece mecliste sivil giysileri ile yemin eden Şah, temel yasalara saygı gösteren meşruti bir monarşi ile saltanat süreceğine dair yemin etmiştir. Muhammed Rıza Pehlevi, şah olduktan sonra yönetimini meşrulaştırmak ve babasının edindiği kötü imajı ortadan kaldırmak için ilk iş olarak suçlular için bir af kanunu çıkarmıştır. Bunun akabinde siyasi partilerin kurulmasına izin veren Şah, İran'da çok partili bir hayatın da başlamasına vesile olmuştur. Şah aynı zamanda babasından kalan paraları hükümete devrederek hastaneler, tıbbi laboratuvarlar, halk kütüphaneleri ve Tahran'da mevcut olmayan su dağıtım sisteminin kurulmasını sağlamış ve ayrıca babası tarafından alınan arazileri de asıl sahiplerine iade etmiştir. Tüm bunları yapan Şah Muhammed'in diğer faaliyeti ise yine babası tarafından Eğitim Bakanlığı'nın denetimine verilen dini vakıfların serbest bırakılması ve Necef'teki kıdemli müçtehit Büyük Ayetullah Ağa Hüseyin Kumi'ye devletin artık peçeye savaş açmayacağına dair güvence vermesi olmuştur. Şah ve hükümetin bunları yapmasının amacı ise

[147] BCA, 030.10.01.02.46.47.4., s.4.
[148] Kurtuluş, *Muhammed Rıza…* s.565.

kendilerine karşı büyük bir tehdit olarak gördükleri komünizmi insanların akıllarından çıkarmak ve onun yerine ise dini koymaktır.[149]

Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin başa geçmesi ile ülkede yeni bir atmosfer ortamı oluşmuş ve çeşitli düşünce grupları ile zıt düşünceler için bir tartışma ortamı ortaya çıkmıştır. Böylece sol, liberal ve dini düşünceler kendi seslerini duyurma olanağı bularak kendilerine önemli destekler sağlamışlardır. Fakat Şah ordudaki gücünü arttırmak ve yönetimi tek elde tutmak için yabancı güçlerin desteğini alıp, ulemanın da onayını alarak iktidarını kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde ulema dini konulardaki isteklerini elde etmek için Şah'ı destekleyip, hükümetini onaylamışlardır. Ancak babası gibi ulemanın etkisini azaltamayıp güçlenen dini kurumların politika ile uğraşmasını engelleyememiş ve 1943 seçimlerinden sonra muhafazakâr ağırlıklı bir meclis ortaya çıkmıştır.[150]

Demokratikleşme hareketleri bir yandan devam ederken bir yandan da SSCB ve İngiltere tarafından işgal edilen İran toprakları kurtarılmaya çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra İngiltere, petrol bölgeleri hariç işgal etmiş olduğu bütün İran topraklarından çekmiştir. Ancak SSCB, 2 Mart 1946 tarihine kadar birliklerini İran'ın kuzey bölgelerinde bulundurmaya devam ettirmiştir. SSCB ayrıca baskı ile İran'dan petrol ayrıcalıkları elde etmeye çalışmış ve bununla da yetinmeyerek Azerbaycan'daki ayaklanmaları destekleyerek İran'daki işgal süresini uzatmak istemiştir. Bu durum üzerine İran, SSCB'yi Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiştir. Konsey, tarafların sorunu karşılıklı görüşmeler yolu ile çözmelerini istemiştir. ABD'nin de baskısı ile iki devlet arasındaki ikili görüşmeler olumlu sonuca ulaşmıştır. Varılan anlaşma ile SSCB askerlerini İran'dan çekecektir. Buna karşılık İran da kuzey bölgesinde SSCB'ye petrol ayrıcalıkları verilecektir. Bununla da yetinmeyen SSCB, İran'ın Güney Azerbaycan'ın özerkliğini de tanımasını istemiştir. Anlaşma sonunda SSCB 6 Mayıs 1946 tarihinde askerlerini İran'dan çekmiştir.

---

149 Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.132.
150 Mokhtarpour, *İran Devlet Modeli…* s.51.

SSCB'nin çekilmesini fırsat bilen Şah, Güney Azerbaycan'a asker göndererek özerklik hareketini bastırmıştır. Ulusal Cephe Lideri Dr. Muhammed Musaddık, SSCB'ye tanınan petrol ayrıcalıkları nedeni ile İran Parlamentosu'na bir yasa teklifi vermiştir. Teklifte hükümetin parlamentoya danışıp onayını almadan yabancı ülkelere ayrıcalık veremeyeceğine dair hükümler vardır. Böylece verilen yasa teklifi kabul edilmiş ve petrol ayrıcalıkları kaldırılmıştır. İran yapmış olduğu bu hamleler ile SSCB ile olan sorunlarını çözmüş fakat bu sefer de İngiltere ile daha uzun sürecek olan bir anlaşmazlığın içine girmiştir. Çünkü İran petrolünü İngiliz petrol şirketi olan British Petroleum (BP) işletmiş ve İngiltere ise bu hisselerin çoğunu elinde bulundurmuştur. İngiltere, İran'daki petrol şirketini İran Hükümeti'ne karşı siyasal bir baskı aracı olarak kullanmış ve şirket İngiliz Donanması'na uygun koşullar ile petrol vermiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'nda sonra bozulan ekonomisini düzelterek hızlı bir ekonomik gelişme içine girmek isteyen İran, bu ayrıcalıklar nedeni ile kendi vatandaşlarına iş olanakları oluşturulamamış ve çalışma koşullarını düzeltememiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen 1949 yılında İngiltere ile yeni bir petrol anlaşması yapılınca halk buna büyük tepkiler göstermiştir.[151] Tepkiler giderek büyümüş ve ülkede karışıklıklar başlamıştır. Yapılan yeni petrol anlaşmasına muhalif olan Muhammed Musaddık, bu tepkileri fırsat bilerek İngilizler'e ait olan Anglo-Iranian Oil Company Ltd.'nin millileştirilmesi için bir çağrıda bulunarak milliyetçi çevrelerden büyük saygınlık kazanmıştır. Ardından İran petrollerinin millileştirilmesini öngören bir yasa tasarısı hazırlayıp, 1951'de mecliste kabul ettirmiştir.[152] Musaddık kendisinden önceki başbakan döneminde mecliste kabul ettirdiği petrolü millileştirme yasası nedeni ile gücünü oldukça artırmış ve bu durum karşısında Şah, halkın da desteğini alan Musaddık'ı başbakanlığa getirmek zorunda kalmıştır.[153]

2.3. Muhammed Musaddık Dönemi (28 Nisan 1951-19 Ağustos 1953)

Muhammed Hidâyet Musaddık, 1881 yılında Tahran'da zengin ve soylu bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Babası, Mirza Hidâyetullah Âştiyânî, annesi ise Kaçar Hükümdarı Feth Ali Şah'ın torunu Mülktâc Hanım'dır. Henüz çocuk yaşlardayken babasını kaybeden Musaddık, annesi tarafından yetiştirilmiştir. 17

---

[151] Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlk Çağ'dan 1994'e),* C. 1-2, İmge Kitapevi, Ankara, 2012, s.610.
[152] Mokhtarpour, *İran Devlet Modeli*… s.53.
[153] F. Hallidy vd., *İran Devrimi Din*… s.112.

yaşına geldiğinde Kaçar Hükümdarı Nâsırüddin Şah kendisine Musaddıku's-saltana unvanını vermiştir. Böylece bu unvandan dolayı Musaddık lakabı ile tanınıp anılmaya başlanmıştır. İlk memuriyet görevini Horasan Eyaleti'nde müstevfilik olarak yapmıştır. Giderek siyasi meseleler ile ilgilenmeye başlayan Musaddık 19 yaşındayken hürriyetçilere katılmıştır. Daha sonra Meşrutiyet Hareketi önderlerinden Seyyid Ebü'l-Kasım ile arkadaş olmuş ve kız kardeşi ile evlenmiştir. 20 yaşına geldiğinde ise Câmi'-i İnsâniyyet (Mecma'-ı İnsâniyyet) Encümeni'ne girmiştir. Ancak kısa süre sonra eğitimine devam etmek için Avrupa'ya gitmiştir.[154] İlk önce Paris'teki Ecole des Sciences'ta iki yıl iktisat okumuş, ardından ise İsviçre'deki Neuchatel Üniversitesi'nde hukuk alanında doktora yapmıştır.[155] 1914 yılında İran'a dönen Musaddık bir süre Tahran Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde ders vermiştir. Arkadaşı Ali Ekber Dihhuda'nın daveti ile Hizb-i İ'tidali giren Musaddık, daha sonra meclis tarafından kurulan ve mali konuları denetleyen Havale Komisyonu'nun beş üyesinden biri olarak burada görev yapmıştır. Buradaki görevinden sonra 1917 yılında Maliye Bakanı Yardımcısı olan Musaddık, 1919 yılın da ise Vüsûkuddevle kabinesinin imzaladığı İngiliz-İran antlaşmasına şiddetle karşı çıkarak İsviçre'ye gitmiştir. 1921 yılında Müşirüddevle Kabinesi'nin daveti ile İran'a dönen Musaddık, döndükten sonra Fars Eyaleti'ne vali olarak atanmıştır. Oldukça başarılı birisi olan Musaddık kısa süre sonra önce Maliye Bakanlığına, Şubat 1922'de Güney Azerbaycan Valiliği'ne ve son olarak Haziran 1923'te ise Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir. Ancak ekibi ile uyumlu çalışamadığı gerekçesi ile Ekim 1923'te Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir. Bu görevinden istifa eden Musaddık 1924 yılındaki seçimlerde Tahran Milletvekili olarak meclise girmiştir. Ancak 1921 yılında düzenlediği bir askeri darbe ile yönetimi eline alan Rıza Şah Pehlevi'nin, Aralık 1925'te kendini şah ilan etmesine karşı çıkan Musaddık, bu duruma tepki göstererek Şah'a karşı cephe almıştır. Böylece bu tepkileri nedeni ile Rıza Şah ile arası bozulan Musaddık, bütün görevlerinden uzaklaştırılmış ve siyasetten el çektirilmiştir. Uzunca süre bu yasağa maruz kalan Musaddık, Rıza Şah'ın 1941 yılında tahtı oğlu Muhammed Rıza'ya devretmesi ile tekrar siyasete atılmıştır. 1943

[154] Rıza Kurtuluş, "Musaddık Muhammed", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.228.
[155] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, C.1, 5. Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2012, s.424.

seçimlerinde aday olan Musaddık, Tahran'dan milletvekili seçilerek yeniden meclise girmiştir.[156]

Yeniden meclise giren Musaddık, SSCB'ye tanınan petrol imtiyazlarına karşı çıkarak meclise bir yasa teklifi sunmuş ve kabul ettirmiştir. Bununla da yetinmeyen Musaddık, İngilizlere ait olan AIOC'nin İran'daki tesislerinin millileştirilmesi için çağrıda bulunmuş ve böylece milliyetçi çevrelerden büyük saygınlık kazanmıştır.[157] Çünkü AIOC yılda İran petrollerinden 170 milyon pound kâr elde etmesine rağmen bu kârın %30'unu İngiliz Hükümeti'ne vergi olarak verdiğini iddia ederek İran Hükümeti'ne bu kârdan az bir pay vermiştir. Bunun nedeni ise 1933 yılından imzalanan imtiyaz antlaşması gereğince İran Hükümeti'ne %15-20 oranında bir pay verilmesi olmuştur. Öte yandan AIOC yılda İran topraklarında 32,1 milyon ton ham petrol çıkarırken, ABD şirketi olan Arabian-American Oil Company ise Suudi Arabistan'da 26,2 milyon ton petrol çıkarmıştır. Ancak Suudi Hükümeti, AAOC'den 112 milyon dolar kâr alırken, İran Hükümeti ise AIOC'den 44,9 milyon dolar kâr almıştır. Bu durumdan rahatsız olan İran Hükümeti 1933'teki anlaşmanın yeniden güncellenmesi için müzakerelerde bulunmuş ve AIOC ile İran Hükümeti arasında Tamamlayıcı Petrol Antlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşmada İran Hükümeti'nin payı %30'a çıkarılmıştır. Fakat Suudi Arabistan ile AAIC arasında kâr oranın %50-%50 paylaşmasını öngören bir uzlaşmaya varılmıştır. Bundan haberdar olan İran Hükümeti, henüz Tamamlayıcı Petrol Anlaşması'nı mecliste onaylamadan bu anlaşmanın yeniden düzenlenmesi ve kâr payının %50-%50 olmasını istemiştir. Bu durum ise İran petrollerinin millileşmesi meselesini doğurmuştur.[158]

Petrol sanayisini millileştirme adına pek çok siyasi parti ve grup Musaddık liderliğinde birleşerek 1949 yılında Ulusal Cephe'yi kurmuş ve ülkede gösteriler başlamıştır. Olaylar üzerine Şah, AIOC ile sorunları çözmek için 1950 yılında General Razmara'yı başbakan olarak atamış ve Razmara, AIOC ile görüşmelere başlamıştır. Fakat bu görüşmelerden istenilen sonuç elde edilememiştir.[159] Musaddık başkanlığındaki komisyon, meclise petrolün millileştirilmesi için bir yasa teklifi

[156] Kurtuluş, *Musaddık…* s.228.
[157] Mokhtarpour, *İran Devlet Modeli…* s.53.
[158] Sarıkaya, *Geçmişten Günümüze İran…* s.15.
[159] Mohammad-Reza Djalili - Thierry Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, Çev. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s.87.

sunmuş ancak teklif Başbakan Razmara'nın millileştirme hareketine karşı olduğunu ilan etmesi ile reddedilmiştir. Başbakan Razmara bu teklifi reddettikten dört gün sonra 7 Mart 1951 tarihinde Tahran'daki merkez camisine girdiği sırada Fadayan-i İslâm Hareketi militanı olan genç bir marangoz tarafından suikasta uğrayarak öldürülmüştür. Bu suikasttan bir hafta sonra Musaddık, İngilizler'in elinde olan İran petrollerinin millileştirilmesini öngören yasa tasarısını yeniden meclise sunmuş ve kamuoyu baskısı ile bunu kabul ettirmiştir. Bu olay ile daha da güçlenen Ulusal Cephe Lideri Musaddık, Şah Muhammed Rıza Pehlevi tarafından 28 Nisan 1951 tarihinde başbakanlığa getirilmiştir.[160]

2.3.1. İran Petrol Krizi

Yeni hükümet başa geldikten sonra petrol sahalarında genel bir grev meydana gelmiştir. Grevin nedeni ise AIOC'nin ücret ve konut yardımını kısma girişimidir. Bu nedenle 45 bin işçi genel greve gitmiş ve bu grev ülkedeki başka bölgelere yayılmıştır. Hükümet bu grevleri sıkıyönetim uygulayarak sona erdirmek istemiştir. Tudeh'in yürüttüğü bu grevlere tepki gösteren Musaddık, bu grev ve olayların İngiltere'nin müdahalesine zemin hazırlayacağını ve mecliste kabul edilen yasanın tehlikeye girebileceğini bildirmiştir.[161] Çünkü Musaddık ve lideri olduğu Ulusal Cephe tarafından meclise sunulan ve kamuoyu baskısı sonucu kabul ettirilen AIOC'nin İran'daki tesislerinin millileştirilmesini öngören yasa İngilizler tarafından tepki ile karşılanmış ve İngiltere bu kararı tanımadığını, İran'ın Londra Büyükelçisine bildirmiştir. AIOC ise bu karardan sonra uluslararası hakem talebinde bulunmuştur. Fakat Musaddık, İngiliz tehditlerine aldırış etmeden meclisten geçirdiği yasayı uygulamaya koymuştur.[162]

Başbakan Musaddık, göreve başlar başlamaz Kuzistan Eyaleti'nin valisini AIOC'nin merkezi olan Hürremşehr bölgesine göndermiş ve Abadan'daki rafineriyi tasfiye ederek İngiliz teknisyenleri sınır dışı etmiştir. Vali rafineriyi aldıktan sonra AIOC binasının önünde toplanan İranlılara, İngilizler'e tanınan petrol imtiyazlarının artık hükümsüz olacağını bildirmiştir. Validen sonra halka konuşan Musaddık'ın damadı; *"Sömürgecilik günleri artık geride kaldı, şimdi önümüzde refahla dolu günler*

---

[160] Daniel Yergin, *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.432.
[161] Phill Marshall, *İran'da Devrim ve Karşı-Devrim*, Z Yayınları, İstanbul, 1994, s.14.
[162] Kurtuluş, *Musaddık…* s.228.

var" diyerek duygusal bir konuşma yapmış ve bu konuşmanın verdiği heyecanla da bayılmıştır. Konuşmalar bittikten sonra millileştirilen petrol şirketinin başına Tahran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dekanı Mehdi Bezirgân getirilmiştir. Başbakan Muhammed Musaddık, Abadan'daki rafineriye gelmiş ve beraberinde ise büyük bir levha getirmiştir. Musaddık, İran Milli Petrol Şirketi yazan bu levhayı şirketin duvarına aşmıştır. AIOC, İran Hükümeti'nin bu tavrı nedeni ile Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur.[163]

Yaşanan petrol krizi nedeni ile iki ülke arasında yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmış fakat bir netice elde edilememiştir. AIOC'nin yaptığı başvuru sonunda Lahey Adalet Divan'ı fon üzerinde karar verilinceye kadar AIOC'nin İran'daki faaliyetlerine devam etmesine karar vermiş ancak Abadan'daki tesis İran Hükümeti tarafından kontrol altına alındığı için bu karar uygulanamamıştır.[164] Buna karşılık ise AIOC ve İngiltere, tanker sahiplerine İran petrolünü yüklememe emrini vermişlerdir. Aksi takdirde çalınmış petrol aldıkları gerekçesi ile yasal işlem uygulanacağını bildirmişlerdir. Böylece Abadan'daki Rafineri kapanmış ve İran petrol ihracatı yapamaz duruma gelmiştir. AIOC, İran petrolünün dünya pazarında boykot edilmesi için bir çağrıda bulunmuş ve İngiltere, Basra Körfezi'nden geçen İran ihracatına deniz ambargosu uygulamaya başlamıştır. Bununla da yetinmeyen İngiltere, İran'a sağladığı tüm finans ve ticaret işlemlerini askıya almıştır. İngiltere'nin bu tutumuna İran Meclisi yeni bir yasa çıkararak tepki göstermiş ve misilleme olarak da "*sabotaj ve dikkatsizlik*" suçu ile hüküm giyen kişilere idam cezası verileceği duyurulmuştur. Yasa çıkarıldıktan sonra İran Hükümeti tarafından AIOC'nin İran'daki Genel Müdürü Eric Drake'e de bir mektup gönderilerek kendisinin de *"sabotaj ve dikkatsizlik"* suçundan yargılanacağı bildirilmiştir. Drake, aldığı mektuptan sonra İngiliz Büyükelçisi'nin tavsiyesi ile özel uçağına binip İran'ı terk etmiştir. Dreake önce Irak'ta sonra ise Basra Körfezi'ndeki bir gemide AIOC'nin idaresini yönetmiştir.[165]

Uluslararası boyut kazanan bu kriz için Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman bir uzlaşma girişiminde bulunarak Tahran'a arabulucu olarak Averell Harriman'ı göndermiş fakat sonuç alamamıştır. İngiltere ise İran ile yeniden anlaşmak

---

[163] Yergin, *Petrol Para…* s.432.
[164] Djalili-Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık…* s.88.
[165] Yergin, *Petrol Para…* s.438.

için 1933 Anlaşması'nın 25 yıl daha uzatılması karşılığında kârın %50-%50 paylaşması için bir teklifte bulunmuş fakat İran Hükümeti bunu da kabul etmemiştir. İki ülke arasındaki anlaşmazlık nedeni ile İngiltere meseleyi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde gündeme getirmiştir.[166] Bizzat bu durumu savunmak için New York'a giden Musaddık, BM'de şu konuşmayı yapmıştır:

"Vatandaşlarımın var olmak için gerekli ihtiyaçları asgari düzeyde. Yaşam kaliteleri belki de dünyada en kötü olanı. En büyük doğal zenginliğimiz petrol. Bu zenginlik İran halkının iş bulma ve beslenmesi için gerekli. Ulusal endüstrimiz için bunun düzgün kullanılması gerekli ve ondan elde ettiğimiz gelir de hayat şartlarımızı iyileştirmek için kullanılmalı. Ama şu andaki durumuyla petrol endüstrisinin ne halkın iyiliğine ne de ülkemin teknik gelişimi ve sanayinin ilerlemesine katkısı var. Yabancı bir şirketin elli yıl süren sömürüsünden sonra hala İranlı teknisyenlerin yetişmemiş olması ve bizim yabancı uzmana ihtiyaç duymamız da bunun kanıtıdır.

İran'ın dünya petrol üretiminin önemli bir kısmını sağlamasına ve son elli yılda toplam üç yüz on beş milyon ton petrol üretmesine rağmen yabancı şirketlerin kayıtlarına göre tüm kazancı sadece yüz on milyon pound olmuştur. Bu muazzam sanayiden İran'ın kârının ne kadar olduğu hakkında bir fikir vermesi için size şunu söyleyebilirim: Anglo-Iranian Petrol Şirketi'nin hesaplarına göre, 1948 yılında şirketin net geliri altmış milyon pounddur; fakat İran bu kardan ancak dokuz milyon pound gelir elde etmiştir. Birleşik Krallık hazinesine sadece vergi olarak giren ise yirmi milyon pounddur.

Şunu da eklemeliyim ki, dünyanın en büyük petrol rafinerisinin bulunduğu İran'ın güneyindeki Abadan petrol sahalarında yaşayan halk, hayattaki en basit ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksundur ve tam bir sefalet içinde yaşamaktadır. Eğer petrol sanayimiz geçmişte olduğu gibi gelecekte de böyle sömürülmeye devam ederse, eğer Mescid-i Süleyman, Ağa Cari ve Kirmanşah'taki petrol sahaları ile Abadan rafinerisinde çalışan İranlılar sadece kol güçlerine ihtiyaç duyulan basit ameleler olmasına göz yumarsak ve eğer yabancı sömürücüler tüm gelire el koymaya devam ederse bizim halkımız sonsuz kadar yoksulluk ve ıstırap çekecektir. İşte bütün bu sebeplerden dolayı İran Parlamentosunu 'Meclis ve Senatoyu' petrol şirketini kayıtsız

[166] Djalili-Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık…* s.88.

şartsız millileştirmesi için oylama yapmaya teşvik ettik."[167] BM Güvenlik Konseyi dosyayı Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na yönlendirmiştir. Burada da savunma yapan Musaddık, davasında haklı bulunmuş ve başarılarından dolayı Times Dergisi tarafından yılın devlet adamı seçilmiştir.[168]

2.3.2. Darbeye Giden Süreç ve Ajax Operasyonu

İran petrollerini millileştirme konusundan taviz vermeyen Musaddık Hükümeti, İngiltere ile Ekim 1952'de diplomatik ilişkilerini kesmiştir.[169] İngiltere ise Basra Körfezi'ndeki deniz gücünü artırmış ve ABD'nin de boykota dâhil olması ile İran uluslararası pazarda petrol satamaz duruma gelmiştir. AIOC'nin boykot çağrısı ve İngiltere'nin de ambargo uygulaması nedeni ile bir mali krizin içine giren İran, hem içten hem de dıştan sorunlar yaşamaya başlamıştır. Ayrıca 1906 Anayasası'nda yer alan parlamenter kurumları yeniden kurmaya çalışan Musaddık, 1952 yılında meclisten kendisine acil durum yetkilerini vermesini istemiş ve bunu elde etmiştir. Elde ettiği bu yetkiler ile silahlı kuvvetler komutanlığını Şah'ın kontrolünden alarak parlamentonun emrine verilmiştir. Bununla da yetinmeyen Musaddık, orduyu küçültüp, subay kadrolarında temizlik yapmıştır. Bunların haricinde yeni bir toprak reformu yasası çıkarmıştır. Musaddık'ın bu hareketi doğrudan monarşi ile bir savaşı başlatmıştır.[170]

Aynı dönemde ABD'de yapılan seçimlerden sonra Dwight Eisenhower Başkan seçilmiştir. Eisenhower göreve başladıktan sonra Musaddık, İngilizlere karşı ABD'nin yardımını almak için yeni Başkan'a bir mektup göndermiştir: *"İran halkı mali zorluklar yüzünden acı çekmekte ve İngiliz hükümetiyle eski petrol şirketinin siyasi komplolarına karşı mücadele etmektedir. İran hükümeti, Uluslararası Adalet Divanı'nın belirleyeceği bir miktarı eski şirketin İran'daki mal varlığının karşılığı olarak ödemeye hazır olduğu bilinmektedir. Şayet İngiliz hükümetinin, önceden bildirmek ve makul sınırlar içinde kalmak kaydıyla, talep ettiği bir tazminat varsa, İran bu konuda da söz konusu mahkemenin hukuki yetkisini kabule hazırdır.*

---

[167] Haluk Gerger, *ABD Ortadoğu Türkiye*, 5.Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.44.
[168] Kurtuluş, *Musaddık…* s.228.
[169] Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu…* s.428.
[170] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s.324.

Ne var ki, eski durumuna kavuşmak isteyen İngiliz hükümeti pratikte bütün bu önerileri görmezden geldi. Eski şirketin ve İngiliz hükümetinin (İran'a ambargo uygulamak, İran petrolünün serbestçe satılmasını önlemeye çalışmak gibi) yaptıklarından dolayı İran halkı büyük ekonomik ve politik zorluklarla karşı karşıyadır. Yüz yıllık emperyalist politikalar nedeniyle İran halkının yaşam düzeyi çok düşmüştür ve kapsamlı kalkınma ve rehabilitasyon programları uygulanmaksızın hayat standartlarını yükseltmek imkansız olacaktır. Maalesef (teknik nitelikli Amerikan yardımları dahi) her zaman yerine getirilmiyor. Örneğin, Export-Import Bankası'nın ziraat sektöründe kullanılmak üzere ayırdığı 25 milyon dolar da, haksız dış müdahalecilik nedeniyle verilmemiştir.

İran halkı, Amerikan hükümetinin yardım ve çabalarıyla İran petrolünün satılması karşısındaki engellerin kaldırılacağını umut ediyor ve şayet bu mümkün olmazsa Amerikan hükümetinin, İran'ın öteki imkânlarını kullanabilmesi için etkin ekonomik yardımda bulunacağını umuyor. Bu ülke, petrolden başka doğal kaynaklara da sahiptir. Bu kaynakların kullanılması ülkenin bugünkü sorunlarını çözecektir. Ama bu, ekonomik yardım olmaksızın imkânsızdır. Sonuç olarak, siz ekselanslarının İran'ın bugünkü tehlikeli durumuna olumlu ve yapıcı dikkatinizi çekmek istiyor ve bu mesajımda sözünü ettiğim noktalara hak ettikleri önemi vereceğinize inanıyorum."[171]

Eisenhower ise Musaddık'ın mektubunu karşılıksız bırakmamış ve şu cevabı yazmıştır:*"(İki tarafın anlaşamaması) Amerikan hükümetini İran'a yardım çabalarında zora sokmuştur. Amerika'da, İran'a ve İran halkına en fazla sempati duyanlar da dâhil, şöyle güçlü bir kanaat vardır: Şayet tazminat konusunda anlaşabilirse, İran petrolünün geniş planda pazarlanması mümkün olacaktır ve böylece de İran, petrolünü ve petrol ürünlerini satarak gelirlerine ulaşabilecektir. Bu durumda da, bunun yapılması yerine İran'da ciddi miktarda ekonomik yardım yapılması, Amerikan vergi mükellefleri bakımından adil bir davranış olmayacaktır. Aynı biçimde, pek çok Amerikan yurttaşı, bir anlaşmaya varılmadan ABD'nin İran'dan petrol satın almasına kesinlikle karşı çıkacaktır.*

Amerika'da, ayrıca millileştirilen bir şirketin sadece fizik varlıklarının kaybını karşılayan bir tazminata dayalı anlaşmanın, makul bir anlaşma kabul

---

[171] Gerger, *ABD Ortadoğu…* s.49-50.

edilemeyeceğine ve böyle bir anlaşmanın dostane ekonomik ilişkilerde bulunan hür milletler arasındaki karşılıklı güveni zedeleyeceğine dair yaygın bir kanaat mevcuttur. Yazdıklarımla İran'a kendi çıkarlarını nasıl koruyacağına ilişkin ders veriyor değilim. Sadece, bu koşullarda Amerikan hükümetinin şu anda neden İran'a daha fazla yardımda bulunma veya İran petrolü satın alma durumunda olmadığım açıklamaya çalışıyorum. İran'daki tehlikeli duruma ilişkin mektubunuzda yansıttığınız kaygıları not ettim ve içtenlikle umuyorum ki, vakit çok geç olmadan İran hükümeti durumun daha da kötüye gitmesini önlemek için elinden gelen bütün adımları atarız."[172] Eisenhower'ın bu cevabından da anlaşılacağı üzere ABD'nin İran'a yardım etmesi söz konusu değildir. Çünkü ABD, Ulusal Cephe'nin koalisyonu içinde olan komünist Tudeh'in SSCB ile olan yakın ilişkilerinden pek hoşnut olamamış ve bu yardım talebini reddetmiştir.

Ayrıca Şah da Musaddık'ın meclisten geçirdiği kanunlara karşı çıkmış ve istifasını istemiştir. Musaddık da istifasını verdikten sonra davasının haklılığını kanıtlamak için halka gitmiştir. Bir radyo yayınında bazı kişilerin petrolün millileştirilmesine karşı olduğunu ve bunu engellemek için ise silahlı kuvvetleri denetim altına alınması gerektiğini bildirmiştir. Musaddık'ın bu beyanı ile halk sokaklara inerek üç gün süren bir genel grev başlamıştır. Gösterilerde pek çok kişi hayatını kaybetmiş ve olaylar giderek büyümeye başlamıştır. Bu durum karşısında Şah geri adım atmak zorunda kalmış ve Musaddık'ı tekrar başbakanlığa atamıştır.[173] Bu olaydan bir yıl sonra vergi, yargı, eğitim ve seçim kanunlarında reform yapan yasa değişikliğinin senato tarafından onaylanmaması krize yol açmıştır. Çünkü İran'da boykot nedeni ile işsizlik artmış ve fiyatlar da yükselmiştir. Bu durumdan faydalanan Sol Örgütler ve Tudeh Partisi, işçi sınıfını yanlarına çekmişlerdir. Ulema ve Muhafazakâr Partiler ise Musaddık'ın reformlarını laiklikle bağdaştırarak Ulusal Cephe ile olan koalisyondan ayrılmışlardır. Ulusal Cephe'nin kurduğu koalisyon giderek parçalanmış ve güç kaybetmiştir. Bunun dışında ise Tudeh'in SSCB'ye olan yakınlığı ABD tarafından eleştirilmiş ve Tudeh'in ülkeyi Sovyet kampına çevirebileceğinden korkmuştur. Musaddık bu krizden kurtulma adına meclisi

172 Gerger, *ABD Ortadoğu…* s.51.
173 Abrahamian, *Modern İran…* s.156-157

feshetmek için bir referanduma gitmiş ve yapılan bu referandumdan zaferle çıkmıştır. Ancak Şah, meclisi feshetme teklifini reddetmiştir.[174]

İngiltere ve ABD, Tahran'a ajanlarını göndererek Musaddık'a karşı bir darbe yapılmasını istemiştir. CIA ve MI6 tarafından organize edilecek bu darbe girişimine Şah'ı ikna etmek ve ona teminat vermek için Theodore Roosevelt'in torunu Kermit Roosevelt, Tahran'a giderek Şah ile görüşmüştür. Görüşme sonunda Şah darbeye onay vermiştir. [175] Böylece, Tahran'daki CIA merkezine mali yardım gönderilmiş ve eylemlerde kullanılacak kişilere dağıtılmak için 500 Riyallik (7,5 Dolar) kupürler halinde stoklanmıştır. CIA ve MI6 ajanları harekete geçerek gazetecileri, politikacıları, polisleri, din adamlarını, aşiret reislerini, zengin ve nüfuzlu kişileri, çeteleri, mafya örgütlerini ve toplumda serseri diye tabir edilen kişileri yanlarına çekerek planlarına dâhil etmişlerdir. Ayrıca gazeteciler vasıtası ile Musaddık ve hükümeti aleyhine yalan haberler üretmeye ve yayımlamaya başlamışlardır. Bununla da yetinmeyen ajanlar, camilere bombalar koyup, din adamlarına saldırılar düzenlemişlerdir. Yapmış oldukları eylemleri komünistlere mal eden ajanlar, kamuoyunda Tudeh ve Ulusal Cephe'ye karşı bir tepki oluşturmuşlardır. Ayrıca yayılan yalan haberler ile galeyana gelen halk, sokak gösterileri düzenlemişlerdir. Gerçekleştirilen bu gösterilere katılanlara da paralar dağıtılarak gösterici kitlesi biraz daha kalabalıklaştırılmıştır. Bunun üzerine göstericiler dini ve milliyetçi söylemler ile sağa sola saldırarak komünist avına çıkmışlardır. Asıl amaç, kargaşa çıkarmak, kan dökmek, istikrarsızlık yaratmak, anti-komünist istekleri ile hükümeti ve Ulusal Cephe'yi yıpratmaktır. CIA yetkilileri tarafından Şah'a Musaddık'ı görevden azledip yerine eski bir Nazi olan General Fazllullah Zahidi'nin başbakan ilan edilmesi önerilmiş fakat Şah tereddüt etmiştir. Çünkü Şah, Musaddık'tan sonra Zahidi ile de başının derde girmesinden çekindiği için kabul etmek istememiştir. Fakat CIA yetkililerinin teminat vermesi ile Şah bunu kabul etmiş ve Musaddık'ı görevden aldığını, yerine ise General Fazlullah Zahidi'yi başbakan olarak atadığını belirten fermanı imzalamıştır.[176]

---

[174] Pınar Arıkan, "İran Musaddık ve Darbe", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, C.8, S.76, Eylül-Ekim 2016, s.21.
[175] Abrahamian, *Modern İran…* s.160.
[176] Gerger, *ABD Ortadoğu…* s.52.

Sokak gösterileri, ekonomik sıkıntılar, ambargo ve karışıklığı fırsat bilen askerler Şah'ın bu kararını Musaddık'a bildirme ve onu devirme girişimi Musaddık'ın korumaları tarafından engellenmiş ve askerler gözaltına alınmıştır. Yapılan ilk darbe teşebbüsü önlenmiş ve Şah, 16 Ağustos 1953 tarihinde İran'dan ayrılarak önce Bağdat daha sonra ise Roma'ya kaçmıştır. O sırada General Zahidi de CIA'nın koruması altında olan bir evde saklanmıştır. İlk darbe teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Komünist Tudeh, Musaddık destekçileri, diğer siyasi partiler ve sivil halk bu duruma tepki göstererek *"Cumhuriyet İsteriz!"* sloganları eşliğinde monarşi karşıtı protestolar düzenlemişlerdir. Protestolar 19 Ağustos'a kadar sürmüştür. Ancak 19 Ağustos günü tekrar toplanan Musaddık karşıtı göstericiler, Ulusal Cephe'nin gazetesine saldırarak ateşe vermişlerdir. Ayrıca komünist gazetelere de saldıran kalabalık Tahran Radyosu'nu da işgal etmişlerdir. Ordudaki Musaddık karşıtı askerler de darbeye katılarak Tahran Telgraf Ofisi ve radyo yayın istasyonlarının yanı sıra polis ve ordu karargâhları gibi stratejik noktaları işgal etmişlerdir.[177] Musaddık'a muhalif olan Ayetullah Behbehani ve Ayetullah Kaşani gibi din adamları da kendi taraftarlarını örgütleyip Musaddık'a karşı eylemlere katılmışlardır. Musaddık karşıtı kalabalık eşliğinde 32 tane Sherman Tankı da Tahran merkeze girerek önemli noktaları sarmış ve Musaddık'ın evi ile ana radyo istasyonunu koruyan üç tankla üç saat boyunca çatışmışlardır. Çatışma sonunda Musaddık ve pek çok kişi gözaltına alınmıştır. New York Times, yaşanan bu çatışmalarda Dışişleri Bakanı da dâhil 300'den fazla insanın öldüğünü bildirmiştir. Böylece tarihe *"Ajax Operasyonu"* olarak geçen ve 19 Ağustos 1953'te Şah yanlısı askerler tarafından Musaddık'ın gözaltına alınması ile İran'da darbe gerçekleşmiş ve Musaddık dönemi sona ermiştir. Yapılan bu darbe, Ulusal Cephe ve Tudeh Partisi'ni oldukça kötü bir duruma sokmuş ve iki partiye karşı toplu tutuklamalar, partileri yok olmanın eşiğine getirmiştir. Darbe ve darbe sonrası süreç, milliyetçilik, liberalizm ve sosyalizmi büyük ölçüde zayıflatmış, muhafazakârlık *"köktendincilik"* güçlenmeye başlamıştır. [178]

---

[177] Arıkan, "İran Musaddık…" s.21.
[178] Abrahamian, *Modern İran…* s.160-161.

2.4. Muhammed Rıza Pehlevi'nin II. Dönemi (23 Ağustos 1953-16 Ocak 1979)

CIA ve MI6 yardımı ile General Fazlullah Zahidi komutasındaki askerler tarafından gerçekleştirilen ve tarihe *"Ajax Operasyonu"* olarak geçen darbe sonucu Başbakan Muhammed Musaddık devrilmiş yerine daha önceden Şah tarafından atanmış olan General Fazlullah Zahidi başbakanlığa gelmiştir. 16 Ağustos 1953 tarihinde ilk darbe teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlanması ile ülkeyi terk ederek Roma'ya kaçan Şah, 19 Ağustos'taki ikinci girişimin netice vermesi ile darbeden dört gün sonra İran'a dönmüş ve büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Şah'ın İran'a dönmesi ile Muhammed Rıza Pehlevi'nin II. dönemi başlamıştır. Döndükten sonra yönetimi tekrar eline alan Şah, iktidarını bir daha kaybetmemek için babası gibi diktatöryel bir yönetim kurmaya başlamış ve muhalefete karşı güç kullanmaktan da çekinmemiştir.[179] Şah, Musaddık döneminde kendisine karşı çıkanlara çok sert davranmış, Milli Cephe'yi dağıtarak Musaddık dâhil bütün liderleri tutuklatmıştır. Öte yandan Şah'ın emri ile bütün güvenlik güçleri, Tudeh Partisi'ni ortadan kaldırmak için ortak girişimlerde bulunmuşlardır. Böylece yeraltı ağları tespit edilmiş, yüzlerce üyesi tutuklanmış ve onlarca lideri ise işkence görüp idam edilmiştir. Kendi otoritesine karşı olan her türlü tehdidi ortadan kaldırmaya niyetli olan Şah, uzunca süre ağır bir baskı politikası uygulamıştır.[180]

General Zahidi başbakanlığa geldikten sonra uygun adayların seçilmesi için bir meclis seçimi yapmıştır. Bu seçimde büyük bir titizlik sergilenmiş ve Ulusal Cephe ile aynı fikri benimseyenler ile komünistler devre dışı bırakılarak adaylar belirlenmiştir. Seçimlerden sonra iktidar Şah'ın kontrolüne geçmiştir.[181] Kendi hükümetini kuran Zahidi, karışıklıkları bastırdıktan sonra ise petrol anlaşmazlığını ortadan kaldırmak ve çözüm sağlamak için ABD'nin arabulucu olmasını istemiştir. ABD'nin arabuluculuğuyla AIOC ve ABD petrol şirketlerinin oluşturduğu bir komisyon ile İran arasında 15 Ağustos 1954 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Yapılan bu anlaşma ile petrol piyasasının yedi büyükleri, İran petrol sahalarındaki belirli bir petrol alanı üzerinde ortak denetime sahip olmuşlardır. Anlaşmaya göre yedi

---

[179] Gökalp, *Devrim Sonrası İran…* s.22-23.
[180] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s. 326.
[181] Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsa, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.455-456.

petrol şirketi tarafından oluşturulacak olan konsorsiyum tüm faaliyetlerini Musaddık döneminde feshedilen AIOC'nin yerine kurulan National Iranian Oil Company (NIOC) adına yürütecek ve bunun karşılığında ise kârın %50'sini NIOC'ye verecektir.[182] Böylece kurulan konsorsiyumda, AIOC'nin hissesi % 40, Hollanda'ya ait Royal Dutch Shell (RDSA) Şirketi % 14, Fransız Compangie Française des Petroles Şirketi (CFP) % 6 ve geriye kalan 5 Amerikan Petrol Şirketi'nin (Exxon, Mobil, Socal, Gulf ve Texaco) her biri de % 8'er hisseye sahip olacak ve İran petrolleri bu şirketler tarafından ortak olarak işletilecektir.[183]

Yapılan anlaşma ile İran'ın petrolden elde ettiği gelir artmıştır. Fakat petrol gelirlerinin artması ile ters orantılı olarak altyapı ve diğer hizmetlerde bir gerileme görülmeye başlanmıştır. Halk arasında huzursuzluğa neden olan bu gerilemenin dışında, Musaddık döneminde alevlenen Batı karşıtı milliyetçi duyguların devam etmesi Şah yönetimini oldukça endişelendirmiştir. Ancak Şah, bunları bastırmak ve İran'ın Batılı devletler karşısındaki statüsünü artırmak için büyük çabalar sarf etmiştir. 1954 yılında İngiltere ile ilişkiler normale dönmüş ve Batılı devletler ile çeşitli ittifaklar kurulmuştur. Şah, bu ittifaklara ve Batı modeli üzerine bir ekonomik gelişme programına bağlı kalacağını duyurmuştur. Böylece diplomatik sadakatinden dolayı Batı ve Amerika'dan hem ekonomik hem de askeri yardım alan[184] Şah, bu devletlerin teşviki ile SSCB'ye karşı kurulan Bağdat Paktı'na, Kasım 1955'te dâhil olmuştur.[185]

Şah, öte yandan muhalefetin örgütlü bir şekilde bir daha canlanmaması ve her şeyi kendi kontrolü altında tutmak maksadıyla ülke içerişinde bir istihbarat birimi kurmak istemiştir. Kurulacak olan bu birim hem Şah'ın rejimini koruyacak hem de Şah'a muhalif olanları korkutacak cinsten bir birim olacaktır. Bunun için CIA ve MOSSAD örnek alınarak ABD ve İsrail'den bu konudan yardım istenmiştir. ABD ve İsrailli danışmanlarının yardımı ile iç güvenliği sağlamak ve istihbarat toplamak amacı ile 20 Mart 1957 tarihinde Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü ya da kısa adı ile SAVAK kurulmuştur.[186] General Norman H. Schwarzkof'un da eğitim verdiği SAVAK ajanları, ABD tarafından eğitilmiş ve pek çok alanda

[182] Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu…* s. 430.
[183] Armaoğlu, *20.Yüzyılın Siyasi…* s.250.
[184] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.326.
[185] Mansfield, *Ortadoğu…* s.456.
[186] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.326.

uzmanlaştırılmışlardır.[187] Kurulduktan sonra komünistler ve diğer sol partilerin korkulu rüyası haline gelen SAVAK, Şah rejimine karşı gelenleri kendi yöntemleri ile sorgulayıp, çeşitli işkenceler sonunda infaz etmeleri nedeni ile tüm muhalifler arasında bir korku yaymışlardır. Böylece Şah, SAVAK sayesinde otoritesini güçlendirmiş ve siyasal özgürlüğü ortadan kaldırmıştır.[188] Meclis seçimleri kontrollü bir şekilde yapılarak siyaset baskı altına alınmıştır. Şah ise demokratik biri olduğunu göstermek için iki partili bir siteme izin vermiştir. Ancak İran halkı bu partileri *"Evet"* ve *"Evet Efendim"* partileri olarak isimlendirerek bu duruma tepki göstermişlerdir.[189]

Rejimin baskıları neticesinde ile birçok Milli Cephe ve Tudeh sempatizanı, Tudeh liderleri ve üst düzey kadroları önce SSCB'ye daha sonra ise Avrupa ve ABD'ye kaçmak zorunda kalmışlardır. Yurt dışında olmalarına rağmen hala faaliyetlerini İran'da sürdürmeye çalışan bu iki hareket radyolar aracılığı ile sempatizanlarını kontrol edip örgütlemişlerdir. Tudeh'e ait olan Peyk-i İran Radyosu, Şah rejimine karşı eleştirel yayınlar yapmış, Milli Cephe ise Tudeh'e nazaran daha sakin yayınlar yapmıştır. Bu iki hareket ayrıca 1960 yılında Avrupa merkezli olan İran Öğrenciler Konfederasyonu'nu kurmuşlardır. Bu konfederasyon milli ve anti-emperyalist bir örgüt olmasına rağmen ideolojik olmayıp çoğulculuğu benimsemiştir.[190] Muhalefetin baskı altında tutulması, hükümetin aşırı harcamaları ve SAVAK'ın kurulması halk arasındaki huzursuzluğu giderek artırmış ve bu huzursuzluk belli bir süre sonra yerini tepkilere bırakmıştır. XX. dönem meclis seçimlerinin yapılması için 1960 yılında seçimlere gidilmiş fakat muhalefet seçimlere hile karıştırılacağını iddia ederek protesto gösterileri yapmıştır. Güvenirliğini yitirmiş bir seçim ve başarısız bir ekonomi nedeni ile Milli Cephe önderleri Tahran'da on binlerce öğrenciyi örgütleyerek gösteriler düzenlemişlerdir.[191]

2.4.1. Ak Devrim (Ocak 1963)

1961 yılında öğretmenler ücret ve haklarının yetersizliği için yürüyüşler yaparken güvenlik güçleri tarafından üzerlerine ateş açılmaları nedeni ile bir öğretmen

---

[187] Gerger, *ABD Ortadoğu…* s.55.
[188] Federal Research Division, *Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile*, Library of Congress, Washington DC, 2012, s.6.
[189] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.326.
[190] F. Hallidy vd., *İran Devrimi Din…* s.113-114.
[191] Nasır Niray-Didem Deniz, "İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi" *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S.2, Elazığ, 2010, s.11.

öldürülmüştür.[192] Bu durum neticesinde olaylar giderek büyümüş ve geniş çaplı kitlesel eylemlere dönüşmüştür. Şah, bu durum karşısında başbakanı görevden almış ve meclisten yeni başbakanı seçmelerini istemiştir. Fakat meclis yeni başbakanı bir türlü seçememiştir. Bu belirsizliğe ek olarak huzursuzluk ve tepkiler de artınca Şah, zengin bir aristokrat ve aynı zamanda liberal bir reformcu olan Ali Amini'yi başbakanlığa getirmek zorunda kalmıştır. Başbakan Amini göreve geldikten sonra ilk iş olarak hükümetin aşırı harcamalarını kısmış ve bürokrasideki bozulmayı durdurmayı başarmıştır. Amini, muhalefete uygulanan baskıyı da kırarak Ulusal Cephe ve sol partiler üzerindeki denetimleri gevşetmiştir. Amini ayrıca toprak reformundan yana olan radikal bir siyasetçi olan Hasan Arsanjani'yi kabinesine alarak Tarım Bakanlığı'na getirmiştir. Bunlarla da yetinmeyen Amini kendi reformlarını gerçekleştirmek için Şah'a baskı uygulayarak meclisi dağıtmak ve kararnameler ile ülkeyi yönetmek istemiştir. Böylece Şah'ı buna ikna eden Başbakan, reformlarını uygulamaya koymuştur.[193]

Amini yeni bir toprak reformu hazırlamıştır. Reforma göre toprak sahipleri birden fazla köyü ellerinde bulunduramayacak, fazla topraklar ise devlet tarafından satın alınıp topraksız köylülere dağıtılacaktır. Şah, 1958 yılında ülkedeki gelir dağılımını dengelemek için Şah tarafından kurulan Bünyad-ı Pehlevi vakfına 1961 yılında 47.500.000 sterlin değerindeki çiftliklerini, köylerini, otellerini ve tanker filosundaki hisselerini devreden Şah, kendine ait olan mülklerini sağlama almak istemiştir.[194]

İran'da bunlar yaşanırken ABD'deki başkanlık seçimlerini Demokratlar kazanmış ve John F. Kennedy ABD'nin yeni başkanı olmuştur. İktidara gelen Demokratlar, Şah ile olan ilişkilerini biraz daha katılaştırmışlar ve uygulanan baskıcı rejimin kırılmasını istemişlerdir. Demokratlar özellikle seçim konusunda Şah'a baskı uygulamışlardır. Çünkü İran'da seçimi denetleyen ve veto eden bir kurum haline gelen SAVAK, muhalefeti her konuda baskı altında tutmuştur. SAVAK başkanı, başbakan yardımcısı olmasına rağmen doğrudan Şah tarafından atanmakta ve ona hizmet ekmektedir. Bu nedenle Kennedy, Şah ve İran Hükümetine siyasi reformlar yapması

[192] F. Hallidy vd., *İran Devrimi Din…* s.14.
[193] Mansfield, *Ortadoğu…* s.456.
[194] Üstün, *İran…* s.403.

hususunda çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Fakat Şah ve İran hükümeti, Kennedy'nin bu uyarılarını pek ciddiye almamışlardır.[195]

ABD'nin reformlar yapma konusunda İran'a uyguladığı baskıların yanı sıra muhalifler de yönetime isteklerini kabul ettirmek adına bir takım gösteriler düzenlemişlerdir. Muhalifler özellikle de Ulusal Cephe taraftarları İran'ın CENTO'dan çıkması için büyük bir miting yapmışlardır. Bu mitingden sonra ikinci bir büyük mitingin yapılması için çalışmaları örgütlemeye çalışan ve çoğunluğunu öğrencilerin oluşturduğu Ulusal Cephe taraftarlarına Şah'ın özel birlikleri müdahale etmiştir. Özel birlikler Tahran Üniversitesi'ne bir baskın düzenleyerek birçok öğrenciyi tutuklayıp, darp etmişlerdir. Öğrencilere yapılan bu muamele Tahran Üniversitesi Rektörü Dr. Ahmet Ferhad tarafından tepki ile karşılanmış ve kınanmıştır. Bu olaylar üzerine ABD hükümeti, İran'a vereceği mali yardımı kesmiş, askeri ve sivil danışmanlarını ise geri çağırmıştır. Durumun kötüye gittiğini gören Şah, ABD'ye gerekli reformları yapacağı teminatı vererek başbakan Amini'yi 19 Temmuz 1962 tarihinde görevden almış ve yerine ise Esedullah Alemi'yi atamıştır.[196]

ABD Başkanı John F. Kennedy ve hükümetinin baskıları ile uygulamaya koyulmak üzere Tarım Bakanı Hasan Arsanjani tarafından hazırlanan yeni toprak reformu yasa tasarısı 1962'de imzalanmış fakat meclisin kapalı olması nedeni ile yürürlüğe girememiştir.[197] Ancak Şah yine de ülke içindeki ve ülke dışındaki baskıları azaltmak için köyleri dolaşarak topraksız köylülere toprak dağıtma ve tapu senetleri verme merasimlerini gerçekleştirmiştir. Şah, 30 Eylül 1962 yılında İran'ın Türkiye sınırındaki Makü Sahası'nda gerçekleştirdiği bu merasimlerden birinde Ağrı-Doğubayazıt'taki Gürbudak Sınır Kapısı'na kadar gelerek burada bir takım incelemelerde bulunmuştur.[198] Burada kendisine sevgi gösterilerinde bulunan ve alkışlayan kalabalığa selam vererek Türkiye tarafına geçmiş ve Doğubeyazıt Kaymakamı'ndan sınır ve yol durumu hakkından bilgi almıştır.[199] Böylece Şah Muhammed Rıza Pehlevi baskıları azaltmak adına gerçekleştirdiği bu merasimlerden

---

[195] M. Serkan Taflıoğlu, "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme" *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:8/7, Ankara, 2013, s. 638-639.
[196] Taflıoğlu, "II. Pehlevi Dönemi…" s. 639.
[197] Mansfield, *Ortadoğu…* s.456.
[198] BCA, 030.01.71.450.6., s.1.
[199] BCA, 030.01.71.450.6., s.2.

sonra Amini döneminde hazırlanan toprak reformunu daha da genişleterek, Ocak 1963'te Ak Devrim adındaki reform paketini referanduma götürmüştür.[200] Ak Devrim'in yapılma amacı İran toplumundaki feodal yapıyı bozarak toplum bazında hızlı bir modernleşmeyi gerçekleştirmesidir. Bunun için de Şah Muhammed Rıza büyük bir çaba harcamış, uygulamak için güvenlik güçleerini devreye sokmuştur.[201] Ak Devrim içerisindeki reformları maddeleştirmek gerekirse:

"1- Toprak reformunun yapılması,

2- Orman ve otlakların iyileştirilmesi çalışması,

3- Toprak reformunun finansa edilebilmesi için devletin sahip olduğu fabrikaların satılması,

4- Endüstride kar paylaşımının yapılması,

5- *Kadınları da içine alan bir seçim reformunun yapılması,*

6- Okur-yazarlık teşkilatının kurulması,

7- Sağlık teşkilatının kurulması,

8- Yeniden yapılanma ve kalkınma teşkilatının kurulması,

9- Adalet yerel mahkemelerin kurulması,

10- Suyollarının millileştirilmesi,

11- Ulusal bir yapılanmaya gidilmesi,

12- Eğitime ve idareye yönelik kararlar alınması"[202].

2.4.2. Ak Devrim'e Tepkiler

İran'ı ve İran toplumunu modernleştirmek için yürürlüğe konulan reform paketi, geleneksel olarak İran'ın siyasal, toplumsal yaşamında büyük önem taşıyan küçük ve orta sınıf esnafın, toprak sahiplerinin ve ulemanın tepkisini çekmiştir.[203] Özellikle Şiilerde önemli bir yere sahip olan ulema sınıfı, medrese sistemi, toprak

---

200 Demirkılınç, "Psikopolitik Boyutuyla…" s.25.

201 Taflıoğlu, "II. Pehlevi Dönemi…" s.639.

202 Ahmet Edi, "İran'da İslam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış: Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.66, Erzurum, Eylül 2019, s.737.

203 Alireza Mokhtarpour, *İran Devlet Modeli…* s.63.

reformuna ve Ak Devrim'e şiddetle karşı çıkmışlardır. Çünkü ulema sınıfı bu reform paketini *"anayasaya aykırı"* ve *"İslami olmamakla"* suçlamıştır. Bunun yanında Ulusal Cephe ise Şah'ın böyle reformlar yapmasını memnuniyet ile karşıladığını ancak anayasaya aykırı olduğu için desteklemeyeceklerini bildirmişlerdir.[204]

Ak Devrime tepki gösteren Marksist-Leninist görüşleri benimseyen Halkın Fedaileri adlı örgütün lideri Bijan Cezani, İran hükümetinin kapitalist gelişmelerin etkisinde kaldığını: "*Komprador sanayi burjuvazisinin gelişimiyle küçük burjuvazi ve tüccarlar, tüketim malı üreten küçük işletmelerinin, tüketici pazarına akan rakip mallarla karşı karşıya kaldıklarını gördüler. İlk yirmi yıldaki hızlı ithalat artışı bağımlı sanayinin kurulması ve hızlı gelişimiyle birlikte gidiyordu. Bu kesimler eski konumlarını bırakarak henüz tehdit edilmeyen sahalara yönelmek zorunda kaldılar. Geri çekilişin her aşamasında dikkate değer sayıda insan yaşamını kazanma olanaklarını yitirerek yedek işçi ordusuna katıldı. Pepsi Cola fabrikasının ithaliyle bütün limonata dükkânları kapandı; ev eşyaları üreten fabrikaların açılmasıyla marangozlar ve mobilyacılar kapandı; ayakkabı fabrikalarının kurulmasıyla ayakkabıcılar işsiz kaldı. Süreç hala devam ediyor. Bugün yalnız şehir pazarlarında değil, kasabalarda hatta küçük köylerde bile zanaatkârların üretim sistemi darbe yemiş durumdadır"*[205]şeklinde beyan etmiştir. Ak Devrim'e tepki gösteren ve daha sonra İran siyasal hayatında önemli bir yer edinecek olan, dönemsel itibariyle de Şah Muhammed Rıza Pehlevi'ye karşı ateşli bir muhalefet gösterecek olan Ayetullah Humeyni'dir.[206]

2.5. Humeyni'nin Siyaset Sahnesine Çıkışı

23 Eylül 1923 tarihinde İran'ın Kum kentinin 160 km. güneybatısındaki Humeyn kasabasında dünyaya gelen Humeyni henüz 5 aylıkken babasını bir cinayetten kaybetmiştir. Bu nedenle annesi ve halası tarafından büyütülmüş fakat onların da vefatı ile abisi Seyyid Murtaza tarafından himaye edilmiştir. Henüz küçük yaşlarda hafızlık eğitimini tamamlayan Humeyni, daha sonra Arapça dersler almıştır. Ağabeyinin yardımı ile tahsilini tamamlamak için 1921 yılında Erak'a gitmiştir. Şîî ulemasının önde gelen isimlerinden Ayetullah Abdülkerim Hairi'nin Erak'tan

---

[204] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.457.
[205] Garbis Altınoğlu, *Ortadoğu (Seçme Yazlar),* Belge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19.
[206] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.457.

ayrılarak Kum'a yerleşmesi nedeni ile 1922'de Kum'a gitmiş ve eğitimine burada devam etmiştir. Fıkıh, Felsefe ve Tasavvuf alanlarında ders alan Humeyni, 1930 yılından itibaren burada ahlak hocalığı yaparak halka açık dersler vermeye başlamıştır. Bu dönemlerde siyaset ile pek ilgilenmeyen Humeyni, siyasi fikrini ilk olarak 4 Mayıs 1944 tarihinde yazdığı bir yazıda ortaya koymuştur. *"Okuyun ve Uygulayın"* başlıklı bu yazısında Humeynî, Sebe Suresi'nin 46. ayetinde *"De ki: Size bir tek öğüt veriyorum: Allah için ikişer ikişer ve teker teker kıyam edin"* mealindeki *"kıyam"* kavramını *"siyasî direniş"* anlamında yorumlayarak özellikle ulema zümresini İran'ın ıslahı için başkaldırmaya çağırmıştır. Ayrıca Humeyni, Şiiliğe yapılan saldırıların sebebinin Şah ve Şah'ın uyguladığı dinsizlik politikaları olduğu söylemiştir. Yazmış olduğu "*Keşf-i Esrar*" adlı eserinde saltanatın kaldırılması yerine yetkili müçtehitlerin oluşturduğu bir meclis tarafından Allah'ın kanunlarına aykırı hareket etmeyen, baskı ve zulümden kaçınan, insanların malına, hayatına ve namusuna tecavüz etmeyen âdil bir şahın seçilmesini önermiştir. Kum'da eğitim vermeye devam eden Humeyni artık iyiden iyiye halk tarafından tanınmaya ve saygı duyulmaya başlanmıştır.[207] 1961'de Kum'daki medreselerin yönetimini elinde bulunduran ve Şiilerin Merc-i Taklit[*] makamındaki Ayetullah Burucirdi ve diğer önemli din adamı olan Ayetullah Kaşani'nin vefatı üzerine birçok İranlı Şii ulema tarafından Şah karşıtı olan Humeyni'yi Haziran l963'te Merci-i Taklit makamına seçmişlerdir.[208]

1962 yılında hükümet ve belediye seçimlerini kazanan kişilerin Kur'an üzerine yemin etme zorunluluğunu kaldıran yasanın kabul edilmesi ile Humeyni, Şah'a olan muhalefetini daha çok artırmıştır. Çünkü Humeyni bu yasa ile Bahailer'in kamu alanlarına daha rahat girebileceği endişesi ile yasaya karşı çıkmış ve yasanın feshettirilmesini istemiştir.[209] Ancak Başbakan Alam, Tahran Radyosu'nda yapmış olduğu bir konuşmada yasanın uygulanacağını ve bundan vazgeçmeyeceğini bildirmiştir. Hükümetin geri adım atmaması ve ulemaya karşı bir karalama

---

[207] Algar, *Humeyni…* s.358-359.

[*] Şiilik mezhebinden Caferilik 'in fıkhî ekollerinden olan Usûlîlik 'e göre fetvasına başvurulan içtihat sahibi en yetkili Ayetullah'a verilen unvandır. Bu makama gelen Ayetullahlara *"en üstün"* manasına gelen *"el-uzma"* sıfatı eklenir ve böylece büyük Ayetullah olarak adlandırılırlar. Taklid için müracaat edilecek kişi manasına gelen bu unvan 18. yüzyılın sonlarından itibaren benimsenmiştir.

[208] Taflıoğlu "II. Pehlevi Dönemi…" s.639.

[209] Masoumeh Rad Goudarzi, Jayum. A. Jawan, Zaid. B. Ahmad, "The Roots of Formation of Ayatollah Khomeini's Political Thought", *Canadian Social Science,* Vol:5, No:6, 2009, s.77.

kampanyası başlatması büyük tepkilere neden olmuştur. Ulama ise mektuplar aracılığı ile halkı örgütleyerek bu yasaya karşı büyük gösteriler düzenlemişlerdir. Gösteriler beklenenden büyük olunca hükümet din adamlarından özür dileyeceğini ilan ederek geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ancak Humeyni ısrarla yasanın resmen iptal edilmesi gerektiğini bildirmiş ve bu ısrarı sonucu yasa iptal edilerek devlet gazetelerinde duyurulmuştur. Ancak Humeyni bu iptal ile tatmin olmamış ve ulemaya şunları söylemiştir: *"Tüm bunlar bir oyun ve yalan. Bu adamların bu ülke için daha kapsamlı planları var ve yapılan şey ise sizi kandırmak."*[210]

Kennedy Hükümeti'nin baskısı ile Şah tarafından Ocak 1963'te referanduma sunulan ve Ak Devrim diye anılan yeni reform paketi yayımlanmıştır. Paket pek çok kesim tarafından tepki ile karşılanmıştır. Özellikle ulema ve Ulusal Cephe bu reform programına karşı gelip Şah'ın bundan vazgeçmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Yönetimin bundan vazgeçmemesi nedeni ile protesto hareketleri başlamıştır. Bu protesto hareketleri, rejim ve müttefiki ABD aleyhine vaazlar veren Humeyni ile doruk noktasına ulaşmıştır. Humeyni, Şah'ı yolsuzluk, baskı altında ezilen halkın haklarını göz ardı etmekle ve İran'ın egemenliğini tehlikeye sokmakla suçlamıştır. Bununla da yetinmeyen Humeyni, *"İsrail Devleti'ne petrol satılması ve ABD'ye ekonomik imtiyazların tanınması Şah'ın ülkeyi İslam'dan uzaklaştırdığının kanıtıdır"* demiştir.[211] Humeyni ayrıca *"Bu devrimde beyaz olan tek şey Beyaz Saray etkisidir.*[212] *Biz kadınların ilerlemesine karşı değiliz, biz yolsuzluklara ve yapılan yanlış eylemlere karşıyız. Bu toplumda yalnızca kadınların özgürlüğü kısıtlı değil erkeklerin de özgürlüğü kısıtlıdır. Çünkü sadece kadınlar değil erkeklerde oy kullanma hakkına sahip değildirler. Bunun nedeni ise her zaman rejim yanlısı adayların olması ve onların seçilmesidir. Yani durum böyle iken kadınlara oy kullanma hakkının verilmesi rejimin yaptığı popülist bir eylemden başka bir şey değildir. Herkes bunu bilmelidir ki kadınların ve erkeklerin özgürlüğü sözlerden ibaret değildir"*[213] sözleri ile tepkisini dile getirmiştir. Bunun üzerine Şah iki gün sonra Kum şehrine gelerek ulema sınıfını

---

[210] How the United States Has Historically Failed in Culturally Infiltrating Iran, http://irdc.ir/en/news/63/how-the-united-states-has-historically-failed-in-culturally-infiltrating-iran, (E.T. 14/11/2019).

[211] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.326-327.

[212] İran: Bir Devrimin Anatomisi, Al Jazeera Türk Belgeseli Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?v=Y1SRxk2eU4g, (E.T. 16/11/2019).

[213] How the United States… http://irdc.ir/en/news/63/how-the-united-states-has-historically-failed-in-culturally-infiltrating-iran, (E.T. 14/11/2019).

tenkit eden bir konuşma yapmıştır. Humeyni, sekiz önemli âlimin imzasını taşıyan bir bildiriyle Şah'ın programını ithama devam etmiştir. Ayrıca hükümetin politikalarını protesto için 21 Mart 1963 tarihindeki Nevruz Bayramı kutlamalarının iptal edilmesi için fetva vermiştir. Bunun üzerine Şah yönetimi Humeyni'nin bir gün önce halka konuşma yaptığı Kum'daki Feyziye Medreseleri'ne 20 Martta paraşütçü komandalar (SAVAK) göndermiş ve buraya gelen komandolar kendilerine karşı gelen birkaç öğrenciyi öldürüp bazılarını da Humeyni ile birlikte tutuklayarak cezaevine göndermişlerdir. Ancak Humeyni, ulemanın baskısı sonucunda birkaç gün sonra serbest bırakılmak zorunda kalınmıştır.[214] Humeyni bu olaydan sonra susmak yerine Şahı daha çok eleştirmeye başlamıştır. 1 Nisan'da ise siyaset dışında kalan bir kısım ulemanın tutumunu *"zalim rejimle iş birliği"* olarak ilân etmiştir. Şah ise Humeyni'yi tehdit etmiş fakat Humeyni, Şah'ın bu tehdidine karşı onu "*küçük adam*" diye nitelendirerek küçümsemiştir.[215] 30 Nisan 1963 tarihinde Feyziye Medreseleri'ne saldırının kırkıncı günü nedeni ile İran Hükümeti'ni ABD ve İsrail adına İslam'ı yok etmeye çalışmakla suçlayan Humeyni, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür; *"Bu ülkede Kuran'ın olmasını İsrail istemiyor. İsrail bu ülkede mollaların varlığını istemiyor. Fevziye medresesine uğursuz ajanları vasıtasıyla saldıran İsrail idi."*[216] Böylece iki ay süren bu karşılıklı suçlamalar daha sonra yerini protestolara bırakmıştır. Şiiler için oldukça önemli olan Muharrem ayının başında Şah'ın sarayının önünde toplanan Şah karşıtı göstericiler bir gösteri düzenlemişlerdir. 3 Haziran 1963 tarihinde Aşure törenlerinde bir konuşma yapan Humeyni, Şah'ı Yezid'e benzetmiştir. Ayrıca Şah'a, lanetli ve zavallı adam yakıştırmalarında bulunan Humeyni bunlarla da yetinmeyip daha da ileri giderek Şah'ın gizli bir Yahudi olabileceğini iddia etmiştir. Bu ağır konuşmalarından iki gün sonra 5 Haziran 1963 tarihinde tutuklanarak Kasr Hapishanesine konulmuştur.[217] Humeyni'nin tutuklandığı haberi yayılmaya başlayınca Tahran'da bulunan ve Aşure etkinliklerine katılan yüzbinlerce kişi Şah ve hükümeti aleyhine gösteriler yapmaya başlamıştır. Asker ve polisler bu gösterileri bastırmak istese de gösterilerin hızla diğer şehirlere sıçramasını engelleyememişlerdir.

---

[214] Janet Afary ve Kevin B. Anderson, *Foucault ve İran Devrimi Toplumsal Cinsiyet ve İslamcılığın Ayrıntıları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s.85.
[215] Algar, *Humeyni…* s.360
[216] Gürkan Biçen, "Ayetullah Humeyni'nin 1980 Öncesi Söyleminde İran İslam İnkılabının Meşruiyet Temeli Olarak Siyonist Rejim Problemi", *İran Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S.1, 2017, s. 75-76.
[217] Algar, *Humeyni…* s.360.

Üç gün süren ve güvenlik güçlerinin müdahalesi ile çıkan çatışmalarda binlerce kişinin hayatını kaybettiği bu olaylar tarihe 15 Hurdad Ayaklanması olarak geçmiştir.[218]

2.6. Humeyni'nin İran'dan Sürgünü ve Sürgündeki Faaliyetleri

Humeyni, Kasr Hapishanesi'nde on dokuz gün kaldıktan sonra önce İşretabad askeri üssüne, oradan da Tahran'ın Davudiye bölgesinde bir eve götürülerek burada 8 ay ev hapsinde tutulmuştur. Çeşitli yerlerde Humeyni'nin serbest bırakılması için gösteriler yapılınca 7 Nisan 1964 tarihinde serbest bırakılmıştır. Ancak Humeyni'nin serbest bırakılması çeşitli söylentilere neden olmuştur. Bu söylentilerden birisi ise Humeyni'nin hükümet ile uzlaşmaya vardığı söylentisidir. Böylece Humeyni üç gün sonra Kum'da, 15 Hurdad Ayaklanması ile başlayan hareketin sürdürüleceğini ilân ederek hakkında çıkarılan uzlaşma söylentilerini yalanlamıştır. Fakat Humeyni'nin serbest kalması çok da uzun süreli olmamıştır. Çünkü 1964 sonbaharında ABD vatandaşlarının İran mahkemelerinde yargılanmasını önleyen bir yasa tasarısının kabul edilmesi, Humeyni'yi tekrar siyaset sahnesine çıkarmıştır. Humeyni yasayı tenkit ederek, İran'ın egemenliğini ve bağımsızlığını yok eden bir durum olarak kabul etmiştir. Ayrıca mecliste bu yasanın kabul edilmesi için lehte oy kullananları da vatan haini olarak ilan etmiştir. Yaptığı bu konuşmalardan sonra tekrar tutuklanan Humeyni'nin sürekli Şah ve hükümet karşıtı demeçleri nedeni ile bunalan Şah Muhammed Rıza Pehlevi işi bu sefer kökünden halletmek için Humeyni'nin idam cezası ile yargılanmasını istemiştir. Ancak ulemanın tepkisi ve baskısı neticesinde bu cezası sürgüne çevrilmiştir.[219] 4 Kasım 1964 tarihinde komandolar bir şafak baskını ile Humeyni'nin Kum'daki evini çevreleyip onu tutuklamışlardır. Tutuklanan Humeyni, Türkiye'ye sürgün edilmek üzere Tahran'daki Mehrabad Havalimanı'na götürülmüştür.[220]

Humeyni ilk olarak 4 Kasım 1964 tarihinde SAVAK görevlisi Albay Hafzali ve 3 koruma ile gizlice Ankara'ya getirilmiştir. Ankara'daki askeri havaalanında askeri istihbarat görevlisi Albay Ali Çetiner ve Milli İstihbarat Teşkilatı görevlileri tarafından karşılanmıştır. Buradan Ankara'daki Bulvar Palas Oteli'ne götürülen Humeyni, kimliği gizlenerek otelin arka kapısından 514 numaralı odaya çıkartılmıştır.

---

[218] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.326-327
[219] Algar, *Humeyni…* s.360
[220] History of Iran Ayatollah Khomeini, http://web.archive.org/web/20151205182448/http://www.iranchamber.com:80/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php, (E.T. 14/11/2019).

Burada kaldığı 8 gün boyunca SAVAK ve Türk Askeri İstihbaratı tarafından her hareketi gözlenmiştir.[221] Humeyni'nin ikinci durağı ise güvenlik nedeni ile Bursa olmuştur. Çünkü Bursa gözlerden uzak ve sakin bir yerdir. Çok sayıda SAVAK görevlisi ile 12 Kasım'da Bursa'ya gelen Humeyni burada Farsça bilen Askeri İstihbarat Subayı Albay Ali Çetiner'in evinde kalmıştır.[222]

Ali Çetiner'in evinde bir süre kalan Humeyni, daha sonra Bursa Çekirge'de Demir Akınöz'a ait bir eve yerleştirilmiştir. Humeyni'nin Çekirge'ye gelişini o dönem Bursa'da gazetecilik yapan Şaban Aykut şu şekilde anlatmıştır: *"Bursa'ya ve kaplıcalara bir din âliminin geleceğini duyduk ve duyduğumuz gerçekleşti"*[223] Buraya geldikten sonra uzunca bir süre evde kalan Humeyni canı sıkılınca sokağa çıkmak istemiştir. Fakat bu talebi MİT görevlileri tarafından reddedilmiştir. Çünkü Humeyni cübbe ve sarık ile dışarı çıkmak istediğini söylemiştir. Bu durum üzerine Albay Ali Çetiner kendisine ceket, pantolon ve gömlek getirmiş bir de cübbe görevi görmesi için de pardösü vermiştir. Ancak Humeyni, Ali Çetiner'in bu teklifini reddetmiştir. Aradan 4 ay geçtikten sonra Ali Çetiner'in bu teklifini kabul etmek zorunda kalan Humeyni gömlek, pantolon ve ceket giyerek dışarı çıkmıştır.[224]

Humeyni Bursa'da iken oğlu Mustafa da 3 Ocak 1965 tarihinde SAVAK tarafından yakalanıp babasının yanına Bursa'ya gönderilmiştir. Sürgündeki Humeyni, Bursa'da da boş durmayarak İran'daki taraftarlarına haberler gönderip faaliyetleri buradan idare etmiştir. Ayrıca Bursa halkı ile çeşitli temaslar kuran Humeyni, Bursa Ulucami'sinde bir de hutbe vermiştir. Bu hutbe ile halkın saygısını ve takdirini kazanan Humeyni, Tahrir el Vesile adlı eserini de burada kaleme almaya başlamıştır.[225]

Buradaki evinde sık sık ziyaretçilerini kabul eden Humeyni, oğlu Mustafa, Albay Ali Çetiner, İran'dan gelen mollalar, SAVAK ve MİT görevlileri ile birlikte Florya Plajı'na gitmiştir. Burada denize giren kadınları denize girdiğini görünce

---

[221]Jan Devletoğlu, Humeyni Florya Plajı'nda Yuhalandı, http://arsiv.sabah.com.tr/2000/09/25/g03.html, (E.T. 14/11/2019).
[222] İsmail Kemal Kemankaş, 3 lider, 3 kader ve 3 Bursa, http://bursadazamandergisi.com/makaleler/3-lider-3-kader-ve-3-bursa-turkiye-osmanli-imparatorlugunun-ardindan-kullerinden-yeniden-dogan-4407.html, (E.T. 14/11/2019).
[223] Kemankaş, 3 lider, 3 kader ve 3 Bursa.
[224] Devletoğlu, Humeyni Florya Plajı'nda Yuhalandı.
[225] Kemankaş, 3 lider, 3 kader ve 3 Bursa.

sinirlenmiş ve başını çevirerek orada bulunan bir kafeteryaya girmiştir. Oğlu Mustafa ise denize mayo yerine paçalı donla girince çevredekiler alay etmeye başlamıştır. Çevredekiler bununla da yetinmeyip birden ıslık ve yuhlamalar ile ona tepki göstermiştir. Bu durum Humeyni ve mollaları çok sinirlendirmiş ve tepkiler nedeni ile orayı terk etmişlerdir. Olayın üzerinden üç gün geçtikten sonra aynı ekip bu sefer kimsenin olmadığı Kumla Plajı'na gitmişlerdir. Burada pek kimsenin olmamasından faydalanan Humeyni ömründe ilk ve son defa Türkiye'de denize girmiştir.[226]

Humeyni aynı zamanda İran'daki faaliyetlerini ziyarete gelen misafirler aracılığı ile devam ettirmiştir. Bunun en önemli göstergesi ise İslami Koalisyon Heyetleri adlı örgütün 27 Ocak 1965 tarihinde Başbakan Hasan Ali Mansur'u silahlı bir suikast sonucu öldürmesidir.[227] Türkiye'ye geldiğinde parası olmayan Humeyni, Bursa'da iken kısa bir süre sonra destekçileri tarafından birçok yerden kendisine para gönderilmiştir. Bu paraların büyük çoğunluğunu gelen ziyaretçiler sağlamış geri kalan paralar ise yurtdışından gelmiştir. Öte yandan Bursa'da iken Saddam Hüseyin ve Muammer Kaddafi'nin para gönderme teklifini reddeden Humeyni yaklaşık bir yıl Türkiye'de kalmıştır.[228] Humeyni'nin Türkiye'deki camilerde verdiği hutbeler ve kendisini ziyarete gelen büyük kitlelerinden rahatsız olan Türk Hükümeti, onun Türkiye'yi terk etmesini istemiştir. Bu durum üzerine İran Hükümeti, Şah'a Humeyni'yi Irak'a sürgüne göndermesini tavsiye etmiş ve böylece Humeyni Irak'a gönderilmiştir.[229]

Humeyni Türkiye'den ayrıldıktan sonra 5 Eylül 1965 tarihinde Şiilerce kutsal kabul edilen Irak'ın Necef şehrine yerleştirilmiştir. Humeyni Necef'e yerleştikten sonra Şeyh Murtaza Ensari Medresesi'nde fıkıh derslerini vermeye başlamıştır. Burada İran, Irak, Hindistan, Afganistan, Pakistan ve Körfez ülkelerinden gelen öğrencilere ders vermeye başlayan Humeyni aynı zamanda İran'daki faaliyetlerini de bir şekilde sürdürmüştür.[230] Buraya geldikten sonra İsrail ile ilişkileri iyi olan Şah rejimine karşı bir açıklama yaparak aslında İran halkının İsrail'i sevmediğini bildiren *"Ben tüm Müslüman ülkelere ve dünya Müslümanlarına bildiriyorum ki, aziz Şia*

---

[226] Devletoğlu, Humeyni Florya Plajı'nda Yuhalandı.
[227] Abdullah Yegin, *İran Sıyasetını Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, Ankara, 2013, s.97.
[228] Devletoğlu, Humeyni Florya Plajı'nda Yuhalandı.
[229] Humeyni Biyografisi, https://www.biyografi.info/kisi/humeyni, (E.T. 14/11/2019).
[230] Algar, *Humeyni…* s.360

milleti İsrail ve uşaklarından ve İsrail'le uzlaşan devletlerden nefret ediyor. İsrail'le uzlaşmakta olan İran milleti değildir, İran milleti bu büyük günahtan uzaktır; İsrail'le anlaşma yapan, kesinlikle milletin teyit etmediği bu hükümetlerdir"[231] konuşmasını yapmıştır.

Humeyni Necef'te iken bir yandan İran'daki gelişmeleri takip edip çeşitli kaset, mektup ve yazılar ile Şah rejimine karşı tavır koyarken diğer yandan 1967 yılının Temmuz ayında Irak'ta Baas Partisi'nin iktidara gelmesinden kaynaklanan olumsuz şartlarla mücadele etmeye çalışmıştır. Humeyni ayrıca 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı nedeni ile Müslüman Devletleri'n İsrail ile olan ilişkilerini kesip, mallarını boykot etmesi gerektiğini bildiren bir yazı yayımlamıştır. Yayımladığı bu bildiri sonunda Kum'daki evi rejim güçleri tarafından yağmalanmış ve oğlu Seyyid Ahmed Humeyni ise tutuklanmıştır. Bu yağmalanma esnasında yayımlamadığı bazı eserleri de kaybolmuştur. Ancak Humeyni geri adım atmamış ve faaliyetlerine büyük bir hızla devam etmiştir. 21 Ocak – 8 Şubat 1970 tarihleri arasında ise Şeyh Murtaza Ensari Medreseleri'nde "*Velayet-i Fakih*" doktrini konusunda çeşitli konferanslar vermiştir. Verdiği konferanslarda on ikinci imam gaybeti döneminde imamın siyasi ve fıkhi fonksiyonlarını ulemanın icra etmesi gerektiği şeklinde bir doktrin ortaya koymuş ve bunu da Şii imamet düşüncesine bağlamıştır. Ayrıca devamında İslami bir devlet kurmaya götüren bir program ortaya koymuştur. 1971 yılında İran ve Irak bir savaşın eşiğine gelmiş ve bu durum üzerine Irak Hükümeti kendi topraklarında yaşayan İran vatandaşlarını sınır dışı etmeye başlamıştır. Böylece Irak Hükümeti ile iyi geçinmeye çalışan Humeyni bu durum nedeni ile Irak Hükümeti'nin tutumunu kınamıştır. Humeyni sürgündeyken fetvalarını ve yazılarını sınırlı bir şekilde İran'da dağıtabilmesine rağmen hala İran'da etkisi hissedilmiş ve unutulmamıştır. Bu dönemde Şah'ın başvurduğu sert müdahalelere rağmen 15 Hurdad olaylarında başlayan İslami muhalefet hareketi giderek gelişmeye devam etmiştir. Birçok muhalif kişi ve grup açık bir şekilde Humeyni'ye olan bağlılıklarını bildirmekten geri durmamışlardır.[232]

---

[231] Biçen, "Ayetullah Humeyni'nin 1980 Öncesi…" s. 77-78.
[232] Algar, *Humeyni…* s.360

2.7. Humeyni'nin Sürgünü Sonrası Şah'ın Faaliyetleri

Humeyni'nin 4 Kasım 1964 tarihinde tutuklanarak Türkiye'ye sürgün edilmesinden sonra Şah Muhammed Rıza Pehlevi muhalefet üzerindeki baskısını iyice artırıp göz açtırmamaya başlamıştır. Fakat Humeyni'nin sürgüne gönderilmesi İran'daki ateşi söndürememiştir. Bunun sebebi ise Şah'ın baskıcı rejimimin yanı sıra ekonomideki istikrarsız gidişat önlenememesidir. Öte yandan ülkede bulunan yabancılara tanınan ayrıcalıklar ve birinci sınıf vatandaşlık muamelesi halkın tepkisini daha da artırmıştır. İran vatandaşları İran'daki İngilizlere nazaran kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. Bu konuyla ilgili Anglo İran Petrol şirketinin eski çalışanı Perviz Mina, başından geçen bir olayı şu şekilde aktarmıştır; *"Bir şeyler almak için şehre giderdim. Şirket tarafından işletilen otobüs hattındaki durakta beklerdim. Yazın ortasında 50 C'lik bunaltıcı sıcakta yaklaşık yarım saat otobüsün gelmesini beklerdim. O sırada bir sürü otobüs gelirdi ancak üzerinde kırmızı bir şerit olurdu. Bu yalnızca İngiliz çalışanlarına ait olduğu anlamına gelirdi ve o otobüse binemezdim. Sadece İranlıları taşıyan otobüslerden beklemem gerekirdi."* Mina başından geçen başka bir olayı da *"Abadan'da İngiliz çalışanlarının gittiği meşhur bir kulüp vardı. Kulübün kapısında köpekler ve İranlılar giremez diye bir tabela vardı"*[233] diye aktarmıştır. Mina'nın anlattıklarından yola çıkıldığında İngilizlerin İran'ı bir sömürge gibi gördükleri sonucuna varılmaktadır.

2.7.1. Pers İmparatorluğu'nun 2500. Kuruluş Yıl Dönümü Kutlamaları

İran'da huzursuzluklar devam ederken Şah Muhammed Rıza Pehlevi ise İran'daki monarşiyi daha da güçlendirmek adına Pers İmparatorluğu'nu yâd ederek kuruluşunun 2500. yıl dönümünü kutlamak için hazırlıklar başlatmıştır. Şah bu fikri ilk olarak 1950'lerde benimsemiş fakat şartların uygun olmaması nedeni ile bunu uygulayamamıştır. 1971 yılına gelindiğinde ise Şah ülkede otoritesini artırmış ve muhalefeti belli bir süre de olsa sindirmiştir. Şah'ın amacı İran'ı modern ve tarihe katkısı olan bir ülke olarak dünyaya tanıtmaktır. Ayrıca Şah kendisini Büyük Kiros (II.Kiros)'a benzeterek İran'ın kültürel ve tarihsel monarklarından birisi olarak tanıtmaya çalışmıştır. 1971 yılındaki kutlamalar için oldukça ciddi ve büyük hazırlıklar yapan Şah rejimi, bu hazırlıklarda II. Kiros'u ön planda tutmuştur.

[233] İran: Bir Devrimin Anatomisi… Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=Y1SRxk2eU4g, (E.T. 16/11/2019).

Başbakan, bütçe konusunda bir konuşma yaparken konuyu II. Kiros'a getirerek şunları söylemiştir: *"Büyük Kiros gibi büyük bir krallar sayesinde ülkemiz görkemli tarihinin başlangıcından beri barış, dostluk ve insanlık ile ünlüydü. Bu nedenle Büyük Kiros gibi bir kralı anmak bizim için oldukça önemlidir."* Başbakan'ın bu konuşması ile paralel olarak Şah da Büyük Kiros'u överek 1971 yılını *"Büyük Kiros Yılı"* olarak ilan ederek: *"Bu yıl İran monarşisinin 2500'üncü yıl dönümü kutlamalarının olduğu yıl. Bu nedenle Büyük Kiros'u anmak adına bu yılı Büyük Kiros Yılı olarak ilan ediyorum. Çünkü bu monarşinin kurucusuna ulusal bir saygının göstergesidir. Böyle bir yılda İran tarihinin bu ölümsüz kahramanına verebileceğimiz en büyük hediye ise ilerici ve gelişmiş bir İran'ı oluşturmamız olacaktır. Çünkü İran monarşisinin temelini oluşturan unsurlar da bunlardır. Ahameniş Hanedanı'nın Büyük Kiros tarafından kurulması ile İran monarşisi insanlığın ilkelerini savunmuş ve günümüz dünyasında da adalete ve insan haklarına saygı duymaktadır. Muhtemelen dünya üzerinde tarihi ve manevi bütünlüğünü bu denli koruyabilen bunun başka bir örnekte yoktur."* [234] Demecini vermiştir. Ayrıca Şah Büyük Kiros'a hitaben kendisini Şahinşah yani *"Krallar Kralı"* ilan edip iktidarını Ahameniş İmparatorluğu'na dayandırmıştır. Şah'ın bu söylemine karşı, siyasi arenada giderek güçlenen Humeyni: *"Krallar Kralı unvanı, Allah nazarında en çok nefret edilen unvandır"*[235] söylemi ile Şah'ı her noktada olduğu gibi buradan da vurmuştur. Ancak Şah hükümeti, Büyük Kiros Yılı için radyo ve televizyonlarda özel programlar yaptırmıştır. Okullar, üniversiteler, fabrikalar ve sendikalar gibi kuruluşlarda büyük hazırlıklar yapmak ve oyunlar sergilemek için komiteler kurulmuştur. Bu güne özel olarak antik dönemi anlatan dergiler basılmıştır.[236]

Şah tarafından 12-16 Ekim 1971 tarihlerinde başlayan kutlamalar muhaliflere yönelik bir gövde gösterisine haline dönüşmüştür. Bu kutlamalara birçok ülke devlet başkanı ve kralları davet edilmiştir. Ayrıca kutlamalara katılacak olan davetliler için de 250 adet kırmızı Mercedes Limuzin tahsis edilmiştir. Davete katılan seçkin konuklar için Paris'in dünyaca ünlü restoranı olan Maxim's de iki hafta boyunca

---

[234] Ali Massoud Ansari, *Shah Mohammad Reza Pahlavi & the Myth of Imperial Authority*, (Thesis submitted for the degree of PhD), School of Oriental & African Studies (SOAS) University of London, London, 2017, s.302-304.

[235] Biçen, "Ayetullah Humeyni'nin 1980 Öncesi…" s.71-72

[236] Ansari, *Shah Mohammad Reza Pahlavi…* s.304.

hummalı bir hazırlık yapılmış ve orada hazırlanan yemekler ise yemek vakti geldiğinde özel uçak ile Fransa'dan İran'a gönderilmiştir. Şah etkinliklerin son gününde özel konukları için bir ziyafet vermiştir. Özel davetlilerin katılımı ile 1,5 saat süren modern tarihin en şatafatlı ziyafeti Guinness Rekorlar Kitabına girmiştir. Menüye baktığımızda:

"1- İçleri altın ile doldurulmuş bıldırcın yumurtaları,

2- Hazar Denizi'nden İmparatorluk havyarı (Şah'ın buna alerjisi vardı),

3- Fransa'nın en seçkin içkileri,

4- Natua soslu kerevit kuyrukları,

5- Trüf mantarlı kuzu sırtı kızartması,

6- 50 adet tüyleri ile süslenmiş tavus kuşu kızartması (İran'ın antik sembolüdür),

7- Kaz ciğeri,

8- Kızartılmış bıldırcın,

9- Trüf mantarlı salata eşliğinde somon

10- Sırlanmış kremalı taze incirin yanında ahududulu şampanya şerbeti

11- Porto Şarabı,

12- Prens Eugene marka konyak

13- Macho kahve"[237]

Persopolis'teki İran monarşisinin 2500. yılı kutlamalarındaki etkinliklerde yaklaşık 100 milyon dolar harcanmıştır. Bu lüks harcamalar ve büyük tören yurtiçinde büyük bir eleştiriye neden olurken yurtdışında ise alay konusu olmuştur. Şah Muhammed Rıza Pehlevi ne kadar uğraşsa da ne hanedanın siyasal düzlemdeki meşrutiyetini tam olarak sağlayabilmiş, ne de İran'ı ve halkını gerçekten düşünen bir

---

[237] En Şatafatlısı Onlara Ait, https://ontrava.com/en-satafatlisi-onlara-ait, (E.T. 15/07/2019).

hükümdar imajı çizebilmiştir. Şah'ın bu başarısızlığı ise yönetimi için kullanılan yolsuzluk ve kötü yönetim iddialarını daha çok ön plana çıkarmıştır.[238]

2.7.2. Petrol Gelirlerinin Kullanımı ve Yansımaları

1970 yılından itibaren Batı'nın ihtiyaç duyduğu petrolün yarısı Ortadoğu'da üretilmiştir. Fakat 1973 yılında patlak veren Arap-İsrail Savaşı'nda ABD ve Batı ülkelerinin İsrail'e yardım ettiği gerekçesi ile Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü tarafından bir petrol ambargosu uygulanmıştır. Bu nedenle Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC), ABD ve savaşta İsrail'den yana tavır sergileyen ülkelere artık petrol ihraç etmeyeceğini bildirmiştir. Bu ambargo ilanı ile birlikte petrol fiyatı dörde katlanmış ve dünyada bir petrol krizi ortaya çıkmıştır. Ancak OAPEC'in bu ambargo kararına İran uymamış ve hem İsrail hem de diğer ülkelere petrol satmaya devam etmiştir. Böylece Şah bu hareketinden dolayı Humeyni'nin hedefine neden olmuş ve Humeyni, Şah'ı sömürgeci devletler tarafından atanmış ve İsrail yanlısı biri olarak ilan etmiştir. Çünkü Humeyni'ye göre Arap liderlerin petrolü bir silah gibi kullanmaları İsrail ve ABD için büyük bir sıkıntıya neden olmuştur. Fakat Şah'ın Müslümanlar'ın mücadelesine darbe vurarak İsrail'e petrol satması Humeyni'ye göre hem İslam'a hem de İran'a bir ihanettir. Bu nedenle petrol işçilerinin greve giderek İsrail'e petrolün satılmasının durdurulmasını istemiştir. Ancak Şah bunlara aldırış etmeden petrol üretimi için İsrail'den uzmanlar istemiştir. Bunu öğrenen Humeyni bir fetva yayınlayarak "*İran'a gelerek petrolü götürmek isterlerse onları İran'dan çıkarmak ve hepsini öldürmek bütün Müslümalar'ın üzerine farzdır. Onlar İslam ila savaş halindeler, Müslümanlarla savaşmaktalar, biz onlara ulaşabilirsek köklerini kurutacağız. Bir İsrailli İran'a ayak basacak olursa İran halkına onları ortadan kaldırmak farzdır. İsrail mi geliyor? Halt ediyor!"* demiştir. Humeyni bunlarla da yetinmeyip Şah'ı sıradanlaştırıp, aşağılayıcı ifadeler kullanmıştır. Hatta daha ileri giderek 1969 yılında bir Siyonist'in Mescid-i Aksa'yı ateşe verip yakmasından sonra Şah'ın alelacele Mesci-i Aksa'yı İsrail'in suçlarını örtmek için tamir ettirmek ve bunu yaptırmak için topladığı paraların bir kısmını da zimmetine geçirmek ile itham etmiştir. Suçlamalarına ve hakaretlerine devam eden Humeyni, konuşmalarına şöyle devam etmiştir: *"İran bu utanç verici sülaleye giriftar olduğu müddetçe özgürlük yüzü görmeyecektir çünkü bu herif İsrail'i bundan yirmi yıl*

[238] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.331.

önce resmi olarak tanıdı. Ta ilk başından bu adam onların uşağıydı, sonraları kendisi de açıkladı.” [239]

Humeyni’nin tüm itham ve hakaretlerine rağmen İran bu süreçte petrolden büyük bir servet elde etmiş ancak faydalı bir şekilde kullanamamıştır. Çünkü İran bu serveti genelde savunma sanayisine ve pahalıya mal olan modernizasyona harcamıştır. Öte yandan 1974’ten itibaren toplu konutlar yapılmış ve düşük fiyatlarla halkın çeşitli kesimlerine satılmıştır. Bunların dışında tüccar ve sanayicilere de düşük faizli krediler verilerek benzeri mali yardımlar yapılmıştır. Fakat devletin yaptığı bu yardımlar artan enflasyonun gerisinde kalınca, gelir dağılımında bir bozulma meydana gelmiştir. Böylece Şah’ın planlarının tutmamasıyla devlet sıkı tedbirler almaya başlamıştır. Ancak istenilen yapılamamış ve durum düzeltilememiştir. 1975’te ise ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların etkisini kırmak amacı ile 1964’ten beri başbakanlık görevinde olan Emir Abbas Huveyda görevden alınarak yerine Cemşid Amuzgar getirilmiştir. Amuzgar göreve geldikten sonra ilk iş enflasyon ile mücadele etmek ve ekonomiyi düzeltmek adına ekonomik tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasındaki kredilerin dondurulması ve kamu harcamalarının azaltılması gibi tedbirler birçok sektörün durgunluğuna neden olmuştur. Başbakanın bu yanlış hamlesi onu görevinden etmiştir. Amuzgar yerini Cafer Şerif Emami’ye bırakmak zorunda kalmıştır. Başbakan Emami, durumu düzeltmek adına kamu yararına bir takım programlar uygulamış fakat bu uygulamaları da toplumun tepkisini çekmiştir.[240]

Yönetimin içinde bulunduğu şatafatlı hayatın yanındaki yolsuzluklar ise tüm ülkede sosyal ve siyasal gelirimi tırmandırmıştır. Ayrıca Ak Devrim’in getirdiği olumsuz toprak reformu nedeni ile köylerde yaşayan nüfusun kalabalık olan kasaba ve şehirlere göç etmesi ile birlikte tarım üretimi düşmüştür. Üretim durmuş ve gıda maddelerinin ithal edilmesi ile dışa bağımlı bir ülke haleni gelinmiştir. Petrol zengini olan İran’da yanlış yatırımlar nedeni ile enflasyon da yükselmiş ve zaten ekonomik sıkıntılar içinde olan halk yeni zamlar ile daha da bunalmıştır. Başkent Tahran’da yaşayan orta sınıf bir yönetici veya memur, yapılan zamlar nedeni ile maaşlarının

---

[239] Biçen, “Ayetullah Humeyni’nin 1980 Öncesi…” s.79-80.
[240] Asghar Alam Tabriz, Aydınların, *Dini Liderler ve Esnafın İran’ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s.173.

yarısından fazlasını ev kiralarına ödemek zorunda kalmışlar ve temel ihtiyaçlarını ise zor bir şekilde karşılayabilmişlerdir. Ayrıca altyapının oldukça sıkıntılı olması ve demiryolu sistemlerinin de eski olması bu olumsuzlukları artırmıştır. Petrolden elde ettiği büyük gelirleri ülkesinin refahı için harcayamayan Şah, elektrik şebekelerinin talebi karşılayamaması nedeni ile sık sık arızalar yaşanmasından dolayı halkın tepkisini toplamıştır. Böylece her kesimden Şah'a ve modernleşme adı altında yaptıklarına karşı bir kızgınlık ve tepki oluşmuştur.[241]

Humeyni bu süreci iyi değerlendirip Şah'a karşı etkili bir muhalefet yürüterek bütün gurupları bir arada toplamaya başlamıştır. Sürgün hayatı yaşadığı Irak'ın Necef kentinden gönderdiği kasetler ve yayımladığı fetvalar sayesinde Şah'a karşı büyük bir kamuoyu oluşturan Humeyni zamanla Şah'ın iktidarını sarsmaya başlamıştır. Ekim 1977'de Humeyni'nin oğlu Seyyid Mustafa Humeyni'nin, Irak'ın Necef şehrinde, öldürülmesi üzerine İran'da olaylar çıkmış ve Mustafa'nın cenaze töreni siyasi bir mitinge dönüşmüştür. Olayların daha da büyümesi Hicri takvim 9. (Tasua) ve 10. (Aşure) Muharrem'i gösterdiğinde halkın sokağa çıkması ile olmuştur. 1978 yılının Ocak ayına denk gelen bu olaylara başkent Tahran'da sıkıyönetim komutanı olan ve "*Tahran Kasabı*" lakabı ile bilinen General Ali Oveysi, sokağa çıkma yasağının olduğunu bildirerek gösteri yapılması halinde ateş ile karşılık verileceğini söylemiştir. Ancak kimse bu tehditte kulak asmamıştır. Humeyni'nin çağrısı ile Tasua gününde 1 milyon, Aşure gününde ise 2 milyon kişinin katıldığı gösteriler düzenlenmiştir.[242]

Sokaklarda bunlar yaşanırken diğer taraftan Şah, SAVAK aracılığı ile kendisine karşı muhalif olanları sindirmeye çalışmıştır. 1978 yılında ABD Başkanı Jimmy Carter'ın Şah'a tam destek yaptığı açıklamadan sonra Şah, 7 Ocak 1978 tarihinde *"İttilaat*" adlı gazetede Humeyni'ye karşı *"İran ve kızıl, kara sömürgecilik''* adında bir yazı kaleme almıştır. Yazıda Şah, Humeyni'yi İngiliz ve diğer emperyalist güçlerle işbirliği yapan bir ajan olarak nitelendirmiştir. Bununla da yetinmeyip Humeyni'nin aslında İranlı olmadığını ve köken itibariyle Hindistanlı olduğunu yazmıştır[243]. Yayınlanan bu yazı hemen ertesi gün Kum'daki medrese öğrencileri

[241] Yergin, *Petrol Para…* s. 632.
[242] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.173-174.
[243] Serkan Balkan-Fatih Tiryaki, İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü & Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi,* C.1, S.2, 2014, s.107.

tarafından protesto edilmiş ve güvenlik güçleri göstericilere sert müdahalede bulunmuştur. Yaşanan olaylarda birçok öğrenci ölmüş ve olaylar İran'daki birçok bölgeye yayılmaya başlamıştır. [244] Sokaklara inen halk, SAVAK güçleri ile alenen çatışmaya başlamıştır. Humeyni bu olayın ardından verdiği fetvada; Şah'ın rejimine karşı koyup İslam'ı kurtarmanın Müslüman olan her İranlı için farz olduğunu ve bu uğurda öleceklerin şehit olacağını ifade ederek ilk kez cihat çağrısında bulunmuştur. Olaylar İran'da iç savaş ortamını oluştururken sivil kayıpların sayısını artırmaya başlamıştır.[245] 28 Şubat 1978 tarihinde Kum'daki olaylarda ölenlerin kırkıncı günü nedeni ile çeşitli şehirlerde anma törenleri düzenlenmiştir. Ülkenin dördüncü büyük kenti olan Tebriz'deki anma gösterileri yerini bir ayaklanmaya bırakmış ve polisin müdahalesi ile çıkan çatışmalarda yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Bu durum üzerine hükümet önce Tahran'da sonra da İsfahan'da sıkıyönetim ilan etmiştir. Böylece İran yeni bir sürece girmiş ve 2500 yıllık monarşinin temelleri de yavaş yavaş yıkılmaya başlamıştır.[246]

[244] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın*… s.215.
[245] Balkan-Tiryaki, "İran Mitolojisinin…" s.107.
[246] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın*… s.174-175.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM DEVRİMİ'NE GİDEN SÜREÇ VE DEVRİMİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Yaklaşık 2500 yıllık bir monarşi sistemi ile yönetilen İran, tarihinin çeşitli safhalarında değişik imparatorluk ve hanedanlıklar ile yönetilmesine rağmen yönetim şekli olan monarşiyi daima korumuştur. Korunan bu monark hanedanlığının sonuncusu ise Pehleviler'dir. Kazak Tugayı Kumandanı olan Rıza Han'ın yaptığı bir darbe sonunda meclis tarafından 1925 yılında şah ilan edilmesi ile birlikte Pehlevi Hanedanlığı kurulmuştur.[247] 16 yıla yakın bir süre İran tahtında kalan Rıza Han İngiltere ve SSCB'ye alternatif olarak Hitler Almanya'sına yakınlaşması nedeni ile çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Uygulamış olduğu denge politikası sonunda Hitler Almanya'sının 1939 yılında yeni bir dünya savaşı başlatması nedeni ile İngiltere ve SSCB tarafından tahttan indirilmiş ve yerine ise Eylül 1941'de oğlu Muhammed Rıza getirilmiştir.[248]

Şah Muhammed Rıza Pehlevi tahta oturduktan sonra halkın memnuniyetini kazanmak için önce genel bir af ilan etmiş, sonra çok partili hayata geçmek adına bir takım adımlar atmıştır.[249] Böylece Şah ilk on yıllık yönetim sürecinde bu ve bunlara benzer yenilikler yaparken bu on yılın sonunda kendisine karşı giderek güçlenen bir muhalefet lideri olan Musaddık ortaya çıkmıştır. Musaddık'ın İran petrollerini millileştirme politikası halk arasında büyük bir yankı bulunca Şah, başbakanlığa güçlü muhalefet lideri olan Muhammed Musaddık'ı getirmek zorunda kalmıştır. 1951-1953 yılları arasında başbakanlık yapan Musaddık'ın petrolü millileştirmesi adına attığı adımlardan rahatsız olan ve ikinci plana düşen Şah, İngiltere ve ABD'nin Musaddık'a karşı yapacağı darbe planını onaylamıştır. Fakat ilk darbenin başarısız olması nedeni ile 16 Ağustos 1953'te İran'ı terk ederek Roma'ya gitmek zorunda kalmıştır.[250] Tarihe Ajax Operasyonu olarak geçen darbenin ikinci aşamasının 19 Ağustos 1953'te başarılı olması nedeni ile Musaddık tutuklanmış ve başbakanlığa General Zahedi'ye getirilmiştir. İkinci darbenin başarıya ulaşmasından dört gün sonra ülkeye dönen Şah

---

[247] Çevik, *Pehlevi Dönemi Kadın...* s.20.
[248] Çitlioğlu, *İran'ı Anlamak…* s.29.
[249] Kurtuluş, *Muhammed Rıza…* s.566.
[250] Çevik, *Pehlevi Dönemi Kadın…* s.23-24.

Muhammed Rıza Pehlevi iktidarını bir daha kaybetmemek adına baskıcı bir yönetim uygulamıştır.[251]

Şah Muhammed Rıza Pehlevi iktidarının ikinci döneminde muhalefeti kontrol altına almak için önce SAVAK'ı kurmuştur.[252] Daha sonra ise ABD Başkanı John F. Kennedy'nin baskısı ile 1963 yılında Ak Devrim adını verdiği bir reform paketini ilan etmiştir.[253] Bu pakete birçok kesimden tepki gelmiş ve bu tepki gösteren kişilerden birisi de daha sonra Şah'ın en büyük rakibi ve muhalifi olacak olan Humeyni'dir.[254] Humeyni'nin eleştirileri ve tepkileri nedeni ile birçok olay çıkmış ve Humeyni bunlardan dolayı defalarca tutuklanmıştır. Son tutuklanmasından sonra 4 Kasım 1964 tarihinde Türkiye'ye sürgüne gönderilen Humeyni önce Bursa sonra ise Ankara'ya getirilmiştir. Sürgünde olmasına rağmen burada da Şah'ı ve politikalarını eleştirip faaliyetlerini sürdürmüştür.[255] Bir yıl kaldığı Türkiye'den sonra 5 Eylül 1965 tarihinde Şiilerce kutsal kabul edilen Irak'ın Necef şehrine sürgün edilmiştir. Necef'te de boş durmayan Humeyni fetvalar ve kasetlerle İran'daki destekçilerini yönlendirmeyi başarmıştır.[256]

Humeyni'yi sürgüne göndererek ondan kurtulabileceğini düşünen Şah Muhammed Rıza Pehlevi bu düşüncesinde pek başarılı olamamıştır. Çünkü Şah, 1971 yılında Pers İmparatorluğunun 2500. yıl dönümünü kutlamak için yaptığı harcamalar ve 1973 yılındaki Arap-İsrail Savası sonunda OAPEC tarafında uygulanan petrol ambargosuna uymayarak İsrail'e petrol satmaya devam etmesi neden ile Humeyni'nin eleştiri ve hakaretlerine maruz kalmıştır.[257] Humeyni'nin bu eleştirileri ve Şah'ın yanlış politikaları halkta Şah yönetimine karşı büyük bir öfke ve tepkiye neden olmuştur. Ayrıca petrolden elde edilen servetin iyi değerlendirilememesinden dolayı yokluk içinde yaşayan halk ise öfke ve tepkilerini daha yüksek bir şekilde dile getirmeye çalışmıştır. Bir de bunlara ek olarak yapılan yolsuzluklar ve yönetimin

---

[251] Gökalp, *Devrim Sonrası İran…* s.22-23.
[252] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.326.
[253] Demirkılınç, "Psikopolitik Boyutuyla…" s.25.
[254] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.457.
[255] History of Iran… http://web.archive.org/web/20151205182448/http://www.iranchamber.com:80/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php, (E.T. 14/11/2019).
[256] Algar, *Humeyni…* s.360.
[257] Biçen, "Ayetullah Humeyni'nin 1980 Öncesi…" s.79-80.

halktan kopuk şatafatlı bir yaşantı sürdürmesi nedeni ile tüm muhalifler, Humeyni'nin etrafında toplanmaya ve örgütlenmeye başlamışlardır.[258]

Şah ise muhalefeti sindirmek ve Humeyni'yi etkisiz bırakmak için bir takım faaliyetler yürütmüştür. Tam da bu dönemde Humeyni'nin oğlu olan Seyyid Mustafa Humeyni'nin Necef'te iken meçhul bir şekilde öldürülmesi ile birlikte olaylar daha da kızışmaya başlamıştır. Seyyid Mustafa Humeyni'nin Ekim 1977'deki cenaze törenine katılan büyük kitleler cenaze törenini siyasi bir miting haline getirmişlerdir. Giderek büyüyen kitleler 1978 yılının Ocak ayında Humeyni'nin çağrısı ile doruk noktasına çıkmıştır. Yapılan gösterilen ve çıkan olaylar nedeni ile hükümet tarafından başkent Tahran'da sıkıyönetim ilan edilerek olaylar yatıştırılmaya çalışılmış fakat bunda başarılı olunamamıştır.[259]

Olayların giderek büyümesi nedeni ile Şah, 7 Ocak 1978 tarihinde Humeyni'yi eleştiren bir yazı kaleme alarak Tebriz gazetesinde yayımlatmıştır. [260] Fakat hiç beklemediği bir tepki ortaya çıkmış ve Kum'daki medrese öğrencileri bu yazıya protesto etmişlerdir. Protestoculara güvenlik güçleri tarafından sert bir şekilde müdahale edilmiş ve bu müdahaleler sonunda ise birçok öğrenci yaşamını yitirmiştir. Böylece Humeyni'nin çağrı ve fetvaları ile birlikte olaylar giderek büyümüş ve başka bölgelere yayılmıştır. Halkın sokaklara inmesiyle güvenlik güçleri ile çatışmaya yaşanmış ve yaşanan çatışmalarda ise yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. [261] İran'da olaylar devam ederken SSCB, resmi açıklamalarında Şah'ı destekler nitelikte mesajlar vermiştir. Bu destek mesajlarından biri de SSCB Devlet Başkanı Leonid Brejnev'in 31 Ocak 1978 tarihinde İran Ulusal Bağımsızlık Günü nedeniyle Sovyetler Birliği'nde yayım yapan Pravda Gazetesi'ne verdiği kutlama mesajıdır. Brejnev mesajında, İran ile olan dostluk ilişkilerine vurgu yapmış ve İran'ın bayramını kutlamıştır. Bu mesaja Şah Muhammed Rıza Pehlevi de aynı duygularla cevap vermiş ve mesajında, geçmişte iki ülke arasında imzalanmış olan anlaşmalarda yer alan *"dostluk ve iyi komşuluk"* ifadelerini kullanarak bir anlamda kendisini devirmeye yönelik muhalefete destek

[258] Yergin, *Petrol Para…* s. 632.
[259] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın*… s.173-174.
[260] Balkan-Tiryaki "İran Mitolojisinin…" s.107.
[261] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın*… s.215.

vermemelerini ima etmiştir.[262] 1978 yılının Şubat ayına gelindiğinde ise Kum olaylarında ölenlerin kırkıncı günü anısına birçok yerde anma gösterileri yaşanırken Tebriz'deki gösteriler ise yerini bir ayaklanmaya bırakmıştır. Olayların rayından çıkması nedeni ile güvenlik güçleri sert bir müdahalede bulunmuş ve müdahale sonunda ise yüzlerde kişi yaşamını yitirmiştir.[263]

3.1. Devrime Giden Süreç

Muhalefetin Humeyni'nin etrafında birleşerek örgütlenmesi, İran'da yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Örgütlü bir muhalefet ile olaylar büyük kitleler tarafından desteklenerek daha da büyümüştür. Birçok kente yayılan olaylardan sonra 1952'den beri baskı ve yasak altıda olan komünistler (Tudeh) de aleni bir şekilde gösteriler düzenlemişlerdir. 12 Mayıs 1978 tarihinde yaklaşık 200 kişilik komünist gurup ellerinde orak-çekiç bayrakları ile Şah aleyhine sloganlar atarak yürümüşlerdir. Komünist gurup ayrıca *"İran işçileri ile dünya işçileri bir birlik içinde olmalıdır"* diye sloganlar da atmışlardır. Güvenlik güçleri göstericilere müdahale etmemiş ve gösteriler olaysız bitmiştir. Fakat gösterilerden sonra bir soruşturma başlatılmış ve bu soruşturma sonunda gösterileri düzenleyen 9 komünist lideri gözaltına alınmıştır.[264]

Komünist liderlerin gözaltına alınmasından sonra muhalefet bu olaya tepki göstermiş ve Tahran'da Şah Rejimi 'ne karşı halkı greve çağırmıştır. Bu çağrıdan sonra Fevziye Meydanı'nda guruplar halinde dolaşan göstericiler, grev çağrısına uymayan araçları, kepenklerini indirmeyen dükkânları taşlamışlardır. Ayrıca hükümete karşı bir gösteri hazırlığında olan muhalefet Tahran'da beyannameler dağıtarak halkı greve uyup gösterilere katılmaya davet etmişlerdir. Dağıtılan bu beyannamelerde araç sahiplerine hiçbir şekilde trafiğe çıkmamaları konusunda uyarılarda bulunulmuş ve eğer trafiğe çıkarlarsa da araçlarının yakılacağı bildirilmiştir. Durum böyle olunca askeri birlikler ve polis, kentin stratejik noktalarında mevzilenmiş ve kent üzerinde de helikopterler sürekli devriye uçuşu yapmaya başlamışlardır. Hükümet bu güvenlik önlemlerini Tebriz, Kum ve Meşhed'de de almıştır.[265]

---

[262] Süleyman Erkan, "Sovyet-İran İlişkileri (1979-1989)", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, C.8, S.2, 2014, s.165.
[263] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.174-175.
[264] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Komünistlerin 26 Yıldır İlk Kez Açıkça Yaptığı Gösterilerden Sonra 9 Komünist Lider Tutuklandı",* 14 Mayıs 1978, s.3.
[265] Cumhuriyet Gazetesi, *"Tahran'da Şah'ı Protesto Grevi Başladı, Greve Uymayan Dükkânlar Taşlandı",* 10 Mayıs 1978, s.3.

Hükümet tarafından alınan önlemler pek başarılı olamamış ve tüm baskılara rağmen olaylar engellenememiştir. Çünkü dağıtılan beyannameler sonunda muhalefet tarafından genel bir greve gidilerek 13 Mayıs 1978 tarihinde Tahran'da büyük bir gösteri düzenlenmiştir. Düzenlenen gösteride *"Kahrolsun Şah"* sloganları atarak yürüyüşe geçen göstericiler kısa süre sonra tankların da desteği ile 2000 asker tarafından kuşatılmış ve bu kuşatma sonunda ise göstericiler ile askerler arasında kanlı bir çatışma yaşanmıştır.[266] Havadan helikopterler ve keşif uçakları ile gözlenen olaylarda mollalar ve solculardan oluşan göstericiler askerin sert müdahalesine maruz kalmışlardır. Bu sert müdahale esnasında 50'den fazla gösterici yaralanmış ve 100'den fazla gösterici de gözaltına alınmıştır. Aynı esnada Niyavaran Sarayı'nda İranlı gazetecilerle bir basın toplantısı düzenleyen Şah Rıza Pehlevi, *"Olayları önlemek için çok sert yasalar çıkarılacağını"* söylemiştir. Şah ayrıca kendisine karşı olanların sayısının 35 bin olduğunu ileri sürerek *"Tek parti rejiminin en iyisi olduğunu"* söylemiştir. Devam eden olaylar nedeni ile polisler, makinalı tüfeklerin monte edildiği araçlar ile büyük kentlerde ve resmi binalarda mevzilenerek genel bir ayaklanmaya karşı tedbir almışlardır. Ancak bu tedbirlere rağmen Tahran Üniversitesi 1000 kişilik bir öğrenci gurubu tarafından ele geçirilerek işgal edilmiştir. *"Kahrolsun Şah"* ve *"Mücadele İçin Birlik"* sloganları atan öğrenciler polisle çatışmaya girmişlerdir. Yaşanan bu çatışmaya süngülü askerle de katılmış ve pek çok öğrenci bu çatışmada yaralanmışlardır.[267]

Gösteriler ve eylemler 1978'de belli aralıklar ile devam ederken, Irak'ın Necef kentinde sürgünde olan Humeyni 18 Haziran 1978 tarihinde Lübnan merkezli Es-Sefir Gazetesi'ne bir röportaj vermiştir. Bu röportajında Şah'a karşı yakında silahlı bir mücadeleyi başlatacaklarını ve bu mücadelenin de Şah devrilene kadar süreceğini bildiren Humeyni, İran halkına da çağrıda bulunarak bu mücadelelerini desteklemelerini istemiştir. Humeyni ayrıca Şah'ın uçurumun kenarında olduğunu ve efendileri tarafından terkedilmek üzere bulunduğunu söyleyip, İran'daki rejiminin de sallanmaya başladığını iddia etmiştir. Röportajın sonunda Şah'ın yanında yer almak

---

[266] Cumhuriyet Gazetesi, "*İran'da Şah'a Karşı 40 Günde bir Gösteri Yapılıyor",* 23 Mayıs 1978, s.3.
[267] Hürriyet Gazetesi, *"Halk Evlerine Kapandı, Tahran'da Askerler Dolaşıyor",* 17 Mayıs 1978, s.3.

isteyenlere de uyarıda bulunmuş ve bu gibileri parlak bir geleceğin beklemediğini ifade etmiştir.[268]

Humeyni'nin Es-Sefir Gazetesi'ne verdiği röportajdan sonra Şah da U.S. News and World Report Dergisi'ne bir demeç vermiştir. Şah verdiği demeçte kendisine karşı yapılan gösteriler nedeni ile kendisini tehdit altında hissetmediği bildirmiş ve duruma hâkim olduğunu ileri sürmüştür. Şah, ülkedeki karışıklıkların nedeninin ise kişisel intikam duyguları, Müslüman yöneticilerin liberalleştirme programına tepkileri, ekonomik yavaşlama, komünist eylemler ve komünistler ile gericiler arasındaki garip işbirliği gibi bir etmenler kombinezonuna bağlayarak *"Beni kimse deviremez. İktidar bende ve muhalefet gücünü hiçbir şekilde hükümetinkiyle karşılaştıramaz"* demiştir. Verdiği demeçte insan hakları konusuna da değinen Şah, İran'da insan haklarına birçok ülkeden daha fazla saygı gösterildiğini, İran'daki siyasi tutuklu sayısının 3300'den 2000'e düştüğünü, evlerde ve sokaklarda güvenliğin hâkim olduğunu ileri sürmüştür.[269]

İran'da Şah rejiminin tek partisi olan Restakhız'in içinde de, ülkede son aylarda büyüyen halk muhalefetine paralel olarak ortaya çıkan bunalımın derinleşmekte olduğu da görülmüştür. Bunun en açık belirtisi ise dört milletvekilinin aynı anda istifa ederek yeni bir parti kurmuş olmalarıdır. Bu milletvekillerinin istifasından kısa bir süre sonra Restakhız Partisi'nin Genel Sekreter Yardımcısı Muhammed Rıza Ameli'nin de *"Parti içi reform önerilerinin dikkate alınmadığı"* gerekçesi ile istifasını açıklamasından sonra parti içindeki bunalım daha da derinleşmeye başlamıştır.[270] Bu istifalardan sonra sağcı milletvekili Muhsin Peziskpur, mecliste yaptığı bir konuşmada lideri olduğu Pan İranist Partisi'nin yeniden kurulacağını ilan etmiştir.[271]

İran'da belli aralıklarla devam eden olaylar, 1978'in Ağustos ayından itibaren süreklilik kazanmaya başlamıştır. Buna 8 Ağustos'a denk gelen Ramazan'ın ilk gününün etkisi büyük olmuştur. Humeyni'nin çağrısı ile Ramazan'ın 10. günü yani 17

---

[268] Hürriyet Gazetesi, *"İran Muhalefet Lideri 'Şah Uçurumun Kenarında' diyor"*, 20 Haziran 1978, s.1.
[269] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran Şah'ı: Gösterilere Rağmen Ülkede Duruma Hâkimim"*, 22 Haziran 1978, s.3.
[270] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Tek Parti Rastakiz'in Sekreter Yardımcısı İstifa Etti"*, 17 Temmuz 1978, s.3.
[271] Hürriyet Gazetesi *"İran'da Yeni Siyasi Partiler Kuruluyor"*, 6 Temmuz 1978, s.15.

Ağustos 1978 tarihinde İsfahan'daki dini lider Ayetullah Hüseyin Kademi'nin evinin etrafında toplanan göstericiler; Şah aleyhine konuşmalar yapıp, sloganlar atınca güvenlik güçleri müdahalede bulunmuş ve göstericilerin üzerine ateş açmışlardır.[272] Olaylar büyüyüp kontrolden çıkınca da devreye askerler girmiştir. Askeri birlikler sokakları sarmış ve kalabalığın bulunduğu sokaklara göz yaşartıcı bombalar atarak dağıtmaya çalışmıştır. Askerin müdahalesi ile göstericiler İsfahan sokaklarına dağılarak bankalara ve dükkânlara saldırıp, yakmışlardır. Ara sokaklara dağılan göstericilerden bazıları da askerlere saldırmışlardır. Saldırılar üzerine göstericiler ile askerler arasında silahlı çatışmalar başlamış ve çatışmalar sırasında sokaklarda çok sayıda kişi ölmüştür. Askerin olayları bastırması ile İsfahan'da sıkıyönetim ilan edilmiş ve saat 20:00'den gün doğumuna dek sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Olaylar nedeni ile Şah tüm yurtdışı gezilerini iptal etmek zorunda kalmıştır. [273]

Olaylar nedeni ile Tahran'da düzenlediği bir basın toplantısında konuşan Şah, ülkedeki karışıklık ve ayaklanma girişimlerinin ardında komünistlerin bulunduğunu ve bunların ülkede yönetimi ellerine geçirmeye çalıştıklarını ileri sürerek *"Komünistler İran'ı İranistan'a çevirmek istiyorlar"* demiştir. Ayrıca isyancıların komünistlerden emir aldıklarını söyleyen Şah; *"İran'ın jeopolitik durumunda meydana gelecek bir değişiklik dünya haritasını da değiştirecektir"* demiştir. Konuşmalarına *"Ben ve İran ordusu bunlara arzuladıkları hedefe ulaşma imkânı vermeyeceğiz"* diyen Şah, isyancıların amacının İran'ı bir uydu haline getirmek olduğunu da sözlerine eklemiştir.[274]

3.1.1. Rex Sineması Faciası

İran'da mollaların öncülüğünde başlatılan *"Şah'a Karşı Kutsal Savaş"* giderek tüm ülkeye yayılmıştır. Bu nedenle Şah'a bağlı askerler ile göstericiler arasında çatışmalar, sabotajlar ve toplu öldürme olayları da artmıştır. Olayların bu denli artmasında sonra İran Enformasyon Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada olayların Radikal Müslüman Red Hareketi Örgütü tarafından organize edildiği ileri

---

[272] Süleyman Erkan, "CIA Günlük Raporlarına Göre İran'da Şah'ın Devrilmesi", *International Periodical for the Languages*, Volume: 12/12, Ankara, s.100.
[273] Milliyet Gazetesi *"Askerlerle Göstericilerin Çatıştığı İsfahan'da Sıkıyönetim İlan Edildi"*, 18 Ağustos 1978, s.3.
[274] Ağrı Mes'uliyet Gazetesi, *"Şah: Komünistler İran'da yönetimi ele almak istiyorlar"*, 22 Ağustos 1978, s.1.

sürülmüştür.[275] 1978'in Ağustos ayına kadar aralıklar ile devam eden olaylar, Ağustos ayı itibarı ile süreklilik kazanarak devam ederken birçok şehirde de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Askerin sokağa inerek güvenliği sağlamaya çalışması ve akşamdan gün doğumuna kadar sokağa çıkma yasaklarının uygulanması nedeniyle de İran'da gergin bir hava oluşmuştur.[276]

Oldukça gergin olan İran'da Musaddık'ın devrilişi ve Şah Muhammed Pehlevi'nin yeniden başa geçişinin 25. yıl dönümünü kutlama hazırlığında olan hükümet, son dönemde meydana gelen olaylar nedeni ile yapılacak olan törenlerin pek gösterişli olmayacağını açıklamıştır.[277] Şah ve taraftarları için bir zafer olarak kutlanan 19 Ağustos günü, muhalefet kanadı için ise kara bir gün olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı bu günü protesto etmek isteyen muhalefet, 19 Ağustos Cumartesi günü bir işçi şehri olan Abadan'da büyük bir gösteri hazırlığına gitmiştir.[278] Yapılan hazırlıklar ve örgütlenmeler sonunda 19 Ağustos 1978 tarihinde Abadan şehir meydanında toplanan göstericiler önce Musaddık lehine ardından Şah aleyhine sloganlar atmaya başlamışlardır. Sloganlar atarak yürüyüşe geçen göstericilere güvenlik güçleri müdahale bulunarak göstericileri dağıtmaya çalışmışlardır. Bu müdahale esnasında karşılıklı çatışmalar meydana gelmiş ve pek çok gösterici de yaralanmıştır. Ancak gösterilerin sona erip göstericilerin dağılmasından bir süre gün sonra yani 20 Ağustos akşamında Rex Sineması kundaklanmıştır. Dolu olan sinema salonunda meydana gelen yangında 377 kişi feci bir şekilde ölmüş ve 10 kişi de yaralanmıştır.[279] Ülkede bir şok etkisi yaratan bu facia sonunda İran Hükümeti başlattığı soruşturma neticesinde olayın sorumluluğunu *"Aşırı Dinci Tedhişçilere"* yıkarken, muhalefet ise olayın Şah rejiminin gizli polis ve haber alma örgütü olan SAVAK tarafından gerçekleştiğini iddia etmiştir.[280] Ayrıca Humeyni de yaptığı konuşmalarda ve taraftarlarına gönderdiği kasetlerde olayın sorumlusunun Şah olduğunu iddia etmiştir. Humeyni'nin bu iddiaları sonunda toplumun büyük çoğunluğu olaydan Şah rejiminin sorumlu olduğuna inanmış ve Şah'a karşı büyük bir

---

[275] Hürriyet Gazetesi "Şah'a Karşı Kutsal Savaş Başladı", 18 Ağustos 1978, s.1.
[276] Erkan, "CIA Günlük Raporlarına Göre İran…" s.100.
[277] Hürriyet Gazetesi "İran", 18 Ağustos 1978, s.13.
[278] Erkan, "CIA Günlük Raporlarına Göre İran…" s.100.
[279] Abrahamian, *Modern İran…* s.208.
[280] Cumhuriyet Gazetesi, *"Abadan Yangını Üzerine Ulusal Yas İlan Edildi"*, 23 Ağustos 1978, s.3.

öfke oluşmuştur.[281] Şah rejiminin olaydan sorumlu olduğuna inanan halk Abadan Emniyet Müdürünü suçlamıştır. Bu suçlamaların sebebi ise müdürün Abadan'a gelmeden önce görev yaptığı Kum kentinde Ocak 1978'deki olaylarda halka ateş açma emrini vermesinden kaynaklanmıştır. Ardından meydanlarda toplanan halk, Abadan şehir merkezinin dışında ölenler için toplu bir cenaze töreni düzenlemiştir. Törenden sonra yaklaşık 10.000 kişilik kalabalık bir gurup *"Şah'ı yakın, Pehleviler'e Son"* gibi sloganlar atarak Abadan merkeze doğru yürüyerek gösteriler düzenlenmiştir.[282]

Olaylardan sonra Şah'ın eşi Farah Pehlevi, Abadan'a giderek hayatını kaybedenlerin ailelerini ziyaret etmek istediğini bildirmiş fakat bu isteği Başbakan Amuzegar tarafından kabul edilmemiştir. Çünkü halk olayın Şah rejimi tarafından yapıldığına inanmış ve bu yüzden Pehlevi Hanedanlığı'na karşı büyük bir öfke oluşmuştur. Farah Pehlevi bu durumu: *"Olayı duyduktan sonra Başbakan Amuzegar'ı arayarak kendisine Abadan'a gidip, kurbanların aileleri ile beraber olmak istediğimi bildirdim. O beni bu düşüncemden vazgeçirdi. Kendisini dinlerken birdenbire onun da bize duyduğu güveni yitirdiğini fark ettim, Şah'ın ve benim ülkenin gücünü ve dirlik düzenini temsil ettiğimize olan inancını kaybetmişti. Başbakanın bana artık farklı bir gözle baktığını hissettim: yirmi yıl boyunca bütün İranlarla samimiyetle konuşan insan değildim artık. Bu seyahati yapmaktan beni vazgeçirmekte muhtemelen haklıydı çünkü olaydan birkaç saat sonra Humeyni tutulacak yanı olmayan bir şey söyledi, aklın sınırlarını aşarak, hükümeti bu canavarlığa neden olmakla suçladı. Olayların başından bu yana, İslamcılar yaklaşık elli sinemayı ateşe vermişlerdi. Eğer Rex Sineması kundaklama sonucu yanmışsa, bu yangının da aynı yobazların eseri olduğunu düşünmek için yeterli neden vardı. Yapılan soruşturma bu görüşü doğruladı. Bu yangının faili sabotaj eylemlerinde uzmanlaşmış bir gurubun komando üyesi olan on dokuz yaşındaki "Cemşid" adındaki bir gençti ve kaçarak Irak'a sığınmıştı"* şeklinde anılarında anlatmıştır. [283]

İki tarafın da birbirini karşılıklı suçladığı bu olay halk üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Ancak toplum nezdinde olayın azmettiricisi olarak kabul gören Şah, Rex Sineması faciasından sonra büyük bir itibar kaybetmiştir. Şah, kaybettiği itibarını

[281] Hamid Dabashi, *İran: Ketlenmiş Halk*, Çev. Emine Aydın, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.173.
[282] Abrahamian, *Modern İran…* s.208.
[283] Farah Pehlevi, *Anılar*, Çev. Rukiye Öke, Dünya Kitapları Yayınevi, İstanbul, 2004, s.278.

tekrar kazanmak ve muhalefeti sakinleştirme adına 27 Ağustos 1978 tarihinde Başbakan Cemşid Amuzegar'ı görevden alarak yerine ise Cafer Şerif İmami'yi başbakanlığa getirmiştir.[284]

3.1.1.1. Rex Sineması Faciasının Türk Basınına Yansıması

377 kişinin feci bir şekilde yanarak can verdiği ve ardından yaşanan olaylar, Türk basınına şu şekilde yansımıştır: Akşam Gazetesi: *"İran'da Sabotaj, Sinema Yakıldı 377 Kişi Yanarak Öldü"* manşetini atarak şöyle devam etmiştir: *"Cumartesi gecesi İran'ın güneyindeki Abadan kentindeki Rex Sinemasına benzin dökülerek yakılmış ve sinemayı yakanlar sinemanın dört çıkış kapısını da kilitlemiş oldukları için sinemada bulunan kadın, erkek ve çocuklardan oluşan 377 kişi yanarak ölmüşlerdir. Olay üzerine İran radyosu müzik yayınını keserek 'Ulusal Yas' ilan etmiştir. Radyo '1000 yıllık bir düşman bile kundakçıların bu masum 377 kişiye yaptığını yapmazdı' demiştir. Sinemadan canlı olarak ama ağır yanık yaralarıyla ancak 10 kişi kurtulabilmiştir. Olayın görgü tanıkları, sinemanın yakılmasındaki süratten ve hiç kimsenin fark edemediği biçimde binanın her tarafına benzin dökülmüş olmasından söz ederek yangının profesyonel kundakçılar tarafından çıkarıldığını ileri sürmüşlerdir.[285] Görgü tanıkları yangının birden başladığını ve yüzlerce kişinin çığlıklar atarak dışarı çıkmak istediklerini ancak hararetin fazlalığından kapılardaki çeliğin erimiş olabileceğini ve bu nedenle kapıların açılamadığını söylemişlerdir."*[286]

Cumhuriyet Gazetesi: *"Abadan'da Bir Sinema Yakıldı, 377 Kişi Öldü"* manşetini atarak, olayı şu şekilde ele almıştır: *"Basra Körfezi'nin kuzey kıyısında bulunan İran'ın başlıca petrol kentlerinden Abadan'da Rex Sineması önceki gece ateşe verilmiş ve 377 kişi feci bir şekilde yanarak ölmüştür. Ölenlerin çoğu gençlerdir. Feci yangından 10 kişi de yaralanarak kurtulmuştur. Hükümet olaydan sonra yaptığı açıklamada yangından aşırı dinci tedhişçileri sorumlu tutmuştur. Tedhişçiler Rex Sineması'nın çevresine yüksek oktanlı benzin dökerek ateşe vermişlerdir. İlk yapılan açıklamada sinema kapılarının dıştan kilitlendiği bildirilmişse de daha sonra kapıların kilitlenmediği anlaşılmıştır. Abadan'daki Rex Sineması, 6 Ağustos'ta Ramazan'ın başlamasından bu yana yakılan altıncı sinemadır. İran'da aşırı dinciler*

---

[284] Dabashi, *İran: Ketlenmiş…* s.174.
[285] Akşam Gazetesi "*İran'da Sabotaj, Sinema Yakıldı 377 Kişi Yanarak Öldü*", 21 Ağustos 1978, s.1.
[286] Akşam Gazetesi "*İran'da Sabotaj*", 21 Ağustos 1978, s.7.

sinema, televizyon, tiyatro ve alkollü içkilerin satılmasına karşı çıkmakta, bunların yasaklanmasını istemektedirler. Ülkede sağcılarla solcuların Şah'a karşı bu yılbaşından beri sürdürdükleri gösterilerde 150'den çok insan ölmüştür. Yangının sorumluluğunu henüz kimse üstlenmemiştir. Polis yetkilileri soruşturmayı sürdüklerini bildirmişlerdir. Yangın olayı Abadan kentinde halkın büyük tepkisine yol açmış ve kurbanların yakınları öfkeli gösteriler düzenleyerek sorumluların yakalanıp cezalandırılmasını istemişlerdir. Kuzistan eyaleti Genel Valisi ise Abadan'a giderek ölenlerin ailelerine Şah'ın derin üzüntüsünü ve başsağlığı mesajını iletmiştir."[287]

Hürriyet Gazetesi *"İran'da Korkunç Sabotaj, 377 Kişiyi Sinemada Yaktılar"* manşeti ile olayı şöyle anlatmıştır: *"İran'da bir süreden beri devam eden tedhiş olayları doruğuna ulaştı ve petrol limanı Abadan şehrinde kalabalık bir sinemasının tedhişçiler tarafından yakılması sonunda, içeride bulunan 377 kişi tüyler ürpertici bir şekilde yanarak can verdi. 200 kişinin de yaralanarak kurtulduğu bildirildi. Tarihteki en büyük ve en korkunç facialarda biri olarak kabul edilen Rex Sineması'nın kimler tarafından ve ne maksatla yakıldığı öğrenilemedi.*[288] *Daha sonra yapılan resmi bir açıklamada, sinemanın enkazı altından kömür haline gelmiş 377 cesedin çıkarıldığı, hastaneye kaldırılan 4'ü ağır olmak üzere 10 kişinin çeşitli yerden yaralandığı bildirildi. Facianın duyulması üzerine ülkede 'Genel Yas' ilan edildi ve bütün büyük şehirlerde sokaklara dökülen halk Şah ve hükümeti aleyhinde geniş çapta gösterilere başladı. Galeyan halindeki topluluklar, sokağa çıkma yasağına rağmen gece de evlerine girmeyerek gösterilerine devam etti. Bu arada zaman zaman polisle çatışan göstericiler arasında çok sayıda yaralı bulunduğu bildiriliyor."*[289]

Milli Gazete: *"İran'da Bir Sinema Ateşe Verildi, 377 Kişi Yanarak Öldü"* manşetini atıp şunları aktarmıştır: *"İran'ın resmi haber ajansı Pars'ın bildirdiğine göre dün gece İran'ın Abadan kentinde bir sinema ateşe verilmiş ve 377 kişi yanarak ölmüştür. Pers Ajansı, Abadan'daki Rex Sineması'nda kasıtlı olarak çıkarılan yangından 10 kişinin yaralı olarak kurtulduğunu bildirmiştir. Salonda bulunan 377 kişi ise feci şekilde yanarak hayatını kaybetmişlerdir. İlk haberlerde, kundakçıların sinema binasını dört köşeden sistemli olarak ateşe verdikleri ve kimsenin kaçmaması*

[287] Cumhuriyet Gazetesi "*Abadan'da Bir Sinema Yakıldı, 377 Kişi Öldü*", 21 Ağustos 1978, s.1
[288] Hürriyet Gazetesi "*İran'da Korkunç Sabotaj, 377 Kişiyi Sinemada Yaktılar*", 21 Ağustos 1978, s.1
[289] Hürriyet Gazetesi "*377 Kişiyi*", 21 Ağustos 1978, s.13.

için de çıkış kapılarını kilitledikleri belirtilmiştir. Fakat yetkililer daha sonra kapıların kilitlenmemiş olduğunu bildirmişlerdir. Yetkililer Rex Sineması'nın akşam gösterisi sırasında kundaklandığını, yangından sağ salim kurtulan olup olmadığının bilinmediğini söylemişlerdir. Pars Ajansı, Kuzistan eyaleti yetkililerine dayandırdığı haberinde 377 kişinin yanmış cesetlerinin çıkarıldığını, enkaz arasında başka ceset olup olmadığını anlamak için de çalışmaların sürdüğünü belirtmektedir. Yaralanan 10 kişiden dördünün hastaneye yatırılması gerekmiş, ötekiler ayakta tedavi görmüştür. Ölenler arasında yabancı uyruklu bulunup bulunmadığı henüz bilinmemektedir. Yangın üzerinden 12 saat geçmiş olmasına karşın, henüz yangının sorumluluğunu kimse üzerine almamıştır. Polis soruşturmayı sürdürmektedir."[290]

Milliyet Gazetesi *"İran'da Bir Sinema Ateşe Verildi 377 Kişi Yanarak Öldü"* manşetini atarak bu feci olay hakkında şunları yazmıştır: *"İran'ın büyük petrol yataklarının bulunduğu yöredeki Abadan liman kentinde önceki akşam bir sinema ateşe verilmiş, 400'e yakın insan yanarak ölmüştür. İran resmi Pers Ajansı olayı ancak 12 saat sonra açıklamış, İran hükümeti de yaptığı bir açıklamada sinemanın komünist unsurlar tarafından ateşe verildiğini ileri sürmüştür. Müslüman aşırılar tarafından kundaklandığı belirlenen Reks Sineması dört bir yandan planlı bir biçimde ateşe verilmiştir. Kundakçıların halkın kaçışını önlemek için sinema kapılarını kilitledikleri de iddia edilmiştir. İlgililer yangının 4 saatte söndürülebildiğini, 10 kişinin ağır yaralı halde kurtulabildiğini, ilk çalışmalarda 377 kişinin cesetlerinin çıkarıldığını bildirmişlerdir. 377 kişinin içinde diri diri yandığı sinema binasının kundaklanışı, Şah Pehlevi'nin 1953'te yeniden tahta dönüşünü sağlayan Ağustos Devrimi'nin yıl dönümü şenliklerine rastlanmıştır. İlgililer Reks Sineması'nın yüksek oktanlı benzin kullanılarak ateşe verdiklerini de belirtmişlerdir. Yangının üzerinden uzun süre geçmiş olmasına karşın henüz yangının sorumluluğunu kimse üzerine almamıştır. Ayrıca olayın duyulması üzerine İran Radyosu müzik yayınını keserek 'Ulusal Yas' ilan etmiştir. Radyo, '1000 yıllık bir düşman bile kundakçıların bu masum 377 kişiye yaptığını yapmazdı' demiştir."*[291]

---

[290] Milli Gazete "*İran'da Bir Sinema Ateşe Verildi, 377 Kişi Yanarak Öldü*", 21 Ağustos 1978, s.7.
[291] Milliyet Gazetesi "*İran'da Bir Sinema Ateşe Verildi 377 Kişi Yanarak Öldü*", 21 Ağustos 1978, s.14.

Türkiye Gazetesi *"İran'da Bir Sinema Yakıldı, 377 Ölü Var"* manşeti ile birlikte şunları bildirmiştir: *"İran'da devam etmekte olan iç karışıklıklar devam etmektedir. Önceki gece Abadan şehrinde bir sinemanın yakıldığı ve sinemada bulunan 400'e yakın kişinin 377'sinin yanarak öldüğü bildirilmiştir. Alevlerin sinemayı dört bir taraftan kuşattığı, çıkış kapılarının kapalı olduğu ve sadece 10 kişinin yaralı olarak kurtulabildiği öğrenilmiştir. Yangının sinemanın dört ayrı köşesinde birden çıktığını bildiren ajansa göre sabotaj ihtimali kuvvetlidir. Yangın çıkan Rex Sineması'nda gösterilmekte olan filmin Hollywood yapımı ve müstehcen olduğu bildirilmiştir. Yangın söndürüldüğü anda içerde bulunan bütün cesetlerin yanmış olduğu görülmüştür. 10 kişi yangın devam ederken kapıların kırılması sonucu kurtarılmıştır. Yangın son yılların en çok can kaybına sebep olan büyük yangınlardan biridir."*[292]

3.1.2. Muhalefetin Birleşme Çabası ve Hükümet Değişikliği

Rex Sineması faciasından sonra Şah rejimine karşı ivme kazanan ayaklanma hareketleri gerek başkent Tahran'da gerekse haber alınabilen bazı taşra kentlerinde sürerken, göstericiler ile güvenlik güçleri arasında da çatışmalar devam etmiştir. Böylece olaylar devam ederken muhalefeti oluşturan çeşitli örgüt ve guruplar da kendi aralarında birleşme çabalarına girerek bu konu hakkında bazı temaslar başlatmışlardır. Ayaklanmayı bir halk hareketi olarak niteleyen muhalefet çevreleri, birlik sağlanamadığı takdirde hareketin denetiminden çıkabileceğini ve Şah'ın olayları bastırıp muhalefeti ezme olanağı bulabileceğini belirtmişlerdir.[293] Muhalefet liderlerinden Mehdi Bezirgân, yabancı bir gazeteciye verdiği özel demeçte bu konudaki düşüncelerini: *"Böyle giderse muhalefetin olayları denetleyemeyecek duruma gelebileceğinden kaygı duyuyoruz"* şeklinde açıklamıştır. Aynı zamanda *"İran Özgürlük Hareketi"* adlı gizli örgütün lideri olan Bezirgân, demecinde olayları basit gösteriler olarak nitelemenin yanlış olduğunu belirterek: "*Bu çok güçlü bir halk hareketidir*" demiştir. Ayrıca muhalefetin halkın gerisinde kalmaya başladığını da açıklayan Bezirgân bu gidişle olayları denetim altında tutma olanağından yoksun kalabileceklerini ve hareketi seyirci gibi izlemenin ötesinde bir şey yapamayacak duruma gelebileceklerini söylemiştir. İran da muhalefet arasında bir birlik kurma

---

[292] Türkiye Gazetesi *"İran'da Bir Sinema Yakıldı, 377 Ölü Var"* 21 Ağustos 1978, s.1.
[293] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Muhalefet Birleşme Çabasında"*, 26 Ağustos 1978, s.1.

çabası gözlemlenirken Şah, Rex Sineması faciasından sonra muhalefetin suçlamalarından dolayı itibar kaybı yaşamıştır. Şah hem kaybettiği itibarını geri kazanmak için hem de muhalefeti sakinleştirmek için bir hükümet değişikliğine giderek 27 Ağustos 1978 tarihinde Başbakan Cemşid Amuzegar'ı görevden alarak yerine ise Cafer Şerif İmami'yi başbakanlığa getirmiştir.[294]

Şah'ın yapmış olduğu bu hükümet değişikliğini ve sebebini eşi Farah Pehlevi anılarında şöyle anlatmıştır: *"Şah, Ağustos ayının sonunda Milli Emniyet Başkanı General Moghadam ile ismini doğal olarak burada zikredemeyeceğim önemli bir din adamıyla görüştükten sonra gelip beni buldu ve konuştuğu kişinin sözlerini aktardı. Din adamı kendisine özetle şunları söylemişti: 'Sayın Generalim, sizden istirham ediyorum, halkı heyecanlandıracak bir şey yapın. Burada hepimizin menfaati söz konusu!' General Moghadam'ın görüştüğü din adamının kullandığı sıfatı bana birçok kez tekrarladı: halkı heyecanlandıracak bir şey! Böyle bir mesaja kayıtsız kalamazdım ancak o sırada içinde bulunduğumuz ortamda, büyük bir heyecan yaratacak ne yapabilirdik? Bana öyle geliyordu ki sadece bir hükümet değişikliği böyle bir beklentiyi karşılayabilirdi. Yapacağı işlerde tamamen serbest bırakacağım bir hükümet. Yeni başbakanın belirlenmesi konusu Şah'ın kafasını kurcalayıp duruyordu, sonunda bana açıldı. Hükümetin dayanaklarını çoğaltmak için çağdaş, hoşgörülü, ahlaklı, kimsenin hiçbir kusur bulamayacağı bir eylem adamı gerekiyordu, ben de eski kalem müdürüm Houchang Nahavandi'yi teklif ettim. Öğrenimini Fransa'da yapmış bir ekonomist olan Bay Nahavandi Tahran Üniversitesi'nde rektörlük de yapmış, azimli bir adamdı, aydınlar arasında çok dostu vardı. Ayrıca, bana daha önce söylendiğine göre her zaman başbakan olmayı arzu etmişti. Şah Cafer Şerif İmami'yi ona tercih etti. Bay Şerif İmami daha önce hükümet yönettiği ve on beş yıl boyunca senatoya başkanlık ettiği için siyaset yaşamında büyük tecrübe sahibiydi. Ayrıca, ruhban sınıfı içinde temasta olduğu pek çok kişi vardı."*[295]

Fakat Şah'ın halkı heyecanlandıracak bu hamlesi de tutmamış ve olaylar bir türlü sona ermemiştir. Çünkü İmami işbaşına gelir gelmez *"Kötü yönetime son vereceğiz ve ülkenin yasalarını İslami yasalara dayandıracağız, fuhuş ve kumarı*

---

[294] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Muhalefet"*, 26 Ağustos 1978, s.9.
[295] Pehlevi, *Anılar*… s.279-280.

önleyeceğiz" demiş ve bununla da yetinmeyerek *"Humeyni'nin İran'a dönmesine izin vereceğiz"* şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.[296] Şah'ın İmami gibi ruhban sınıfı ile temas halinde olan birini başbakan yapması ve İmami'nin bu beyanatları vermesi Humeyni'nin meşruiyetini daha da artırmış ve muhalefetin lideri haline gelmesini sağlamıştır. Daha sonra Şah'ın isteği ile İmami İran takvimini tekrardan Hicri Takvim'e dönüştürmüş ve Pehlevi Hanedanlığı'nın mali yolsuzluklarını da gündeme getirerek bu yolsuzluklarla mücadele edeceğini bildirmiştir. Ancak İmami'ni yolsuzlukla mücadele çabası İran halkı tarafından Pehlevi Hanedanlığı'na karşı bir şüphe ve nefreti artırmış ve böylece olaylar büyük şehirlerle sınırlı kalmayarak bütün İran'a yayılmıştır.[297]

3.1.3. Lale Meydanı Katliamı

İran'da 1978 yılının Temmuz ayının sonuna kadar belli aralıklar ile devam eden olaylar Ağustos ayında Ramazan'ın başlaması ile birlikte bir süreklilik kazanmıştır. Bu sürekliliğin devam ettiği Ağustos boyunca meydana gelen olaylarda ise yaklaşık olarak 1000 kişi hayatını kaybetmiştir. Ramazan Bayramı'nda ise dini liderlerin çağrılarıyla göstericiler daha da kalabalıklaşmış ve her bölgede baş gösteren olaylar nedeniyle hükümet olayları kontrol edemez duruma gelmiştir. İran'da tam bir iç savaş ortamı oluşmuştur.[298] 7 Eylül 1978 tarihinde ise gösterilerde hayatını kaybedenleri anmak için düzenlenen etkinliklerde 20.000'e yakın gösterici toplanmış ve bu etkinlikte ise bir ilk yaşanmıştır. Göstericiler ilk kez askerlere yakınlaşmış ve yürüyüş yolları üzerinde bulunan askerlere ise çiçekler uzatarak *"Askerler kardeşimiz, Humeyni Önderimiz", "Askerler Amerika'nın değil bizimsiniz", "Size çiçek veriyoruz, siz bize kurşun mu vereceksiniz?"* gibi sloganlar atmışlardır. Ancak gösterilerin kontrol edilemez boyutlara gelmesi ve göstericilerin askerlere böyle davranması hükümeti telaşa düşürmüş ve orduda bölünme olasılığından korkan hükümet 8 Eylül sabahında sıkıyönetim ilan etmiştir.[299]

Sıkıyönetim ilanı Tahran Radyosu tarafından yayınlanan bir bildiriyle halka duyurulmuştur. Bildiride, hükümetin 6 Eylülde aldığı sokaklarda gösteri yapılmasını yasaklayan karara ek olarak; Tahran ve 11 büyük kentte yerel saatle 21.00'den 05.00'e

---

[296] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.176.
[297] Dabashi, *İran: Ketlenmiş…* s.174.
[298] Erkan, "CIA Günlük Raporlarına Göre İran…" s.100.
[299] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.177.

kadar sokağa çıkma yasağının da ilan edildiği belirtilmiştir. Ayrıca bildiride silahlı kuvvetlerin önceki gün İran Anayasası'na hakaret niteliğinde sloganlar atan göstericilere karşı, kan dökülmemesi için yasanın uygulanmadığı belirtildikten sonra şöyle denilmiştir: *"Yabancı güçlerce finanse edilen ve yönetilen komploların boyutlarının günden güne büyüdüğü ve İran halkının bağımsızlık ve özgürlükleriyle ulusun kalkınmasını tehlikeye soktuğu bir gerçektir. Bu nedenle İran hükümeti, Anayasal yetkilerine dayanarak Tahran, Kazvin, Karaj, Kum, Meşhed, Tebriz, Ahvaz, Abadan, İsfahan, Şiraz ve Kazerun kentlerinde 6 ay süreli sıkıyönetim ilan etmiştir"*[300]

Sıkıyönetimle birlikte hükümet sokak gösterilerini yasaklamış, basın organlarına sansür getirmiş ve muhalefet liderlerinin de tutuklanması için bir karar çıkarmıştır. Ayrıca hükümet Tahran'a askeri vali olarak da bir general atamıştır.[301] Yapılması önceden planlanan gösteriler nedeniyle sabahın erken saatlerinde Tahran'ın yoksul kesimi olan güney mahallelerinde genç, yaşlı, kadın, çocuk şeklinde toplanan yüzbinlerce gösterici parlamento binasının önünde bulunan Lale Meydanı'na doğru yürüyüşe geçmişlerdir.[302] Sıkıyönetim nedeniyle ordu birlikleri, başkent Tahran'ın stratejik noktalarına önceden mevzilenmişlerdir. Göstericilerin meydanda toplanmasından kısa süre sonra meydan, zırhlı birlikler ve tam teçhizatlı askerler tarafından kuşatılmış ve birlik komutanı halka derhal meydanı terk ederek dağılmalarını emretmiştir. Protestocuların dağılmaması üzerine, ilk önce askerlere havaya ateş etmeleri emri verilmiş, buna rağmen halkta bir hareket görülmeyince halkın üzerine ateş açtırılmıştır. Askerler makineli tüfekleriyle 30 saniye süreyle halka ateş ettikten sonra 10 kişinin olay yerinde öldüğü İran resmi makamlarınca bildirilmiştir. Resmi olmayan rakamlara göre ise ölü sayısı 250 civarındadır. [303]

Lale Meydanı'nda büyük bir panik başlamış ve göstericiler ara sokaklara kaçışmaya başlamışlardır. Mahmut Delkhasteh adlı bir gösterici o gün yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: *"Lale Meydanı'na geldim ve ordu birimlerine en yakın olan bir grup göstericiye katıldım. Tam o sırada yakınımızdaki Rus yapımı zırhlı bir araç bize ağır makineli tüfeklerle ateş etmeye başladı. Yaşanan bu kargaşada askeri içgüdüm,*

---

[300] Cumhuriyet Gazetesi, 9 Eylül 1978, "*İran'ın 11 Kentinde Sıkıyönetim İlan edildi*", s.4.
[301] Balkan-Tiryaki "İran Mitolojisinin…" s.107.
[302] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın*… s.177.
[303] Milliyet Gazetesi, 9 Eylül 1978, "*Tahran'da asker, göstericilere ateş açtı, çok sayıda ölü var",* s.1.

eğer hayatta kalma şansım olursa, bulunduğum yerden bir duvara doğru koşmam gerektiğini söyledi. Kaçtım ama birkaç kadın ve erkeğin üzerine düştüm ve hareket edemedim; Böylece vurulmayı bekledim ve bir süre bu şekilde beklemek zorunda kaldım. Ateşin kesilmesinden kısa bir süre sonra geriye baktım ve birbirlerinin üzerinde duran insanları gördüm. Onlara bağırdım: "Ayağa kalkın, korkaklar! Bugün öldüreceklerini biliyordunuz. Eğer bu kadar korkaksanız, neden buraya geldiniz?" Ama bunu söyledikçe, insanların vücutlarından akan kanları gördüm ve bu kanlar sokağı kaplamaya başlamıştı."[304]

Yer yer yeniden örgütlenen göstericiler Şah aleyhtarı sloganlar atmaya devam etmişlerdir. Askeri müdahaleden sonra tekrar toplanan göstericiler askerlere dönüp şu sloganı atmaya başlamışlardır;

"Ordu kardeşimiz, Humeyni liderimiz,

Asker kardeşim neden kardeşlerini öldürüyorsun,

Biz size çiçek verdik siz bize cevap olarak kurşun verdiniz,

Ayaklanın ey askerler kardeşleriniz öldü,

Öleceğim öleceğim şu kardeşlerimi kim öldürdü"[305]

Askeri birlikler ise başkentin büyük kesimini kontrol altına alabilmek amacıyla pek çok yolu trafiğe ve göstericilere kapatmıştır.[306] Fakat ara sokaklara kaçışan göstericiler buralarda barikatlar kurmaya başlamışlardır. Buradaki göstericileri ve barikatları dağıtmak isteyen askeri birlikler, ağır silahları (Tank, helikopter) kullanmaktan geri durmamışlardır. Yapılan müdahaleler sonucunda onlarca gösterici yaşamını yitirmiştir. Yaşanan bu olay terminolojide *"Lale Meydanı Katliamı", "Kara Cuma – Black Friday"* adıyla anılmaktadır. [307]

---

[304] Mahmood Delkhasteh, *Remembering the Iranian Spring of 1979-Before the Ayatollahs Took Over*, https://www.huffingtonpost.com/mahmood-delkhasteh/iranian-spring-1979_b_6640586.html, (E.T.14/11/2019).
[305] Kevah Basmenji, *Tehran Blues "Youth Culture in İran",* Saqi Books, London, 2013, s.54.
[306] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'ın 11 Kentinde Sıkıyönetim İlan edildi",* 9 Eylül 1978, s.4.
[307] Afary ve Anderson, *Foucault ve İran Devrimi…* s. 241.

3.1.3.1. Lale Meydanı Katliamının Türk Basınına Yansıması

Şah'ın iktidarını sarsan ve İran İslam Devrimi'ni hızlandıran Lale Meydanı Katliamı, Türk basınına şu şekilde yansımıştır;

Milli Gazete *"İran'da Sıkıyönetim; Ordu, Halka Ateş Açtı 100 Kişi Öldü"* manşetini atarak olayları şu şekilde aktarmıştır: *"İran Milli Radyosu'nun dün Türkiye saatiyle 06:00'a doğru bildirdiğine göre İran hükümeti Tahran ve öbür 11 kentte 6 ay süreli sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan etmişti. Karar hükümetin toplantı ve gösteri yasağına rağmen gösterilerin önceki gün de sürmesi üzerine alınmıştı. Öte yandan Tahran'a ve 11 ilde sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilanından sonra silahlı kuvvetleri dün sabah Tahran'daki stratejik noktaları işgal etmişti.[308]Ancak sıkıyönetime rağmen ellerinde Humeyni'nin tabloları ve çeşitli dövizler bulunan sayısı yüz bini aşan göstericiler, gösterilerin yapıldığı Jaleh Meydanı'nı saran askerlerin üzerine yürümüşler ve gösterici kadınlar askerlere 'Sizde bize katılın' diye çağrıda bulunmuşlardı. Ancak nereden çıktığı belli olmayan bir hareket, askerin ateş açmasına sebep olmuştu. Göstericiler caddelerde, kaldırım kenarına park etmiş arabaları yakmışlar, askerleri taşa tutmuşlar, vitrinleri parçalamışlar ve oynayan film ne olursa olsun gördükleri sinemalara el yapımı bombalar savurmuşlardı. Sonra birden makineli tüfeklerin taraması ortalığı kaplamıştı. Jaleh ve Baharistan Meydanı'nda düzenlenen gösterilere binlerce kişi katılmıştı. Öte yandan meclise doğru başlatılan yürüyüşe ara cadde ve sokaklardan gelen binlerce kişinin katılımıyla kalabalık çığ gibi ilerlemişti. Göstericilerin kalabalıklaşmasıyla askerler yine ateş etmeye başlamışlardı. Bu defa askerler yalnız makineli tüfeklerle değil, havan toplarıyla da halkın üzerine ateş açmışlardı. Göstericiler bir taraftan kaçışmış, bir taraftan 'Mücadele Şah'ın ölümüne kadar devam edecek' diye bağırmışlardı.[309]Şah aleyhtarı göstericilerle askeri birlikler arasında patlak veren çarpışmalarda yüzlerce kişinin öldüğü ve yaralandığı İran'ın başkenti Tahran'da önceki gece ve dün sabah aralıklı silah seslerinin duyulduğu bildirilmişti. Çeşitli ajanslar ve radyoların verdikleri haberlere göre kanlı olaylar önceki gece mahalli saatle 21:00'de sokağa çıkma yasağının yürürlüğe girmesiyle iyice yatışmış ve Tahran bir ölü kenti haline gelmişti. Buna rağmen aralıklı olarak makineli tüfek ve tabanca atışları gece boyunca ve sabah*

---

[308] Milli Gazete *"İran'da Sıkıyönetim; Ordu, Halka Ateş Açtı 100 Kişi Öldü",* 9 Eylül 1978, s.7.
[309] Milli Gazete *"Şah",* 11 Eylül 1978, s.7.

erken saatlerde de devam etmişti. Zırhlı araçlara binmiş silahlı askerlerin Tahran'ın olaylara sahne olan bölgeleriyle kilit noktaların mevzilendikleri bildirilmişti.[310] *Sıkıyönetim kararı üzerine de Meşhed'de bir açıklama yapan Şii Müftü Ayetullah Seyit Abdullah Şirazi, " Hükümetin bu kararı yeniden gözden geçirmesi gerekir, sıkıyönetim olayları yatıştıracak yerde alevlendirebilir" demişti. Öte yandan hükümet yetkilileri ise İran'da Cuma günü en kanlı şekliyle noktalanan son haftaki olayları dıştan para yardımıyla destekleyen yabancı komplosu olarak nitelemişler ve komplonun Şah rejimini devirmek amacını güttüğünü söylemişlerdi."*[311]

Akşam Gazetesi *"Sıkıyönetim İlanı İran'da Ayaklanmayı Durduramadı"* manşetinden sonra şunları yazmıştır: *"Tahran ve 11 büyük kentte altı ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmesine, toplantı ve gösteri yasağına rağmen İran'da ayaklanma dün de devam etmiş ve 250 kişi daha ölmüştü. Sıkıyönetimin yanı sıra saat 19:00 ile 03:00 arası sokağa çıkma yasağının ilan edildiği başkent Tahran'da parlamentonun bulunduğu Baharistan Alanı'na toplanan halk, askerlerin göz yaşartıcı bombalar atmasına, üzerlerine ateş açmasına rağmen dağılmamıştı. Protestocular daha sonra çeşitli binaları ateşe vermişlerdi. Sıkıyönetim, önceki gün yüzbinlerce kişinin katıldığı rejim aleyhtarı gösterilerden sonra alınmıştı. Tahran'daki dünkü gösteri, önceki gün yapılan ve 100 binin üzerinde protestocunun katıldığı ve olaysız biten toplantının devamıydı ve toplantı sıkıyönetim komutanlığınca yasaklanmıştı. Ama muhalifler emri dinlememişlerdi.*[312] *Sıkıyönetim ilanından sonra Tahran ve diğer kentlere zırhlı araçlar gitmeye ve caddelerde askeri birlikler mevzilenmeye başlamışlardı. Verilen bilgilere göre hükümet orduya herhangi bir olayın çıkması halinde halkla sürtüşme ve çatışmadan kesinlikle uzak durmasını ve itidalli davranmasını öğütlemişti.*[313]

Cumhuriyet Gazetesi *"İran'da 11 Kentte Sıkıyönetim İlan Edildi"* manşetinden sonra haberine şöyle devam etmiştir: *"İran'da toplantı yasağına karşın Şah aleyhtarı gösterilerin sürmesi üzerine başkent Tahran ve 11 büyük kentte dün sabah sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Ancak sıkıyönetime rağmen olayların sürdüğü ve güvenlik kuvvetlerinin göstericiler üzerine açtığı ateş sonunda*

---

[310] Milli Gazete *"İran'da basına sansür konuldu",* 10 Eylül 1978, s.7.
[311] Milli Gazete *"İran'da…"*, 10 Eylül 1978, s.7.
[312] Akşam Gazetesi *"Sıkıyönetim İlanı İran'da Ayaklanmayı Durduramadı"*, 9 Eylül 1978, s.1.
[313] Akşam Gazetesi *"Sıkıyönetim…"*, 9 Eylül 1978, s.7.

çok sayıda insanın öldüğü bildirilmiştir. İran PARİ Ajansı'nın resmi rakamlara dayanarak bu akşam verdiği son bilançoya göre Tahran'da göstericiler üzerine açılan ateş sonucu ölenlerin sayısı 58, yaralananların sayısı ise 205 olarak açıklanırken, Amerikan Associated Press (AP) Ajansı'nın görgü tanıklarına dayanarak bildirdiğine göre ordu birliklerinin açtığı ateş sonucunda dün ölen göstericilerin sayısı 100'e ulaşmıştır. Agence France Presse'nin (AFP) görgü tanıklarına dayanarak verdiği haberlerde ise ölü sayısının 200 dolayında olduğu bildirilmektedir. Ayrıca Tahran'da sadece 3 hastanede 280 yaralı olduğu bildirilmektedir. Göstericilerin yandaşı guruplar ise sokaklarda halkın kan bağışı yapmalarını istemişlerdir. Olaylardan sonra Şah'a karşı olan bazı politikacı, avukat ve din adamlarının tutuklandığı, bunların arasında İran İnsan Hakları Savunma Komitesi Üyesi Metin Dikfari'nin de bulunduğu bildirilmektedir. Kentteki bazı ABD şirketleri ABD uyruklulara isterlerse ülkeyi terk edebileceklerini duyurmuşlardır. Anadolu Ajansı'nın haberine göre ise Tahran'da büyük bir karışıklık hüküm sürmektedir. Başkentte düzen henüz sağlanamamış ve askeri birlikler direnme merkezlerini ele geçirememişlerdir. Tahran üzerinde askeri helikopterler dolaşmakta ve silahlı kuvvetlerin başkentin çeşitli noktalarına top ateşi açtığı bildirilmektedir. Göstericilerin bağırışlarına yer yer silah ve patlama sesleri karışmaktadır. Pazar Mahallesi'nde yakılan araba lastiklerinden geldiği sanılan siyah dumanlar yükselmektedir."[314]

Hürriyet Gazetesi, *"İran'da Ordu Halkı Topa Tuttu"* manşetini atıp haberin devamında ise şunları yazmıştır: *"İran'da Şah yönetiminin, rejim aleyhtarı gösterileri önleyebilmek için dün 12 kentte sıkıyönetim ilan etmesi de bir işe yaramamış ve çatışmalar çıkmıştı. Tahran'da askeri birlikler ile göstericiler arasında çıkan çatışmada en az 100 kişi öldü, binlerce kişi de yaralandı. Tahran radyosu, dün sabah saat 06:00'da Tahran ve 12 büyük kentte sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini resmi bir bildiriyle açıkladı. Ancak Şah aleyhtarı bir gösteri düzenlemek için bir gün önceden Tahran'ın Caleh (Lale) Meydanı'nda buluşmak üzere randevulaşmış olan göstericiler, sabahın erken saatlerinden itibaren akın akın sokaklara döküldüler. Başlarında dinsel liderlerin bulunduğu guruplar kollar halinde yürüyüşe geçti ve yürüyüş kollarından bazıları meclis binasına doğru ilerlemeye başladı. Göstericilerin*

[314] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'ın 11 Kentinde Sıkıyönetim İlan edildi",* 9 Eylül 1978, s.4.

Caleh Meydan'ında toplanmasından kısa bir süre sonra meydan zırhlı birlikler ve tam teçhizatlı askerler tarafından kuşatılmıştı. Birlik komutanı, halka derhal meydanı terk etmelerini ve dağılmalarını emretti. Halk yerinden kıpırdamadı. Bunun üzerine komutan askerlerine önce havaya ateş etme emrini verdi ama halk yine yerinden kıpırdamayınca, halkın üzerine 155 milimetrelik obüs topları ile ateş açtırttı. Askerlerin makinalı tüfekleri ve topları halkın üzerine ateş kusmaya başlayınca, Caleh Meydanı'nda korkunç bir panik baş gösterdi. Dev topların mermileri yerlere düştükçe bütün Tahran sarsılıyordu. Ara sokaklara kaçışmak isteyen göstericilerden bazıları kurşunlarla cansız yere serilirken, yüzlerce kişi birbirini iterek koşuşan kalabalığın ayakları altında kalarak ezildi. Her köşeden yükselen top ve makineli tüfek sesleriyle, başkent Tahran tam bir iç savaş havasına büründü. İran Şahı'nın emriyle, rejim aleyhtarı göstericileri 'Her ne pahasına olursa olsun' önlemeye çalışan silahlı kuvvetler, bir gün önce kendilerine çiçek buketleri sunan ve 'Şah'ı değil, bizi destekleyin' diye dostça seslenen halkı tüfeklerinden çıkan kurşun ve top ateşiyle cansız yere seriyordu. Şah'ı devirmek için mücadelesini sonuna dek sürdürmeye azmeden İran halkı artık ölülerine ağlamıyor, çocuklarını Şah'ın baskı rejiminden kurtarabilmek için kurşunlara göğüs geriyordu. İran'da 10 ay önce başlayan, Ramazan ayı ve Şeker Bayramı boyunca da süren gösteriler ve ayaklanmalar daha sonra halkın orduya uyarıda bulunmasına rağmen 'kardeş kardeşi' vuruyordu. Şah'ın Başbakan'ı değiştirip, dini liderlerin bazı isteklerine boyun eğerek verdiği ödünler çok kısa ömürlü oldu. Ancak 13 gün süren suskunluktan sonra muhalefet liderleri tutuklanmaya başladı. Paniğe kapılan halk büyük şehirleri terk ediyordu.[315]

Türkiye Gazetesi *"İran Ordusu Ayaklanmayı Bastırdı!.."* manşetini atıp olay hakkında şunları yazmıştır: *"Dört gündür örfi idarenin tatbik edildiği İran'ın başkenti Tahran'da yeni olayların çıkmasını önlemek amacıyla askeri birlikler sıkı kontrolünü sürdürmektedir. Halen başkentin başlıca büyük binalarını tanklar ve askeri araçlar korumakta, ara mahalle ve sokaklara kadar askerler gece-gündüz devriye gezmektedirler. Bu arada Cuma günü Tahran'da halkla askeri birlikler arasında meydana gelen çatışmalarda ölenlerin sayısı hükümet tarafından önce 58 olarak açıklandığı halde daha sonra bu sayı 96'ya çıkmıştır. Yabancı basın kaynakları 500'ü*

[315] Hürriyet Gazetesi, *"İran'da Ordu Halkı Topa Tuttu",* 9 Eylül 1978, s.1.

bulduğunu öne sürmektedirler. Öte yandan Şah'a karşı ayaklanmaların devam ettiği son iki hafta içinde olaylar büyük bir hızla gelişmiştir. Şah'ın karısıyla birlikte Doğu Almanya ve Roma seyahatini ertelemesinden sonra Saray Nazırı Hüveyda da istifa etmiştir. Tahran'da ise askeri konvoylar devriye gezerken sıkıyönetimin uygulandığı diğer 11 şehirde de durum sakinleşmiş görünmektedir. Sokağa çıkma yasağı dün Türkiye saatiyle 20:00 yerine 21:00'da başlayıp sabahleyin saat 04:00'a kadar sürmek üzere bir saat kısaltmıştır. İran Parlamentosu'nun dün yaptığı toplantıda dört milletvekili sıkıyönetim kararı ve basına konan sansürü protesto için toplantıyı terk etmişler ve Başbakan Cafer Şerif İmami'ye 'Seni İstemiyoruz' diye bağırmışlardır. Muhalefet lideri Ahmet Beni Ahmet ise olayları protesto için açlık grevine başlamıştır. Bu sırada 16 günlük Başbakan İmami yeni program ve kabinesini sunmak için kürsüye çıkınca milletvekillerinden Muhsin Lahon masayı yumruklamaya başlamış ve başbakana 'İran Başbakanı sıfatıyla meclise hitap edemezsin kendi yurttaşlarından yüzlercesinin kanıyla ellerin lekelendi. Çok kısa süre içinde çok insan öldürdün' diye bağırmıştır."[316]

Hâkimiyet Gazetesi: *"12 Kent 6 Ay Süre İle Askeri Yönetimde Kalacak; İran'da Sıkıyönetim İlan Edildi"*, manşetini atıp olayı şu şekilde ele almıştır: *"İran hükümeti, Tahran dâhil ülkenin 12 kentinde 6 ay yürürlükte kalmak üzere sıkıyönetim ilan etmiştir. Başbakan Şerif İmami'nin başbakanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, son kanlı olaylardan sonra sükûneti sağlamak için sıkı önlemler almaya karar vermiştir. Sıkıyönetimin ilanından başka, 12 kentte gün batımından doğuşuna kadar sokağa çıkma yasağı da konmuştur. Hükümetin kararı, önceki gün toplantı ve yürüyüş yasağına meydan okuyan yüz bin kişinin Tahran sokaklarında Şah ve hükümet aleyhinde gösteriler düzenlemesinden kaynaklanmıştır. Mollaların önayak olduğu bu gösteri sırasında Şah aleyhinde sloganlar atılmıştır. Bu arada şeriata dönülmesi, krallık rejimine son verilmesi de istenmiştir. Gösterilere katılan solcular da Şah'ın devrilmesi için ulusal birlik içinde hareket edilmesini istemişlerdir. İran'da sıkıyönetim ilan edildikten sonra meydana gelen ilk olayda ise 10 kişi ölmüştür. Görgü tanıkları askeri birliklerin göstericilerin üzerine ateş açması sonucu 10 kişinin Caleh Meydanı'nda öldüğünü bildirmektedir. Cuma günü Şah aleyhtarı gösteri düzenlemek*

[316] Türkiye Gazetesi *"İran Ordusu Ayaklanmayı Bastırdı!..",* 11 Eylül 1978, s.1.

isteyen göstericiler, Cuma sabahı Caleh Meydanı'nda buluşmak üzere randevulaşmışlardır. Ancak göstericilerin meydanda toplanmasından kısa süre sonra meydan, zırhlı birlikler ve tam teçhizatlı askerler tarafından kuşatılmış ve birlik komutanı halka derhal meydanı terk ederek dağılmalarını emretmiştir. Halkın kıpırdamadığını gören komutan, ilk önce askerlerine havaya ateş etmeleri emrini vermiş, buna rağmen halkta bir hareket görülmeyince halkın üzerine ateş açtırmıştır. Askerin makinalı tüfeklerinin 30 saniye süreyle halka ateş kusmasından sonra 10 kişinin olay yerinde can verdiği bildirilmektedir. Halkın üzerine ateş açılması üzerine Caleh Meydanı'nda büyük bir panik başlamış ve göstericiler ara sokaklara kaçışmaya başlamışlardır. Ara sokaklardan zaman zaman silah sesleri gelmektedir."[317]

8 Eylül 1978 tarihindeki Lale Meydanı Katliamının Türk Basını yansıması ve olaya bakış açıları incelendiğinde:

Milli Gazete: Olayı tarafsız ve olduğu gibi aktararak detaylı bilgi vermeye çalışmıştır. Ayrıca gazete, olayda ölen ve yaralananların sayısını yüzeysel olarak vermesinin dışında haberi de 7 sayfada vermiştir.

Akşam Gazetesi: Tahran'da yaşanan bu olayı Akşam Gazetesi oldukça kısa ve resmi bir şekilde ele almıştır. Öte yandan gazete, olaylarda 250 kişinin de öldüğünü belirterek net bir rakam vermiş ve olayı ise ilk olarak birinci sayfada duyurmuştur. İlk sayfada olayın bir kısmını duyuran gazete, geri kalan kısmı ise yedinci sayfada vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi: Cumhuriyet Gazetesi, tarafsız olarak ele aldığı olayı detaylı olarak vermese de olayda ölenlerin sayısını çeşitli haber ajanslarının verdiği sayılarla kıyaslayarak vermiştir. Ayrıca olaydan sonra Şah'a karşı olan muhaliflerin gözaltına alınmasını da ele alan gazete bu habere ise dördüncü sayfada yer vermiştir.

Hürriyet Gazetesi: Hürriyet, olayı oldukça detaylı bir şekilde vermiş ve hatta askerlerin göstericilere karşı kullandığı topların milimetrelerine kadar detaylı aktarmıştır. Ancak Hürriyet Gazetesi bu detayına rağmen olayda ölen ve

---

[317] Ağrı Hâkimiyet Gazetesi: *"12 Kent 6 Ay Süre İle Askeri Yönetimde Kalacak; İran'da Sıkıyönetim İlan Edildi",* 12 Eylül 1978, s.2.

yaralananların sayısını vermemiştir. Buna ek olarak gazete eylemcileri destekleyici bir dil kullanarak olayı birinci sayfada duyurmuştur.

Türkiye Gazetesi: Birçok kişinin hayatını kaybettiği bu olayı pek detaylı ele almayan Türkiye Gazetesi, göstericileri suçlayıcı bir dil kullanarak olayı birinci sayfada vermiştir. Ayrıca gazete, olaylarda ölenlerin sayısını değişik kaynaklardan edindikleri ile vermeye çalışmış ve bunun yanı sıra daha çok olaydan sonra milletvekillerinin mecliste başbakana karşı gösterdikleri protestoları ele almıştır.

Hâkimiyet Gazetesi: Katliamdan önce yapılan gösterilerden mollaları ve solcuları sorumlu tutan Hâkimiyet Gazetesi, yaşanan bu olayı detaylı bir şekilde ele alarak ikinci sayfada haberi olarak duyurmuştur. Gazete, detaylı olarak aktardığı haberde ise olaylarda ölenlerin sayısını 10 olarak vermiştir.

Bütün bu gazetelerin olayı ele alışları incelendiğinde, gazeteler arasında haberin önem ve öncelik sıralamasındaki farklılık ortaya çıkmıştır. Ayrıca gazeteler arasındaki bir diğer farklılık ise olaylarda ölen ve yaralananların sayısı hakkında belli bir fikir birliğinin olmamasıdır. Bunun sebebi ise sansür ve iç karışıklıklarının sürdüğü İran'da genel itibariyle muhaliflerin verdiği sayılar ile resmi makamların verdiği sayılar arasındaki büyük farklılıkların olmasıdır. Bu farklılıkların dışında, İran İslam Devrimi'nin dönüm noktalarından birisi olan Lale Meydanı Katliamına Türk Basını kayıtsız kalmamış ve olayı detaylı veyahut kısa da olsa okurlarına duyurmuştur.

3.1.3.2. Lale Meydanı Katliamı Sonrası Gelişmeler

İran'da yaşanan sorunlar ABD için kötü bir zamana denk gelmiştir. Çünkü Jimmy Carter yönetimi, bu dönemde bir Arap-İsrail barışı için arayış içine girmiştir. Barışı sağlanmak amacı ile 6 Eylül 1978 tarihinde ABD'de başlayan ve Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında 12 gün süren Camp David zirvesi gerçekleşirken, 8 Eylül 1978 tarihinde ise Lale Meydanı katliamı yaşanmıştır.[318] Bu olaydan hemen sonra Jimmy Carter, Şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi telefonla arayarak ABD'nin politik olarak Şah'ı desteklemeye devam edeceğini bildirmiştir.[319] Ancak ABD'nin destek telefonu ve Şah hükümetinin

[318] Jeb Sharp, *The US and Iran part II - the Shah and the revolution*, https://www.pri.org/stories/2004-10-26/us-and-iran-part-ii-shah-and-revolution, (E.T. 14/11/2019)
[319] Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1978, "*Carter, Şah'ı Desteklediğini Bildirdi*", s.1.

sıkıyönetim ilanına rağmen karışıklıklar devam etmiş ve çıkan olaylarda halk ile askerler arasında çeşitli çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların en büyüğü ise sıkıyönetimin ilan edildiği gün yaşanan Lale Meydanı olayıdır. Böylece sıkıyönetimin ilan edildiği 8 Eylül 1978 tarihinden 18 Eylül 1978 tarihine kadar çıkan çatışmalarda ölenlerin sayısı, resmi rakamlarca 95 olarak açıklanırken, İran muhalefet liderlerinden Dr. Mübarek Bahtiyar ise bu sayının 2554'ü bulduğunu açıklamıştır. Olaylar içinden çıkılamaz bir hale gelince Şah, Humeyni'ye bir barış teklifinde bulunmuş fakat Humeyni bu teklifi reddederek Paris'te bulunan İnsan Hakları Komitesi aracılığı ile İranlı askerlerin Şah'a karşı ayaklanmalarını istemiştir. Humeyni'nin bu çağrısıyla bazı askerlerin olaylar esnasında halka ateş etmedikleri görülmüştür. Mübarek Bahtiyar yaptığı bir açıklamada bu konu hakkında şunları açıklamıştır; *"Sıkıyönetim süresince görev yapan İranlı askerlerin bir kısmı halka ateş etmemiş ancak Şah'a bağlı olan komutanların idaresindeki birlikler ise ateş etmekten çekinmemişlerdir. Eğer halka ateş etmemiş olan askerler halka ateş etmiş olsalardı ölü sayısı çok büyük rakamlara ulaşırdı."*[320]

Sıkıyönetimin ilanı ve Lale Meydanı olayından sonra ülke çapında protestolar başlamış ve göstericiler gün geçtikçe kalabalıklaşmaya başlamıştır. Sıkıyönetime rağmen karışıklıkların devam etmesi üzerine Time Dergisi'ne bir demeç veren Şah Muhammed Rıza Pehlevi; *"Hürriyetlerin sağlanması için her türlü tedbirin alınacağını, sıkıyönetimin 1979'da yapılması kararlaştırılan seçimlerden önce mutlaka kaldırılacağını, hürriyetlerin en geniş olarak sağlanmasının yanında hiçbir zaman İran'da Komünist Partisi'nin kurulmasına izin verilmeyeceğini"* bildirmiştir. Şah, ayrıca sıkıyönetimin İran'da huzur ve asayişi sağlayacağından emin olduğunu, sıkıyönetime rağmen ülkedeki direnmenin de bir müddet devam edebileceğini söylemiştir.[321]

Ancak olaylar bir türlü sona ermeyince hükümet, olayların sorumlusu olarak Humeyni'yi suçlamış ve Irak Hükümetine, Humeyni'yi sınır dışı etmesi için baskı yapmıştır.[322] Çünkü Humeyni, Irak'a gelen İranlı hacılar ile temasa geçip onlara propaganda yaptığı teyp kasetlerini vermiştir. Humeyni'nin bu kasetleri İran'daki

---

[320] Milli Gazete, "*İran'da Ölü Sayısı 2500'ü Geçti*", 12 Eylül 1978, s.1.
[321] Milli Gazete, "*İran'da*", 12 Eylül 1978, s.7.
[322] Erkan, "CIA Günlük Raporlarına Göre İran…" s.100.

taraftarlarına bu şekilde ulaşmış ve taraftarlarını da bu kasetler aracılığı ile yönlendirmiştir.[323] Bu nedenle New York'ta bir araya gelen İran ve Irak Dışişleri Bakanları burada yaptıkları toplantı sonucu vardıkları kararla birlikte, 24 Eylül 1978 tarihinde Humeyni'nin Necef'teki evi askeri birlikler tarafından kuşatılmıştır. Kuşatma altında olan Humeyni'ye ancak siyasi faaliyetlerine son verirse Irak'ta kalabileceği bildirilmiştir. Fakat Humeyni bunu kabul etmeyerek 3 Ekim'de Irak'ı terk edip Kuveyt'e geçmiştir. Humeyni'nin Necef'te zorla çıkarılması İran'da büyük bir tepki ile karşılanmış ve çeşitli gösteriler düzenlenmiştir. Bu arada Kuveyt, Humeyni'nin ülkeye girişine izin vermeyince Humeyni de Cezayir, Lübnan ve Suriye ihtimallerini değerlendirmek istemiş ama bu ülkelerin de Kuveyt gibi olumsuz sonuç verebileceklerini düşündüğü için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Kuveyt'e giremeyen Humeyni, oğlu Seyyid Ahmed Humeyni'nin tavsiyesiyle 6 Ekim 1978 tarihinde Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. Humeyni aslında gayrimüslim bir ülkede yaşamak istemediğini bunun yerine özgürlüğünü tanıyacak Müslüman bir ülkeye gitmek istediğini yayımlamış olduğu bir mesajda duyurmuştur. Ancak herhangi Müslüman bir ülke Humeyni'yi davet etmeyince Humeyni Paris'te kalamaya devam etmiştir.[324]

Paris yakınlarındaki küçük bir köy olan Nevphlae Chateau'ya yerleşen Humeyni, burayı adeta bir karargâh gibi kullanmış ve İran'daki olayları burada yönetmeye çalışmıştır.[325] Şah Muhammed Rıza Pehlevi ise olayları yatıştırmak adına 1160 siyasi tutukluyu serbest bırakan bir af ilan etmiştir. Fakat bu da olayları yatıştırmamış ve öğretmenler başta olmak üzere pek çok meslek gurubu greve giderek olaylara katılmışlardır.[326] Çünkü göstericiler Şah'ın tahtı bırakmasını istemişlerdir. Bu durumun farkında olan Şah, Fransız Le Figaro Gazetesi'ne verdiği bir demeçte yararlı olacağına inanmadığı için tahtından feragat etmeyeceğini açıklamıştır. Şah ayrıca demecine söyle devam etmiştir: *"Beni dine bağlı olmamakla suçluyorlar. Oysaki ben dinime bağlı bir kişiyim ve diyebilirim ki bir mutasavvıfım. İranlıların, gelişim için*

[323] A Review of Domestic, Foreign Reactions to Imam Khomeini's Departure for Paris, http://irdc.ir/en/news/64/a-review-of-domestic-foreign-reactions-to-imam-khomeini%E2%80%99s-departure-for-paris, (E.T. 14/11/2019).
[324] Algar, *Humeyni…* s.360.
[325] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.177.
[326] Akşam Gazetesi, *"İran'da 1160 Siyasal Tutuklunun Serbest Kalacağı Açıklandı"* 24 Ekim 1978, s.3.

harcadığımız çabalarımızın nedenini bilmediklerine inanmıyorum. Fakat onlar, sadece maaşlarına zam istiyorlar."[327]

Humeyni'nin Paris'e yerleşmesi İran'daki olayları uluslararası bir duruma getirmiştir. Paris'te uluslararası haber ajanslarına demeçler veren Humeyni, aynı zamanda İran'daki taraftarlarına Şah'a karşı silahlı bir mücadele başlatmaları gerektiği bildirmiştir. Humeyni çağrısında Marksist Devrimcilerin başlattığı silahlı mücadeleyi görmezden gelerek kendi taraftarlarının böyle bir mücadeleye girmesini istemiştir. Bu durum Humeyni'nin Şah'a karşı bütün göstericilerin demokrasi içi mücadele etme fikrini ortadan kaldırıp sadece kendi düşüncesindeki göstericilere yönelmesini ortaya koymuştur. Böylece Humeyni'nin İran'da gerçekleşecek olan olası bir devrimin İslami bir yöne sahip olacağını göstermiştir.[328]

Gösteriler ve grevlerin dört bir yana yayıldığı İran'da bu grevlere bir yenisi eklenmiş ve 31 Ekim 1978 tarihinde petrol işçileri de genel bir greve gitmiştir. İran'da bütün üretim durmuş, okullar, fabrikalar, pazar yerleri ve petrol rafinerileri de kapanmıştır.[329] Başbakan İmami ise durumun üstesinden gelemeyeceğini anlayınca 5 Kasım 1978 tarihinde görevinden istifa etmiştir.[330] İmami'nin istifasından sonraki gün İran resmi televizyonuna çıkan Şah, gösterilerde ölenler ve yaralananlar için özür dilemiştir. Oldukça üzgün olduğu anlaşılan Şah Muhammed Rıza Pehlevi *"Devriminizin sesini duydum"* diyerek göstericilere seslenmiş ve başbakanlığa ise General Gulam Rıza Azhari'yi getirdiğini duyurmuştur.[331] General Gulam Rıza Azhari'nin başbakanlığa getirilmesi ile İran'da askeri bir hükümet kurulmuştur.[332]

3.2. İran İslam Devrimi'nin Gerçekleşmesi

Yaklaşık olarak 2500 yıllık bir monarşi tarihine sahip olan İran'da işler değişmeye başlamış ve halk ülkenin son monarkı olan Muhammed Rıza Pehlevi'ye karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanma ilk başlarda Şah rejimi için pek ciddiye alınacak bir şey gibi görünmese de gün geçtikçe büyümeye ve önü alınamaz bir duruma gelmeye başlamıştır. 1978 yılının Ağustos ayından itibaren de süreklilik kazanan

---

[327] Milliyet Gazetesi, *"Şah: Yararlı Olmayacağı İçin Tahttan Çekilmeyeceğim"*, 25 Ekim 1978, s.3.
[328] Dabashi, *İran: Ketlenmiş…* s.175.
[329] F. Hallidy vd., *İran Devrimi Din…* s.59.
[330] Cumhuriyet Gazetesi, "*İran'da Şerif İmami Hükümeti İstifa Etti",* 7 Kasım 1978, s.3.
[331] Djalili-Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık…* s114.
[332] Hürriyet Gazetesi, "*Şah Hükümeti Orduya Bıraktı*", 7 Kasım 1978, s.1.

olaylar ve gösteriler dönemi başlamıştır.[333] Şah rejimi bu dönemden itibaren olayların ciddiyetine varmış fakat oldukça geç kalmıştır. Çünkü muhalefet kendi arasında örgütlenmiş ve Şah'ı iktidardan indirme fikrini benimsemiştir. Şah tarafından sürgüne gönderilen Humeyni ise göstericiler tarafından bir lider olarak benimsenmiştir. Şah'a karşı mücadele edenler arasında her meslekten ve her ideolojiden insan mevcut olmuştur. Bu insanların tek amacı Şah'ı devirmek ve demokratik bir İran oluşturmaya çalışmaktır. Fakat Şah rejimi, göstericileri bastırmak ve gösterileri yasaklamak adına sergilediği sert tutum ve yanlış politika nedeni ile İran'da iç savaşı çağrıştıracak bir kargaşa meydana gelmiştir. Pek çok göstericinin ölüp ve yaralandığı bu sert müdahaleler sonucu olaylar daha da büyümüş ve Şah rejimi çaresiz bir hale gelmiştir. Şah, sıkıyönetimden sonra askeri bir hükümet kurarak olayları bir nebze de olsa bitirmeye çalışsa da pek başarılı olamamış ve Şah için sonun başlangıcı diye tabir edilen dönem başlamıştır.[334]

Cafer Şerif İmami'nin 5 Kasım 1978 tarihinde başbakanlıktan istifa etmesiyle Şah, 6 Kasım 1978 tarihinde General Gulam Rıza Azhari'yi başkanlığa tayin etmiş ve böylece İran'da askeri bir hükümet kurulmuştur. General Azhari başbakanlığa geldikten sonra ilk iş olarak 7 Kasım 1978'de eski başbakanlardan Emir Abbas Huveyda'yı yolsuzluk suçundan dolayı tutuklatmıştır.[335] Azheri ayrıca muhalif liderleri de tutuklatmış ve Şii din adamlarına ülkeyi kurtarmak adına kendi safına katılmaları için bir çağrıda bulunmuştur.[336] Oldukça katı bir başbakanlık yapan General Azhari, Şah ailesinin mali durumu hakkında da bir soruşturma başlatacağını beyan etmiştir. Fakat Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin iktidarını kurtarma adına yapmış olduğu bu hamlede sonuç vermemiş ve olaylar bir türlü sona ermemiştir.[337]

1978 yılının Kasım ayından sonra, İran'daki olaylar Sovyet basınında daha geniş yer edinmeye başlamıştır. Bunun sebebi ise Şah'ın iktidarını kaybetme olasılığının yükselmeye başlamış olmasıdır. İzvestia Gazetesi ve Pravda Gazetesi İran'daki karışıklıklara geniş yer vererek, *"İslami Marksizm"* ve *"İran Komünistleri"*

---

[333] Erkan, "CIA Günlük Raporlarına Göre İran…" s.100.
[334] Türkiye Gazetesi, *Başbakan İmami'nin İstifası Üzerine İran'da Başbakanlığa G. Kurmay Başkanı Tayin Edildi"* 7 Kasım 1978, s.3.
[335] Hürriyet Gazetesi, "*İran'da Askeri Hükümet Politikacıları Tutukluyor",* 8 Kasım 1978, s.1.
[336] Dabashi, *İran: Ketlenmiş…* s.176.
[337] Hürriyet Gazetesi*, "Yolsuzluk İddiaları Üzerine Şah, Ailesi Hakkında Soruşturma Açtırdı",* 8 Kasım 1978, s.1.

gibi kavramlar kullanarak haberleri aktarmışlardır. Gazetelerin aksine SSCB, Şah'a karşı yine de resmi cephe almamaya özen göstermiştir. Çünkü Şah'ın doğrudan hedef alınması ABD'nin devreye girmesine ve İran ordusunun olaylara müdahalesine ve hatta ABD'nin bizzat kendi fiili müdahalesine neden olacaktır. Bunun farkında olan SSCB, siyasi bir manevra yapmış ve 18 Kasım 1978 tarihinde Başkan Brejnev, bir açıklama yaparak, olası bir dış müdahale olması durumunda, İran'a 1921 Anlaşması gereğince asker gönderme haklarının bulunduğunu hatırlatmış ve böyle bir durumda ise sessiz kalmayacaklarının altını çizmiştir. Böylece SSCB, Şah'a karşı açıktan bir cephe almadan profesyonelce, muhalefete ve özellikle sol gruplara örtülü bir destek vermiştir.[338]

SSCB bu tutumu sergilerken İran'da grevlerin hızlıca yayılması nedeni ile ülkenin önde gelen 50 fabrikasında üretim durmuştur. Öte yandan maden işçileri, otobüs şoförleri, posta işçileri, öğretmenler, hastane çalışanları, banka çalışanları ve otel çalışanları olmak üzere ülkedeki hemen hemen bütün çalışan sınıflar Şah rejimine karşı genel bir greve gitmişlerdir.[339] Bu grevlerden birisi de Abadan'daki petrol işçilerinin iş bırakma eylemi olmuştur. Greve giden petrol işçileri ile Abadan halkı barışçıl bir protesto gösterisi düzenlemişlerdir. Bu gösteriye önderlik eden dini liderler 12 maddelik bir bildiri yayımlamışlardır. Yayımladıkları bildiride ise;

"1- Sıkıyönetimin kaldırılması,

2- SAVAK'ın lağvedilmesi

3- Bütün siyasal tutukluların serbest bırakılması,

4- İfade özgürlüğünün sağlanması

5- Toplantı özgürlüğünün sağlanması,

6- Yabancı danışmanların ülkelerine geri gönderilmesi,

7- Din kurumlarına saygı gösterilmesi,

8- Bütün siyasal sürgünlerin koşulsuz İran'a dönmelerinin sağlanması,

---

338 Erkan, "Sovyet-İran…" s.166.

339 Asaf Hüseyin, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Pınar Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.27.

9- Çalışanların maaşlarının %100 artırılması,

10- Pek çok kurumdaki yöneticilerin değiştirilmesi,

11- Sosyal yardım ve hizmetlerinin iyileştirilmesi" gibi taleplerde bulunmuşlardır.[340]

Ancak bu talepler devlet tarafından karşılanamamış ve olaylar her yerde devam etmiştir. Grevler ve protestolar nedeniyle hükümet İran'da kontrolü kaybetmiş ve ordu içerisinde de çeşitli huzursuzluklar başlamıştır. Böylece Şah rejiminin yüz yüze kaldığı bu güçlüklerin üstesinden gelemeyebileceği fikri burjuvazi üyeleri ve yüksek düzey devlet yöneticileri arasında giderek yayılmaya başlamıştır. Hal böyle olunca bu kesim her gün İran'dan yurt dışına 50 milyon dolar civarında para kaçırmışlardır. Bu paraların yurtdışına kaçırılması bankacılar tarafından kanıtlanınca göstericiler daha da öfkelenmiş ve gerilim artmıştır.[341]

Gerilimin tırmandığı İran'da her geçen gün olayların şiddeti biraz daha artmış ve güvenlik güçlerinin müdahalesi ile pek çok gösterici de hayatını kaybetmiştir. Olaylarda ölenler için 21 Kasım 1978'de Şiraz ve Kum kentlerinde dini liderlerin çağrıları ile matem ilan edilmiş ve bu sebeple esnaf kepenk açmamıştır. Şiraz halkı Ayetullah Mullahi'nin çağrısına uyarak yas giysilerine bürünüp gösteriler düzenlemişlerdir. Yapılan gösterilere güvenlik güçleri müdahale edince çatışmalar yaşanmış ve yaşanan bu çatışmalarda ise 105 kişi hayatını kaybetmiştir.[342]

3.2.1. Kanlı Muharrem Olayı

Şah rejimi protestolar nedeniyle ülkedeki kontrolü kaybetmiştir. Rejim, askeri gücü sayesinde ayakta durmaya çalışmış fakat muhalefet, askerin sert tutumuna rağmen bir türlü geri adım atmamıştır. Öte yandan ülkesinde istenmeyen adam durumuna gelen Şah, yaşanan olaylar nedeni ile psikolojik olarak bir çöküntüye girmiştir. Şah bu zor döneminde bir de kanser olduğunu öğrenince sağlıklı kararlar verememeye başlamıştır. Bir yandan tavizler veren diğer yandan ise göstericileri

[340] Milliyet Gazetesi, *"İran'da Dini Liderler İsteklerini Açıkladılar",* 14 Kasım 1978, s.3.
[341] Hüseyin, *İran'da Devrim…* s.27.
[342] Milliyet Gazetesi, *"İran'da Çatışmada 105 Kişi Daha Öldü"* 22 Kasım 1978, s.3.

ezmek için sert tedbirler almaya çalışan Şah Muhammed Rıza Pehlevi, bir türlü kontrolü sağlayamamıştır.[343]

Şah bu tutumu sergilerken muhalefet de gösterileri organize etmekten geri durmamıştır. Bu arada Paris'te sürgün hayatı yaşayan Humeyni ise Muharrem ayına bir hafta kala bu ayı İslam askerlerinin zafer ayı olarak ilan eden bir bildiri yayımlamış ve gösteriler esnasında ölenleri de *"Şerefli devrim şehitleri"* olarak nitelendirmiştir.[344] Humeyni'nin bu çıkışları ve Muharrem ayının başlaması ile olaylar tekrar şiddetlenip manevi bir boyut kazanmıştır. Hükümetin gösteri yasağı ve sıkıyönetim ilanına rağmen 2 Aralık 1978 tarihinde Tahran sokaklarına akşam vakti dökülen binlerce gösterici, sırtlarına şehitlik kefenlerini sararak Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in despot yöneticilere karşı gösterdikleri mücadeleyi sembolleştirmeye çalışmışlardır. Ayrıca göstericiler *"Her yer Kerbela, Her ay Muharrem, Her gün Aşure"* sloganları atarak yürüyüşlerini sürdürmüşlerdir. Göstericiler bu ritüeli gerçekleştirirlerken Şah'ı da Yezid'e benzetmişlerdir.[345]

Ölmekten korkmadıklarını ve ölmeye hazır olduklarını belirtmek amacıyla kefenleri ile sokaklara çıkan göstericiler ellerindeki pankartlarla Şah ve ABD'yi kınamışlardır. Bu arada göstericiler Humeyni'nin tekrar İran'a geri dönmesini de istemişlerdir. Fakat kalabalığın sokağa çıkma yasağının olduğu saatte sokakta olmaları nedeniyle askeri birlikler zırhlı araçlar ile göstericilerin etrafını sarmışlardır. Birlik komutanı göstericilere dağılmaları hususunda bir uyarıda bulunmuş fakat göstericilerin buna uymaması sebebiyle askerlere göstericilerin üzerine ateş açma emrini vermiştir. Askerlerin ateşi ile pek çok gösterici hayatını kaybetmiş ve bir o kadar da yaralanmıştır. Daha sonra bölgeye sevk edilen tankların da olaya müdahale etmesi ile ölü ve yaralı sayısı artmıştır. Gecenin sonunda muhalif kanadın verdiği rakamlara göre 1000'e yakın gösterici bu olayda hayatını kaybetmiştir. Bu olay Şah rejimini dönülmez bir yola sokmuş ve bu olaydan sonra göstericiler milyonlara ulaşmıştır.[346]

---

[343] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.474.
[344] Algar, *Humeyni…* s.361.
[345] Demirkılınç, "Psikopolitik Boyutuyla…" s.37.
[346] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.474.

3.2.1.1. Kanlı Muharrem Olayının Türk Basınına Yansıması

Türk Basını bir katliamı andıran Kanlı Muharrem olayını şu şekilde aktarmıştır:

Akşam Gazetesi, *"İran'da Rekor: 1000 Ölü"*, manşetini atarak bu feci olayı şöyle açıklamıştır: *"İran'ın başkentin Tahran'da önceki gece sokağa çıkma yasağına karşı gelerek caddelerde gösteriler yapan halka askeri birlikler ateş açmış ve yüzlerce kişiyi öldürmüştür. Olayların gece Türkiye saati ile 20:00'da bin kişi olduğu tahmin edilen bir kalabalığın sırtlarında kefenler olduğu halde bir yandan dualar okuyup bir yandan 'Şah'a ölüm' sloganlarıyla caddelerde yürümeleri üzerine başladığı bildirilmiştir. Birkaç dakika içinde kentin bütün caddeleri askeri birlikler tarafından doldurulmuştur. Zırhlı araçlardaki askerler önce göstericilere dağılmalarını ihtar etmiş, ardından da ateş açmıştır. Daha sonra kente birçok tankın girdiği verilen haberler arasındadır. Açılan ateşte ölen ve yaralananların sayısı kesinlikle saptanmamasına rağmen iyi haber alan kaynaklar ölü sayısının 1000'i bulduğunu söylemektedirler. Açılan ateşin ardından cankurtaran arabaları yaralı ve ölüleri hastanelere taşımaya başlamıştır. Tahran'da olayların en yoğun olduğu semtlerin Lale Meydanı ile Kapalıçarşı arasında kalanlar olduğu öğrenilmiştir. Daha sonra askeri birlikler Rey, Tecriş, parlamentonun bulunduğu Baharistan Meydanı, Lale, Füziyeh, Molavi, Firdevsi, Hasanabad, Sepah Meydanı, Yirmi Beşinci Şehriyar Meydanı, Kuzey Farah, Abbasabad, Kuzey Koruş, Kebir ve havaalanı çevresindeki yerleşme yerlerinde mevzilenmişlerdir."*[347]

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Kanlı Muharrem, 1000 Ölü"*, manşetinden sonra şunları yazmıştır: *"Tahran'da dün akşam binlerce gösterici 'Şah'a ölüm' sloganları atarak ve dualar okuyarak caddeleri doldurmaya başlamışlardır. Kentin tüm caddelerini denetim altında tutan zırhlı araçlardaki askerlerin dağılın uyarılarını dinlemeyen göstericiler daha sonra silahlı kuvvetlerin açtığı yaylım ateşiyle karşılaşmışlardır. Askerlerin gece sokağa çıkma yasağını ve dağılma uyarılarını dinlemeyen halka ateş açtığını doğrulayan İran Radyosu, Tahran'da 7 kişinin öldüğünü, 25 kişinin yaralandığını 100 kişinin de tutuklandığını ileri sürmüştür. Ancak Tahran'da bulunan ajans muhabirleri, ölü sayısının bini bulabileceğini ileri*

---

[347] Akşam Gazetesi, *"İran'da Rekor: 1000 Ölü"*, 3 Aralık 1978, s.1.

sürmüşlerdir. İran hükümeti, İran'da yaşayan 34 milyon Şii'nin yas tuttuğu Muharrem ayında her türlü gösteri yapılmasını daha önce yayınlandığı bir bildiri ile yasaklamıştı. Olaylardan sonra Başbakan ve Genelkurmay Başkanı General Azhari'nin emriyle bir soruşturma kurulu kurulmuş ve olayları soruşturmaya başlamıştır."[348]

Milli Gazete, *"İran'da Muharrem Kanlı Başladı, 1000 Ölü"* manşetinden sonra şunları aktarmıştır: *"İran'da Muharrem'in başlangıç günü olan 2 Aralık gecesi başkent Tahran'da meydana gelen olaylarda 1000 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. Alınan bilgiye göre 'Şah aleyhtarı gösterilerin en büyüğünün başkent Tahran'da yapıldığı ve ordu birliklerinin bu gösteri sırasında, halkın üzerine makineli tüfeklerle hedef gözetmeksizin ateş açtıkları öğrenilmiştir. İran Radyosu da askerlerin göstericilerin üzerine ateş açtığını doğrulamış, ancak göstericilerin gece sokağa çıkma yasağının başlamasından sonra da dağılmamakta direnmeleri üzerine askerlerin bu yola başvurduklarını belirtmiştir. Tahran'da olayların en fazla olduğu semtlerin Lale Meydanı ile Kapalıçarşı arasında kalanlar olduğu öğrenilmiştir. Daha sonra askeri birlikler Rey, Tecriş, parlamentonun bulunduğu Baharistan Meydanı, Lale, Füziyeh, Molavi, Firdevsi, Hasanabad, Sepah Meydanı, Yirmi Beşinci Şehriyar Meydanı, Kuzey Farah, Abbasabad, Kuzey Korus Kebir ve havaalanı çevresindeki yerleşme yerlerinde mevzilenmişlerdir."*[349]

Milliyet Gazetesi, *"İran'da Muharrem Ayı Kanlı Başladı: 1000'e Yakın Ölü Var"* manşetini attıktan sonra olay hakkında şunları yazmıştır: *"Şiiler tarafından kutsal sayılan Muharrem ayı İran'da kanlı başlamış, önceki gece Tahran'da yapılan kanlı gösterilerde askerin topluluklar üzerine ateş açması sonucu 1000 kişinin yaşamasını yitirdiği görgü tanıkları tarafından ileri sürülmüştür. Tanıklar, Şah aleyhtarı gösterilerin en büyüğünün başkent Tahran'da yapıldığını ve ordu birliklerinin bu gösteri sırasında, halkın üzerine makineli tüfeklerle hedef gözetmeksizin ateş açtıklarını söylemişlerdir. İran Radyosu da askerlerin göstericilerin üzerine ateş açtığını doğrulamış, ancak göstericilerin gece sokağa çıkma yasağının başlamasından sonra dağılmamakta direnmeleri üzerine askerlerin*

---

[348] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da 1000 Ölü"*, 3 Aralık 1978, s.9.
[349] Milli Gazete, *"İran'da Muharrem Kanlı Başladı, 1000 Ölü",* 3 Aralık 1978, s.1.

bu yola başvurduklarını belirtmiştir. Radyo, olaylarda 7 kişinin öldüğünü, 24 kişinin yaralandığını kaydetmiş, ancak kesin bilançonun daha ağır olabileceğine de haberinde yer vermişti. Bu arada Şah'a yakın kimselerin silahlanmaya başladıkları da ileri sürülmüştür. Olaylar, gece 20:00'da üç bin kadar göstericinin sırtlarında kefenler olduğu halde bir dualar okuyup bir yandan da Şah'a ölüm sloganlarıyla caddelerde yürümeleri ile başlamıştır. Bunun üzerine birkaç dakika içinde kentin bütün caddeleri askeri birlikler tarafından doldurulmuştur. Zırhlı araçlardaki askerler önce göstericilere dağılmalarını ihtar etmiş, ardından da ateş açmıştır. Daha sonra kente birkaç tank girmiştir. Açılan ateşin ardından cankurtaran arabaları yaralı ve ölüleri hastanelere taşımaya başlamıştır. Tahran'da olayların en yoğun olduğu semtlerin Lale Meydanı ile Kapalıçarşı olduğu öğrenilmiştir. Daha sonra askeri birlikler Rey, Tecriş, parlamentonun bulunduğu Baharistan Meydanı, Lale, Füziyen, Molavi, Firdevsi, Hasanabad, Sepah Meydanı, Yirmi Beşinci Şehriyar Meydanı, Kuzey Farah, Abbasabad, Kuzey Korus, Kebir ve havaalanı çevresinde mevzilenmişlerdir."[350]

2 Aralık 1978 tarihindeki Kanlı Muharrem olayını sayfalarına taşıyan Türkiye'deki bazı gazeteler genelde olayı ulaştıkları kaynaktan aldıkları gibi vermişlerdir. Gazeteler verdikleri bu habere herhangi bir yorum katmadan olduğu gibi vermeye çalışmışlardır. Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri Tahran Radyosu tarafından belirtilen ölü sayını 7 olarak vererek bir mutabakata varmışlar fakat yaralı sayısı Cumhuriyet Gazetesi'nde 25, Milliyet Gazetesi 24 olarak verilmiştir. Milli Gazete ile Akşam Gazetesi resmi rakamları kullanmamışlardır. Ancak bütün gazeteler resmi olmayan kaynaklara dayandırdıkları ölü sayısını 1000 olarak vermişlerdir.

Haberin içeriği ve verilen rakamların yanı sıra gazetelerin haberi duyurdukları sayfa numaraları arasında bir farklılık görülmüştür. Akşam Gazetesi ile Milli Gazete haberi birinci sayfada okurlarına duyururken, Milliyet Gazetesi üçüncü, Cumhuriyet Gazetesi ise dokuzuncu sayfada haberi vermişlerdir.

---

[350] Milliyet Gazetesi, *"İran'da Muharrem Ayı Kanlı Başladı: 1000'e Yakın Ölü Var",* 3 Aralık 1978, s.3.

3.2.2. Son Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı Terk Etmesi ve Pehlevi Hanedanlığının Sona Ermesi

Grev ve protestolar ile içinden çıkılamaz bir hale giren İran'da her geçen gün daha büyük gösteriler yaşanmış ve bu gösterilerde ise pek çok gösterici hayatını kaybetmiştir. 1978 yılının Aralık ayına denk gelen Hicri Muharrem ayı protestoların en fazla olduğu dönemdir. Tarihe *"Kanlı Muharrem"* olarak geçen ve resmi olmayan rakamlara göre yaklaşık 1000 kişinin öldüğü bu olayla birlikte Şah rejimi artık meşrutiyetini kaybetmeye başlamıştır. Bu olaydan sonra Muharrem ayının onuncu günü olan Aşure günü için muhalifler büyük bir yas merasimi düzenlemek istemişlerdir. Bu nedenle hükümet temsilcileri ile muhalefet liderleri arasında bir anlaşmaya varılmış ve hükümet tarafından belirlenen yollardan yürüyüş yapılmasına izin verilmiştir. Ayrıca yürüyüşte Şah'ı doğrudan hedef alan sloganlar atılmaması hususunda iki tarafta anlaşmaya varmıştır.[351]

Humeyni'nin çağrısıyla düzenlenen Aşure yürüyüşüne bir milyondan fazla kişi katılmıştır. Yürüyüşe katılanlar *"Allah-u Ekber, kahrolsun diktatörlük, kahrolsun Şah, Liderimiz Humeyni"* gibi sloganlar atarak Tahran'ın en büyük caddesi olan Rıza Şah Pehlevi Bulvarını doldurmuşlardır. Bulvara açılan sekiz ana caddeden gelen göstericiler 100'er kişilik guruplar halinde yürümüşlerdir. Törende Şah aleyhtarı protestolar sırasında ölenler için dualar edilmiştir. Böylece yaklaşık olarak 8 saat süren Aşure törenlerinde herhangi bir olay çıkmamıştır. Aşure törenleri sadece Tahran ile sınırlı kalmamış ve diğer kentlerde de düzenlenmiştir. Düzenlenen bu Aşure törenlerine Meşhed'de 800.000, Tebriz'de 700.000, İsfahan'da 300.000, Kum, Şiraz, Abadan ve Sanşan'da ise yüz binlerce kişi katılmıştır. [352]

Öte yandan Tahran'da bir milyondan fazla göstericinin katıldığı Aşure törenleri nedeni ile Şah Muhammed Rıza Pehlevi başkent Tahran'dan ayrılarak Basra Körfezi kıyısındaki yazlık sarayına gitmiştir.[353] Aşure törenlerine katılan milyonlarca göstericinin Şah aleyhine sloganlar atarak askeri kendilerine katılmaya davet etmeleri nedeni ile Şah'ın önemli bir dayanağı olan silahlı kuvvetlerin içerisinde bir çatlama meydana gelmiştir. Silahsız öğrencilerin, esnaf ve işçilerin öldürülmesi karşısında pek

---

[351] Demirkılınç, "Psikopolitik Boyutuyla…" s.37.
[352] Hürriyet Gazetesi, *"Şah Korktuğu Başına Gelmedi",* 11 Aralık 1978, s.3.
[353] Hürriyet Gazetesi, *"Şah Başkent Tahran'dan Kaçtı"*, 12 Aralık 1978, s.3.

çok asker birliklerinden kaçıp göstericilere katılmışlardır. Devam eden gösterilerde ise komutanlarının göstericilere ateş açma emrine uymayan bazı askerler ise komutanlarına ateş açarak göstericilerin saflarına katılmışlardır.[354]

Askerler arasındaki bu bölünme nedeni ile Şah artık dayanabilecek bir dayanak bulamamış ve her an İran'ı terk etme fikrine kapılmıştır. Fakat muhalefet gösterilerine devam etmiş ve askeri hükümet ise aynı şekilde muhalefete karşı sert davranarak gösterileri zor kullanarak bastırmaya çalışmıştır. Bu zor kullanılarak yapılan bastırma çalışmaları sonucunda ise ölen ve yaralananlar olmuştur. Ancak yaralanma ve ölümlere rağmen grevler ve protestolar sürmüştür. Böylece ülkede tam bir sivil itaatsizlik söz konusu olmuş ve güvenlik sağlanamayacak duruma gelmiştir. İran'da bu iç karışıklığın yaşandığı dönemde orada görevli olan Türkiye'nin Tahran Büyük Elçisi Turgut Tülümen bu dönemde başından geçen bir olayı şu şöyle anlatmıştır; *"27 Aralık 1978 sabahı, Kançılarya'ya giderken, akla hayale gelmeyecek olaylarla karşılaştım. Her zaman olduğu gibi şoför Bahtiyar duasını yaptıktan sonra kontağa bastı. Arkamızda korumaların bulunduğu koruma aracı ile tam 2,5 saat Büyükelçiliğe ulaşmak için didindik. Koruma aracındaki telsizle yardım istediğimiz İçişleri Bakanlığı, ortalıkta dolaşılmaması hususunda bizi ikaz edince, geriye dönmek zorunda kaldık. Gençler yolları barikatlarla kesmeye savaşırken, asker de bazı cadde ve sokakları trafiğe kapatmıştı. Cidden unutulması zor bir gün yaşamıştık."*[355] Eski Büyükelçinin de aktardığı gibi artık İran'da gösterilerden çok bir iç savaş havası esmiş ve bütün muhalefet gurupları sokaklara inerek barikatlar kurmaya başlamışlardır.[356]

Olaylar bu duruma gelince Şah Muhammed Rıza Pehlevi yetkililerin tavsiyesi üzerine geçici olarak İran'ı terk edip bütün yetkilerini de bir niyabet konseyine devretmeyi kabul etmiştir. Bu nedenle Şah, Ulusal Cephe'nin ılımlı liderlerinden Şahpur Bahtiyar'ı bir niyabet konseyini kurmakla görevlendirmiştir. Ancak Bahtiyar, Şah'ın teklifini kabul etmek için bir takım koşullar öne sürmüştür. Bu koşullar:

"1- Tek parti sisteminin lağvedilmesi,

2- Gizli polis örgütü olan SAVAK'ın kapatılması,

---

[354] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran Ordusunda da Huzursuzluk Var"*, 13 Aralık 1978, s.12.
[355] Turgut Tülümen, *İran Devrim Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul:1998, s.47.
[356] Akşam Gazetesi, *" İran'daki Ayaklanmalar Bir İç Savaşa Dönüştü"*, 15 Aralık 1978, s.1.

3- Silahlı Kuvvetleri kontrol için sivil hükümete yetki verilmesi,

4- Gerektiğinde parlamentonun silahlı kuvvetlerin faaliyetlerine müdahale edebilmesi.”

Şah bir yandan niyabet konseyini kurmaya çalışırken diğer yandan ise İran Hava Kuvvetlerine ait Boeing 747 tipi Jumbo Jet Uçağı ile annesini ve ailesinin ileri gelen üyelerini ABD’nin Los Angeles kentine göndermiştir.[357] Bu arada askeri bir hükümet kuran General Azhari’de başbakanlıktan istifa etmiş ve onun yerine ise yardımcısı olan Ali Fardad vekâleten başbakanlığa getirilmiştir. Kaynayan bir kazan haline gelen İran’da yabancılar ülkeyi terk etmeye başlarken birçok üst düzey yetkili de yurtdışına kaçmaya başlamıştır.[358]

General Azhari’nin istifasından kısa bir süre sonra Şah tarafından yeni bir hükümet kurma görevi verilen Şahpur Bahtiyar, halka yaptığı bir konuşmasında *“Allah’ın ve sizlerin yardımı ile ülkemizi sosyal demokrat bir rejime götüreceğime inanıyorum”* deyip en kısa sürede de sıkıyönetimi kaldıracağını ilan etmiştir.[359] Fakat Humeyni, Şah’ın yönetiminde bir hükümet kurmayı kabul eden Bahtiyar’ı açık bir şekilde eleştirip, yayımladığı bir bildiri ile de *“Şah’ın atadığı her hükümet yasadışıdır ve ona hizmet etmek İslam’a ihanet etmek anlamına gelir”* demiştir.[360]

Bütün eleştirilere rağmen İran’ın yeni başbakanı olan Şahpur Bahtiyar, 14 kişilik Bakanlar Kurulu listesini Niyavaran Sarayı’nda Şah Muhammed Rıza Pehlevi’ye sunmuş ve onay almıştır. Bahtiyar, sarayda Şah ile yaptığı bu görüşmesinden sonra Şah’ın sağlık sebeplerinden dolayı yurtdışında bir geziye çıkmak istediğini kendisine söylediğini açıklamıştır. Başbakan Bahtiyar, Şah’ın yurtdışına çıktıktan sonra tahtını terk etmeyeceğini ve Devlet Başkanı statüsünü de korunmaya devam edeceğini duyurmuştur.[361] Bahtiyar ayrıca yeni kurulacak olan demokratik hükümette Humeyni’nin de yer alması gerektiğini bildirmiştir.[362] Şah’ın İran’ı terk

---

[357] Akşam Gazetesi, *“Şah’ın Ülkesini Terk Ettiği Belirtildi”*, 31 Aralık 1978, s.1.
[358] Türkiye Gazetesi, *“İran’da Başbakanlık Görevini Vekâleten Ali Fardad Yürütecek”,* 2 Ocak 1979, s.2.
[359] Türkiye Gazetesi, *“Bahtiyar: İran’da Sosyal Demokrat Rejim Kuracağım”,* 3 Ocak 1979, s.2.
[360] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.474.
[361] Milli Gazete, *“Şah, İran’ı Terk Edeceğini Açıkladı”,* 7 Ocak 1979, s.1.
[362] Cumhuriyet Gazetesi, “*İran Başbakanı Bahtiyar: ‘Humeyni’nin Hükümette Görev Almasını İstiyoruz”*, 11 Ocak 1979, s.3.

edeceği haberinin duyurulması üzerine Paris'te bulunan Humeyni, Lübnan'da çıkan haftalık Pazartesi Sabahı Dergisi'ne verdiği demeçte *"Şah istese de istemese de gidecektir. Bu kesindir. Şah'ın gidişinden sonra sistemde temelli değişiklikler olacaktır. Ayrıca Şah işbaşından uzaklaştırıldıktan sonra İran'da çok partili bir İslam Cumhuriyeti de kurulacaktır."* diyerek hedefini ilan etmiştir.[363]

Şah'ın ülkeyi terk edeceğini duyurmasından sonra Tahran'da toplanan yüz binden fazla gösterici sokaklara dökülerek *"Yaşasın Humeyni"* sloganları atarak yürümüşlerdir. Slogan atarak yürüyen göstericilere herhangi bir müdahalede bulunmayan askeri birliklere göstericiler tarafından çiçekler atılmıştır. Daha sonra bir askerin gösterileri yöneten dini liderlerden biri ile kucaklaşması üzerine bu durum göstericiler tarafından alkışlanmıştır.[364] Olaylar devam ederken Şahpur Bahtiyar hükümeti parlamentoda güvenoyu almıştır.[365] Bahtiyar hükümetinin güvenoyu aldıktan sonraki gün yani 16 Ocak 1979 tarihinde Şah Muhammed Rıza Pehlevi uzun bir tatile çıkacağı gerekçesi ile İran Hava Yollarına ait Boeing 707 tipi özel uçağı ile Tahran'ın Mehrabad Uluslararası Havaalanı'ndan Mısır'a doğru gitmiştir. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı terk etmesi ile birlikte Pehlevi Hanedanlığı da sona ermiştir.[366]

3.2.2.1. Son Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı Terk Etmesinin Türk Basınına Yansımaları

İran monarşisinin son monarkı olan Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı terk etmesi Türk Basınına şu şekilde yansımıştır:

Akşam Gazetesi, *"Şah Gizlice Ayrıldı"* manşeti attıktan sonra haberi şu şekilde vermiştir:*"Muhalefetten gelen baskılara dayanamayan İran Şah'ının İran'ı gizlice terk ettiği açıklanmıştır. Şah'ın ayrılmadan Tahran'ın Mehrabad Havaalanı'nda yapacağı önceden bildirilen basın toplantısı ise iptal edilmiştir. Şah'ın ülkeyi terk ettiğinin duyulması üzerine İran'ın tüm kentlerinde halk sokaklara dökülerek bayram yapmaya başlamıştır. Şah, İran Hava Yolları'na bağlı özel uçağı ile Tahran'ın Mehrabad uluslararası havaalanından saat 11.45'te ayrılmış ve*

[363] Milli Gazete, *"Humeyni: Şah İran'dan Gidecek ve İslam Devleti Kurulacak"*, 8 Ocak 1979, s.1.
[364] Cumhuriyet Gazetesi, *"Tahran'da 100 Bin Kişi Gösteri Yaptı",* 15 Ocak 1979, s.3.
[365] Van Postası Gazetesi, *"Şah İran'ı Terk ediyor",* 16 Ocak 1979, s.1.
[366] Cleveland, *Modern Ortadoğu…* s.474.

15:00'da Mısır'ın Assuan kentine inmiştir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İran Şahı'nı Assuan Havaalanı'nda görkemli bir askeri törenle karşılamıştır. Kahire'den verilen haberlere göre Şah, Mısır'da memnunlukla karşılanmıştır. Mısır Hükümeti yetkilileri, Şah'ın hala İran'ın tek yasal yöneticisi olarak kabul edildiğini, dolayısıyla ziyaretinin rahatsızlık verici bir yanı bulunmadığını belirtmiştir. Şah, Sedat ile iki saat görüştükten sonra uçağı ile Amerika'nın Los Angeles kentine hareket etmiştir."[367]

Cumhuriyet Gazetesi, *"Şah, İran'ı Gizlice Terk Etti"* manşetini atıp Şah'ın ülkeyi terk etmesi hakkında şunları yazmıştır: *"İran halkının aylardır sürdürdüğü mücadele başarıya sonunda ulaşmış ve Şah Rıza Pehlevi dün ülkeyi gizlice terk etmiştir. Şahpur Bahtiyar hükümetinin dün parlamentoda güven almasından hemen sonra Şah'ın ülkeden gizlice ayrıldığı bildirilmiştir. Şah'ın yapacağı basın toplantısı da son anda iptal edilmiştir. Bahtiyar hükümeti dün parlamentoda yapılan oylamada 13 çekimser, 43 aleyhte oya karşı 149 oyla güvenoyu almıştır. Şah, parlamentodaki güven oylamasından hemen sonra ülkeyi gizlice terk etmiştir. Şah önceden belirtildiği gibi Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile görüşmek üzere Assuan kentine gitmiştir. Dün yerel saatle 13:15'te ülkeden ayrılan Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin uçağın merdivenlerini çıkarken ağladığı bildirilmiştir. Şah Rıza Pehlevi ülkesinden ayrılırken kendisini Başbakan Şahpur Bahtiyar, Saray Nazırı, Meclis ve Senato Başkanları ile iki İranlı gazeteci uğurlamıştır. Şah ülkesine ne zaman döneceğinin belli olmadığını söylemiş ve bu sağlık durumuma bağlı demiştir. Şah'ın ülkeyi gizlice terk etmeye hazırlandığına ilişkin belirtiler dün sabah erken saatlerde göze çarpmış, daha önce yapılacağı açıklanan basın toplantısı beklenmedik biçimde iptal edilmiş ve toplantı için özel bir otobüsle havaalanına getirilen gazeteciler aynı otobüsle otellerine geri götürülmüşlerdir.*[368] *Bu arada sekiz helikopterin Şah'ı ülke dışına götürmek için bekleyen uçağın yanına indiği görülmüştür. Havaalanı ise çok sayıda asker tarafından sarılmıştır.*[369]

Milli Gazete, *"Şah İran'ı Terk Etti"* manşetini atıp haberin içeriğini şu şekilde vererek okurlarını bilgilendirmiştir: *"İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi dün saat 11:45'te Tahran Milletlerarası Havaalanı'ndan ayrılarak uçakla Mısır'a*

---

[367] Akşam Gazetesi, *"Şah Gizlice Ayrıldı",* 17 Ocak 1979, s.1.
[368] Cumhuriyet Gazetesi, *"Şah, İran'ı Gizlice Terk Etti",* 17 Ocak 1979, s.1.
[369] Cumhuriyet Gazetesi, *"Şah, İran'ı Gizlice",* 17 Ocak 1979, s.11.

gitmiştir. Mısır'ın Assuan şehrinde Enver Sedat tarafından karşılanan İran Şahı Pehlevi, Sedat ile bir müddet görüşmüştür. Tahran'ın Merhabad Havaalanı'na helikopterle gelmeden önce saray görevlileri ile vedalaşan Şah'ın İran'dan ayrılmadan beraberinde İran toprağı götürdüğü bildirilmektedir.[370]*İran Hava Kuvvetlerine ait bir jet uçağı ile İran'dan ayrılan Şah'ın beraberinde İmparatoriçe Farah Pehlevi ve yüksek seviyedeki saray yetkililerinin bulunduğu açıklanmıştır. Şah'ın Amerika'ya geldikten sonra kız kardeşinin Beverly Hills'deki villasında kalmayacağı öğrenilmiştir. Ancak Şah'ın nerede kalacağı konusu henüz açıklığa kavuşmamıştır. Bu arada bazı söylentilere göre Şah'ın kız kardeşi Prenses Şems, Meksika'nın Acapulco kentinde deniz kıyısında bir villa satın almak üzere teşebbüste bulunmaktadır. Villa, sinema aktrisi Merle Oberon'un eski kocasına aittir ve 1.5 milyon dolara satılacaktır."*[371]

Van Postası Gazetesi, *"İran Şah'ı 37 Yıldan Beri Hükmettiği Tahtını ve Ülkesini Bırakarak Mısır'a Gitti"*, manşetini atmış ve şunları yazmıştır: *"İran Şahı Rıza Pehlevi bir müddet tedavi olmak ve istirahat etmek gerekçesiyle dün öğle üzeri kendi kullandığı bir uçakla ailesi ile birlikte Tahran'ı terk ederek Mısır'ın Assuan kentine gitmiştir. Burada Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile bir görüşme yapacak olan Şah oradan bir Avrupa kentine gidecek, oradan da bilahare Birleşik Amerika'ya gidecektir. Şahpur Bahtiyar'ın başkanlığındaki yeni İran Hükümeti de dün Millet Meclisinde güvenoyu almıştır. Şah'ın İran'ı terk etmesi üzerine Tahran'da ve diğer kentlerde sokaklara dökülen yüzbinlerce İranlı sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Paris'te bulunan Dini Lider Humeyni verdiği demeçte İran'da kendisinin başkanlığında yeni bir hükümet kurulacağını ve kendisinin de birkaç gün içinde İran'a döneceğini bildirmiştir."*[372]

İran monarşisinin son monarkı konumundaki Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı terk ederek yurtdışına gitmesi olayı Türk Basınındaki bazı gazetelere olan yansımaları ele alınmıştır. Gazeteler tarafından ele alınan bu olay incelendiğinde ise:

---

[370] Milli Gazete, *"Şah İran'ı Terk Etti",* 17 Ocak 1979, s.1.
[371] Milli Gazete, *"Şah İran'ı",* 17 Ocak 1979, s.7.
[372] Van Postası Gazetesi, "*İran Şah'ı 37 Yıldan Beri Hükmettiği Tahtını ve Ülkesini Bırakarak Mısır'a Gitti"*, 17 Ocak 1978, s.1.

Akşam Gazetesi: Şah'ın ülkeyi hangi tarihte ve hangi havaalanından terk ederek yurt dışına çıktığını ve nereye gidip kimler tarafından karşılandığını resmi bir dille anlatmaya çalışan Akşam Gazetesi ayrıca Şah'ın gidişine sevinen göstericilerden de bahsetmiştir. Gazete bu önemli hadiseyi birinci sayfada vererek olayı okurlarına duyurmuştur

Cumhuriyet Gazetesi: Göstericileri destekleyen bir üslup kullanan Cumhuriyet Gazetesi, Şah'ın İran'ı terk etmesi olayını detaylı bir şekilde ele almıştır. Gazete ayrıca Şah'ı uğurlayan ekip hakkında da bilgi vermesinin yanı sıra Şah'ın uçak merdivenlerine çıkarken ağladığını da iddia etmiştir. Öte yandan yeni Başbakan Şahpur Bahtiyar Hükümeti'nin güvenoyu meselesini de ele alan gazete bu haberin bir kısmını birinci sayfada verirken geri kalan kısmını ise yedinci sayfada vermiştir.

Milli Gazete: Sade ve tarafsız bir üslup kullanan Milli Gazete, Şah'ın ülkeyi terk etme olayı hakkında gerekli bilgiler verdikten sonra Şah'ın kimler ile birlikte ve nerelere gideceği meselelerine de değinmiştir. Gazete bir de Şah'ın kız kardeşinin Meksika'da Bakmayı düşündüğü bir villaya da değinmiştir. Milli Gazete de Cumhuriyet Gazetesi gibi olayın bir kısmını birinci sayfada verip geri kalan kısmını ise yedinci sayfada vermiştir.

Van Postası Gazetesi: Van'ın yerel gazetesi olan Van Postası Gazetesi ise sınırında bulunduğu İran'daki bu meseleyi tarafsız ve resmi bir şekilde ele almıştır. Gazete Şah'ın sağlık problemleri nedeni ile İran'ı ter ettiğini ve Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirdiğinden bahsetmiştir. Bahtiyar Hükümeti'nin güvenoyu meselesine de değinen gazete, ayrıca Humeyni'nin verdiği demeçten de bahsetmiştir. Van Postası Gazetesi bu olayı ilk sayfada vererek duyurmuştur.

3.3. Humeyni'nin İran'a Dönüşü

Muhalefetin baskısı sonucunda Şah yetkilerini bir niyabet konseyine devretmiş ve başbakanlığa da Şahpur Bahtiyarı getirmiştir. Şah, 15 Ocak 1979 tarihinde Bahtiyar Hükümetinin mecliste güvenoyu almasından sonraki gün 16 Ocak 1979 tarihinde özel uçağına binerek ülkeyi terk etmiştir. Şah'ın ülkeyi terk etmesi ile Pehlevi Hanedanlığı da sona ermiştir. Şah'tan sonra Başbakan Şahpur Bahtiyar ise İran'daki karışıklığı gidermek için bir takım çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bahtiyar, SAVAK'ı dağıtmış, siyasi suçluları serbest bırakmış ve basın özgürlüğünü yeniden

düzenlemiştir. Fakat Bahtiyar'ın bu düzenlemelerine rağmen İran'da bir türlü olaylar sona ermemiştir. Çünkü göstericiler Humeyni'nin İran'a geri dönmesini ve İslami bir cumhuriyetin kurulmasını istemişlerdir.[373]

Olayların bir türlü sona ermemesinden sonra Başbakan Bahtiyar, orduya, karışıklık çıkaranların tutuklanması için emir vermiş ve tutuklanan kişilerin ise kanunlara göre yargılanacaklarını açıklamıştır. Bahtiyar devam eden olaylar nedeni ile yaptığı bir konuşmada ise *"İranlıları kin ve kavgaları unutmaya ve birbirlerine düşmelerine yol açabilecek karışıklıkları ve İnsan Haklarına olan her türlü saldırıyı önlemek için elimden gelen çabayı harcayacağıma söz veriyorum"* demiştir. Yeni başbakan ayrıca İranlıları, karışıklık çıkarmak isteyenlere katılmamaya çağırdıktan sonra halkı gösteri ve grevlere kışkırtan kişilerin ise dine karşı geldiklerini iddia etmiştir.[374]

İran'da Şah'tan sonra muhaliflerin arası giderek açılmaya başlamış ve guruplar birbirleri ile çatışacak duruma gelmişlerdir. Durum bu noktaya gelince Humeyni, Paris'te verdiği bir demeçte Carter Hükümeti'nin Bahtiyar'ı destekleyen bir konuşması yapması nedeni ile Bahtiyar Hükümeti'ni meşru bir hükümet olarak tanımadıklarını ve ülkeye döndükten sonra Şahpur Bahtiyar'ın yerine kendisinin ülkeyi yöneteceğini beyan etmiştir. Humeyni'nin bu beyanı üzerine Ulusal Cephe Lideri Kerim Sancabi, daha önceden muhalifler tarafından kurulan İslam Devrimci Konseyi'nin içerisinde yer almayacaklarını ve Humeyni'nin tavrını net bir şekilde öğrenmek için ise Paris'e bir heyet göndereceklerini bildirmiştir. Bu karşılıklı sert beyanlar muhalefetin hızlıca bölünmesine ve kendi aralarında çatışmaya başlamalarına neden olmuştur.[375]

Şah'a karşı sokaklarda gösteri yapan göstericiler bu sefer de Humeyni ve İslam Cumhuriyeti için gösteriler yapmaya başlamışlardır. Bu gösterilerin en büyüğü ise 19 Ocak 1979 tarihinde yaklaşık 4 milyona yakın göstericinin Tahran'da sokaklara dökülerek Humeyni'nin İran'a dönmesini istedikleri gösteridir. Yapılan bu gösteride göstericiler *"İslam Cumhuriyeti'nde monarşiye yer yok"*, *"Liderimiz Humeyni"* gibi

---

[373] Cihanşah Bahtiyar, *Ajan; Cia ve Mossad Ajanı Bir İranlı'nın 20 Yıllık İntikam Hikâyesi,* Affectum Libris, 2014, s.31.
[374] Türkiye Gazetesi, *"Bahtiyar, Karışıklık Çıkaranları Tevkif Edilmesini Emretti!",* 18 Ocak 1979, s.2.
[375] Türkiye Gazetesi, *"İran'da Şah Aleyhtarları Birbirleriyle Çarpışıyorlar!",* 19 Ocak 1979, s.2.

sloganlar atarak bir yürüyüş düzenlemişler ve Pehlevi Hanedanlığının bireylerine ait olan bütün heykelleri parçalamışlardır.[376]

Humeyni'nin İran'a dönmesi için ülke genelinde yapılan büyük gösterilerden sonra Humeyni'nin Paris'teki sözcüsü bir açıklama yapmış ve yaptığı açıklamasında Humeyni'nin bir hafta içerisinde İran'a dönebileceğini bildirmiştir. Öte yandan İran Parlamentosu'ndaki 20 milletvekili de istifasını vererek Humeyni'ye olan desteklerini belirtmişlerdir. İran'da olaylar bu şekilde gerçekleşirken Humeyni'ye karşı bir suikast girişimi iddiası üzerine Humeyni'nin kaldığı villa ve çevresi Fransız Güvenlik Kuvvetleri tarafından sıkı bir şekilde korunmaya alınmıştır.[377]

Humeyni taraftarlarının sokaklara inmesinden sonra İran Ordusu, Şahpur Bahtiyar'a olan bağlılıklarını ilan ederek, sivil hükümeti koruyacaklarını belirtmişlerdir. Ordu birlikleri ayrıca Humeyni'nin bir hafta içerisinde İran'a döneceğinin bildirilmesi üzerine havaalanlarına taklar ve zırhlı araçlar yerleştirerek askeri birtakım tedbirler almışlardır. Başbakan Bahtiyar ise Humeyni ile görüşmek için Paris'e bir temsilci göndermiştir. Alınan bu tedbirler nedeni ile bir açıklama Humeyni'nin sözcüsü, *"Bahtiyar Hükümeti veya ordudan bir kışkırtma gelmediği sürece Humeyni'nin İran'a dönüşü sırasında bir olay çıkmayacaktır. Eğer Bahtiyar Hükümeti veya ordu çatışma yolunu seçerlerse hem Humeyni, hem de İran halkı buna hazırdırlar"* demiştir. Air France'ye bağlı bir uçakla İran'a dönmek için girişimlerde bulunan Humeyni ve ekibi odunun havaalanlarını kapatması nedeni ile İran'a belirttikleri tarihte dönememişlerdir.[378] Humeyni'nin İran'a dönmesine izin vermeyen Başbakan Şahpur Bahtiyar, Humeyni'nin İran'a dönmesi halinde büyük olaylar çıkacağı gerekçesi ile buna izin vermediklerini açıklamıştır.[379]

Humeyni'nin İran'a dönüşü engellenince olaylar tekrardan alevlenmeye başlamıştır. Bu durumu görev hükümet, gösteri ve yürüyüş yasağı ilan etmiştir. Fakat hükümetin bu yasağına rağmen yüzbinlerce Humeyni taraftarı Tahran'daki Şah Rıza Caddesi'nde Humeyni aleyhine sloganlar atarak gösteriler yapmışlardır. Burada

---

[376] Milliyet Gazetesi, *"İran'da Milyonlarca Kişi Humeyni Lehinde Gösteri Yaptı",* 20 Ocak 1979, s.8.
[377] Milli Gazete, *"Humeyni İslam Devletini Kurmak Üzere Cuma Günü İran'a Dönüyor",* 22 Ocak 1979, s.7.
[378] Milliyet Gazetesi, *"İran'da Siyasi Hava Gergin",* 25 Ocak 1979, s.3.
[379]Van Postası Gazetesi, *"Humeyni, İran'a Hareket Tarihini Pazar Gününe Erteledi"*, 26 Ocak 1979, s.1.

askerin sert müdahalesine maruz kalan göstericiler, askerler ile çatışmışlar ve bu esnada askerler otomatik silahlar ile göstericilere ateş açmışlardır. Askerin göstericiler üzerine otomatik silahlar ile ateş açması sonucu resmi rakamlara göre 15 gösterici ölmüş ve yüzlerce gösterici de yaralanmıştır. Gördü tanıkları ise ölü sayısının yüzleri ifade ettiğini iddia etmişlerdir.[380] Böylece İran yeni bir sürece girerken İran Komünist Partisi olan Tudeh ise Humeyni'yi desteklediklerini bildirmişlerdir. Tudeh Genel Sekreteri Nureddin Kıyanuri, Newsweek Dergisi'ne verdiği bir demeçte *"İslam dininin sosyal içeriğiyle bilimsel sosyalizm arasında büyük fark yoktur"* diyerek Humeyni'yi desteklediklerini söylemiştir.[381] Fakat Humeyni, Tudeh Genel Sekreteri Kıyanuri'nin verdiği bu demece karşı çıkmış ve komünizmin İslam'a aykırı olduğunu söyleyerek İslamiyet'in komünizmle mücadele edebilecek güçte olduğunu iddia etmiştir. İlk başlarda Şah'a karşı birlikte hareket eden muhalifler, Şah'ın ülkeyi terk etmesi ile birlikte parçalanmış ve her gurup kendi hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Muhalefetin en büyük ve en güçlü kanadı olan Humeyni (Şii mollalar) ise daha önce birlikte hareket etmiş olduğu diğer gurupları dışlayarak planlamış olduğu İslam Cumhuriyeti'ni kurma yoluna girmiştir. Ulusal Cephe'ye mensup olan Başbakan Şahpur Bahtiyar bunun farkına varmış ve Humeyni ile uzlaşmak için bizzat Paris'e giderek onunla bir görüşme yapmak istemiştir. Fakat Humeyni, Bahtiyar ile İran Başbakanı sıfatı ile görüşmeyeceğini, onu sadece Dr. Bahtiyar olarak kabul edeceğini bildirmiştir.[382]

Humeyni'ni bu tavrı nedeni ile ordu birlikleri tekrardan havaalanlarını kapatmış ve Humeyni'nin İran'a dönmesine tekrardan izin vermemişlerdir. Fakat büyük kitlelerin yeniden gösteriler düzenlemeleri ve olası bir iç savaş ihtimali nedeni ile Başbakan Şahpur Bahtiyar Hükümeti, Humeyni'nin İran'a dönmesine izin vereceklerini bildirmişlerdir.[383] Bahtiyar Hükümeti'nin bu izninden sonra Fransa Hava Yolları'na (Air France) ait bir Jumbo Jet uçak kiralayan Humeyni ve ekibi 1 Şubat 1979 tarihinde İran'a dönmüşlerdir. Tahran'daki Mehrabad Havaalanına inen uçaktan

---

[380] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Askerler Göstericileri Taradı"*, 27 Ocak 1979, s.1.

[381] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran Komünist Partisi Lideri 'İlam Dininin Sosyal İçeriğiyle Bilimsel Sosyalizm Arasında Büyük Fark Yoktur"*, 31 Ocak 1979, s.12.

[382] Akşam Gazetesi, *"Humeyni, Bahtiyar'la Ancak İstifa Ettikten Sonra Görüşebilirim"*, 29 Ocak 1979, s.1.

[383] Akşam Gazetesi, *"Humeyni İran'a Dönüşünü Bir Daha Erteledi"*, 31 Ocak 1979, s.1.

inen Humeyni 15 yıllık sürgün hayatından sonra tekrar İran'a dönmenin heyecanını yaşarken, milyonlarca kişi de coşkulu bir şekilde onu karşılamıştır. [384]

3.3.1. Humeyni'nin İran'a Dönüşünün Türk Basınına Yansımaları

İran İslam Devrimi'nin lideri konumundaki Humeyni'nin 15 yıllık sürgün hayatından sonra Paris'ten İran'a dönmesi Türk Basını şu şekilde yansımıştır:

Akşam Gazetesi, *"2 Milyon Kişi Humeyni'yi Kahramanlar Gibi Karşıladı, İran Tahtı Devrildi"* manşetini atarak Humeyni'nin İran'a dönüşünü şu şekilde aktarmıştır: *"Dini lider Humeyni'nin 15 yıllık sürgünden dönmesiyle 2500 yıllık İran Tacı fiilen devrilmiş ve monarşi tarihe karışmıştır. Humeyni, Tahran'a döndüğünde İslam Cumhuriyeti'nin ilk hükümetinin birkaç güne kadar ilan edileceğini açıklamıştır. Görkemli karşılama töreninden sonra kalabalık seller halinde Tahran dışındaki Halk Mezarlığı'na akmıştır. Orada Şah'a karşı gösterilerde hayatlarını kaybetmiş 4000 İranlı için bizzat Humeyni bir dini tören yapmıştır. Humeyni üç gün kadar Tahran'da kalacak, daha sonra kutsal kent Kum'a giderek yerleşecektir.*[385] *Humeyni dün sabah Türkiye saati ile 08:30 dolaylarında İran'ın başkenti Tahran'a varmıştır. Humeyni'nin bindiği Fransız Havayolları Air France'ye ait olan jet yolcu uçağında 50 kadar danışmanıyla birlikte çeşitli ülkelerden 150 kadar da gazetecinin bulunduğu bildirilmiştir. Humeyni'yi havaalanı pistinde 1200 kişilik bir topluluk karşılamış ve bunların içinde İranlı yetkililerin de bulunduğu görülmüştür. Ancak Başbakan Şahpur Bahtiyar karşılama törenine katılmamıştır. Alan çevresinde ise on binlerce kişinin Humeyni için sevinç ve sevgi gösterileri yaptıkları bildirilmektedir. Sırtında her zaman giydiği uzun siyah cüppesi, başında da sarığı bulunan Humeyni buradan Tahran Havaalanı şeref salonuna alınmıştır. Humeyni buradan konvoyla Tahran'a gitmiştir."*[386]

Cumhuriyet Gazetesi, *"Humeyni İran'da Birlik Çağrısı Yaptı",* manşetinden sonra şunları yazmıştır: *"İran milliyetçiliğinin simgesi haline gelmiş olan dini lider Humeyni 15 yıllık sürgünden sonra dün Türkiye saati ile 08:30'da olağanüstü güvenlik önlemleri altında Tahran Mehrabad Havaalanı'na gelmiştir. 50 yardımcısı ve 150*

---

[384] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.179.
[385] Akşam Gazetesi, *"2 Milyon Kişi Humeyni'yi Kahramanlar Gibi Karşıladı, İran Tahtı Devrildi",* 2 Şubat 1979, s.1.
[386] Akşam Gazetesi, *"İran Tahtı Devrildi",* 2 Şubat 1979, s.7.

basın mensubunu taşıyan Fransız Havayolları'na (Air France) ait Boeing 747 uçağı ile Tahran'a gelen Humeyni'ye tarihin en büyük karşılama törenlerinden biri düzenlenmiştir. Havaalanından 25 km uzaklıkta bulunan ve Şah'ın askerleri tarafından öldürülen 4 bin kişinin gömülü bulunduğu Beheşt-i Zehra Kabristanı'na giden yol üzerinde milyonlarca İranlı toplanmıştır. Humeyni başkanlığındaki kortej, havaalanından ayrıldıktan sonra Beheşt-i Zehra Kabristanı'na gitmiştir. Humeyni'nin uçanının indiği havaalanı çevresinde askeri birliklerin görülmemesi dikkati çekmiştir. Dini liderin güvenliği polis ve kollarında yeşil bantlar bulunan 50 bin gönüllü genç tarafından sağlanmıştır. Humeyni'nin uçağın kapısında görünmesi 40 dakika sürmüş, sonunda beyaz sakallı zayıf dini lider, bir Air France görevlisinin yardımı ile merdivenlerden yavaş yavaş inmiştir. Humeyni terminal binasına girmek istediği sırada bir kargaşa meydana gelmiş, 300 kadar molla, gazeteciler ve başkaları girişi tıkamışlardır. Mollalardan biri Humeyni'yi görebilmek için gazetecilerin sırtına tırmanmaya çalışmıştır. Öteki mollalar havaalanındaki hoparlörlerden kalabalığı sükûnete ve yere oturmaya çağırmışlardı, bu arada Kur'an'dan ayetler okumaya başlamışlardır."[387]

Hürriyet Gazetesi, *"Humeyni İmparator Gibi Karşılandı",* manşetini atarak haberin detayını şöyle vermiştir: *"Tarihin kaydettiği belki de en büyük karşılama töreni İranlı Şii Lider Humeyni için yapıldı. Humeyni'nin dün Tahran Havaalanı'ndan başlayarak Beheşt-i Zehra Kabristanı'na kadar gidişi tarihi filmlerde seyrettiğimiz Roma İmparatorlarının savaştan muzaffer dönüşlerinden sonra yapılan karşılama törenlerine benziyordu. Milyonlarca kişi bir insan seli halinde havaalanına doğru akarken aynı kalabalık onun arkasından bu defa şehre doğru yürüdü. Önce siyah bir arabaya bindirilmek istenen dini lider, daha sonra kabristana üstü açık askeri bir jeeple yola çıktı. Humeyni'nin geçeceği yolları gül suları dökülmüş, çiçeklerle süslenmişti. Humeyni taraftarları yol boyunca binalara, üzerinde 'Yaşasın Humeyni, Allah Büyüktür' yazılı dövizler asmışlardı. Düzeni sağlamakla görevli kolları yeşil pazı bantlı görevliler yürüyüşü yönetirken, ortalıkta tek asker görünmüyordu.*[388] *Askerler sadece havaalanına beş kilometre kala yolu kesmişler ve Humeyni'yi karşılayacak sadece 200 kişilik bir heyete izin vermişlerdi. Sıkıyönetim Komutanlığı*

---

[387] Cumhuriyet Gazetesi, *"Humeyni İran'da Birlik Çağrısı Yaptı",* 2 Şubat 1979, s.1.
[388] Hürriyet Gazetesi, *"Humeyni İmparator Gibi Karşılandı",* 2 Şubat 1979, s.1.

da sadece üç gün için sokağa çıkma yasağını kaldırmış ve görevlilere izin verildiğini bildirmişti. Kendisini getiren özel uçak meydana indikten sonra hosteslerin yardımıyla uçakta inen Humeyni ilk konuşmasını burada yaptı, 'Bu mücadelemizin daha ilk adımıdır. Mücadelemiz, vatanını yabancılara satan hain Şah'ın kovulmasıyla sona ermedi. 50 yılda İran ulusu çok şey kaybetti. Kültürünü, petrolünü, ordusunu kaybetti. Mücadelemiz yabancıların ülkemizi terk edip, ordumuz üzerindeki hâkimiyetini sona erdirinceye kadar devam edecektir' dedi.[389]

Milli Gazete, *"Humeyni: İslam Dışı Dönem Artık Kapandı"* manşetini atık haberi okurlarına şu şekilde vermiştir: *"15 yıllık sürgün hayatından sonra Tahran'a dönüşünde oldukça heyecanlı görünen Humeyni, dün sabah Tahran Havaalanında yaptığı ilk konuşmada birlik çağrısında bulunmuştur. Aydınların, muhalefet partilerinin ve azınlığın, dini hareket etrafında birleşmelerini isteye Humeyni, 'Birlik sayesinde zafer kazandık' demiştir. Humeyni, Şah'ı sert biçimde eleştirerek 'Ülkenin gerilemesine yol açan, ordumuzu yabancı bir ordunun emrine teslim eden odur. İslam dışı dönem artık kapandı' demiştir. Dini lider monarşinin tamamen ortadan kalkmasıyla zaferin tam olacağını belirterek, 50 yıllık ihanet döneminin kapandığını ve monarşiyi korumaya ve Şah'ı geri getirmeye çalışan yabancı ajanların, zamanın artık değiştiğini anlamaları gerektiğini belirtmiştir.*[390] *Dün sabah 08:30'da Tahran'ın Mehrabad Havaalanı'na inen, İranlı dini lider Humeyni'nin uçağın kapısında görünmesi 40 dakika almıştır. Beyaz sakallı zayıf Ayetullah, merdivenlerden yavaş yavaş inmiş ve kendisine inişte bir yardımcı ile Air France uçağının bir hostesi yardımcı olmuştur. Ayetullah bundan sonra bekleyen bir Mercedes otomobille götürülmüş ve bir süre önce yeniden tefriş edilen terminal binasına götürülmüştür. Yetkililer havaalanındaki hoparlörden kalabalığı sükûnete ve yere oturmaya çağırmışlar, bu arada Kuran'dan ayetler okunmaya başlanmıştır. Humeyni resepsiyon bölgesine girdiği sırada, kalabalık tekbir getirmeye ve 'İmamımız Humeyni' diye bağırmaya başlamıştır. Terminal binasına asılan büyük pankartlarda 'Emperyalizm ve diktatörlüğe karşı İslam'ın bayrağını taşıyan kişi hoş geldin' yazmaktadır. İran Milli Televizyonu, Humeyni'nin gelişini 20 dakika süreyle naklen göstermiş daha*

---

[389] Hürriyet Gazetesi, *"Humeyni İmparator Gibi Karşılandı"*, 2 Şubat 1979, s.14.
[390] Milli Gazete, *"Humeyni: İslam Dışı Dönem Artık Kapandı"*, 2 Şubat 1979, s.1.

sonra 'Teknik arıza' sebebiyle yayını keseceğini bildirmiştir. Anonstan sonra ekranda aniden Şah'ın bir resmi görülmüş ve İran milli marşı çalmaya başlamıştır.[391]

Milliyet Gazetesi, *"Ayetullah, 14 Yıllık Ayrılıktan Sonra* Ülkesine Döndü, *Humeyni'yi 2 Milyon İranlı Karşıladı"* manşetini atarak habere şöyle devam etmiştir: *"Birkaç aydan beri Paris'ten Şah aleyhtarı hareketi yöneten İran'ın dini lideri Humeyni, 14 yıllık bir ayrılıktan sonra dün Tahran'a gelmiş ve başkent sokaklarında 2 milyona yakın insan tarafından sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. Ayetullah, Tahran'a ayak basar basmaz yaptığı ilk konuşmada, Bahtiyar Hükümeti'nin derhal istifasını istemiş ve birkaç gün içinde İran İslam Cumhuriyeti'ni ilan edeceğini açıklamıştır. Başbakan Bahtiyar ise İran'ın çok nazik bir durumda bulunduğunu ve görevini bırakmak niyetinde olmadığını söylemiştir. Humeyni ve yanındakilerini getiren uçağın saat 08:30'da Tahran Havaalanı'na inmesinden çok daha önce yani gece karanlığında, yüzbinlerce kişi sokaklara dökülmüş ve dini lideri beklemiştir. Bu arada Ayetullah'ı destekleyen 50 bine yakın İslam görevlisinin caddelerde ve meydanlarda güvenliği sağlamak için dizildikleri görülmüştür. Bu özel ekipler böylece asayişi korumakta, İran Güvenlik Kuvvetleri'ne yardımcı olmuşlardır. Humeyni, havaalanına indiği zaman kendisini çoğu mollalardan oluşan 1200 kişilik bir topluluk karşılamıştır. Bunların arasında bazı hükümet yetkilileri de yer almışlardır.* Ayetullah, *üzerinde kahverengi cüppesi, başında da siyah sarığı olduğu halde şeref salonuna alınmıştır. Bu sırada alandaki topluluk, 'Allahü Ekber' ve 'Liderimiz Humeyni' diye sloganlar atmışlardır. Şeref salonunda gazetecilere ilk demecini verdikten sonra kortejle şehre gitmiş ve 32 kilometrelik yol boyunca, 2 milyon kişi tarafından görkemli gösterilerle selamlanmıştır. Dini lider Beheşt-i Zehra Mezarlığı'na gelmiş, burada son kanlı olaylarda ölenler için saygı duruşunda bulunmuş ve bir konuşma yapmıştır."*[392]

Türkiye Gazetesi, *"Humeyni Geçici Hükümetini Yakında Açıklayacak"*, manşetini atmış devamında ise şunları yazmıştır: *"Dün sabah Tahran'ın Mehrabad Havalimanı'na inen İranlı Şii lider Humeyni'nin uçağın kapısında görünmesi 40 dakika almıştır. Beyaz başlıklı askeri polisler uçağın merdivenleri altında* bekleyen *foto muhabirleri ve küçük bir gurup karşılamacıyı geri itmiştir. Terminal binasına*

---

[391] Milli Gazete, *"Humeyni"*, 2 Şubat 1979, s.7.

[392] Milliyet Gazetesi, *"Ayetullah, 14 Yıllık Ayrılıktan Sonra Ülkesine Döndü, Humeyni'yi 2 Milyon İranlı Karşıladı"*, 2 Şubat 1979, s.8.

asılan büyük pankartlarda 'Sen emperyalizm ve diktatörlüğe karşı İslam'ın bayrağını taşıyan kişi, hol geldin' yazmaktadır. İran Ulusal Televizyonu, Humeyni'nin gelişini 20 dakika süreyle naklen göstermiş daha sonra teknik arıza nedeniyle yayınını keseceğini bildirmiştir. Anonstan sonra ekranda aniden Şah'ın bir resmi görülmüş ve İran milli marşı çalmaya başlamıştır."[393]

3.4. İran İslam Devrimi'nin Gerçekleşmesi

15 yıllık sürgün hayatından sonra 1 Şubat 1979 tarihinde İran'a dönen Humeyni, havaalanında milyonlarca kişi tarafından sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. Havaalanından uzun bir konvoy ile Şah rejimine karşı yapılan gösterilerde hayatını kaybedenlerin gömülü olduğu Beheşt-i Zehra Kabristanı'na giden Humeyni, burada bizzat kendisi bir dini tören gerçekleştirerek hayatını kaybedenleri anmıştır. Anma töreninden sonra yaptığı konuşmasında, Bahtiyar Hükümeti'nin yasadışı olduğunu ilan etmiş ve İslam Cumhuriyeti'ni kuracak yeni bir hükümeti kendisinin atayacağını belirtmiştir.[394]

Fakat Bahtiyar Hükümeti, ordunun da desteğini alarak ülkenin yönetimini Humeyni'ye bırakmak istememiştir. Humeyni ise Başbakan Şahpur Bahtiyar Hükümeti'nin derhal istifa etmesi gerektiğini ve eğer istifa etmezse kendisine karşı cihat ilan edeceğini duyurmuştur. Öte yandan Tahran'da düzenlediği bir basın toplantısında da İslam Cumhuriyeti'ni kurma ve İslami Devrimi başarıya ulaştırmak adına İslami Devrim Konseyi'ni kurduğunu ilan etmiştir.[395]

Humeyni ayrıca 5 Şubat 1979 tarihinde Devrim Hükümeti'nin Başbakanlığına Mehdi Bazergan'iyi atadığını duyurmuş ve halktan da yeni hükümeti gösteri ve yürüyüşlerle desteklemelerini istemiştir.[396] Humeyni'nin bu çağrısı ile birlikte Bahtiyar'a karşı sokak gösterileri başlamıştır. Ülkenin dört bir yanında sokaklara çıkan yüzbinlerce Humeyni taraftarı *"Bahtiyar'a ölüm"* sloganını atarak Şahpur Bahtiyar'ı istifaya çağırmışlardır. Daha önceden Bahtiyar Hükümeti'ni desteklediklerini açıklayan İran Ordusu, Humeyni'nin çağrısı ile sokaklara inen ve Bahtiyar'ı istifaya çağıran göstericilere herhangi bir müdahalede bulunmayarak seyirci

---

393 Türkiye Gazetesi, *"Humeyni Geçici Hükümetini Yakında Açıklayacak"*, 2 Şubat 1979, s.2.
394 Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.180.
395 Akşam Gazetesi, *"Humeyni, Hükümet İstifa Etmezse Cihad İlan Edilecek",* 4 Şubat 1979, s.1.
396 Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.180.

kalmıştır. Bu sessizlikten sonra İran Genelkurmay Başkanı Abbas Garabaldi ise *"Ordu siyasetin dışındadır"* diyerek tarafsız olduklarını ilan etmiştir.[397]

Humeyni'nin atadığı Başbakan Mehdi Bazergan, 8 Şubat 1979 tarihinde Tahran Üniversitesi'nin kampüsünde 1 milyon kişiye hitap ederek yeni hükümet programını açıklamıştır. Böylece Tahran'da birbirine birkaç kilometre uzaklıkta bulunan iki hükümet ortaya çıkmıştır.[398] Bu durum üzerine Şahpur Bahtiyar bir basın açıklaması yaparak *"Demokrasiye evet, tedhişe hayır"* demiştir. Bahtiyar ayrıca Humeyni'nin İslam Cumhuriyeti fikrini ise çağdışı ve köhne olarak nitelemiş ve olayalar sonlanırsa altı ay içerisinde genel bir seçime gidilebileceğini duyurmuştur.[399]

Tahran'da buluna iki hükümet arasındaki karşılıklı beyanatların yanı sıra yüzbinlerce gösterici de Humeyni ve Bazergan'a olan desteklerini belirtmek için yeniden sokaklara inmişlerdir. Yapılan gösterilere Hava Kuvvetleri'ne mensup pek çok havacı askerde de katılarak Humeyni'yi desteklediklerini bildirmişlerdir. Böylece havacı askerlerin bu desteklerinden nedenle sonraki gün Tahran'ın güneydoğusunda bulunan Duşa Tapek Askeri Hava Üssü'ne Şah'a bağlı muhafız birlikleri tanklar ile saldırarak Humeyni'ye destek yürüyüşüne katılan havacıları tutuklamaya çalışmışlardır. Fakat kısa bir süre içerisinde havacılar ile muhafız birlikleri arasında bir çatışma çıkmıştır. Çıkan bu çatışmada en az 60 kişi hayatını kaybetmiş, 300'den fazla kişi de yaralanmıştır.[400]

Muhafızların hava üssüne saldırı haberleri yayılınca Humeyni taraftarları saldırının olduğu Duşa Tapek Üssü'ne giderek havacılara destek vermişlerdir. Havacıların mühimmat depolarını göstericilere açmaları ile birlikte olay küçük çaplı bir iç savaşa dönüşmüştür. Silahlanan göstericiler ve havacı askerler barikatlar kurarak muhafız birlikleri ile çatışmalara girmişlerdir. İç savaşı andıran bu çatışmalarda 205 kişi hayatını kaybetmiş ve pek çok kişi de yaralanmıştır. Çatışmaların sürmesi üzerine

---

[397] Akşam Gazetesi, *"Humeyni Örgütleniyor"*, 9 Şubat 1979, s.1.
[398] Tabriz, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın…* s.180.
[399] Cumhuriyet Gazetesi, *"Başbakan Bahtiyar İran'ın Geleceği İçin Halkoyuna Gidilmesini Önerdir"*, 6 Şubat 1979, s.1.
[400] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Şah'ın Muhafız Birlikleri İle Havacı Askerler Çatıştı: En Az 60 Ölü"*, 10 Şubat 1979, s.1.

Şahpur Bahtiyar Hükümeti, Tahran'da sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve olaya karışan askerlerin de cezalandırılacağını bildirmiştir.[401]

Olaylar sürerken İran Yüksek Komuta Konseyi Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Abbas Garabaldi, Humeyni tarafından atanan Başbakan Mehdi Bazergan'iyi desteklediklerini duyurmuştur. Genelkurmay Başkanı'nın açıklamasından sonra iki alay komutanı da Başbakan Bazergan'iyi desteklediklerini bildirmişlerdir. Ordunun Bazergani'yi desteklediğini duyurmasından sonra Humeyni taraftarları bütün devlet kurumlarını ele geçirmeye başlamışlardır. Taraftarlar ayrıca İran sıkıyönetim komutanının tutuklandığını ve havacılar ile çatışmaya giren muhafız birliklerinin ise teslim olduklarını İran Radyosu'nda duyurmuşlardır. Ordunun desteğini kaybeden Şahpur Bahtiyar ise istifa etmek zorunda kalmıştır. İstifa eden Bahtiyar daha sonra Humeyni taraftarları tarafından tutuklanmıştır. Ordunun desteği ve Bahtiyar'ın istifası ile birlikte Humeyni güçleri bütün İran'da kontrolü sağlamaya çalışmıştır. [402]

Ancak İran'da Humeyni ve Şah karşıtı muhaliflerin yönetimi ele geçirmeleriyle birlikte gerçekleşen devrimden kısa bir süre sonra Humeyni taraftarları ve diğer muhalif gurupları arasında fikir ayrılıkları meydana gelmiş ve bununla birlikte çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır.[403] Bu durum üzerine Humeyni, iç barış ve silahları bırakma çağrısında bulunmuş fakat Humeyni'nin bu çağrılarına rağmen Tahran ve Tebriz'de çatışmalar devam etmiştir. Çatışmaların devam ettiği İran'da çeşitli ideolojileri savunan guruplar Şah'a karşı birlikte mücadele ettikleri Humeyni'nin çağrılarını dinlememeye başlamış ve kendi eylemlerini gerçekleştirmeye koyulmuşlardır. Böylece 14 Şubat 1979 tarihinde otomatik silahlı bir gurup, Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'ne saldırarak Büyükelçi William Sullivan ve elçilik binasını korumakla görevli 20 deniz piyadesinin de aralarında bulunduğu 70 kişiyi rehin almışlardır. Amerikan Elçiliği'ne yapılan bu saldırının duyulması üzerine Humeyni'ye bağlı olan silahlı milisler rehinleri kurtarmak için elçilik binasını sarmışlardır. Elçilik binası kuşatma altına alındıktan sonra Humeyni de radyodan acil bir çağrıda bulunarak Amerikan Elçiliği'ne karşı girişilen bu saldırının derhal sonlandırılması gerektiğini bildirmiş ve İranlılara diğer büyükelçiliklere

[401] Milli Gazete, "*İran'da Duruma Müslümanlar Hâkim*", 12 Şubat 1979, s.7.
[402] Milli Gazete, "*Müslümanlar Kazandı*", 12 Şubat 1979, s.7.
[403] Akşam Gazetesi, *"İran Humeyni'nin Avucundan Kayıyor"*, 15 Şubat 1979, s.1.

saldırmamaları konusunda uyarıda bulunmuştur. Bu olay üzerine Humeyni'nin sözcülerinden birisi gazetecilere bir açıklama yaparak, olayı gerçekleştiren silahlı gurubun komünist olduklarını söylemiş ve olayı çözmeye çalıştıklarını bildirmiştir. Olaydan kısa bir süre sonra silahlı gurup büyükelçi ve diğer rehinleri serbest bırakmıştır.[404] Büyükelçi ve elçilik çalışanlarının rehin alınması üzerine ABD, İran'daki vatandaşlarını ülkeden tahliye etmek için çalışmalara başlamış ve bu konuda Türkiye'den yardım istemiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Komisyon Genel Müdürlüğü ise İran'daki 7000 Amerikalının tahliyesi için 5 Amerikan helikopteri ve 6 nakliye uçağının İncirlik Hava Üssünü kullanabileceklerini bildirmiştir.[405] ABD vatandaşlarını tahliye etmeye çalışırken İran'da çatışmalar hız kesmeden devam etmiştir. Çatışmaları alevlendiren ise SAVAK olmuştur. Çünkü SAVAK yapılan devrime karşı bir devrim gerçekleştirip Humeyni ve muhalifleri etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Tahran ve Tebriz'de SAVAK ajanları kılık değiştirerek karşıt gurupların arasına girmiş ve ateş açarak çatışmaların alevlenmesini sağlamışlardır. SAVAK bunu yaparken Tebriz'in İran ile bağlantı ve iletişimini de kesmişlerdir.[406] Hal böyle olunca Humeyni taraftarları ve Havacı Subaylar, Tebriz'i kuşatmış ve yaptıkları baskınlarla Tebriz'deki SAVAK direnişini kırmışlardır. Tebriz'de direniş kırılınca SAVAK Başbakanı General Nimetullah Nasiri, İsfahan Askeri Valisi General Rıza Naci ve Tahran Askeri Valisi tutuklanarak devrim mahkemelerinde yargılanmışlar ve yargılanma sonunda vatana ihanet ve halka işkence yapmaktan suçlu bulunarak idam edilmişlerdir. Şah yanlılarının direnişi kırılınca yeni kurulmuş olan İran Geçici İslam Devrim Hükümeti toplu tutuklamalara başlanmış ve tutuklanan kişiler de devrim mahkemelerinde yargılandıktan sonra idam edilmişlerdir. [407] Devrim Hükümeti bulunla da yetinmeyerek Şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi de İran vatandaşlığından çıkarmıştır. [408]

SSCB, İran'da İslami Rejim'in kurulmasının ilk aşamasından itibaren süreçle çok yakından ilgilenmiştir. Humeyni'nin İran'a vardıktan sonra geçici olarak kurduğu

[404] Cumhuriyet Gazetesi, *"ABD'nin İran Büyükelçisi Rehin Alındı"*, 15 Şubat 1979, s.1.
[405] Akşam Gazetesi, *"Türkiye İran'daki Amerikalıların Tahliyesi İçin Yardımcı Olacak"*, 16 Şubat 1979, s.1.
[406] Akşam Gazetesi, *"SAVAK Boş Durmuyor"*, 16 Şubat 1979, s.1.
[407] Akşam Gazetesi, *"Savak Başkanı ve 3 General Kurşuna Dizildi İdamlar Başladı"*, 17 Şubat 1979, s.1.
[408] Milliyet Gazetesi, *"Şah, İran Uyruğundan Çıkarıldı"*, 25 Şubat 1979, s.8.

Mehdi Bazargan Hükümeti, SSCB tarafından tanınmıştır. Ayrıca Humeyni'nin, 25 Şubat 1979 tarihinde Tahran'daki ilk mitingine katılan tek yabancı diplomat da Sovyet Büyükelçisi M. Vinogradov olmuyştur. 1 Mart 1979 tarihinde de Sovyet Gazetesi olan Pravda Gazetesi'nde İran'daki yeni rejime yönelik geniş bir destek açıklamasına yer verilmiştir. Açıklama; *"İran Halkı çok zor ve kanlı bir süreçten büyük bir zaferle çıkmış ve Amerikan Emperyalizmine karşı zafer kazanmıştır"* şeklinde olmuştur. [409]Pravda'da çıkan bu yazıdan iki gün sonra da Sovyet lideri Brejnev, İran Halkının zaferini resmi bir açıklama ile kutlamış ve devrimin lideri Humeyni'yi tebrik etmiştir. Brejnev açıklamasında özellikle iki ülkenin iyi komşuluk ilişkilerinin yararlarından da söz etmiştir.[410]

3.4.1. Referanduma Giden Süreç ve İslam Cumhuriyeti'nin İlanı

Geçici İslam Devrim Hükümeti, Şah yanlılarını saf dışı bırakarak tüm ülkede hâkimiyeti sağlamaya çalışırken, Şah'a karşı kurulan ittifakta ise parçalanmalar meydana gelmiştir. Bu parçalanmaların ilki komünistlerden gelirken ikinci parçalanma ise Kürtler'den gelmiştir. Çünkü Komünistler, İran'da Şah'tan sonra kurulacak yeni hükümetin laik olmaması ve bu yüzden hükümette yer bulamamaları nedeniyle bu ittifaktan ayrılırken Kürtler ise devrim öncesinde kendilerine verilen özerklik vaatlerinin gerçekleştirilmemesi sebebiyle bu ittifakı terk etmişlerdir. [411] Böylece Humeyni ve taraftarları devrimden sonra Şah yanlılarını saf dışı bıraktıkları gibi birlikte mücadele ettikleri muhalif çevrelerle de bir çatışma durumuna girmişlerdir. Böylece çatışmaların yoğunlaştığı yerlerden olan Tahran ve Tebriz'de Marksist Fedailer ile İslam Mücahitleri arasında sık sık çatışmalar yaşanmış ve bu çatışmalarda ise pek çok kişi yaralanıp ölmüştür.[412] Ancak Humeyni ve taraftarları kısa zaman içerisinde kendilerine karşı çıkan muhalifleri de bertaraf edip İran'daki yönetimi ellerine almışlar ve devrim sonrasında tek güç haline gelmişlerdir.[413]

---

[409] Dominic Sandbrook, "After the Revolution", *New Statesman*, Vol. 26, 2009, s.32.
[410] Alvin Z. Rubinstein, " The Soviet Union and Iran Under Khomeini ", *International Affairs*, Vol. 57, No. 4,1981, s.602.
[411] Akşam Gazetesi, *"İran Kürtleri Başkaldırdılar"*, 21 Şubat 1979, s.7.
[412] Milliyet Gazetesi, *"Tahran'da Kanlı Çatışmalar Sürüyor"*, 4 Mart 1979, s.3.
[413] Akşam Gazetesi, *"Bazergan: Devrim Konseylerinin Başıboş ve Bağımsız Faaliyetine Son verilecek"*, 4 Mart 1979, s.3.

Muhalifler, Şah ve taraftarlarını bertaraf eden Humeyni, İran'da yönetimi eline tam manası ile ele aldıktan sonra bir takım kurallar ve yasaklamalar uygulamıştır. Uygulanan bu kurallar ve yasaklar ise şunlardır;

"1- Okullarda karma eğitim yasaklanacaktır.

2- Kadınlar çarşaf ve peçe takacaklardır.

3- Kadınlar eskisi gibi boşanma hakkına sahip olamayacaklardır.

4- Kürtaj yasaklanacaktır.

5- İçki yasaklanacaktır.

6- Pornografik film ve dergiler yasaklanacaktır."[414]

Kadınlara yönelik bu kısıtlamalar toplumda özellikle de kadınlar arasında büyük bir tepkiye neden olmuş ve bu kısıtlamalara karşı protesto gösterileri düzenlenmiştir. Yapılan bu protesto gösterileri sonunda kadınlar 8 maddelik bir bildiri yayınlamışlardır. Protestolar üzerine İran'ın Kum kentinde olan Humeyni burada yaptığı bir açıklamada Başbakan Bazergan'ı desteklediğini bildirmiş ve Bazergan Hükümeti'nin İslam yönetimini temsil ettiğini söylemiştir. Humeyni ayrıca konuşmasında İran halkının Bazergan Hükümeti'ne yardımcı olmasını ve aldığı kararlara uymasını istemiştir.[415]

İran'da tam manası ile bir huzur ve iç barış sağlanamamışken Humeyni, gerçekleşen devrim sonunda ülkenin rejimini belirlemek için bir referandum yapılmasını istemiştir. Humeyni'nin bu isteğiyle İran'da İslam Cumhuriyeti'nin uygulanıp uygulanmaması konusu halka sorulacak ve çıkan sonuç ile rejim belirlenmiş olacaktır. Ancak Humeyni'nin bu isteği muhalefet çevrelerinden ve özellikle de Komünistler 'den tepki toplamış ve İslam Cumhuriyeti'nin İran toplum hayatına ters düşeceğini bildirmişlerdir.[416] Bu tepkiler üzerine Humeyni, halkın İslam Cumhuriyeti'ni seçtiğini hatırlatmış ve buna karşı gelmenin bir ihanet olacağını

---

[414] Milliyet Gazetesi, *"Kadın Hakları"*, 7 Mart 1979, s.3.
[415] Milliyet Gazetesi, *"Humeyni: Komünistler Ülkenin Yararı İçin İslam Cumhuriyeti'ni Kabul Etmelidir"*, 11 Mart 1979, s.3.
[416] Ağrı Hâkimiyet Gazetesi: *"İran'da Sol Muhalefet 30 Mart'ta Yapılacak Halk Oylamasına Karşı Çıkıyor"*, 21 Mart 1979, s.1.

söyleyerek *"Komünistler de İran'ın çıkarlarını düşünüyorlarsa İslam Cumhuriyeti'ni kabul etmeliler"* demiştir. [417]

Tüm bu tartışmalar devam ederken yapılan çalışmalar sonunda referandum tarihi 30 Mart 1979 tarihi olarak belirlenmiş ve bu referandumda oy kullanma yaşı ise 16'ya indirilmiştir.[418] Seçmen yaşının 16'ya indirilmesi ile birlikte yaklaşık 12 milyon İranlı, Humeyni'nin önerdiği yeni rejim sistemi olan İslam Cumhuriyeti'ne 2 gün boyunca ya evet ya da hayır oyu vererek belirleme yoluna girmişlerdir.[419] Uluslararası gözlemcilerin de katıldığı referandum için Türkiye başta olmak üzere pek çok ülkede de sandıklar kurulmuş ve İran vatandaşları oylarını kullanmışlardır.[420] Kurulan 80 bin sandıkta 2 gün boyunca süren oylama sonunda İran halkının %80'i İslam Cumhuriyeti'ne evet diyerek İran'ın yeni rejimini belirlemişlerdir. Böylece uzunca yıllar süren bir mücadele ile gerçekleştirilen İslam Devrimi'nin sonunda monarşi yıkılmış ve devletin yeni rejimi olan İslam Cumhuriyeti yapılan referandum ile halkın büyük çoğunluğunun desteği sonucu kabul edilerek 1 Nisan 1979 tarihinde İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.[421]

3.4.2. İslam Cumhuriyeti'nin İlanının Türk Basınına Yansımaları

İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra Humeyni'nin en büyük isteklerinden birisi olan İslam Cumhuriyeti'nin kabul edilmesi için yapılan referandum ve referandum sonunda kabul edilen İslam Cumhuriyeti'nin, Türk Basını yansımaları şu şekilde olmuştur:

Hürriyet Gazetesi, *"İran 'İslam Cumhuriyeti' Oldu"*, manşetini atarak İranlılar'ın büyük çoğunluğunun evet dediği İslam Cumhuriyeti hakkında şunları yazmıştır: *"Dini lider Ayetullah Humeyni, ülkede bir İslam Cumhuriyeti kurulmasına İran halkının oybirliğiyle karar verdiğini dün resmen açıkladı. Humeyni, İslam Cumhuriyeti için yapılan referandumun sonuçlandığı 1 Nisan tarihinin de bundan böyle 'Cumhuriyet Günü' olarak anılacağını ilan etmiştir."*[422]

---

[417] Cumhuriyet Gazetesi, *"İran: Cumhuriyet Savaşı"*, 23 Mart 1979, s.4.
[418] Akşam Gazetesi, *"İran'da Halk Oylaması İçin Seçmen Yaşı 16'ya İndirildi"*, 28 Mart 1979, s.3.
[419] Akşam Gazetesi, *" İran'da 12 Milyon Seçmen Dün Sandık Başına Gitti"*, 31 Mart 1979, s.1.
[420] Kars Bugün Gazetesi, *"30 Mart'ta İran'da Yapılacak Halkoylamasını Uluslararası Hukukçular da İzleyecek"*, 31 Mart 1979, s.3.
[421] Milli Gazete, *"İran'da Halk İslam Cumhuriyeti'ne Evet Dedi "*, 1 Nisan 1979, s.1.
[422] Hürriyet Gazetesi, *"İran 'İslam Cumhuriyeti' Oldu"*, 1 Nisan 1979, s.1

Milli Gazete, *"İran'da Halk İslam Cumhuriyeti'ne Evet Dedi"*, manşetinden sonra haberi şu şekilde vermiştir: *"İran'da rejimin kaderini tesbit eden halk oylaması dün sona ermiş, 15 yaşından büyük bütün İranlılar yurtiçinde ve yurtdışında 'İslam Cumhuriyeti'ni istiyor musunuz? Yoksa istemiyor musunuz?' sorularının yazılı olduğu pusulalara görüşlerini bildirmişlerdir. İran'da Humeyni tarafından Geçici İslam Devrim Hükümeti'nin kurulmasından 48 gün sonra yapılan halk oylamasında oy kullananların %80'i İslam Cumhuriyeti'ne 'evet' demiştir."*[423]

Cumhuriyet Gazetesi, "*Humeyni: Halk İslam Cumhuriyetini Seçti*", manşetini atarak olayı şu şekilde ele aktarmıştır: "*Dini lider Ayetullah Humeyni dün radyoda yaptığı konuşmada, iki gün süren oylama sonunda halkın oybirliği ile İran'da İslam Cumhuriyeti kurulmasına karar verdiğini açıklamış 'Artık monarşi, tarihinin çöp sepetine atılmıştır' demiştir. Humeyni 1 Nisan'ı da Cumhuriyet Günü ilan etmiştir. Dini lider, yeni İslam Cumhuriyeti'nde İranlı Türk, Beluci ve Kürtler'in eşit haklara sahip olacaklarını da söylemiş ve İran ulusunu kutlamıştır."*[424]

Milliyet Gazetesi, *"Humeyni, İslam Cumhuriyeti'ni İlan Etti"* maşetini atıp devamında şunları yazmıştır: *"İran'da İslam Cumhuriyeti için yapılan oylamadan sonra radyoda konuşan İran Devrimi'nin mimarı, 78 yaşındaki Şii lider Ayetullah Ruhullah Humeyni, 'Bugünü, İran İslam Cumhuriyeti Günü olarak ilan ediyorum' demiştir. Humeyni bundan böyle 1 Nisan tarihinin İran'da 'Cumhuriyet Bayramı' olarak kutlanacağını açıklamıştır. Bu halk oylamasının tarihte bir eşi olmadığını da belirten Humeyni, 'Bir adalet hükümetini kurarken monarşiyi de tarihin çöp tenekesine fırlatım atıyoruz' diye devam etmiştir. Tahran Radyosu, seçimin tam sonucunu açıklamamıştır. Humeyni'nin 'Oy birliği ile' sözünden anlaşılacağı kadarıyla, referandumun kesim rakamlarının açıklanması beklenmemektedir."*[425]

Hürriyet Gazetesi, İran'ın İslam Cumhuriyeti olduğunu bildirdikten sonra Humeyni'nin radyodaki konuşmalarını tarafsız ve eleştirisiz bir şekilde okurlarına aktarmıştır.

---

[423] Milli Gazete, *"İran'da Halk İslam Cumhuriyeti'ne Evet Dedi"*, 1 Nisan 1979, s.1.
[424] Cumhuriyet Gazetesi, "*Humeyni: Halk İslam Cumhuriyetini Seçti*", 2 Nisan 1979, s.4.
[425] Milliyet Gazetesi, *"Humeyni, İslam Cumhuriyeti'ni İlan Etti"*, 2 Nisasn 1979, s.3.

Milli Gazete, İran'da yapılan referandumda oy kullanan seçmenin yaş sınırını ve referandum sonucunda seçmenlere sorulan soruları vererek, İranlılar'ın %80'inin İslam Cumhuriyeti'ne evet oyu verdiğini bildirmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, İranlı seçmenlerin İslam Cumhuriyeti'ni seçtiklerini Humeyni'nin ağzı ile duyurarak, referandum sonunda radyoda yaptığı konuşmayı yorum katmadan ve taraf tutmadan yazmıştır.

Milliyet Gazetesi, attığı manşet ile İslam Cumhuriyeti'nin Humeyni tarafından ilan edildiğini belirtmiş, sanki referandumda evet oyu kullanan seçmenin çoğunluğu oluşturmadığı izlenimini verererek olaya biraz muhalif davranarak referandum sonucunu okurlarına aktarmıştır.

Böylece İran İslam Devrimi süresince yaşanan tüm olaylar Türk Basını'nda çalışma içerisinde verildiği şekilde ele alınmıştır.

SONUÇ

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan İran'da yaptığı askeri bir darbe sonucu Kaçar Hanedanlığına son verip, İran'daki Türk hanedan hâkimiyetini de sonlandıran Rıza Han Pehlevi, kendi soyundan gelen bir hanedanlık kurarak İran'da yönetimi ele geçirmiştir. Parlamentoya yaptığı baskılardan sonra kendini Şah ilan ettiren Rıza Han, İran'ın tek söz sahibi olduktan sonra ulema ve parlamentoyu saf dışı bırakmıştır. Rıza Han ayrıca milliyetçi kişiliğini de ön plana çıkararak İran'daki kültürel farklılıkları sonlandırmak için İran'ı Farslılaştırma adına adımlar atmıştır. Ayrıca Şah olduktan sonra ilk ve son yurtdışı ziyaretini 1934 yılında Türkiye'ye yapan Rıza Han, bu ziyaret esnasında Cumhuriyet Türkiye'sinin inkılablarından ve modern kurumlarından oldukça etkilenmiş ve bunları İran'da da uygulamaya çalışmıştır. Ancak bunları yapmaya çalışırken hem içerden hem de dışardan baskı görmüş ve tepki almıştır. Şah bu nedenle ülke içinde sert bir politika benimsemiştir. Bu adımların haricinde dış politikada da İngiltere ve SSCB'ye karşı Hitler Almaya'sına yanaşan Rıza Han, Almanların desteğini almak için yayınladığı bir genelge ile artık tüm resmi yazışmalarda ülkesi için kullanılan Fars-Persia kavramı yerine İran adının kullanılmasını kanunlaştırmıştır. Bunun nedeni ise İran kavramının *"Aryan"* anlamı içeren bir kavram olmasıdır. Çünkü bir teoriye göre İranlılar ve Almanlar Aryan soyundan gelen milletlerdi ve bunu bilen Rıza Han da İngiliz ve SSCB'ye karşı Almanya ile yakınlaşmak için bunu kullanmıştır. Ancak Rıza Han'ın bu politik tutumları İngiltere ve SSCB'nin pek hoşuna gitmemiş ve Rıza Han bu iki ülke için istenmeyen Şah konumuna gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte İran bu iki devlet tarafından işgal edilmiştir. İstenmeyen Şah konumundaki Rıza Han tahttan indirilerek sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne gönderilen Rıza Han'ın yerine ise oğlu Muhammed Rıza tahtta getirilmiştir.

Babasının yerine İngiltere ve SSCB tarafından tahtta çıkarılan Muhammed Rıza Pehlevi aynı zamanda 2500 yıllık İran monarşisinin son monarkı olma özelliğine de sahip olmuştur. Şah Muhammed Rıza yönetime geldikten sonra babası gibi katı kurallar uygulayıp, muhalefeti baskı altında tutmamıştır. İlk iş olarak tutuklu olan muhalifleri serbest bırakan yeni Şah, aynı zaman da İngiltere ve SSCB ile de iyi ilişkiler içerisine girmiştir. Ancak Şah Muhammed'in İngilizler ile sıkı ilişkileri halk ve bazı muhalif çevreler tarafından tepki ile karşılanmıştır. Çünkü İran petrolü başta

olmak üzere birçok kaynak İngilizler tarafından işletilmiş ve bunlardan elde edilen gelirler ise İran'a çok az verilmiştir. Bu yüzden uzun yıllar Şah rejimine karşı muhalif bir kimliğe ve milliyetçi kişiliğe sahip olan Muhammed Musaddık hem halkın hem de muhaliflerin desteğini alarak ön plana çıkmıştır. Musaddık'ın bu popülerliği ile oluşan kamuoyu baskısı yüzünden Şah Muhammed Rıza, Musaddık'ı başbakanlığa getirilmek zorunda kalmıştır.

Başbakanlığa getirilen Musaddık, ilk iş olarak İran petrollerini millileştirme adına çalışmalarda bulunarak bir yasa tasarısı hazırlayarak bunu mecliste kabul ettirmiştir. Musaddık'ın İran petrollerini millileştirmesine karşı çıkan İngiltere İran'a ambargo uygulamış bununla da yetinmeyerek ABD ile birlikte Musaddık'a bir darbe düzenleyerek başta indirmek istemiştir. İlk darbe girişiminin başarısız olması nedeni ile çıkan çatışmalar sonucu Şah Muhammed Rıza, İran'ı terk ederek yurtdışına kaçmıştır. Fakat ilk darbe girişiminden birkaç gün sonra yapılan ikinci darbe girişimi başarı kazanmış ve Musaddık tutuklanmıştır.

Darbenin başarı kazanması ve Musaddık'ın tutuklanması ile birlikte tekrardan İran'a dönen Şah Muhammed Rıza ikinci döneminde daha sert bir tutum takınarak muhalifleri baskı altına almıştır. Şah bunu yapmak için de SAVAK adında bir istihbarat teşkilatını kurmuştur. Şah Muhammed Rıza, babası gibi katı bir milliyetçi olmasa da daha modern bir düşünceye sahip olmuş ve bu düşüncesine uygun bir İran yaratmaya çalışmıştır. Bunu ise ilk olarak "*Ak Devrim*" diye adlandırdığı bir reform paketi ile uygulamaya çalışmıştır. Ancak bu reform paketine hem muhafazakâr hem de kapalı bir toplum yapısına sahip olan büyük bir kısım İranlı karşı çıkılmıştır. Bu karşı çıkanlardan birisi ise dönemin önde gelen dini liderlerinden biri olan Humeyni'dir.

Humeyni, Şah'ın bu reform paketine sert bir şekilde karşı çıkarak, bunun İran toplum yapısına zarar vereceğini bildirmiştir. Ayrıca Humeyni'nin siyaset sahnesine çıkışı bu olayla başlamıştır. Böylece Humeyni, Şah'ı ve reformlarını en sert şekilde eleştirip, muhalif cephede yükselmeye başlamıştır. Zaman içerisinde Şah'a ve Şah'ın kurmuş olduğu SAVAK'a karşı büyük bir cephe oluşmuş ve tepkiler sertleşmiştir. Bu eleştiriler üzerine Humeyni birkaç kez gözaltına alınmış fakat toplum üzerindeki etkisi büyük olması sebebi ile idam edilememiştir. Durum böyle olunca İran'dan sürgün

edilmiştir. Sürgün edilen Humeyni ilk olarak Türkiye, daha sonra Irak ve en son olarak da Fransa'da yaşamıştır.

Humeyni'nin sürgün edilmesi İran'daki eleştiriler ve eylemleri sonlandırmamış bilakis daha da alevlendirmiştir. Çünkü Humeyni sürgündeyken de İran'daki destekçilerine kasetler, hutbeler ve dergiler aracılıklarıyla ulaşmış ve faaliyetlerini sürdürmüştür. Humeyni'nin bu denli baskın bir kişiliğe sahip olması muhalefet çevrede de büyük bir yankı uyandırmış ve muhalifler zaman içerisinde Humeyni'nin etrafında birleşerek Şah'a karşı güçlü bir blok haline gelmişlerdir. Humeyni taraftarları ve diğer muhalifler, Şah'ın baskıcı politikalarına ve ülkede halkın içinde bulunduğu mali sıkıntılara karşı çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. Bu eylemler kısa bir süre sonra çatışmalara dönmüş ve pek çok insan hayatını kaybetmiştir. İnsanların hayatını kaybetmesi eylemlerin bitmesine neden olmamış ve zamanla eylemler bütün İran'a yayılarak büyümüştür. Bu durum karşısında çaresiz kalan Şah Muhammed Rıza, önce ailesini yurtdışına yollamış daha sonra kendisi İran'ı terk etmiştir. Şah'ın İran'ı terk etmesi de eylemlerin sonlanmasına neden olmamıştır. Çünkü eylemciler 15 yıl sürgünde bulunan Humeyni'nin İran'a geri dönmesini istemişlerdir. Eylemcilerin baskısı sonucu Humeyni, Fransa'dan İran'a dönmüş ve onu havalimanında milyonlarca kişi karşılamıştır. Şah'ın ülkeye terk etmesi ve Humeyni'nin uzun yıllar sonra ülkeye dönmesi İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesini sağlamıştır. İran Devrimi boyunca yaşanan tüm bu olayların Türk basınına yansımaları ve gazetelerin ideolojik olarak olayları ele alışları tarafsız bir şekilde incelenerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Humeyni, uzun yıllar yaşadığı sürgünden sonra İran'a dönünce kafasında tasarlamış olduğu İran modelini uygulamaya koymaya çalışmıştır. Humeyni bunu yaparken İran halkının büyük bir kesimi için bir kurtarıcı olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Böylece hem halkın hem de ordunun desteğini alan Humeyni İran'da yönetimi elde etmiş ve kendisi ile aynı fikirde olmayan veya uygulamak istediği şeyleri benimsemeyerek karşı çıkan muhalifler ile birlikteliğine son vermiştir. Çünkü Humeyni İran'ı İslami bir devlet konumuna getirmeyi planlamış ve bunu yapmak için de her şeyi mubah görmüştür. Ayrıca Şah'ın atadığı başbakanı da tanımadığını belirten Humeyni yeni bir başbakan atayarak planlamakta olduğu hedefleri gerçekleştirme yolunda ciddi bir adım atmıştır.

Ülke yönetimini idare etmek için Humeyni tarafından atanan Geçici Hükümet lideri Başbakan Bazergan, yeni devlet rejimine zemin hazırlama yolunda pek çok uygulamayı devreye koymuş ve bunun sonunda ise Humeyni'nin tavsiyesi ile 30 Mart 1979 tarihinde İran'da İslam Cumhuriyeti referandumunu yaptırmıştır. 2 gün süren referandum sonunda halkın %80'i evet diyerek İslam Cumhuriyeti rejimini seçmiştir. Yapılan bu seçimle birlikte İran Devrimi, dünya devrim tarihinde bir ilki gerçekleştirerek adını tarihe yazdırmıştır. Çünkü dünya tarihinin birçok evresinde çeşitli devrimler yaşanmış ve bu devrimler ise genellikle demokrasi, insan hakları ve kültürel unsurlar içeren devrimler olmuştur. İran Devrimi ile birlikte tarihte ilk kez bir halk devriminin sonucunda İslami bir cumhuriyet kurulmuştur.

İslami Cumhuriyet'in kurulması ile İran'da sosyal ve siyasal hayatta pek çok değişiklik meydana gelerek yeni bir İran modeli oluşturulmuştur. Din ve mezhep eksenli oluşturulan bu yeni İran modeli ve gerçekleşen İslami Devrim bölgedeki birçok örgüt ve gurup için bir rol model olmuş ve bu da İran'ın siyasi yelpazesini genişleterek bölgede daha da güçlü bir konuma gelmesini sağlamıştır.

İran'daki devrim süreci ve sonrasındaki olaylar, Türkiye'de yayım yapan Cumhuriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Hürriyet Gazetesi, Akşam Gazetesi, Türkiye Gazetesi, Milli Gazete, Van Postası Gazetesi, Ağrı Hâkimiyet Gazetesi, Ağrı Mes'uliyet Gazetesi, Kars Bugün Gazetesi gibi gazeteler incelenerek ele alınmıştır. Yapılan incelemeler sonunda, İran'da başgösteren olaylarda Cumhuriyet, Milliyet ve Türkiye Gazeteleri'nin attıkları manşetler ve olayları aktarış biçimleri ile devrim karşıtı bir duruş sergiledikleri görülmüştür. Bu gazeteler aynı zamanda Şah karşıtı protestoları ve sonraki süreçleri gerici faaliyetler olarak da görmüşlerdir. Milli Gazete ise İran'daki protestoları ve bu protestolar sonunda zafer kazanıp İslam Devrimi'ni gerçekleştiren Humeyni ve taraftarlarına sempati duyarcasına *"İran'da Müslümanlar Kazandı"* gibi manşetler atmıştır. Gazete, bu manşetlerin yanı sıra İran'da yaşanan olayları da kendi ideolojik penceresinden okurlarına aktarmaya çalışmıştır. Bu gazetelerin dışında Hürriyet, Akşam, Van Postası, Ağrı Hâkimiyet, Ağrı Mes'uliyet ve Kars Bugün Gazeteleri de devrim süresince yaşananları tarafsız bir şekilde ele alıp, olayları oldukları gibi aktarmaya çalışmışlardır. Ancak incelene bu on gazetenin ideolojik farklılıkları olmalarına rağmen, yaşanan olaylar hakkında verdikleri bilgiler bütün gazetelerde büyük çoğunlukla aynı olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.123.66.4.

BCA, 03.10.261.762.14.

BCA, 030.01.71.450.6.

BCA, 030.10.01.02.46.47.4.

BCA, 030.10.200.367.3.

Ansiklopediler

AKA, İsmail, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss.177-180.

ALGAR, Hamid, "Humeyni", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, ss.358-364.

FAYDA, Mustafa, "Ebu Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss.101-108.

FAYDA, Mustafa, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss.44-51.

GÜNDÜZ, Tufan, "Safeviler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, ss.451-455.

KURT, Hasan, "Tahiriler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss.403-404.

KURTULUŞ, Rıza, "Muhammed Rıza Şah Pehlevi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, ss.565-566.

KURTULUŞ, Rıza, "Musaddık Muhammed", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, sa.228-229.

KURTULUŞ, Rıza, "Muzafferîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss.419-420.

KURTULUŞ, Rıza, "Rızâ Şah Pehlevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, ss.67.

KURTULUŞ, Rıza, "Zendler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss.256-258.

MERÇİL, Erdoğan, Büveyhiler, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.496-500.

MERÇİL, Erdoğan, Gazneliler, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss.480-484.

MERÇİL, Erdoğan, Saffariler, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, ss.464-465.

NASKALI, Esko, İran "II. Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, ss.394-395.

NASKALİ, Esko, "Sasaniler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009, ss.174-176.

SÜMER, Faruk, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss.434-438.

SÜMER, Faruk, "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, ss.270-274.

SÜMER, Faruk, "Avşarlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss.164-166.

SÜMER, Faruk, "Kaçarlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss.51-53.

SÜMER, Faruk, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss.365-371.

TANERİ, Aydın, "Harizmşahlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss.228-231.

USTA, Aydın, "Samaniler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss.64-68.

ÜREKLİ, Muzaffer, "Celâyirliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss.264-265.

ÜSTÜN, İsmail Safa, "İran", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, ss.400-404.

YILDIZ, Hakkı Dursun, "Abbasiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, ss.31-48.

YİĞİT, İsmail, "Emeviler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss.87-104

YUVALI, Abdülkadir, "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss.102-105.

YÜCESOY, Hayrettin, "Kadisiye Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss.136-137.

Ayın Tarihi

Ayın Tarihi, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, S.7, Ankara, Haziran 1934.

Gazeteler

Ağrı Hâkimiyet Gazetesi: *“12 Kent 6 Ay Süre İle Askeri Yönetimde Kalacak; İran’da Sıkıyönetim İlan Edildi”*, 12 Eylül 1978, s.2.

Ağrı Hâkimiyet Gazetesi: “*İran’da Sol Muhalefet 30 Mart’ta Yapılacak Halk Oylamasına Karşı Çıkıyor*”, 21 Mart 1979, s.1.

Ağrı Mes’uliyet Gazetesi, *“Şah: Komünistler İran’da yönetimi ele almak istiyorlar”*, 22 Ağustos 1978, s.1.

Akşam Gazetesi *“İran’da Sabotaj, Sinema Yakıldı 377 Kişi Yanarak Öldü”,* 21 Ağustos 1978, s.1.

Akşam Gazetesi *“Sıkıyönetim İlanı İran’da Ayaklanmayı Durduramadı”,* 9 Eylül 1978, s.1.

Akşam Gazetesi, “ *İran’da 12 Milyon Seçmen Dün Sandık Başına Gitti*”, 31 Mart 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, *“2 Milyon Kişi Humeyni’yi Kahramanlar Gibi Karşıladı, İran Tahtı Devrildi”,* 2 Şubat 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, “*Bazergan: Devrim Konseylerinin Başıboş ve Bağımsız Faaliyetine Son verilecek”,* 4 Mart 1979, s.3.

Akşam Gazetesi, *“Humeyni İran’a Dönüşünü Bir Daha Erteledi”,* 31 Ocak 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, *“Humeyni Örgütleniyor”,* 9 Şubat 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, *“Humeyni, Bahtiyar’la Ancak İstifa Ettikten Sonra Görüşebilirim”,* 29 Ocak 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, *“Humeyni, Hükümet İstifa Etmezse Cihad İlan Edilecek”,* 4 Şubat 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, “*İran Humeyni’nin Avucundan Kayıyor*”, 15 Şubat 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, “*İran Kürtleri Başkaldırdılar”,* 21 Şubat 1979, s.7.

Akşam Gazetesi, *“İran’da 1160 Siyasal Tutuklunun Serbest Kalacağı Açıklandı”* 24 Ekim 1978, s.3.

Akşam Gazetesi, “*İran’da Halk Oylaması İçin Seçmen Yaşı 16’ya İndirildi*”, 28 Mart 1979, s.3.

Akşam Gazetesi, *“İran’daki Ayaklanmalar Bir İç Savaşa Dönüştü”*, 15 Aralık 1978, s.1.

Akşam Gazetesi, “*Savak Başkanı ve 3 General Kurşuna Dizildi İdamlar Başladı*”, 17 Şubat 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, *"Şah Gizlice Ayrıldı"*, 17 Ocak 1979, s.1.

Akşam Gazetesi, *"Şah'ın Ülkesini Terk Ettiği Belirtildi",* 31 Aralık 1978, s.1.

Akşam Gazetesi, "*Türkiye İran'daki Amerikalıların Tahliyesi İçin Yardımcı Olacak*", 16 Şubat 1979, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi *"Abadan'da Bir Sinema Yakıldı, 377 Kişi Öldü",* 21 Ağustos 1978, s.1

Cumhuriyet Gazetesi, *"Abadan Yangını Üzerine Ulusal Yas İlan Edildi",* 23 Ağustos 1978, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, "*ABD'nin İran Büyükelçisi Rehin Alındı*", 15 Şubat 1979, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, "*Başbakan Bahtiyar İran'ın Geleceği İçin Halkoyuna Gidilmesini Önerdir"*, 6 Şubat 1979, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, *"Carter, Şah'ı Desteklediğini Bildirdi"*, 12 Eylül 1978,s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, *"Humeyni İran'da Birlik Çağrısı Yaptı",* 2 Şubat 1979, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, *"Humeyni: Halk İslam Cumhuriyetini Seçti",* 2 Nisan 1979, s.4.

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran Başbakanı Bahtiyar: 'Humeyni'nin Hükümette Görev Almasını İstiyoruz"*, 11 Ocak 1979, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran Komünist Partisi Lideri 'İlam Dininin Sosyal İçeriğiyle Bilimsel Sosyalizm Arasında Büyük Fark Yoktur",* 31 Ocak 1979, s.12.

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran Ordusunda da Huzursuzluk Var",* 13 Aralık 1978, s.12.

Cumhuriyet Gazetesi, "*İran Şah'ı: Gösterilere Rağmen Ülkede Duruma Hâkimim",* 22 Haziran 1978, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, "*İran: Cumhuriyet Savaşı*", 23 Mart 1979, s.4.

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da 1000 Ölü",* 3 Aralık 1978, s.9.

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Askerler Göstericileri Taradı",* 27 Ocak 1979, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Komünistlerin 26 Yıldır İlk Kez Açıkça Yaptığı Gösterilerden Sonra 9 Komünist Lider Tutuklandı",* 14 Mayıs 1978, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, *"İran'da Muhalefet Birleşme Çabasında"*, 26 Ağustos 1978, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, *“İran’da Şah’a Karşı 40 Günde bir Gösteri Yapılıyor”,* 23 Mayıs 1978, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, *“İran’da Şah’ın Muhafız Birlikleri İle Havacı Askerler Çatıştı: En Az 60 Ölü”*, 10 Şubat 1979, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, *“İran’da Şerif İmami Hükümeti İstifa Etti”,* 7 Kasım 1978, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, *“İran’da Tek Parti Rastakiz’in Sekreter Yardımcısı İstifa Etti”,* 17 Temmuz 1978, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, “*İran’ın 11 Kentinde Sıkıyönetim İlan edildi*”, 9 Eylül 1978, s.4.

Cumhuriyet Gazetesi, *“Şah, İran’ı Gizlice Terk Etti”,* 17 Ocak 1979, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi, *“Tahran’da 100 Bin Kişi Gösteri Yaptı”,* 15 Ocak 1979, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi, *“Tahran’da Şah’ı Protesto Grevi Başladı, Greve Uymayan Dükkânlar Taşlandı”,* 10 Mayıs 1978, s.3.

Hürriyet Gazetesi, *“Halk Evlerine Kapandı, Tahran’da Askerler Dolaşıyor”,* 17 Mayıs 1978, s.3.

Hürriyet Gazetesi, *“Humeyni İmparator Gibi Karşılandı”,* 2 Şubat 1979, s.1.

Hürriyet Gazetesi, *“İran ‘İslam Cumhuriyeti’ Oldu”,* 1 Nisan 1979, s.1

Hürriyet Gazetesi, *“İran Muhalefet Lideri ‘Şah Uçurumun Kenarında’ diyor”*, 20 Haziran 1978, s.1.

Hürriyet Gazetesi, *“İran’da Askeri Hükümet Politikacıları Tutukluyor”*, 8 Kasım 1978, s.1.

Hürriyet Gazetesi, *“İran’da Korkunç Sabotaj, 377 Kişiyi Sinemada Yaktılar”,* 21 Ağustos 1978, s.1

Hürriyet Gazetesi, *“İran’da Ordu Halkı Topa Tuttu”,* 9 Eylül 1978, s.1.

Hürriyet Gazetesi, *“İran’da Yeni Siyasi Partiler Kuruluyor”,* 6 Temmuz 1978, s.15.

Hürriyet Gazetesi, *“Şah Başkent Tahran’dan Kaçtı”,* 12 Aralık 1978, s.3.

Hürriyet Gazetesi, *“Şah Hükümeti Orduya Bıraktı”,* 7 Kasım 1978, s.1.

Hürriyet Gazetesi, *“Şah Korktuğu Başına Gelmedi”,* 11 Aralık 1978, s.3.

Hürriyet Gazetesi, *“Şah’a Karşı Kutsal Savaş Başladı”,* 18 Ağustos 1978, s.1.

Hürriyet Gazetesi, *“Yolsuzluk İddiaları Üzerine Şah, Ailesi Hakkında Soruşturma Açtırdı”,* 8 Kasım 1978, s.1.

Kars Bugün Gazetesi, “*30 Mart’ta İran’da Yapılacak Halkoylamasını Uluslararası Hukukçular da İzleyecek”*, 31 Mart 1979, s.3.

Milli Gazete *“İran’da basına sansür konuldu”,* 10 Eylül 1978, s.7.

Milli Gazete *“İran’da Bir Sinema Ateşe Verildi, 377 Kişi Yanarak Öldü”,* 21 Ağustos 1978, s.7.

Milli Gazete *“İran’da Sıkıyönetim; Ordu, Halka Ateş Açtı 100 Kişi Öldü”,* 9 Eylül 1978, s.7.

Milli Gazete *“Şah”,* 11 Eylül 1978, s.7.

Milli Gazete, *“Humeyni İslam Devletini Kurmak Üzere Cuma Günü İran’a Dönüyor”*, 22 Ocak 1979, s.7.

Milli Gazete, *“Humeyni: İslam Dışı Dönem Artık Kapandı”,* 2 Şubat 1979, s.1.

Milli Gazete, *“Humeyni: Şah İran’dan Gidecek ve İslam Devleti Kurulacak”,* 8 Ocak 1979, s.1.

Milli Gazete, *“İran’da Duruma Müslümanlar Hâkim”,* 12 Şubat 1979, s.7.

Milli Gazete, *“İran’da Halk İslam Cumhuriyeti’ne Evet Dedi ”,* 1 Nisan 1979, s.1.

Milli Gazete, *“İran’da Halk İslam Cumhuriyeti’ne Evet Dedi”*, 1 Nisan 1979, s.1.

Milli Gazete, *“İran’da Muharrem Kanlı Başladı, 1000 Ölü”,* 3 Aralık 1978, s.1.

Milli Gazete, *“İran’da Ölü Sayısı 2500’ü Geçti”*, 12 Eylül 1978, s.1.

Milli Gazete, *“Şah İran’ı Terk Etti”,* 17 Ocak 1979, s.1.

Milli Gazete, *“Şah, İran’ı Terk Edeceğini Açıkladı”,* 7 Ocak 1979, s.1.

Milliyet Gazetesi *“Askerlerle Göstericilerin Çatıştığı İsfahan’da Sıkıyönetim İlan Edildi”,* 18 Ağustos 1978, s.3.

Milliyet Gazetesi “*İran’da Bir Sinema Ateşe Verildi 377 Kişi Yanarak Öldü”,* 21 Ağustos 1978, s.14.

Milliyet Gazetesi, *“Ayetullah, 14 Yıllık Ayrılıktan Sonra Ülkesine Döndü, Humeyni’yi 2 Milyon İranlı Karşıladı”,* 2 Şubat 1979, s.8.

Milliyet Gazetesi, *“Humeyni, İslam Cumhuriyeti’ni İlan Etti”,* 2 Nisasn 1979, s.3.

Milliyet Gazetesi, “*Humeyni: Komünistler Ülkenin Yararı İçin İslam Cumhuriyeti’ni Kabul Etmelidir”*, 11 Mart 1979, s.3.

Milliyet Gazetesi, *“İran’da Çatışmada 105 Kişi Daha Öldü”* 22 Kasım 1978, s.3.

Milliyet Gazetesi, *“İran’da Dini Liderler İsteklerini Açıkladılar”,* 14 Kasım 1978, s.3.

Milliyet Gazetesi, *“İran’da Milyonlarca Kişi Humeyni Lehinde Gösteri Yaptı”,* 20 Ocak 1979, s.8.

Milliyet Gazetesi, *“İran’da Muharrem Ayı Kanlı Başladı: 1000’e Yakın Ölü Var”*, 3 Aralık 1978, s.3.

Milliyet Gazetesi, “*İran’da Siyasi Hava Gergin*”, 25 Ocak 1979, s.3.

Milliyet Gazetesi, “*Kadın Hakları*”, 7 Mart 1979, s.3.

Milliyet Gazetesi, “*Şah, İran Uyruğundan Çıkarıldı*”, 25 Şubat 1979, s.8.

Milliyet Gazetesi, *“Şah: Yararlı Olmayacağı İçin Tahttan Çekilmeyeceğim”,* 25 Ekim 1978, s.3.

Milliyet Gazetesi, “*Tahran’da asker, göstericilere ateş açtı, çok sayıda ölü var”*, 9 Eylül 1978, s.1.

Milliyet Gazetesi, “*Tahran’da Kanlı Çatışmalar Sürüyor*”, 4 Mart 1979, s.3.

Türkiye Gazetesi *“İran Ordusu Ayaklanmayı Bastırdı!..”,* 11 Eylül 1978, s.1.

Türkiye Gazetesi *“İran’da Bir Sinema Yakıldı, 377 Ölü Var”* 21 Ağustos 1978, s.1.

Türkiye Gazetesi, *“Bahtiyar, Karışıklık Çıkaranları Tevkif Edilmesini Emretti!”,* 18 Ocak 1979, s.2.

Türkiye Gazetesi, *“Bahtiyar: İran’da Sosyal Demokrat Rejim Kuracağım”,* 3 Ocak 1979, s.2.

Türkiye Gazetesi, *“Başbakan İmami’nin İstifası Üzerine İran’da Başbakanlığa G. Kurmay Başkanı Tayin Edildi”*, 7 Kasım 1978, s.3.

Türkiye Gazetesi, “*Humeyni Geçici Hükümetini Yakında Açıklayacak”,* 2 Şubat 1979, s.2.

Türkiye Gazetesi, *“İran’da Başbakanlık Görevini Vekâleten Ali Fardad Yürütecek”*, 2 Ocak 1979, s.2.

Türkiye Gazetesi, *“İran’da Şah Aleyhtarları Birbirleriyle Çarpışıyorlar!”,* 19 Ocak 1979, s.2.

Van Postası Gazetesi, *"Humeyni, İran'a Hareket Tarihini Pazar Gününe Erteledi"*, 26 Ocak 1979, s.1.

Van Postası Gazetesi, *"İran Şah'ı 37 Yıldan Beri Hükmettiği Tahtını ve Ülkesini Bırakarak Mısır'a Gitti",* 17 Ocak 1978, s.1.

Van Postası Gazetesi, *"Şah İran'ı Terk ediyor",* 16 Ocak 1979, s.1.

Süreli yayınlar

AMOUZEGAR, Perviz, "The Influence of Kemalism on Reza Shah's Reforms", *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyum Bildirileri,* İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1975, ss.620-632.

ARAYANCAN, Ayşe Atıcı, "Akkoyunlu ve Karakoyunlularda Edebiyat ve Sanat", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks,* C.1, S.1, 2009, ss.239-250.

ARIKAN, Pınar, "İran Musaddık ve Darbe", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, C.8, S.76, Eylül-Ekim 2016, ss.19-21.

ARSLANTAŞ, Yüksel - Cuma Ali Yılmaz, "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C.27, S.2, Elazığ, 2017, ss.361-373.

ATEŞ, Abdurrahman, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri ve Osmanlı Devleti'nin İran Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.2, 2006, ss.53-64.

AYAN, Ergin, "Karahanlı Hânedân Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla Sıhriyeti", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.5, 2015, ss.392-408.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, "Safevî Çağına Ait Üç Türkçe Mektup ve Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.53, S.2, 2013, ss.411-420.

AZİMLİ, Mehmet, "Sünni Hilafete Tahakküm Kurmuş Bir Şii Hanedan: Büveyhiler", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S.II, Diyarbakır, 2005, ss.19-32.

BAHADIR, Gürhan, "Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* C. 6, S.1, Kış 2011, ss.707-726.

BALKAN, Serkan – TİRYAKİ, Fatih, İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü & Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2014, ss.85-113.

BİÇEN, Gürkan, “Ayetullah Humeyni’nin 1980 Öncesi Söyleminde İran İslam İnkılabının Meşruiyet Temeli Olarak Siyonist Rejim Problemi”, *İran Çalışmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2017, ss.52-83.

BULUT, “Sedef, Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler Ekseninde Sir Winston Churchill’in 1959 Yılı Gayr-i Resmi Türkiye Ziyareti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C.26, 2013, ss.223-248.

ÇAKMAK, Mehmet Ali, “Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C.25, S.3, Ankara, 2005, ss.75-105.

DEMİRKILINÇ, Selçuk, “Psikopolitik Boyutuyla İran Devrimi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,* C.9, S.1, 2017, ss.22-43.

DODANGEH, Abdullah, “Celâyirî Hükümdarı Şeyh Üveys’e Sunulan Desturü’l-Kâtib fî Ta’yini’l-Merâtib Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,* C.2, S.4, 2016, ss.163-183.

EDİ, Ahmet, “İran'da İslam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış: Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S.66, Erzurum, Eylül 2019, ss.731-744.

ERKAN, Süleyman, “CIA Günlük Raporlarına Göre İran’da Şah’ın Devrilmesi”, *International Periodical for the Languages,* Volume: 12/12, Ankara, ss.95-114.

ERKAN, Süleyman, “Sovyet-İran İlişkileri (1979-1989)”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, C.8, S.2, 2014, ss.161-182.

GOUDARZİ, Masoumeh Rad, JAWAN, Jayum. A., Zaid. B. Ahmad, “The Roots of Formation of Ayatollah Khomeini’s Political Thought”, *Canadian Social Science,* Vol:5, No:6, 2009, ss.65-80.

KAPLAN, Doğan, “Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları”, *Marife Dergisi*, Şia Özel Sayısı, S.3, Kış, 2008, ss.183-203.

KARADENİZ, Yılmaz, “Safevi Devleti’nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.3, 2014, ss.53-67.

KARAKETİR, Eray, “Pers Kralı II. Kyros’un (Büyük Kyros) (M.Ö. 559-530) Soyağacı, Ailesi ve İsmi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.2, S.3, Aralık 2016, ss.68-83.

KARTAL, Ahmet, “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2008, ss.95-168.

KAŞTAN, Yüksel, “Atatürk Dönemi Türkiye-İran Siyasi ve Ekonomik İlişkileri”, *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, 10-15 Eylül 2007, ss.1783-1797.

KAVAK, Abdulcebbar, “Kaçar Hanedanı Döneminde (1795-1925) İran’da İrşad Faaliyeti Yürüten Nakşbendî-Hâlidî Şeyhleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, S.12, 2015, ss.77-102.

KAYA, Abdullah, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.2, 2013, ss.293-326.

KİMYA, Osman, “Nadir Şah Afşar Dönemi Osmanlı-İran Münasebetleri İle İlgili Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.5, S.14, İlkbahar 2018, ss.48-66.

NİRAY, Nasır – DENİZ, Didem, “İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.2, Elazığ, 2010, ss.1-32.

ÖZGÜDENLİ, Osman G., “Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* C.2, S.2, Sonbahar, 2015, ss.25-51.

ÖZMENLİ, Mehmet, “Armenia’da Arsaklar ve Kamsarakanlar”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi*, Haziran, 2014, ss.1-14.

RUBİNSTEİN, Alvin Z., “ The Soviet Union and Iran Under Khomeini “, *International Affairs,* Vol. 57, No. 4,1981, s.595-617.

SANDBROOK, Dominic, “After the Revolution”, *New Statesman*, Vol. 26, 2009, ss.25-45.

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre, “Sasani İmparatorluğu Döneminde İran, Mezopotamya ve Kafkasya’da Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.3, S.10, Aralık 2016, ss.24-86.

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre, “Sasanilerde Askeri Teşkilat, Silah Teknolojisi ve Savaş Stratejileri”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* C.8, S.5, Ankara, İlkbahar 2013, ss.675-703.

TAFLIOĞLU, M. Serkan, “II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume:8/7, Ankara, 2013, ss.631-644.

TAFLIOĞLU, M. Serkan, “İran Türk Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C.4, S.13, Kış, 2012, ss.105-115.

UNCU, Cem, “İran’daki Son Türk İktidarı (Kaçar Hanedanı) Üzerine Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme”, *The 1st International Conference on Studies in Turkology (ICOSTURK’2016),* Barcelona-SPAIN, 2016, ss.41-54.

YÜKSEL, Musa Şamil, “Şahruh’un Sünnî Canlandırma Siyaseti”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.5, Sonbahar, 2009, ss.95-110.

YÜKSEL, Musa Şamil, “Timur’un Yükselişi ve Batı’nın Diplomatik Cevabı 1390-1405”, *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2005, ss.231-243.

Araştırma İnceleme Eserleri

Kitaplar

ABRAHAMİAN, Ervand, *Modern İran Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

AFARY, Janet ve ANDERSON, Kevin B., *Foucault ve İran Devrimi Toplumsal Cinsiyet ve İslamcılığın Ayrıntıları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2012.

AKÖZ, Elif, “Antik Dünyanın En Büyük İmparatorluğu”, *Uygarlıklar Tarihi I*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, ss.83-86.

ALPTEKİN, Coşkun, “Büyük Selçuklular”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.7, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, ss.95-211.

ALTINOĞLU, Garbis, *Ortadoğu (Seçme Yazlar),* Belge Yayınları, İstanbul, 2011.

APAK, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi III. (Emeviler Dönemi),* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

APAK, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi IV. (Abbasiler Dönemi),* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, C.1, 5. Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2012.

ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyılın Siyasi Tarihi (1914-1995),* C.1-2, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1999.

Atatürk’ün Millî Dış Politikası II, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

BAHTİYAR, Cihanşah, *Ajan; Cia ve Mossad Ajanı Bir İranlı'nın 20 Yıllık İntikam Hikâyesi*, Affectum Libris, 2014.

BASMENJİ, *Kevah, Tehran Blues “Youth Culture in İran”,* Saqi Books, London, 2013.

BEZER, Gülay Öğün, “Kuruluş Dönemi”, *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, ss.1-20.

BEZER, Gülay Öğün, “Tuğrul Bey Zamanı”, *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, ss.22-39.

CLEVELAND, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev.Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

ÇİTLİOĞLU, Ercan, *İran'ı Anlamak*, Başkent Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2015.

DABASHİ, Hamid, *İran: Ketlenmiş Halk*, Çev. Emine Aydın, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

DİAKOV, V. – KOVALEV, S., *İlkçağ Tarihi I,* Çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2014.

DJALİLİ, Mohammad-Reza – KELLNER, Thierry, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, Çev. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011.

Federal Research Division, *Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile,* Library of Congress, Washington DC, 2012

GEREDE, Hüsrev, *Siyasi Hatıratım 1 İran*, Vakit Basımevi, İstanbul, 1952.

GERGER, Haluk, *ABD Ortadoğu Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

GÜNDOĞDU, Ünal, *İran ve Ortadoğu*, Adres Yayınları, Ankara, 2010.

HALLİDY, F. vd., *İran Devrimi Din, Anti-emperyalizm ve Sol*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

HÜSEYİN, Asaf, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Pınar Yayıncılık, İstanbul, 2009.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

MANSFİELD, Peter, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsa, Say Yayınları, İstanbul, 2012.

MANTRAN, Robert, *İslam'ın Yayılış Tarihi (VII - Xl. Yüzyıllar)*, (Çev. İsmet Kayaoğlu), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.

MARSHALL, Phill, *İran'da Devrim ve Karşı-Devrim*, Z Yayınları, İstanbul, 1994.

MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

ÖZÇELİK, Nazmi, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012.

PEHLEVİ, Farah, *Anılar,* Çev. Rukiye Öke, Dünya Kitapları Yayınevi, İstanbul, 2004.

SALLABİ, Ali Muhammed, *Raşid Halifeler Dönemi II. Halife Hz. Ömer (r.a.) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi,* (Çev. Mehmet Akbaş), Ravza Yayınları, İstanbul, 2008.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (İlk Çağ'dan 1994'e)*,C.1&2, İmge Kitapevi, Ankara, 2012.

SARIKAYA, Yalçın, *Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür*, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2012.

SOOFİZADEH, Abdolvahid, "Kaçar Hanedanı'nın Menşei ve İran'da Yükselişi: Ağa Muhammed Han Dönemi", *Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss.51-64.

SÜMER, Faruk, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri),* Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Güven Matbaası, Ankara, 1976.

ŞİMŞİR, Bilal, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları II*, TTK Yayınları, Ankara, 2001

TÜLÜMEN, Turgut n, *İran Devrim Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1998.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri: Siyasî, İdarî, Fikrî, İktisadî, Hayat, İlmî ve İçtimaî Müesseseler; Halk ve Toprak*, C.8, S.2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1937.

YEGİN, Abdullah, *İran Sıyasetını Anlama Kılavuzu,* SETA Yayınları, Ankara, 2013.

YERGİN, Daniel, *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

YILMAZEL, Ali Fuat, "Orta Asya ve İran Tarihi ve Uygarlıkları", *Uygarlık Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, ss.114-144.

Lisansüstü Tezler

AKÇAY, Filiz, *"Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk B. Mahmûd Gerdîzî'nin "Zeynü'l-Ahbâr" Adlı Eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler İle İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi"*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ordu, 2015.

ANSARİ, Ali Massoud, *Shah Mohammad Reza Pahlavi & the Myth of Imperial Authority*, (Thesis Submitted for The Degree of PHD), School of Oriental & African Studies (SOAS) University of London, London, 2017.

ARSLAN, Yavuz, *Perslerin Yönetim Politikası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

ASSADİ, Manouchehr, *Rıza Şah Kebir Devrinde İran-Türk Münasebetleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1972.

ÇEVİK, Elif, *Pehlevi Dönemi Kadın Modernleşmesi (1921-1979)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

GÖKALP, Emin, *Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyet'inde Siyaset*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016.

GÜLÇİN, Yalçın, *II. Philippos ve III. Aleksandros Döneminde Makedonya Krallığı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2014.

GÜRBÜZ, Meryem, *Harizmşahlar'da Devlet Teşkilatı, Ekonomik ve Kültürel Hayat*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

KARA, Polat, *Türkiye-İran İlişkiler (1923-1960)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti-Azerbaycan İlişkileri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.

MOKHTARPOUR, Alireza, *İran Devlet Modeli*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

SEVİM, Şenol, *Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

ŞAHİN, Buket Yaşa, *Anadolu Selçuklu Devleti İle Harzemşahlar Devleti Münasebetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

TABRİZ, Asghar Alam, *Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004

TİMUR, Mujiburahman, *Gazneli Devletinden Babürlüler Devletine Kadar Bölgede Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012.

YÜREKLİ, Tülay, *Samaniler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

Web

A Review of Domestic, Foreign Reactions to Imam Khomeini's Departure for Paris, http://irdc.ir/en/news/64/a-review-of-domestic-foreign-reactions-to-imam-khomeini%E2%80%99s-departure-for-paris, (E.T. 14/11/2019).

DELKHASTEH, Mahmood, *Remembering the Iranian Spring of 1979-Before the Ayatollahs Took Over*, https://www.huffingtonpost.com/mahmood-delkhasteh/iranian-spring-1979_b_6640586.html, (E.T.14/11/2019).

DEVLETOĞLU, Jan, Humeyni Florya Plajı'nda Yuhalandı, http://arsiv.sabah.com.tr/2000/09/25/g03.html, (E.T. 14/11/2019).

En Şatafatlısı Onlara Ait, https://ontrava.com/en-satafatlisi-onlara-ait, (E.T. 15/07/2019).

How the United States has historically failed in culturally infiltrating Iran, http://irdc.ir/en/news/63/how-the-united-states-has-historically-failed-in-culturally-infiltrating-iran, (E.T. 14/11/2019).

How the United States has historically failed in culturally infiltrating Iran, http://irdc.ir/en/news/63/how-the-united-states-has-historically-failed-in-culturally-infiltrating-iran, (E.T. 14/11/2019).

http://web.archive.org/web/20151205182448/http://www.iranchamber.com:80/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php, (E.T. 14/11/2019).

Humeyni Biyografisi, https://www.biyografi.info/kisi/humeyni, (E.T. 14/11/2019).

İran: “Bir Devrimin Anatomisi”, Al Jazeera Türk Belgesel Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=Y1SRxk2eU4g

Jeb Sharp, The US and Iran part II - the Shah and the revolution, https://www.pri.org/stories/2004-10-26/us-and-iran-part-ii-shah-and-revolution, (E.T. 14/11/2019)

KEMANKAŞ, İsmail Kemal, 3 lider, 3 kader ve 3 Bursa, http://bursadazamandergisi.com/makaleler/3-lider-3-kader-ve-3-bursa-turkiye-osmanli-imparatorlugunun-ardindan-kullerinden-yeniden-dogan-4407.html,(E.T. 14/11/2019).

EKLER

Arşiv Belgeleri

Ek 1: Türk İran Dostluk Antlaşması Metni

Ayedidir
27.11.1937

Türkiye ile İran arasında
Dostluk Muahedenamesi

Bir taraftan
Türkiye Cümhüriyeti

Diğer taraftan
İran Devleti

Aralarında teyemmünen mevcut olan öz dostluk ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek ve iki memleketin umumî münasebetlerine taallûk eden 22 nisan 1926 tarihli emniyet ve dostluk muahedesindeki maddelerin hükümlerini yeni bir dostluk muahedenamesine tekrar koymak arzusunu besledikleri cihetle bu maksatla murahhasları olmak üzere,

Türkiye Reisicümhûru Hazretleri;
Hariciye Vekili ve İzmir Mebusu Doktor Tevfik Rüştü Beyfendiyi,

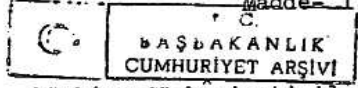
Ala Hazreti Hümayun İran Şahinşahı:
Hariciye Veziri Cenabı Eşref Akay Mirza Mohamat Ali Han Frugi'yi,
tayin etmişlerdir.

Bu Murahhaslar usulüne uygun görülen salâhiyetnameleri teati ettikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

-5-

./. 1

Madde- 1.

Türkiye Cümhuriyeti ile İran Devleti ve iki taraf tebaaları arasında bozulması kabil olmayan sulh ve samimi ve ebedi dostluk cari olacaktır.

Madde- 2.

Yüksek Âkit Taraflar, her birinin diplomasi ve konsolosluk mümessillerinin öbürünün topraklarında karşılıklı olmak şartile hukuku düvel kaideleri ve teamülü dairesinde muamele görmekte devam edeceklerini ve bu muamelenin her halde ve gene karşılıklı olmak şartile en çok müsaade gören millet diplomasi ve konsolosluk mümessillerine bahşolunan muameleden daha az müsaadeli olmayacağını kabul ederler.

Madde- 3.

Yüksek Âkit Taraflar memleketleri arasında Konsolosluk, Ticaret, Gümrük ve gemilerinin seyrine müteallik münasebetlerini ve her birinin tebaası bir diğeri arazisinde ikametlerile tevakkufları şartlarını hukuku düvel kaidelerine ve teamülüne ve temamile karşılıklı olmak esasına uygun mukavelenamelerle tanzim etmek hususunda mutabık kalmışlardır.

Madde- 4.

İşbu Muahedename tasdik dilecek ve tasdiknameler mümkün olduğu kadar az bir zaman içinde Tahran' da teati

./.

2

Ek 2. Şah Rıza Pehlevi'nin Cenaze Törenine Türkiye'den Katılacak Heyet İle İlgili Rapor (1941)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
........K. Müdürlüğü

ÖZETİ

3/11705

76-1589

76

Gelen evrakın Tarihi	
No.	
Yazan Memur	
Yazı tarihi	9.8.1950
Beyaz eden	KK
Beyaz tarihi	10.8.1950
Karşılaştıranlar	
Dosya No.	
Gidiş No.	6-3901
Ekleri	/
Sevk tarihi	
Kaydeden	12-8-950

Not :

9.8.1950

Karar K

3/11179 sayılı ve 28/4/1950 tarihli Karara ektir.

Rıza Şah Pehlevinin cenaze töreninde bulunmak üzere Türkiyeden Irana gönderilen Heyeti Cumhurbaşkanlığı dairesine ait otomobil ile götüren mezkûr daire şoförlerinden Galip Dörtbaşa Karaköseden Tahrana kadar gidiş geliş için 3/4947 sayılı Karara bağlı cetvelin I inci maddesinin üçüncü bendi gereğince gündelik verilmesi; ~~Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğinin 110 sayılı ve 10/7/1950 tarihli yazısı üzerine~~, Bakanlar Kurulunun 9/8/1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğine Ek:
Maliye Bakanlığına Ek:
Sayıştay Başkanlığına Ek:

Rıza Şah Pehlevinin cenaze töreninde bulunmak üzere Irana gönderilen heyeti Cumhurbaşkanlığı dairesine ait otomobil ile götüren daire şoförü Galip Dörtbaşa verilecek gündelik hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararının sureti sunulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğine, Maliye Bakanlığına ve Sayıştay Başkanlığına yazılmıştır.

Başbakan yerine
Müsteşar

9/8.

[No. 9] Başbakanlık Devlet Matbaası

T. C.
BAŞBAKANLIK
Muamelât Umum Müdürlüğü
K Müdürlüğü

ÖZETİ

3/11179 76-I589

Gelen evrakın Tarihi	
Gelen evrakın No.	
Yazan Memur	
Yazı tarihi	28.4.1950
Beyaz eden	K. P.
Beyaz tarihi	29.4.950
Karşılaştıranlar	
Dosya No.	
Gidiş No.	6/1953
Ekleri	1
Sevk tarihi	16-5-1950
Kaydeden	

Not :

Karar K

Rıza Şah Pehlevi için 6/5/I950 tarihinde Tahran'da yapılacak cenaze törenine katılacak olan Orgeneral Kâzım Orbay'a 3/4947 sayılı Karara bağlı cetvelin birinci maddesinin ikinci ve Cumhurbaşkanı Baş Yaveri Yarbay Cevdet Tolgay,Kurmay Binbaşı Salahattin Ergin ~~ile~~, 3 üncü Ordudan Üsteğmen Ziya Yapıcı, Başgedikli Zafer Savaşan ve Gedikli Başçavuş Hasan Gündere de ~~ayni cetvelin~~ üçüncü bentleri gereğince gündelik verilmesi;Milli Savunma Bakanlığının 29I522 sayılı ve 24/4/I950 tarihli yazısı üzerine,Bakanlar Kurulunca 28/4/I950 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Milli Savunma Bakanlığına T K:
Maliye "
Sayıştay Başkanlığına

Rıza Şah Pehlevi için Tahranda yapılacak cenaze törenine katılacak ~~heyete~~ lara verilecek gündelik hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararının sureti sunulmuştur.

Milli Savunma ve Maliye Bakanlıklariyle Sayıştay Başkanlığına yazılmıştır.

Başbakan yerine
Müsteşar

28/4

28/4

28-IV

28.4.1950

[No. 9] Başbakanlık Devlet Matbaası

T.C.
M.S.B.
Cumhur.Bşk.
Maliye Ve Bütçe D.
III.Ş.
Sayı: 29I522

Ankara
24/4/950

Öz: Tahran'a gidecek heyetin gündelikleri h.

Başbakanlığa

Müteveffa Rıza Şah Pehlevi için 6/5/950 tarihinde Tahran'da yapılacak cenaze törenine Bakanlar Kurulunun I8/4/950 Gün,76/I589 Sayılı Kararı ile Tahran Büyük Elçimizin başkanlığında iştirak edecek Org.Kâzım Orbay, Cumhurbaşkanı baş yaveri Yb.Cevdet Tolgay, Kur.Bnb.Sabahattin Ergin ve Üçüncü Ordudan bir subay ile iki gedikli erbaşa Türk Hudutlarından itibaren gündeliklerinin 2/9390 Sayılı karar esasına göre verilmesi hakkında Bakanlar Kurulundan gereken kararın alınarak bir örneğinin gönderilmesini saygı ile arz ederim.

M.S.B.V.

[signature]

3.Ordudan iştirak edecek subay: Üstğm.Ziya Yapıcı
" " " "gedikli : Baş gedikli Zafer Savaşan
" " " " " : Başçavuş Hasan Günder

Bak. Kur. na
25.4.1950
K.
Karaidarelld.
26/4.
Cam Oralaf
26.4.1950 25-4-950 4/3196

Dosya 47- 2007 33 76-1589

Fotoğraflar

Ek 3. Şah Rıza Pehlevi'nin askeri üniformalı resmi (1930)

Ek 4. Şah Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti Esnasında Mustafa Kemal Atatürk İle Olan Görüşmesi (1934)

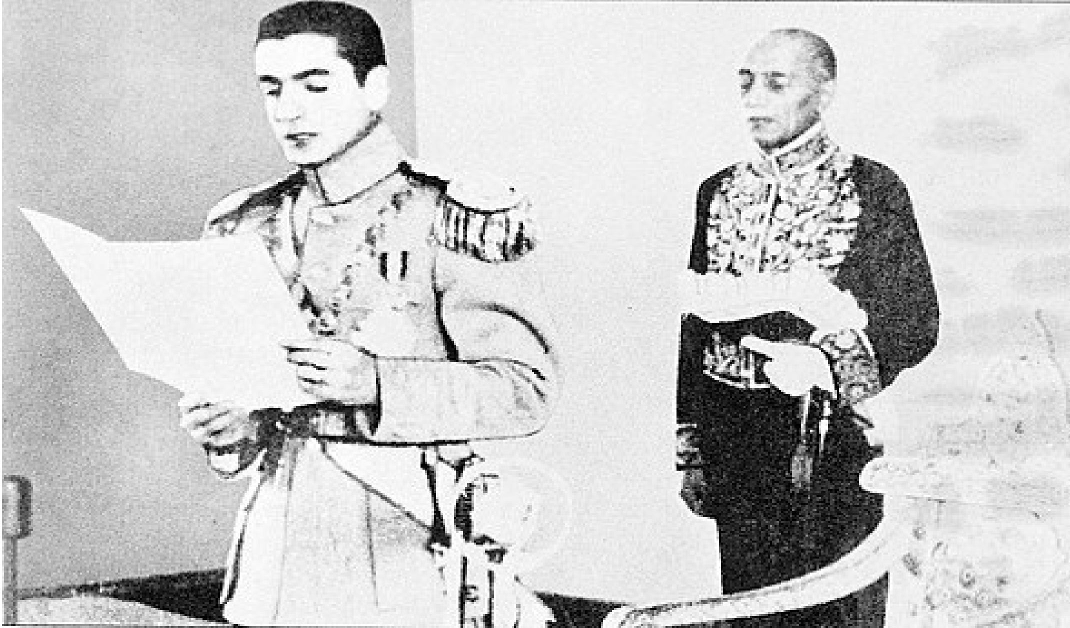
Ek 5. Muhammed Rıza Pehlevi'nin Geçliği (1939)

Ek 6. Veliaht Prens Muhammed Rıza Pehlevi ve Babası Şah Rıza Pehlevi (1941)

Ek 7. Muhammed Rıza Pehlevi'nin Yemin Ederek Şahlık Görevine Başlaması (17 Eylül 1941)

Ek 8. Şah Muhammed Rıza Pehlevi ve Başbakan Muhammed Musaddık (1951)

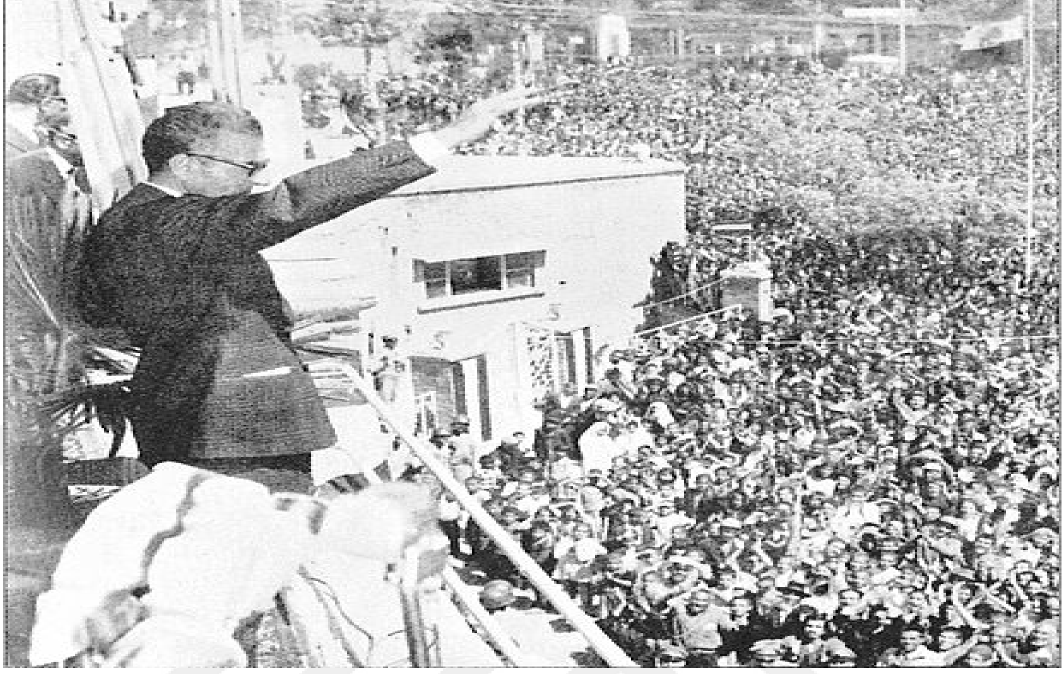

Ek 9. Muhammed Musaddık'ı Devirmek İçin Girişilen Ajax Operasyonu'ndan Kareler (1953)

Ek 10. Ajax Operasyonu Esnasında Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin Muhammed Musaddık'ı Başbakanlıktan Azlettiği ve Yerine ise Darbeyi Gerçekleştiren General Fazlullah Zahidi'yi Başbakan Olarak Atadığını Belirten Fermanı (1953)

Ek 11. Şah Muhammed Rıza Pehlevi, Ak Devrim'in İlkeleri Hakkında Halka Yaptığı Konuşma (1963 Tahran)

Ek 12. Ayetullah Humeyni'nin Türkiye'de Sürgün Olduğu Döneme Ait Bir Fotoğraf (1964)

Ek 13. Pers İmparatorluğu'nun 2500. Yıl Dönümü Kutlamalarında Şah Muhammed Rıza Pehlevi ve Eşi Farah Pehlevi (12 Ekim 1971)

Ek 14. Lale Meydanı'nda Toplanan Şah Karşıtı Göstericilere Ateş Açan Askerler (8 Eylül 1978)

Ek 15. Şah Muhammed Rıza Pehlevi ve Eşi Farah Pehlevi'nin İran'dan Ayrılmadan Hemen Önce Mehrabad Havaalanı'nda Çekilmiş Fotoğrafları (16 Ocak 1979 Tahran)

Ek 16. Ayetullah Humeyni ve Ekibi 1 Şubat 1979 tarihinde Fransa Hava Yollarına Ait Olan Bir Uçakla Tahran'daki Mehrabad Havaalanı'na İnişleri

Gazeteler

Ulusal Gazeteler

Ek 17. Lale Meydanı Katliamı'nın 9 Eylül 1978 tarihli Akşam Gazetesine Yansıması

AKŞAM
TÜRKİYENİN EN ESKİ GAZETESİ

9 EYLÜL 1978 CUMARTESİ

P Liderleri partiler arasındaki
n zorunluğunu vurguladılar

n, Ecevit
ve Türkeşin
ını kutladı»

Muhalefet liderleri «iktidarı şikâyet» gezilerine başlıyor. (BASIN)

Halk – ordu çatışmasında 250 ölü var; binaları ateşe veriliyor

SIKIYÖNETİM İLÂNI İRAN'DA AYAKLANMAYI DURDURAMADI

(Dış Haberler Servisi)
Tahran ve 11 büyük kentte altı ay süreyle sıkıyönetim ilân edilmesine, toplantı ve gösteri yasağına rağmen İran da ayaklanma dün de devam etmiş ve 250 kişi daha ölmüş tür.

Sıkıyönetimin yanısıra saat 19-03 arası sokağa çıkma ya sağının ilân edildiği başkent Tahran'da Parlamentonun bu lunduğu Baharistan Alanına toplanan halk, askerlerin göz yaşartıcı bombalar atmasına, üzerlerine ateş açmasına rağ men dağılmamıştır.

Protestocular daha sonra çeşitli binaları ateşe vermiş lerdir.

EMİRLER DİNLENMİYOR

Sıkıyönetim, önceki gün yüzbinlerce kişinin katıldığı rejim aleyhtarı gösterilerden sonra alınmıştır.

Tahran'daki dünkü göste ri, önceki gün yapılan ve 100 binin üzerinde protestocunun katıldığı ve olaysız biten top lantının devamıydı ve Sıkı yönetim Komutanlığınca ya saklanmıştı. Ama muhalifler emri dinlememişlerdir.

(Devamı Sa. 7 Sü. 3'de)

ter Camp David
vesinde Orta
ğu için «her
asına» çözüm
nağa kararlı

ID (MARYLAND) (UPI) — Camp Da kanı Carter'in gözetimi altında Mısır nver Sedat ve İsrail başbakanı Mena tadoğu sorununun çözümüne ilişkin zirve toplantısının önceki günkü otu-

De. Sa. 7, Sü. 5'de)

Ölü sayısı 10'a çıktı

Sivas'ta Aleviler evden çıkamıyorlar

ELAZIĞ'DA GÜNLÜK YAŞAM NORMALE DÖNÜYOR

(AKŞAM Haber Merkezi)
Sivas'ta ölü sayısı 10'a çı kan ve olaylar yer yer sü rerken, dört vatandaşın ca nını kaybettiği Elazığ'da ise günlük yaşam normale dön meğe başlamıştır.

SİVASTA
SİVAS — Sivas'ta bayram dan önce başlayan ve bir kaç gün süren olaylarda ölen lerin sayısı dün bir yaralı ka dının da ölümü ile 10'a yük selmiştir.

Olaylarda yaralanarak SSK hastanesinde tedavi altına a lınan yaralılardan Gülizar Bora dün ölmüş, böylece ölü sayısı on'a yükselmiştir. Sivas'ta olaylar şehrin çe şitli semtlerinde bazı ye rin ateşe verilmesi şekli

(De. Sa. 7, Sü

KARŞIT GÖRÜŞLÜ İ
GRUBUN ÇATIŞMASI
ÜÇ KİŞİ YARALAN

K. Mustafapaşa'da karşıt görüşlü iki gru çıkan çatışmada biri ağır üç kişi yaralanm da bir polis tartıştığı iki kişi tarafından dö dar'da da bir bekçi sükûnete davet etti fından tartaklanmıştır.

Alış-Verişte aldatılıyor musunuz?

Toptan fiyatlarında istikrar görülüyor

8 milyar 250 milyon dolar gön

17 yılda dışar

850 bin işçi

Ek 18. Lale Meydanı Katliamı'nın 9 Eylül 1978 tarihli Hürriyet Gazetesi'ne Yansıması

sahibi olmak için 30 gün süreyle işaretli yerden kesip gönderin ...

9 Eylül 1978 Cumartesi

Hürriyet

GÜNLÜK MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE

Kurucusu: SEDAT SİMAVİ (1896 - 1953)

Sedat Simavi ödülleri için başvurma 2 Ekim'de sona eriyor

Ekstra Gazete'de

Yüzden fazla ölü var...
Halk büyük şehirleri terkediyor

Arkadaşımız Ergin KONUKSEVER kan ve ateş dolu İran'dan bildiriyor

GERÇEK BOMBA:

GÖSTERİLER DURMUYOR:

ASKERLERİN BARİKATI:

İran'da ordu halkı topa tuttu

- Önce: "Asker kardeşlerimiz" diye bağıranlar, daha sonra obüs mermileri ile can verdiler.
- 12 büyük kentte, altı ay süreli sıkıyönetim ilan edildi. Halk yiyecek sıkıntısı çekiyor
- Şah'ın tavizi ancak 13 gün sürdü, muhalefet liderleri tutuklanıyor. Gösterilere katılanların üzerine acımasızca ateş açılıyor
- Çarpışmaların en şiddetlisi elçiliğimizin bulunduğu İstanbul Caddesi'nde oluyor

TAHRAN, (Hürriyet) - Her köşeden yükselen top ve makineli tüfek sesleriyle, başkent Tahran tam bir iç savaş havasına büründü. İran Şahı'nın emriyle, rejim aleyhtarı gösterileri "Her ne pahasına olursa olsun" önlemeye çalışan silâhlı kuvvetler, bir gün önce kendilerine çiçek buketleri sunan ve "Şah'ı değil, bizi destekleyin" diye dostça seslenen halkı tüfeklerinden çıkan kurşun ve top ateşiyle cansız yere seriyor.

Şah'ı devirmek için mücadelesini sonuna dek sürdürmeğe azmeden İran halkı,

(Devamı Sa. 13. Sü. 3'de)

İran'da bahar 13 gün sürdü

(Orta Sayfada)

TOP ATEŞİ: Gösteri yasağı ve sıkıyönetime rağmen Şah aleyhtarı yürüyüşlerini sürdüren göstericiler, İran askerlerinin top ateşiyle karşılaştılar. Top sesleri, göstericilerin Şah aleyhtarı sloganlarına karışıyor ve Tahran sokaklarında sel gibi kan akıyor. Askerler halka karşı 155'lik obüs topları kullanıyorlar... Nereden geleceği belli olmayan top ateşi, halk arasında korkunç bir panik yarattı.

MSP'li yöneticiler dün ilk olarak Ecevit'i ziyaret ettiler.

...akan liderlerle ...ştu, ama AP'de ...ğunu bulamadı

(YAZISI 13. SAYFADA)

Anarşik olaylarda 5 kişi öldü bir banka soyuldu

HÜRRİYET HABER AJANSI

YURDUN çeşitli yerlerinde dün de devam eden anarşik olaylar sırasında 5 kişi öldü, 12 kişi yaralandı. İstanbul'da bir bankanın Soğanlık şubesi silahlı 3 kişi tarafından soyuldu. Ankara'da da 3'ü ortaokul öğrencisi 4 kişi bir pastane ile benzin istasyonunu soydu. İstanbul Tuzla'da çıkan çatışmada 18 yaşında bir kız öldü. Urfa Tek Gıda-İş Sendikası şube başkanı, tabancayla vurularak öldürüldü. Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesinde Çiftçi Malları Koruma Başkanlığı seçiminde

(Devamı Sa. 13. Sü. 6'da)

İÇTE

İzmir'in Kurtuluşu törenine partiler katılmayacak

İZMİR - Ege'nin ve İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşunun 56. yıldönümü kutlama törenlerinde geçmiş yıllara oranla bazı değişiklikler yapıldı. Siyasi partilerin törene katılması yasaklandı.

Ağaca çıktı ama dereye düştü

ADANA - Raziye Yücel isimli 12 yaşındaki bir kız çocuğu, çıktığı ağaçtan dereye düşüp boğuldu. İl Jandarma Alay Komutanlığı, dere kenarındaki ağaca çıkan Raziye Yücel'in dengesini kaybettiğini açıkladı.

DIŞTA

Yunan homoseksüelleri "Destek" buldu

FRANSIZ homoseksüelleri 14 Eylül'de Yunanlı

THY uçağının yi... havada kapağı k...

İlgililer "Kapağa yıldırım isabet etti" diyor. Kesin sonuç soruşturma sonunda belli olacak.

Yeşilköy'den havalanan "İstanbul" uçağı havalandırma kapağı koptuğunda 10 bin metreye tırmanıyordu.

Özkan ALTINTAŞ

TÜRK Hava Yolları'nın içinde 356 yolcusu ile İstanbul - Frankfurt

Ek 19. Lale Meydanı Katliamı'nın 9 Eylül 1978 tarihli Milliyet Gazetesi'ne Yansıması

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

...n, Ecevit ...irel ve ...e görüştü

● Ecevit, partilerarası uygar ilişkilerin toplumda huzur getireceğini söyledi

● Demirel, "Biz, muhalefet görevi yapıyoruz. Hükümetle görüşmemiz için başkalarının araya girmesine ihtiyaç yok" dedi

AP'nin 66 il kongresinden ilki bugün Demirel'in katılmasıyla Samsun'da yapılıyor

ANKARA, THA

Devamı S. 14, S. 1'de

CHP'nin 55. kuruluş yılı kutlanıyor

ANKARA, ÖZEL

CHP'nin 55'inci kuruluş yıldönümü bugün Ankara'da törenle kutlanacaktır.

Başbakan ve CHP Genel Başkanı Ecevit'in bugün saat 11'de CHP Genel Merkezi'nde düzenlenen törende önemli bir konuşma yapacağı bildirilmiştir.

Yıldönümü nedeniyle, CHP'nin Çevre Sokak'taki yeni merkezi de resmen açılacaktır.

NAZIM HİKMET'in Son Yılları

Türkiye'den kaçışından, Rusya'da ölümüne kadar...

Gurbetteki en yakın arkadaşı ZEKERİYA SERTEL yazdı

YARIN Milliyet'te

AET, 1978 SONUNA KADAR TÜRK TEKSTİL ÜRÜNLERİNİN İNGİLTERE'YE SATIŞININ DURDURULMASINI İSTEDİ

● Londra, İngiliz işadamlarının Türkiye'den aldıkları konfeksiyonu Afrika'ya sattıkları iddialarını kabul etmedi

Tahran'da asker, göstericilere ateş açtı, çok sayıda ölü var

● Resmi olmayan rakamlara göre ölü sayısı 250'yi buluyor

● 12 kentte 6 ay süreli sıkıyönetim ilân edildi

Şide: «SSK hastanelerinden Bağ-Kur üyelerinin yararlanması imkânsızdır»

ANKARA, ÖZEL

Türk-İş Genel Sekreteri Sadık Şide, dün verdiği demeçte, SSK sağlık tesislerinden Bağ-Kur üyelerinin de yararlanması önerisine karşı çıkmıştır. Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar'ın "Bağ-Kur üyelerinin bayram ertesi SSK sağlık tesislerinde tedavi görebilecekleri" yolundaki sözlerini eleştiren Şide, "SSK hastaneleri devlet hastaneleri değildir ve bu tesislerden kimlerin yararlanabileceği ilgili kanun ve mevzuatta açıkça gösterilmiştir" demiştir.

Devamı S. 14, S. 3'de

YPK, akaryakıt fiyatları konusunu görüşmedi

ANKARA, ÖZEL

Yüksek Planlama Kurulu, dün sabah iki saat süren toplantısında, akaryakıt fiyatları konusunu görüşmemiştir. Yetkililer, bu sorunun YPK gündeminde bulunmadığını, ayrıca Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Baykal'ın da henüz Antalya'dan Ankara'ya dönmediğini bildirmişlerdir.

Devamı S. 14, S. 2'de

PTT'yi 8 milyon lira dolandıran memur tutuklandı

ANKARA, ÖZEL

PTT Telefon Başmüdürlüğü'nde muhasebe kısmında çalışırken, evrak üzerinde tahrifat yaparak kurulu-

Devamı S. 14, S. 3'de

Kocamustafapaşa'da iki grup arasında çıkan çatışmadan sonra polis ve jandarma birlikleri o çevrede bulunan yurtlarda da geniş bir arama yapmışlardır. Fotoğrafta arama yapılan bir yurt binası görülüyor...

Van'da 17 kişiyi öldürenler bir köyü ateşe verdi

İSTANBUL, ISPARTA VE URFA'DA 4 KİŞİ ÖLDÜRÜLDÜ

● Tuzla'da 22 ya... nişanlı bir kız... düğü olaya ... olarak, ülküc... bildiri dağıtım... rasında karş... rüşlü bir top... karşılaşması... teriliyor. Kı... beysi de ...

● Ölü sayıs... çıktığı Siv... altına alın... şiden 56'... dı

● MHP L... Sivas ... yabancı... duğunu... rek, "F... rilanı... buna ...

● Silah... Kang... Siva... kişi... dığ...

● Zir... ğa... 3 ... s...

Milliyet 1978 TÜRKİYE GÜZELLİK YARIŞMASI

KATILMA SÜRESİ 16 EYLÜLDE SON BULUYOR

MİLLİYET'in düzenlemiş olduğu "1978 Türkiye Güzellik Yarışması"na katılacak adayların 16 eylül cumartesi akşamına kadar Milliyet'in İzmir, Ankara ve İstanbul bürolarına uğrayarak katılma formlarını doldurmuş olmaları gerekmektedir.

1. GÜZEL: YARIM MİLYON LİRA DEĞERİNDE YAZLIK EV Gümüldür, Arkonut Sahil Sitesi'nde

2. GÜZEL: ALTMIŞ BİN LİRA DEĞERİNDE BİR ARSA Terkos, Hazırkent Sitesi'nde

3. GÜZEL: KIRK BİN LİRA DEĞERİNDE BİR ARSA Terkos, Hazırkent Sitesi'nde

Ayrıca üç güzel Uluslararası yarışmalarda Ülkemiz adına katılma onuruna kavuşacak.

Geniş bilgi 6. sayfada

KOMPİTÜR KAZIM

Yazan: SUAVİ SOALP Çizen: İSMAİL GÜLGEÇ

...Altın, elmas, petrol, hırsız yataklarını... Mualla'nın İsviçre bankalarındaki hesaplarını... At, eşek ... Safra kesesi taşını... Saffet Bey'in emekli maaşını... Hüsamettin, Cemalettin ve Rafet'leri bir bakışta ...aya çıkaran KOMPİTÜR KÂZIM kim? ...öyle diyor: ...den sonra her eve lâzım..."

...ün MİZAH'da

Ek 20. Lale Meydanı Katliamı'nın 11 Eylül 1978 tarihli Türkiye Gazetesi'ne Yansıması

Türkiye

MİLLİYETÇİ BAĞIMSIZ GAZETE

21500 işçi DİSK'ten istifa etti!

Maden-İş S... üyelerin... birini ka...

İran ordusu ayaklanmayı bastırdı!...

DIŞ HABERLER SERVİSİ

TAHRAN, — Dört gündür Örfi idarenin tatbik edildiği İran'ın başkenti Tahran'da yeni olayların çıkmasını önlemek amacıyla askeri birlikler sıkı kontrolünü sürdürmektedir. Halen başkentin başlıca büyük binalarını tanklar ve askerler korumakta ara mahalle ve sokaklara kadar askerler gece-gündüz devriye gezmektedirler.

Bu arada İran Parlamentosunun dün yaptığı toplantıda dört milletvekili sıkıyönetim kararı ve basına konan sansürü protesto için toplantıyı terk etmişler ve Başbakan Cafer Şerif İmami'ye, «Seni istemiyoruz» diye bağırmışlardır. Muhalefet Lideri Ahmet Beni Ahmet olayları protesto için açlık grevine başlamıştır.

16 günlük Başbakan İmami yeni program ve kabinesini sunmak için kürsüye çıkınca milletvekillerinden Muhsin Lahori masayı yumruklamaya başlamış ve Başbakanı «İran Başbakanı sıfatıyla Meclis'e hitap edemezsin kendi yurttaşlarından yüzlercesini kanıyla ellerin lekelendi. Çok kısa süre içinde çok insan öldürdün» diye bağırmıştır.

Bu arada Perşembe günü Tahran'da halkla askeri birlikler arasında meydana gelen çatışmalarda ölenlerin sayısı hükümet tarafından önce 58 olarak açıklandığı halde daha sonra bu sayı 96'ya çıkmıştır. Yabancı basın kaynakları ise ölü sayısının 500'ü bulduğunu öne sürmektedirler.

Şah'a karşı ayaklanmaların devam ettiği son iki hafta içinde olaylar büyük bir hızla gelişmiştir. Şah'ın karısıyla birlikte Doğu Almanya ve Romanya seyahatini ertelemesinden sonra Saray Nazırı Hüveyda da istifa etmiştir.

Tahran'da askeri konvoylar devriye gezerlerken sıkıyönetimin uygulandığı diğer 11 şehirde de durum sakinleşmiş görünmektedir. Sokağa çıkma yasağı dün Türkiye saatiyle 20.00 yerine 21.00'de başlayıp sabahleyin saat 04.00'e kadar sürmek üzere bir saat kısaltılmıştır.

Sivas'ta hadiseleri solcular tertipledi

ANKARA, (YURT AJANSI) MSP Genel Başkanı Necmeddin Erbakan ve MHP Genel Başkanı Türkeş Ecevit'in cumartesi günü yapmış olduğu konuşmasını cevaplamışlardır.

Türkeş'in MSP Genel Başkanı Erbakan'a Bayram münasebetiyle iade-i ziyarette bulunduktan sonra Yurt Ajansı muhabirinin «Sayın Ecevit konuşmasında muhalefetin iddialarına cevap vermedikleri şeklinde konuştu. Bu konuda ne dersiniz?» şeklindeki sorusu üzerine önce Türkeş şu cevabı vermiştir:

«Kendilerinin kullandıkları sözleri tekrar etmeyi bile üzüntü verici bulduğum için gerekli görmüyorum. Hükümet ile hükümet üyelerine, hükümette bakanlara eşkiya diyecek kadar incitici sözler kullanmışlardır. Biz muhalefet olarak onları incitmeden kendi kanaatimize göre hatalı bulduğumuz, yanlış bulduğumuz şeyleri anlatmaya çalışıyoruz. Çünkü biz birliğin yararlı olduğuna inanıyoruz. İktidarla muhalefetin Türk milletinin mensubu insanlar olduğu inancındayız. Onları kendi kardeşlerimiz olarak, o gözle görerek onları da kendimiz kadar koruyarak vazifemizi yapmaya çalışıyoruz.»

ERBAKAN'IN SÖZLERİ

Türkeş'ten sonra MSP Genel Başkanı Erbakan da soruyu cevaplamış ve söyle demiştir:

«Sayın Türkeş'in ifade buyurdukları gibi, demokratik bir sistem içerisinde partiler milletin temsilcileridir.

Bütünüyle görev yapılmaktadır. Partiler muhalefette olabilir, iktidarda olabilir. Hepsinin kendine mahsus görevleri vardır. Ve bu görevler millet için yapılmaktadır

(Devamı Sa. 6, Sü. 3'de)

ANKARA, (YURT AJANSI) — İşçilerin haklarını alamadığı gerekçesi ile DİSK'e bağlı Maden-İş'ten ayrılmaya ve Türk-İş'e bağlı Türk Metal-İş sendikasına geçmeye başladıkları öğrenilmiştir.

18 AYDA 21 BİN 500 İŞÇİ MADEN—İŞ'TEN AYRILDI

DİSK'e bağlı Maden-İş'ten 18 ay içerisinde 11 işyerinde toplam 21 bin 500 işçinin ayrıldığı ileri sürülmektedir.

18 Ay içerisinde Maden-İş'ten ayrılan İzmit Gazal fabrikası, İzmit Çelik Halat Fabrikası, İzmit Anadolu Döküm, İstanbul Auer Fabrikası, Bursa Tofaş, Bursa Coşkun Öz, İzmir Metaş, İzmir BMC, Ankara Orman Bakım, Ankara Ders Aletleri Yapım, Ereğli Demir Çelik Fabrikasını içerisine almaktadır.

Bu işyerlerinden ayrılan işçilerden büyük bir kısmının Türk Metal-İş Sendikasına geçerken bir kısım işçi de Devrimci Ma...

(Devamı Sa. 6, Sü. 3'de)

Dr. Erol Güngör Prof. oldu

Türk milliyetçilik hareketinin önde gelen isimlerinden ve ülkemizin tanınmış fikir ve bilim adamlarından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Erol Güngör profesörlüğe yükselmiştir.

1938 yılında Kırşehir'de dünyaya gelen Erol Güngör ilk ve orta öğrenimini Ankara'da yüksek öğrenimini de İstanbul Üniversitesinde yapmıştır.

Ülkemizin ünlü ilim adamlarından Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın asistanı olarak Edebiyat Fakültesini Psikoloji Bölümüne giren Güngör'ün çok sayıda

(Devamı Sa. 6, Sü. 2'de)

3 CESET BULUN...

Orta ve liselerde ikmal imtihanları yarın başlıyor

ANKARA, (YURT AJANSI) — Ortaokul, lise ve dengi okullarda tamamlama imtihanları sonucunda başarısız olan talebeler 12-17 eylül tarihleri arasında ikinci bir tamamlama imtihanına gireceklerdir.

İlgililer sınıfını geçemeyen talebelerin tamamla-

(Devamı Sa. 6, Sü. 2'de)

AP Lideri SÜLEYM...

«CHP, yakınd... sesi dünya... ucunda du... şumar yiye...

ANKARA, (YURT AJANSI) Adalet Partisi Genel Başkanı ve ana muhalefet lideri Süleyman Demirel, dün verdiği yazılı beyanatla «Hergün milyonlarca Türk vatandaşının TRT mikrofon ve ekranlarından Halk Partisi'ni dinlemek ve seyretmeye zorlandığını» söyleyerek «Muhalefetin sesini millete du-...

Nizip, Bandırma ve Düzce'de:

ANARŞİDEN 4 KİŞİ DAHA CAN VERDİ!

GAZİANTEP, — Gaziantep'in Nizip ilçesinde gece bir işçi iki kişi tarafından yaylım ateşine tutularak öldürülmüştür.

Gaziantep Emniyet Müdürlüğü'nden alınan bilgiye göre, saat 19.30 sıralarında işyerinden çıkıp evine gitmekte olan ve Nizip Ülkücü Gençlik Derneğine kayıtlı bulunan Hasan Kılıç, Şahinbey mahallesinde önüne çıkan Sait Aslan ve Uğur Kuyucu adlı kişiler tarafından yaylım ateşine tutulmuş ve öldürülmüştür.

Arefe günü Sivas'ta başlayan ve bayramın birinci günü de devam eden olaylarda nezaret altına alınarak adliyeye sevk edilenlerden 54'ü tutuklanmıştır.

DÜZCE'DE

Düzce ilçesinde solun iki ayrı grubu arasında çıkan silâhlı çatışmada İlerici Gençler Derneği üyesi olduğu bildirilen Önder Alkan tabanca ile öldürüldü. Çatışmada Hüsnü Gündüz de ağır şekilde yaralandı. Çatışmaya katılan ancak, kimlikleri belirlenemeyen kişiler olaydan sonra kaçmayı başardılar.

BANDIRMA'DA

Bandırma'da dün sabah meydana gelen, ancak sebebi henüz belirlenemeyen silâhlı çatışmada iki kişi öldürüldü, biri ağır 3 kişi de yaralandı. Sabah saat 06.15 sıralarında Köprübaşı Emekliler Kulübü önünde henüz belirleneme-

yen bir sebeple Ş... Alan adındaki şahıs... sıyla rastgele ateş et... ladı. Bu sırada ku... nan Kadir Doğan... tabancasını çeke... lı çatışmaya gird... sında Şerafettin... ray Kaçmaz öl... şan ağır olmak... Mazlum ve K... şan yaralandı...

İstanbul'da... tim Enstitü... rencisi Fat... paşa semt... kimlikleri... kişi tara... ağır yar... olduğu... çe, N... kaldırı...

DP'li Hasan Korkmazcan DESİYAB yönetim kurulu üyesi oldu

ANKARA, (A.A.) — Denizli eski DP Milletvekili Hasan Korkmazcan, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Banka-

(Devamı Sa. 6, Sü. 3'de)

Ek 21. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı Terketmesinin 17 Ocak 1979 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ne Yansıması

TEMMUZ SERÇESİ

Cumhuriyet

55. Yıl; Sayı: 19166 — Kurucusu: YUNUS NADİ — 250 Kuruş — 17 Ocak 1979 Çarşamba

■ Bahtiyar hükümetinin Parlamentoda güvenoyu almasından hemen sonra ülkeyi terkeden Şah, ağlayarak uçağa binerken ne zaman geri geleceği yolundaki bir soruyu, «Bu, sağlık durumuma bağlı» diye yanıtladı.

Şah İran'ı gizlice terketti

Şah Pehlevi, gizlilik içinde kaçtı

TAHRAN — İran halkının aylardır sürdürdüğü mücadele bu sorunu sonunda ulaşmış ve Şah Rıza Pehlevi dün ülkeyi gizlice terketmiştir.

Şahpur Bahtiyar hükümetinin dün parlamentoda güven almasından hemen sonra Şahın ülkeden gizlice ayrıldığı bildirilmiştir. Şahın dün yapacağı açıklanan basın toplantısı da son anda iptal edilmiştir.

Bahtiyar hükümeti dün parlamentoda yapılan oylamada 13 çekimser, 43 aleyhte oya karşı 149 oyla güven oyu almıştır.

Associated Press ajansının haberine göre Şah, parlamentodaki güven oylamasından hemen sonra ülkeyi gizlice terketmiştir. Ajans, Şahın önceden belirtildiği gibi Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'la görüşmek üzere Asvan kentine gittiğini bildirmiştir.

AĞLADI

Dün yerel saatle 13.15 de ülkeden ayrılan Şah Rıza Pehlevi'nin uçağın merdivenlerini çıkarken ağladığı bildirilmiştir.

Şah Rıza Pehlevi ülkesinden ayrılırken kendisini Başbakan Şahpur Bahtiyar, Saray Nazırı, Meclis ve Senato Başkanları ile iki İranlı gazeteci uğurlamıştır. Şah ülkesine ne zaman döneceğinin belli olmadığını söylemiş, «Bu sağlık durumuma bağlı» demiştir.

Şah'ın ülkeyi gizlice terketmeye hazırlandığına ilişkin belirtiler dün sabah erken saatlerde göze çarpmış, daha önce yapılacağı açıklanan basın toplantısı beklenmedik biçimde iptal edilmiş ve toplantı için özel bir otobüsle havaalanına getirilen gazeteciler aynı otobüsle otellerine geri götürülmüştür.

(Arkası Sa. 11, Sü. 1 de)

ETKO sanığı ülkücü öğrenci Maraş olaylarını başlatan sinema bombalama eylemini üstlendi

■ «Güneş Ne Zaman Doğacak» adlı filmin oynadığı sinemayı solcuların bombaladığına ilişkin iddiaların doğru olmadığı belirlendi.

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu) — Kahramanmaraş'ta meydana gelen olayların ilk kıvılcımı sayılabilecek olan 19 aralık günü Çiçek Sineması'na ses bombası atılması olayı ile ilgili olarak yakalanan Gaziantep Eğitim Enstitüsü öğrencisi ülkücü Ökkeş Kenger, polise verdiği ifadede «Çiçek Sinemasını kendisinin arkadaşlarıyla birlikte bombaladığını» itiraf etmiştir.

(Arkası Sa. 11, Sü. 4 de)

Danıştay, Kemer'de yıkılmasına karar verilen yapılardan

Maraş'ta 219 kişi Sıkıyönetimce tutuklandı

ADANA, (a.a) — Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep, Urfa İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı dün yayınladığı bildiride, sıkıyönetim tarafından bu ...

Gaziantep, Urfa İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı nezdindeki askeri savcılık ve mahkeme kurulmuş ve çalışmaya başlamıştır.

2 — Sıkıyönetimin ...

bulundurulmaktadır.

3 — Aynı devre esnasında Sıkıyönetim Mahkemesince Adana'da 16, Kahramanmaraş'ta 219, Gaziantep'ta 13 ve Urfa'da da 1 kişi tutuklanmış o...

171 sayılı toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa aykırı hareketten, 13'ü de çeşitli suçlardan tutuklanmış bulunmaktadır.

4 — Sıkıyönetimin ...

rak 10 sanık Sıkıyönetim mutanlığı güvenlik kuvvetlerince yakalanmıştır.

5 — Sıkıyönetim bugüne kadar ...

Ek 22. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı Terketmesinin 17 Ocak 1979 tarihli Milli Gazete'ye Yansıması

PROPAGANDALAR VE GERÇEKLER

ŞEVKET KAZAN ANLATIYOR

Mehmet FAHRI'nin mülakatı

yarın Milli Gazete'de

CHP GRUBU CAN'IN İSTİ

OCAK 1979 17 ÇARŞAMBA

18 SAFER 1399 YIL: 7 SAYI: 2263

Millî Gaz

Hak Geldi Batıl Zâil Ol

12 Senatör TRT hakkında genel görüşme açılmasını istedi

ANKARA (AA)

Cumhuriyet Senatosu AP Grup Başkanı Ömer Ucuzal, Grup Başkanvekilleri Cahit Dalokay, Orhan Çalış ve 9 AP'li senatör dün Senato Baş-

(Devamı Sa. 7 Sü. 2'de)

ŞAH İRAN'I TERKETTİ

● Şah Pehlevi, Assuan'da Enver Sedat ile görüştü

TAHRAN

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi dün saat 11.45'de Tahran Milletlerarası Havaalanı'ndan ayrılarak uçakla Mısır'a gitmiştir. Mısır'ın Assuan şehrinde Enver Sedat tarafından karşılanan İran Şah'ı Pehlevi, Sedat'la bir müddet görüşmüştür.

Tahran'ın Merhabad Havaalanı'na helikopterle gelmeden önce saray görevlileri ile vedalaşan Şah'ın İrandan ayrılır-

(Devamı Sa. 7 Sü. 1'de)

Ülkesini terkeden İran Şahı Rıza Pehlevi

Jandarma ve polis Haydarpaşa
biçimde aramıştır. Fotoğrafta, a

TÜRK-AMERİKAN GÖRÜŞMELERİ YARIN ANKARA'DA BAŞLIYOR

…rüşmelerde, Türkiye'ye yapılacak "Acil askeri …ım'" ın miktar ve şartları tesbit edilecek

ANKARA

Türkiye—ABD Savunma İşbirliği Anlaşmasının yeni şartlarını belirlemek amacıyla, iki ülke heyetleri arasındaki görüşmelere yarın Ankara'da başlanacaktır.

Görüşmeler sırasında, ABD'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı ambargonun 26 eylül 1978 tarihinde kaldırılması üzerine ortaya çıkan yeni durum değerlendirilecektir.

Türk—Amerikan yeni Ortak Savunma İşbirliği anlaşması'nın teknik ve mali çerçevesi de görüşmelerde gözden geçirilecektir. Bu arada, iki ülke heyetleri, Bakanlar Kurulu kararı uyarınca.

Soğuk hava önümüzdeki günlerde etkisini azaltacak

ANKARA

Soğuk ve yağışlı hava, etkisini bütün yurtta sürdürmektedir. So-

(Devamı Sa. 7 Sü. 10'da)

İstanb… dün iki…

Ek 23. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı Terketmesinin 17 Ocak 1979 tarihli Akşam Gazetesi'ne Yansıması

AKŞAM
TÜRKİYENİN EN ESKİ GAZETESİ
KURUCUSU: NECMETTİN SADAK
17 OCAK 1979 ÇARŞAMBA

ZAFER SEVİNCİ İLE SOKAKLARA DÖKÜLEN İRAN HALKI BAYRAM YAPIYOR

ŞAH GİZLİCE AYRILDI

Meclis te Bahtiyar'a güvenoyu verdi

(Dış Haberler Servisi)

TAHRAN — Muhalefetten gelen baskılara dayanamıyan İran Şah'ının İran'ı gizlice terkettiği açıklanmıştır. Şah'ın ayrılmadan Tahran'ın Mehrabad Havaalanında yapacağı önceden bildirilen basın toplantısı ise iptal edilmiştir.

Şah'ın ülkeyi terkettiğinin haberinin duyulması üzerine İran'ın tüm kentlerinde halk sokaklara dökülerek bayram yapmağa başlamıştır.

149 OLUMLU OY

Ancak Niravan Sarayına yakın bazı kaynaklar, Şah'ın ülkeden ayrılışını bir gün ertelediğini ileri sürmüşlerdir.

Şah'ın İran'dan ayrılmasından önce, Senatodan sonra İran Millet Meclisi de Şahpur Bahtiyar liderliğindeki Sivil Hükümete güvenoyu vermiştir. Böylece Şah'ın ülkeyi terketmesi karşısındaki son engel de ortadan kalkmıştır.

Millet Meclisindeki oylamada 149 olumlu, 13 çekimser ve 43 olumsuz oy kullanılmıştır.

ASKERİ DARBE

İran Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abbas Karabaki, Şah'ın İran'dan ayrılmasından sonra bir askeri hükümet darbesi olmayacağını ilk kez açıklamıştır. Orgeneral, Silâhlı Kuvvetlerde başgösterebilecek bir ayaklanmanın derhal ve acımasız bastırılacağını ihtar etmiştir.

Naipler Konseyinin de üyesi olan Karabaki, bazı ülkelerin Ortadoğu'daki Kürtleri bağımsızlık istemeye kışkırttıklarını belirtmiş, «Dolayısıyla Şah'ın gidişi beni hayli kaygılandıran hassas bir durum yaratmıştır» demiştir.

Amerika'ya giderken İran toprağı da götürdü

SEDAT ŞAH'I GÖRKEMLİ BİR ASKERİ TÖRENLE KARŞILADI

(Dış Haberler Servisi)

TAHRAN — Şah, İran Havayolarına bağlı «Boeing 707» özel uçağı Tahran'ın Mehraban uluslararası havaalanından saat 11.45'te ayrılmış ve 15.te Mısır'ın Assuan kentine inmiştir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İran Şahını Assuan Havaalanında görkemli bir askeri törenle karşılamıştır.

Kahire'den verilen haberlere göre, Şah Mısır'da memnunlukla karşılanmıştır. Mısır Hükümeti yetkilileri, Şah'ın hâlâ İran'ın tek yasal yöneticisi olarak kabul edildiğini, dolayısıyla ziyaretinin rahatsızlık verici bir yanı bulunmadığını belirtmişlerdir.

Şah, Sedat ile iki saat görüştükten sonra, «Boeing 707» Amerika'nın Los Angeles kentine hareket etmiştir. Şah Los Angeles'teki Kraliyet Ailesine ait

(Devamı 7. Sayfada)

REKABET HALKIN EKMEĞİNE YAĞ SÜRDÜ

ESKİŞEHİR — Eskişehir'deki bazı otobüs sahiplerinin kooperatif kurarak Eskişehir - Ankara güzergâhında ücretlerini yüzde 50 kırmalarından sonra Eskişehir - İstanbul güzergâhında çalışan otobüs firmaları da ücretlerini indirmişlerdir.

Eskişehir Otobüsçüler Kooperatifine bağlı otobüsler da halen önceden 70 lira olan Eskişehir - Ankara ve 100 lira olan Eskişehir - İstanbul seferlerinde yolcuların 30 lira ve 60 liradan taşımaktadırlar. Bunun üzerine otobüs fir

(Devamı 7. Sayfada)

Sucuk 170, salam 160, sosis 110 liraya çıktı

ET - BALIK, ŞARKÜTERİ

«Tır kaçakçılığı» ve «Lüks yat» iddiaları hakkında bilgi verdi

MATARACI, «MÜEZZİNOĞLU AİLESİ KAYRILMIYOR» DEDİ

Maliye Bakanı'nın oğlu da konuştu

KOLEJ, KÜME DÜŞME TEHLİKESİ İÇİNDE!

KULÜPLERARASI TÜRKİYE ŞAMPİYONASI

KESİLEN YÜZDE ON İKİ'LER

Ek 24. Ayetullah Humeyni'nin İran'a Dönüşünün 2 Şubat 1979 tarihli Akşam Gazetesi'ne Yansıması

AKŞAM

TÜRKİYENİN EN ESKİ GAZETESİ

2 ŞUBAT 1979 CUMA

2 milyon kişi Humeyni'yi kahramanlar gibi karşıladı

İRAN TAHTI DEVRİLDİ

• İslâm Cumhuriyetinin ilk hükümeti önümüzdeki birkaç günde ilân edilecek

Otomatik santral Ecevit - Denktaş konuşmasıyla hizmete girdi

KTFD telefon ile dünyaya açıldı

AMERİKALILARIN SAYISI 45 BİNDEN 10 BİNE İNDİ

İran'da askeri uçak düştü: 5 Amerikalı danışman öldü

İran Ordusu Humeyni'ye Katıldı

VERGİ TEKLİFLERİNE KARŞI İTİRAZLAR YENİDEN BAŞLADI

Il'ler CHP'den Mobilya Komisyonunun işletilmesini istediler

ELÇİ: «BU HÜKÜMETİN ALTERNATİFİ YOKTUR»

Hükümet kira arsa ve konut sorununa eğildi

İZMİR'DE İŞ BANKASI

RESMİ TENZİLAT

FEDERASYON ... YASAKLADI

Türkiye Kupası maçlarını Milli Takım Antrenörleri izleyecek

Ek 25. Ayetullah Humeyni'nin İran'a Dönüşünün 2 Şubat 1979 tarihli Hürriyet Gazetesi'ne Yansıması

Hürriyet
1 Şubat 1979 Perşembe
GÜNLÜK MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE
Kurucusu: SEDAT SİMAVİ (1896 - 1953)

Oktay Köse Tahran'dan bildiriyor

Ortadoğu'da kritik saatler

☆ Onbinlerce İranlı Tahran'a yürürken kara hava, deniz birlikleri şehirde gösteri yaptı

Geliyor... Humeyni Tahran'a geliyor

Humeyni'nin serveti Şah'ın servetinden daha çok imiş

TAHRAN, (Hürriyet) - 14 yıllık sürgün, bugün sona eriyor ve **Ayetullah Humeyni** bu sabah Tahran'a geliyor. Şu anda başta Başkent Tahran olmak üzere tüm İran şehirlerinde halk büyük bir heyecan ve gerilim içinde. **"Humeyni Komitesi"** tarafından yayınlanan bildirilerde dini liderin bu sabah Türkiye saatiyle 8.30'da Tahran'da olacağı belirtiliyor ve halk karşılamaya davet ediliyor.

Humeyni gelecek diye halkın heyecanı son haddine vardı. Binlerce gönüllü sokaklara döküldü. Ama bu defa gösteri yapmak için değil, caddeleri temizlemek için. Caddeler temizleniyor, barikatlar, yanmış, devrilmiş araçlar ortadan kaldırılıyor. Ekipler Humeyni'yi **"Hoşgeldin"** dövizleriyle karşılama hazırlığına giriştiler. Yoldan geçenlere üzerinde Humeyni'nin resimleri basılmış paralar dağıtılıyor.

Ama bu hazırlıkların ya-

(Devamı Sa. 15, Sü.2'de)

Terör başkaldırmak için yol arıyor

Tren hattına bomba kondu

Bekçi bombayı görünce işaret fişeği atıp iki taraftan gelen trenleri durdurdu

Pendik'te bir bakkal dükkanına giren 2 soyguncudan birini öldüren bakkalı, diğer soyguncu delik deşik etti

...tal'da bir giyim sanayiinin satış mağazasına girenler patronu öldürüp ...yi de yaraladılar ve kaçtılar

İETT memuru başından kurşunlandı

...DARPAŞA Garında sürekli sefer yapan içi ...m tıklım insan dolu banliyö trenlerine sabotaj ...in militanlar tarafından Yeldeğirmeni Köp... dinamit lokumları iple sarkıtılarak rayların ...kildi. Dinamit lokumlarını farkeden hat ...çisi işaret fişeği atarak iki yönden gelen ...dururken büyük

(Devamı Sa. 15, Sü.4'de)

Yeldeğirmeni köprüsünden militanların iple sarkıttıkları dinamit hat boyu bekçileri tarafından kontrol altında tutulurken, banliyö trenleri insan dolu olarak geçiyorlardı. Yetkililer en az beş yüz kişinin ölümden kurtulduğunu açıkladı. (Foto: Mahir ÇERÇİ)

...va'da metroya ... koyan ...eni idam edildi

Moskova Metrosu'na bomba koyan üç ..., bir Sovyet Mahkemesi'nde yapılan ... kurşuna dizilerek idam edildiler. ...nunun bildirdiğine göre, Stepan Za... ortağının davasını Sovyet Yüksek ...

Taşıt Vergisi 4 kat Taşıt Alım Vergisi 3 kat artırılıyor

ANKARA, (Hürriyet) - CHP grubu, halen Meclis gündeminde bulunan vergi tasarısının, bir bölümünü daha, tasarıdan ayırarak teklif haline getirdi ve Millet Meclisi Başkanlığına verdi. CHP grubu teklifi olarak getirilen yeni vergi yasa teklifinde, taşıt vergileri dört kat, taşıt alım vergisi üç kat artırılırken, ücretlilere uygulanacak özel indirim hadleri de yeniden saptandı. Buna göre bir ücretlinin aylık gelirinin 2 bin 50 lirası vergi indiriminden yararlanacak mükellef

(Devamı 8. sayfada)

Üstündağ AP bildirisini eleştirdi

ANKARA (A.A.) - CHP Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ, dün bir demeç vererek, **"AP Genel Başkanı'nın çelişkileri giderek derinleşmektedir. Dün akşam devletin radyo ve televizyonunda sayın Demirel'in dikte ettirdiği AP Başkanlık Divanı bildirisini dinleyen halkımız (Yavuz hırsız ev sahibini bastırır) atasözünü** ...

Aranan Sağmalcılar firarisiyle konuştuk

Ulvi YANARDAĞ

Saadet Çelik, büyük ayda yıllar boyu sakladı. ...

Kardeşine tec... babasını öldür...

Ankara Adliyesi'nde mahkeme kapısında baba... tek bıçak darbesiyle cansız yere seren Yaşar Çel...

Mataracı ... için kahv...

Ticaret Bakanı Köprülüler Wels Fargo ...

Ek 26. Ayetullah Humeyni'nin İran'a Dönüşünün 2 Şubat 1979 tarihli Milli Gazete'ye Yansıması

ŞUBAT 1979 1 PERŞEMBE

Millî Gazete

Hak Geldi Bâtıl Zâil Oldu

250 Kuruş

500 ARSA KUPON 27 Milli Gazete YEDİNCİ GÜÇLENME YILINDA

PROF. ERBAKAN'IN AVRUPA GEZİSİ PROGRAMI

/1979	(CUMA)	MÜNİH
/1979	(CUMARTESİ)	KÖLN
/1979	(PAZAR)	BERLİN
/1979	(PAZARTESİ)	LONDRA
/1979	(SALI)	LONDRA
/1979	(ÇARŞAMBA)	DÖNÜŞ

Prof. Erbakan Münih, Köln ve Berlin'de Milli Görüş Teşkilatlarının davetlisi olarak bulunacak

MSP Lideri Londra'da "İslam Savunma Enstitüsü"nün açılış merasiminde bulunacak

ERBAKAN YARIN MÜNİH'E GİDİYOR

- Prof. Erbakan konferansa katılmak üzere Londra'ya giderken Almanya'da Milli Görüş Teşkilatlarının davetlerine de icabet edecek
- Konferansa bütün dünyadan çok sayıda ilim ve devlet adamı katılıyor
- Prof. Erbakan'a seyahat süresince Temel Karamollaoğlu ve Talip Alp de refakat edecek

...dan atılan işçiler MSP Genel Başkan Yardımcısı Şevket Kazan'ı ziyaret ederek, konu ile

ANKARA

MSP Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın İslam Savunma Enstitüsü'nün açılış toplantısına katılmak için vaki davet üzerine yarın Londra'ya gitmek üzere Türkiye'den ayrılacağı öğrenilmiştir.

MSP Genel Merkezi'nden yapılan açıklamaya göre MSP Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan, yarın Münih'e gidecektir. Münih'te Milli

(Devamı Sa. 7 Sü. 2'de)

Humeyni bugün Tahran'da

- Halk Tahran'a akın ediyor
- 4 Milletvekili daha istifa etti
- Humeyni'nin dönüşü arefesinde Amerikalılar ve Avrupalılar İran'dan kaçıyor
- Humeyni'nin uçağına iniş izni verildi

TAHRAN

Dini lider Ayetullah Humeyni'nin bu sabah Türkiye saati ile 8.30 da Tahran'ın Mehrabad havaalanına ineceği bildirilmiştir.

Humeyni'yi karşılamakla görevli komitenin sözcüsü tarafından yapılan açıklamada, milyonlarca İran'lının bu sabah havaalanında olacağı ve Humeyni'nin ilk konuşmasını dinleyeceği belirtilmiştir.

Komitenin açıklamasına rağmen, Tahran'da bazı gözlemciler Humeyni'nin İran'a gelişini yine

(Devamı Sa. 7 Sü. 3'de)

Humeyni'nin İran'a döneceği haberinin kesinlik kazanması üzerine milyonlarca İran'lı Müslüman Tahran sokaklarında sevinç gösterileri yaptılar.

Akova: Bağımsız Bakanlar olarak muayyen zamanlarda toplanarak ülke meselelerini görüşeceğiz

ANKARA

Devlet Bakanı Enver Akova, bağımsız bakanlarla birlikte, muayyen zamanlarda toplanarak ülke meselelerini görüşmeye devam edeceklerini söylemiştir.

Akova, Önceki akşam Toprak ve Tarım Müsteşarlığı'nda bağımsız bakanlara bir yemek verdiğini bildirmiş, yemekte,

...şma Bakanlığı'nda ...nin işine son verildi

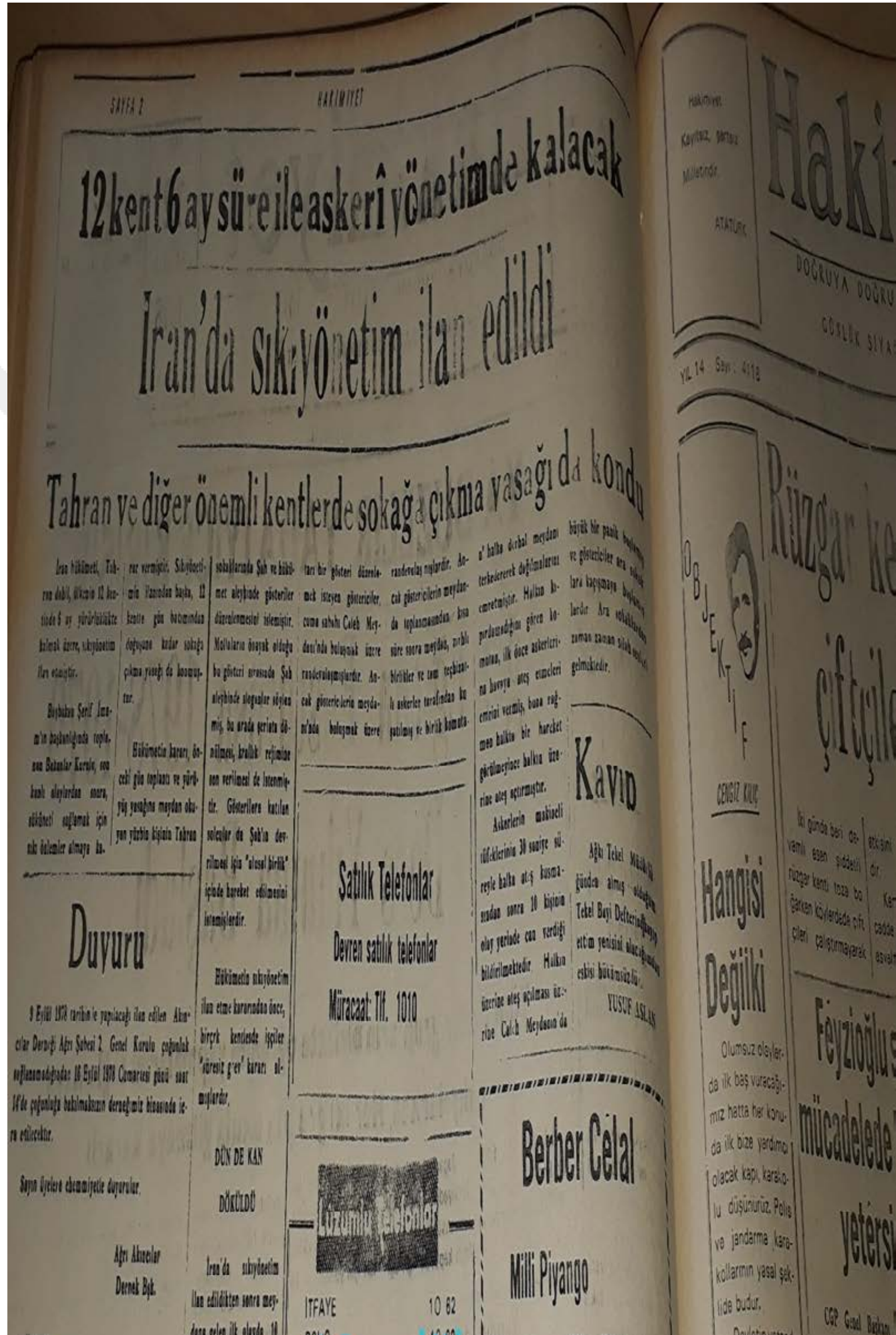
TELLİOĞLU "ADMMA'DA GECE ÖĞRETİMİNİN KALDIRILMASIYLA 4 BİN ÖĞRENCİ AÇIĞA İTİLDİ"

Sükan: Ekonomik darboğaz 1979'da da

İstanbul'da liseli bir kız öldürüldü

Yerel Gazeteler

Ek 27. Lale Meydanı Katliamı'nın 12 Eylül 1978 tarihli Ağrı Hakimiyet Gazetesi'ne Yansıması

SAYFA 2 HAKİMİYET

12 kent 6 ay süre ile askeri yönetimde kalacak

İran'da sıkıyönetim ilan edildi

Tahran ve diğer önemli kentlerde sokağa çıkma yasağı da kondu

Duyuru

Satılık Telefonlar

Devren satılık telefonlar

Müracaat: Tlf. 1010

Kayıp

DÜN DE KAN DÖKÜLDÜ

Lüzumlu Telefonlar

İTFAYE 10 62

Berber Celal

Milli Piyango

Hakimiyet

YIL 14 Sayı: 4118

Rüzgar ... çiftçile...

OBJEKTİF

CENGİZ KILIÇ

Hangisi Değikl

Feyzioğlu ... mücadelede ... yetersi...

Ek 28. Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran'ı Terketmesinin 17 Ocak 1979 tarihli Van Postası Gazetesi'ne Yansıması

16 – OCAK – 1979
SALI
SAYI : 7600
FİATI : 100 Kuruş
TESİS YILI : 1953
BASILDIĞI YER
Van Basımevi
Telefon : 11 51 VAN

VAN Postası

Sahibi ve Umum Neşriyat Müdürü
SİKRET AKYOL
İdari İşler Müdürü
TURAN ŞAHİNDAŞ
Yazı İşleri Sorumlu Müdürü
CEVDET GÜNER

Müessisi : İHSAN AKYOL

MİLLİYETÇİ BAGIMSIZ GAZETE

İLİMİZDE YAYGIN ŞEKİLDE SARILIK HASTALIGI TESBİT EDİLDİ

İl Basın Bürosu kanalı ile aldığımız bilgiye göre, İlimizde yaygın şekilde bulaşıcı sarılık hastalığı Sağlık Müdürlüğünce tesbit edilmiştir. Sağlık Müdürlüğü halka faydalı olmak amacı ile şu spotların yayınlanmasını istemiştir.

Hastalık su ve sebzelerle bulaşmaktadır. Korunmak için:

1– İçme ve kullanma sularının en az 15 dakika kaynatılmış olması,

2– Marol, Havuç, Turp gibi sebzelerin çiğ olarak yenilmemesi,

3– Heladan çıktıktan sonra ellerin sabunlu su ile yıkanması gerektiği sayın vatandaşlarımıza önemle duyurulur.

ŞAH İRAN'I TERKEDİYOR

Muhammed Rıza Pehlevi, bir süre Birleşik Amerika'da ikamet edecek

İran'da uzun süredenberi devam eden Şah aleyhtarı olaylar üzerine İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi nihayet İranı terketmeye karar vererek bu kararını uygulamaya koymuştur.

Verilen haberlere göre, Şah Rıza Pehlevi bugün veya yarın Birleşik Amerika'ya gitmek üzere Tahran'dan ayrılacaktır. Şah, yolu üzerinde Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'la bir görüşme yapacaktır.

Yeni İran Hükümetini kuran Şahpur Bahtiyar, Hükümet Programını Senatoda okumuş ve güven oyu almıştır. Bugünde Mecliste güven oyuna başvuracaktır.

Şah tahtını geçici olarak bir Naipler heyetine devretmekte ve yurt dışına çıkmaktadır. Paris'te bulunan Şiilerin Lideri Ayetullah Humeyni, yeni Hükümeti kendisinin kuracağını bildirmiştir.

İran'daki siyasi gelişmelerin bir iki gün içinde daha belirgin hale gelmesi beklenmektedir.

Çimento'ya zam geliyor

Çimento Sanayii Anonim Şirketi'nin zam yapma isteği üzerine Maliye Bakanlığı'nın, bu kuruluştan maliyetler hakkında bilgi isteği öğrenildi. Çimento Sanayii Anonim Şirketi'nin Maliye Bakanlığı'na verdiği bilgilere göre, halen tonu 800 liradan satılan çimentonun, bugünkü maliyeti 976 lirayı bulmaktadır ve kuruluş tonda 176 lira zarar etmektedir. Çimento Sanayii Anonim Şirketi yetkilileri, mevcut fiyatlarla gelecek yıl bu kuruluşun zararının 1 milyar 150

İş ve İşçi Bulma Kurumu Van Şubesi Müdürlüğünün 1978 yılındaki başarılı çalışmaları:

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Uğur YILMAZ
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Tarih
Yüksek Lisans Öğrenimi	Cumhuriyet Tarihi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Farsça
Bilimsel Faaliyetler	1919-1920 Yılları Arasında Kars (Kağızman, Sarıkamış, Karakurt,Şüregel), Erzurum (Pasinler,Tortum) ve Bayburt'taki Ermeni Mezalimine Maruz Kalan Müslüman Ahalinin İskan Meselesi. Milli Mücadele Kahramanları'nın Hatıratlarında Erzurum Kongresi. 1959-1961 Yılları Arasında Diyarbakır'da Görev Yapan Valiler Döneminde Eğitim. Harf İnkılâbının Gerçekleşme Süreci ve Bu Süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaşanan Tartışmalar. Demokrat Parti Dönemi'nde Dış Politika Gelişmelerine Kısa Bir Bakış. 15 Temmuz Kalkışmasının Diyarbakır Basınına Yansıması. Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı Seçilmesinin Türk Basınına Yansıması. Çanakkale Muharebeleri Sebebiyle Silahaltına Alınan veya Alınacak Kamu Personeli ve Öğrenciler Hakkında Belgeler Işığında Bir Değerlendirme.
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-posta Adresi	ugurylmaz014@gmail.com
Yüksek Lisans Mezuniyet Tarihi	